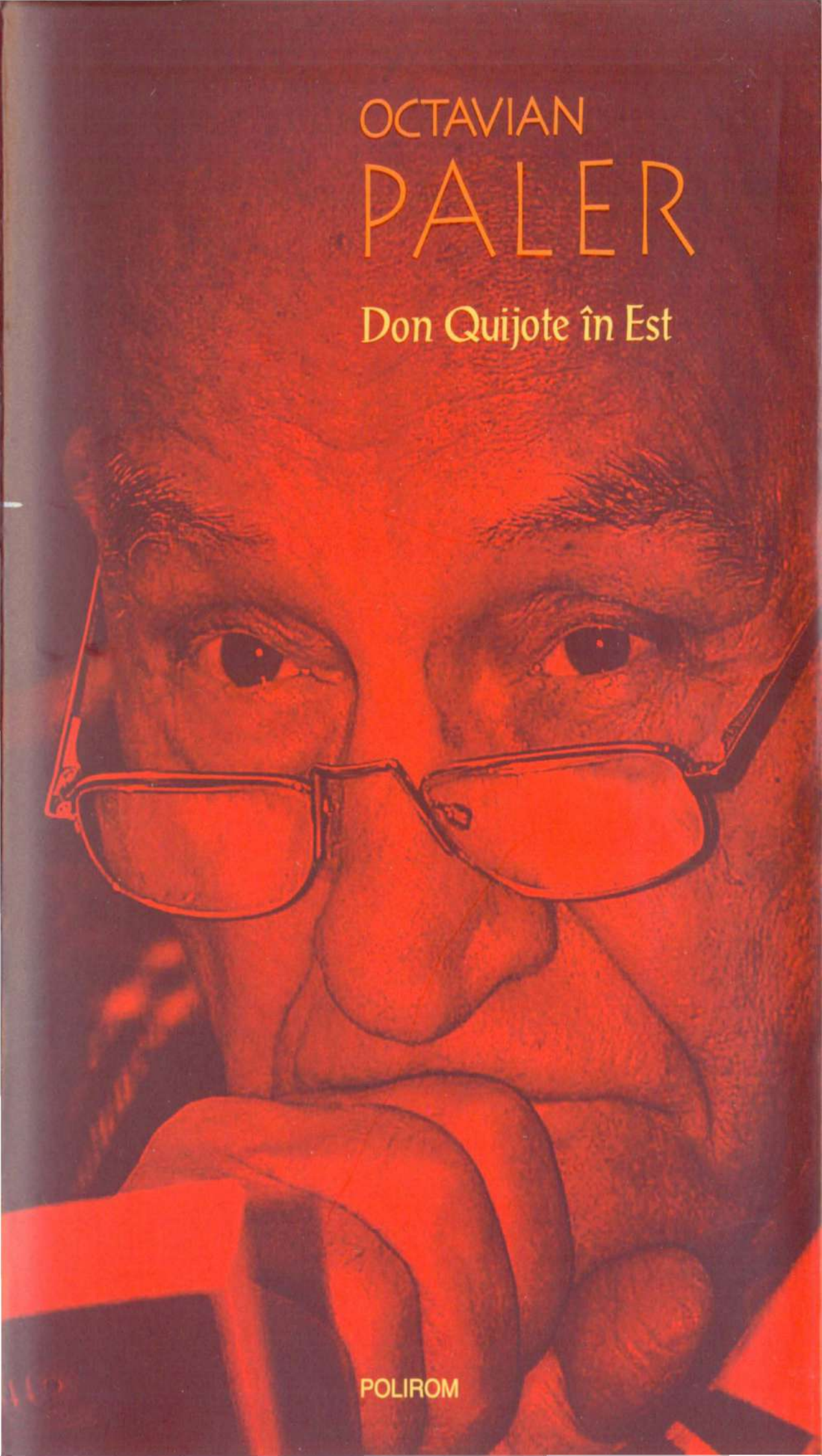
OCTAVIAN

PALER

Don Quijote în Est

POLIROM

Octavian Paler a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul*, iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor*. Au urmat, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statura de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie* (*Egipt-Grecia*, 1972, *Italia*, 1974; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Mitologii subiective* (1975; ediţia a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Scrisori imaginare* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor), *Viaţa pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viaţa ca o coridă* (1987; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Deşertul pentru totdeauna* (2001; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004), *Calomnii mitologice* (2007).

OCTAVIAN

PALER

Don Quijote în Est

POLIROM

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN

PALER

Seria de autor „Octavian Paler" este coordonată de Georgeta Naidin-Dimisianu.

Fotografie copertă: Agenția Națională de Presă AGERPRES

© 2010 by Editura POLIROM, pentru prezenta ediție

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

PALER, OCTAVIAN

Don Quijote în Est / Octavian Paler; pref. de Sanda Cordoș; Ed. a 2-a. – Iași: Polirom, 2010

ISBN 978-973-46-1632-9

I. Cordoș, Sanda (pref.)

821.135.1-94

Printed in ROMANIA

OCTAVIAN

PALER

Don Quijote în Est

Prefață de Sanda Cordoș

Ediția a II-a

POLIROM
2010

Octavian Paler s-a născut la 2 iulie 1926, în comuna Lisa, judeţul Braşov.

Va urma, ca bursier, Liceul „Spiru Haret" din Bucureşti (1937-1944), făcând însă ultima clasă la Liceul „Radu Negru" din Făgăraş şi susţinând bacalaureatul la Sibiu, în 1945.

Este, concomitent, student la Facultatea de Litere şi Filosofie, respectiv Facultatea de Drept din Bucureşti (1945-1949). După absolvire, e recomandat de Tudor Vianu pentru a rămâne asistent la Catedra de Estetică, însă declină propunerea şi se angajează la Radiodifuziune.

Aici va fi corespondent special, apoi redactor-şef adjunct la redacţia culturală. Este corespondent Agerpres la Roma, câteva luni, la sfârşitul anului 1964, iar în următorii ani director general al Televiziunii Române (1965-1968), director general adjunct la Radio (1968-1970), redactor-şef la *România liberă* (1970-1983).

Demis în 1983 din motive politice, se va pensiona medical în acelaşi an, reintrând în „arenă" odată cu Revoluţia din 1989, când devine director onorific al ziarului *România liberă*. Ulterior s-a aflat în aceeaşi postură la *Cotidianul*.

Scriitorul a debutat publicistic în 1958, cu versuri în *Luceafărul*, iar editorial, abia în 1970, cu volumul de poezii *Umbra cuvintelor*. Urmează, pe linia jurnalelor de călătorie sau pe cea a literaturii parabolice, volumele care i-au dimensionat statura de important autor contemporan: *Drumuri prin memorie* (*Egipt-Grecia*, 1972, *Italia*, 1974; ediţia a III-a, Polirom, 2009), *Mitologii subiective* (1975; ediţia a III-a, Polirom, 2008), *Apărarea lui Galilei* (1978; Premiul Academiei Române; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Scrisori imaginare* (1979), *Caminante* (1980; Premiul Uniunii Scriitorilor), *Viaţa pe un peron* (1981), *Polemici cordiale* (1983; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un om norocos* (1984; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Un muzeu în labirint* (1986), *Viaţa ca o coridă* (1987; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Don Quijote în Est* (1993), *Vremea întrebărilor* (1995), *Aventuri solitare* (1996; ediţia a II-a, Polirom, 2008), *Deşertul pentru totdeauna* (2001; ediţia a II-a, Polirom, 2009), *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004), *Calomnii mitologice* (2007).

În 2005 a primit Premiul *Opera Omnia* al Uniunii Scriitorilor.

Octavian Paler a încetat din viaţă pe 7 mai 2007, la Bucureşti.

O acută radiografie identitară

„Seara, deschid televizorul, să văd cu ce
i-am mai uluit pe străini".
Octavian Paler

Prima carte apărută după 1989, *Don Quijote în Est* (Bucureşti, Editura Albatros, 1994) constituie în opera lui Octavian Paler un moment de răscruce, într-un sens cât se poate de propriu al termenului: aici se întretaie şi se decantează modalităţi de scriitură, teme şi obsesii care vin din cărţile anterioare (iar unele se îndreaptă spre viitor) cu altele, dacă nu complet noi, atunci mult nuanţate, cu probleme şi atitudini pe care căderea dictaturii le-a adus la expresie, fie şi pentru că, trecând „peste un prag de foc şi de sânge", devine obligatoriu „să-ţi judeci viaţa până la capăt". La fel ca în cărţile anterioare (similitudinile fiind, mai ales, din acest punct de vedere, cu *Polemici cordiale*, 1983), şi acum scriitorul recurge compoziţional la îmbinarea discursivă (care l-a consacrat şi a impus, chiar, în mare măsură, timbrul scriiturii sale) dintre epistolă, confesiune şi eseu, în ceea ce s-ar putea numi eseu autobiografic tocmai pentru că preeminenţa ideilor supune celelalte modalităţi. În cărţile ulterioare, raportul se schimbă, pentru ca în *Deşertul pentru totdeauna* (2001) şi *Autoportret într-o oglindă spartă* (2004) confesiunea să devină dominantă.

Aici, ca şi în cărţile sale anterioare, Octavian Paler păstrează legătura cu activitatea sa de publicist şi reia

în volum unele articole care în prealabil au apărut ca editoriale în *România liberă* (unde deţinea funcţia de director onorific). *Don Quijote în Est* nu este, însă (şi aici cartea se desparte de cele mai multe dintre volumele eseisticii sale predecembriste, inclusiv de *Polemici cordiale*), o culegere de articole, aşa încât textele preluate din gazetă îşi pierd autonomia şi sunt integrate ca părţi indivizibile (după ce au fost îndepărtate, de cele mai multe ori, referinţele punctuale la evenimentele zilei care au funcţionat ca pretext pentru reflecţie) ale unei construcţii unitare şi de mare rigoare. De altfel, la un moment dat, cărţii la care lucrează cu atâta pasiune, Paler îi consacră, în ziar, *O confesiune*: „Fie că am fost crezut sau nu, eu am spus adevărul când m-am considerat un Don Quijote care se bate cu morile de vânt. Şi ştiu că riscul lui Don Qijote este eşecul. Dar mai ştiu ceva: că uneori eşecurile ne definesc mai bine decât reuşitele deoarece arată până unde au năzuit iluziile şi credinţele noastre. Dacă n-am renunţat, încă, la gazetărie este pentru că n-am putut. N-am reuşit să nu ies din singurătatea scrierii cărţii la care lucrez («Don Quijote din Est»!) pentru a spune ce cred despre o lume care se îndepărtează, din nenorocire, din ce în ce mai mult de ceea ce am aşteptat în decembrie 1989"[1].

Elaborată la începutul fierbinte al anilor '90 (şi păstrând acuitatea acelui timp), *Don Quijote în Est* fixează o figură care îl obsedează pe Octavian Paler încă de la 20 de ani, care îi traversează mai toate cărţile, păstrându-se constant de la *Scrisori imaginare* (1979) şi pe care se gândise s-o prindă într-o carte (potrivit mărturiei din *Autoportret într-o oglindă spartă*) încă din anii '80.

1. Octavian Paler, „O confesiune", în *România liberă*, anul LI, serie nouă, nr. 843, 12 ianuarie 1993, p. 1.

Momentul postcomunist al redactării şi faptul că era destinat publicării în Occident, fiind scris la îndemnul lui Constantin Tacou[1], dă proiectatului volum o altă anvergură. Planul meditaţiei individuale (constant în scrierile autorului) este dublat şi, mai mult, surclasat de un plan al interogaţiei colective. *Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă şi foarte nuanţată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată şi fabricată politic, are, în sfârşit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine şi cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărţii prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puţin pentru scriitori, a început cu paşoptiştii, a trecut prin marile dezbateri şi polemici ale epocii interbelice şi îşi păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogaţiilor şi incertitudinilor) până astăzi. Din acest punct de vedere, *Don Quijote în Est* este înrudit, în perimetrul strict al istoriei recente, cu *Românii despre ei înşişi* de Mihai Botez, *Apel către lichele* de Gabriel Liiceanu, *Românii după '89* de Alina Mungiu, *Cele două Românii* de Gabriela Adameşteanu, *Focul ascuns în vatră* de Adrian Cioroianu, *Ţară europsită* de Călin-Andrei Mihăilescu, *Adio, adio patria mea cu î din i, cu â din a* de Radu Pavel Gheo, *Năravuri româneşti* de Ruxandra Cesereanu ori *Europa dumitale* de Mircea Vasilescu.

---

1. În notiţa care deschide ediţia din 1994 se precizează: „Această carte a fost scrisă la îndemnul directorului editurii pariziene «Les Editions de l'Herne», d-l Constantin Tacou, care a autorizat apariţia versiunii româneşti la Editura «Albastros»". Din păcate, proiectul nu s-a realizat, deşi cartea rămâne şi astăzi cu un mare potenţial pentru traducerea în Occident.

Structura cărţii este concepută ea însăşi pentru a sluji tema identitară. După o confesiune autonomă (primă meditaţie la temă prilejuită de reîntoarcerea în ţară dintr-o călătorie făcută în 1992 în SUA[1]), volumul este alcătuit sub forma unui dialog epistolar purtat cu un foarte bun prieten din tinereţe (făgărăşan de origine, având tată partizan, executat politic, el însuşi fiind exmatriculat din facultate şi invitat, mai târziu, să devină colaborator al Securităţii), emigrat în Occident. Epistolele încapsulează paginile de meditaţie şi confesiune, permiţând abordarea românităţii din unghiuri complementare, nu o dată divergente. Cei doi interlocutori (al doilea, în opinia mea, fiind realizat ficţional) nu se tem, de altfel, să-şi confrunte opiniile contrare. Andrei îi încriminează pe cei din ţară cărora „puţin le-a păsat că România se rupea de tradiţiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului", ca şi pe scriitori pentru că „v-aţi mulţumit să faceţi «literatură» într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljeniţîn, toate ororile care se petreceau în jurul lui". Cel rămas în ţară este nemulţumit şi uimit „de ce ţineţi voi, neapărat, să fiţi procurorii noştri" şi

1. O altă călătorie americană, petrecută câţiva ani mai târziu, face obiectul unui consistent *Jurnal american* publicat în *Aventuri solitare* (1996). În zborul spre State, invitat de comandantul aeronavei în cabina piloţilor, scriitorul face o descoperire emoţionantă: „Descopăr, uluit, apoi, în faţa comandantului, pe bordul cabinei, cartea mea *Don Quijote în Est*. Niciodată nu m-am simţit mai răsplătit pentru singurătăţile din faţa maşinii de scris. Am şi mărturisit asta în dedicaţia pe care am dat-o pe acel volum, la nouă mii de metri altitudine, undeva deasupra pustietăţii Oceanului" (Octavian Paler, *Aventuri solitare. Două jurnale şi un contrajurnal*, ediţia a II-a, prefaţă de Paul Cernat, Iaşi, Polirom, 2008, p. 220).

constată amar diferența care trece inclusiv prin semnificația cuvintelor: „Suntem români, și cei din emigrație și cei de aici, dar limba română vorbită de voi și limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleași cuvinte, au ajuns, s-ar zice, să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărțile noastre este o limbă vorbită cu căluşul în gură, plină de șoapte, de revolte înăbușite, o limbă, uneori scrâșnită, din care respiră frica și speranța. Exact cum a fost viața noastră! E un document! Într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbește, desigur, altfel".

Acest tensionat dialog duce la fixarea (nu o dată în fraze memorabile) a trăsăturilor românității, unele dintre ele de regăsit în mai toate scrierile consacrate temei. Astfel (veritabil laitmotiv al cărții), românilor le lipsește apetența pentru tragedie („poate că acesta e cel mai mare cusur al nostru, de care suntem și mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla"), căreia îi preferă melodrama (care „are la noi un succes garantat"), ca și cea pentru gravitate, sfințenie ori respectul pentru sentimente. Suntem, în schimb, bârfitori, resemnați, versatili, solidari doar în frică și divizați în mai toate celelalte: „Niciodată nu mi-aș fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo hominis lupus* nu e o născocire calomnioasă a poeților și filosofilor. Ne-am isterizat cu toții, am devenit o societate de lupi liberi și hămesiți. Și cum să accept că frica ne ținea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbește?". Această imagine identitară (contrazicând stereotipurile curente din comunism) devine, chiar pentru cel care o înregistrează, înspăimântătoare: „Doamne, oare chiar așa arătăm?".

Nu lipsesc din radiografia identitară nici referințele la trecutul comunist, nici cele (veritabil fir roșu al discursului identitar românesc) la Occident. Acesta ni

s-a înfăţişat, în opoziţie la sloganurile comuniste, „doar ca un pământ al făgăduinţei" sau ca spaţiu ocrotitor pentru transfugi: „Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradiţional, în istoria noastră a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuţii domnilor pământeni nu aveau mijloace să cotrobăie munţii şi să-i prindă pe cei ascunşi acolo". Paler nu ezită, însă, să vorbească nici despre frustrările românilor ajunşi în Occident, „trataţi ca nişte provinciali ai Europei", şi nici despre neajunsurile civilizaţiei occidentale: „Aici, comunismul a creat un «om acrobatic». Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o maşină superioară şi eficientă de făcut bani".

„Omul acrobatic" este sintagma prin care Octavian Paler încearcă să surprindă atributele omului care a suportat dictatura comunistă: a trăit într-o cuşcă, a fost dirijat şi supravegheat, a învăţat să execute jonglerii sau să meargă pe sârmă, atât pentru a-i face pe plac „dresorului", cât şi din iluzia că astfel se poate sustrage acestuia, astfel încât „strădaniile noastre «acrobatice» ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii". Lumea post-totalitară îl obligă, însă, să rămână în rol: „Am ieşit dintr-o lume închisă şi, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mâzgă. [...] Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puţin, la drept vorbind, în clipa de faţă. Atârn între ele. Îmi continui, deci, în condiţii schimbate, destinul de «acrobat»".

Ce legătură există, însă, între tribulaţiile identităţii româneşti şi Don Quijote? Doar în Estul Europei, crede Octavian Paler, cavalerul îşi poate recâştiga forţa exemplară pentru că: „Îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea şi spitalul psihiatric, după ce în Occident a

înfruntat indiferența și râsetele". În România, în particular, Don Quijote ar trebui așezat pe soclul rămas gol după retragerea falșilor idoli politici, cu șanse, astfel, de a juca un rol terapeutic: „În atmosfera încărcată de ura care ne otrăvește viața, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe șanse să pară un miracol și să ne pună, în consecință, pe gânduri". Nu în ultimul rând, Don Quijote întrupează valoarea eșecului, atât de prețuită de Octavian Paler; figura lui trebuie să fi prezidat revoluția din decembrie 1989 (sunt pagini de intensă evocare a evenimentelor din 21 și 22 decembrie la care scriitorul a participat nemijlocit) și, mai ales, iluziile care i-au urmat în Piața Universității, acolo unde „noi ne-am permis să participăm la mitul unui eșec. [...] Socotelile celor care ne-au persiflat au ieșit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, «Piața Universității» a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă".

Proiectat acum la scară comunitară și continentală, Don Quijote a funcționat în cărțile anterioare, ca și în volumul de față, de altfel, ca „un fel de alter ego sentimental", câștigat la ieșirea din adolescență. „Emul voluntar" al cavalerului, scriitorul încearcă „prin intermediul lui Don Quijote să-mi înving sau să-mi ascund unele slăbiciuni", fiind vorba despre „o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiții, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calitățile și cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare și ca naivitate". Nu mai puțin, modelul prezidează, prin comparație, și o necruțătoare examinare de sine: „N-am săvârșit conștient nici o porcărie, n-am provocat, conștient, nici un rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puțin, că m-am controlat

excesiv, că mi-am controlat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămaşă de forţă nevăzută, şi m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălciu al unei vieţi rezonabile, iar acum, trecut de şaizeci de ani, am nostalgia sincerităţii «nebuneşti» a lui Don Quijote"[1].

Înclin să cred că Don Quijote are o rădăcină mai adâncă în biografia lui Octavian Paler, că această fantasmă livrescă îl leagă, în mod paradoxal, de figura paternă. După cum o mărturiseşte în mai multe rânduri, scriitorul s-a format într-un adevărat cult al tatălui, ţăran din Lisa, care a avut întotdeauna o încredere extraordinară în destinul fiului (menit să ajungă, încă din copilărie, un om mare, de preferinţă subsecretar de stat), mort în 1954, după ce în spital i se refuzaseră antibioticele pentru că nu era colectivist. Este una din

1. Octavian Paler revine constant în opera sa la funcţiile acestui dublu. Cred că cel mai lămurit lucrurile sunt spuse în convorbirile purtate cu Daniel Cristea-Enache : „De fapt, voiam să par un ins «tare», ca să ascund groaza mea de ridicol ! Nu suportam să par caraghios. Nici o ruşine nu mă inhiba mai mult. Teama că, într-o împrejurare sau alta, mă puteam face de râs mă bloca, mă paraliza, Pur şi simplu, nu eram în stare s-o controlez. Aşa că «seriozitatea» lui Don Quijote m-a uimit şi mi-a pus nişte întrebări. Ce anume îl ajuta pe Don Quijote să nu se sinchisească de cei care râdeau de el ? Scrânteala ? Sau o credinţă ? Şi ce credinţă ? Întemeiată pe ce ? [...] Ce încerc să vă spun e că aventurile lui Don Quijote nu m-au amuzat ! Nu m-au fermecat asalturile eroice ale cavalerului. Nici poveştile lui. M-a impresionat calmul cu care ridicolul era dus la sublim" (Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Bucureşti, Corint, 2007, p. 138).

traumele nevindecate la care autorul revine mereu: „Am vorbit despre toate acestea în trei cărți ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, și nu pot să-mi iert că am reușit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu?". Scriitorul păstrează, în schimb, toată viața în imediata apropiere fotografia tatălui, făcută în 1914, „călărind un superb cal negru și cu sabia ridicată". Descrisă de două ori în *Don Quijote în Est*, fotografia revine în *Autoportret într-o oglindă spartă* însoțită de precizarea: „Calul e negru, ca pana corbului, cu ținte albe pe frunte și pe glezne. Și mă făcea să mă gândesc la faimosul Ducipal al lui Alexandru «Machedon»"[1], ale cărui istorii tatăl i le povestea adesea. Sunt tentată să cred, astfel, că propria fantasmă este construită în replică omagiantă la imaginea din obsedanta fotografie paternă: împăratul exemplar își găsește însoțitorul în cavalerul rătăcitor și livresc.

Scrisul de o frumusețe concisă, atică, dramatismul vibrant al ideilor, autenticitatea și profunzimea implicării fac din *Don Quijote în Est* una dintre cele mai substanțiale și, probabil, mai exacte radiografii identitare, nu tocmai puține, care au încercat să surprindă nevrozele, dilemele, nesiguranțele, spaimele și speranțele românității, să răspundă întrebării: cum suntem noi românii? Cu oarecare efort, spune aici Octavian Paler, am putea deveni frații lui Don Quijote, mai mult o aspirație (ca orice fantasmă), decât un model tangibil.

Sanda Cordoș

1. Octavian Paler, *Autoportret într-o oglindă spartă*, București, Albatros, 2004, p. 87.

N-are armură, nici cal. E îmbrăcat în haine obișnuite și întregul lui aspect e al unui pieton oarecare. Nici nu-l observi, în primul moment, în vânzoleala tulbure a străzii. De abia într-un târziu îți atrage atenția prin felul său descumpănit și ezitant de a se strecura prin mulțimea grăbită. Înțelegi, atunci, că bărbatul acesta, de o vârstă nesigură, fără să fie bătrân, se simte ca un strigoi, printre ceilalți, și-l privești mai puțin distrat, încercând să-ți explici unde l-ai mai văzut. O clipă, vrei să te iei după el, din curiozitate. Apoi, renunți. Ce rost are? Trebuie să fie unul din acei încă-pățânați care mai cred în idealuri într-o lume haotică. Un posibil ratat, care n-a priceput că, pentru ceilalți, „nebunie" înseamnă „ceea ce n-avem curajul să facem". Te mai uiți o dată spre el, aproape cu duioșie. Dar un singur om poate avea dreptate, vreodată, împotriva majorității? La urma urmei, înainte de a muri, Don Quijote însuși a recunoscut că a fost nebun.

Într-o sală de aşteptare

Mă aflu în imensul aeroport din New York, e aproape amiază, stau, cu bagajele lângă mine, pe un scaun mai retras, şi-mi spun, poate dintr-un complex de provincial, că trăim într-un paradox aproape perpetuu azi. Lumea se umple cu „săli de aşteptare", în vreme ce se grăbeşte din ce în ce mai mult. Altădată, înainte de apariţia trenurilor şi avioanelor, nu existau săli de aşteptare. În schimb, faimosul *festina lente*, al romanilor, încă mai avea un înţeles. Dovadă că a fost preluat în diverse limbi. *Hâtez-vous lentement*, sună un vers celebru din Boileau. *Eile mit Weile*, au zis germanii. Iar noi: „Graba strică treaba". Dar apariţia sălilor de aşteptare a fost un semn că omenirea nu mai e dispusă să se grăbească încet. Alergăm între naştere şi moarte. Ne-a cuprins o nevroză a nerăbdării care ne face să ne simţim, uneori, pe scaunele sălilor de aşteptare, ca într-o cuşcă.

Într-un fel, sunt atins şi eu de acest morb, chiar dacă, în alte privinţe, mă dovedesc un retrograd. N-am mai avut răbdare să stau la hotel, deşi camera era plătită până la ora douăsprezece, mi-am luat valizele şi am venit la aeroport. Mă temeam de traficul newyorkez. Mi-am zis că e mai prudent s-o pornesc din vreme, să nu risc vreun ambuteiaj.

Sau, cine știe, poate că atât mi-a rămas din înțelepciunea țăranilor din satul copilăriei mele care se duceau la gară cu multe ceasuri înainte pentru a fi siguri că nu vor pierde trenul. Acum îmi pare rău că m-am grăbit și trebuie să mă înarmez cu răbdare. Mai sunt vreo cinci ore până la plecarea avionului spre București și, cum punctualitatea nu face parte dintre calitățile românești, acest răgaz poate spori și mai mult cu ajutorul Tarom-ului. Funcționarul american pe care l-am întrebat, mai adineaori, când vor fi primite bagajele pentru cursa Tarom a zâmbit cu tâlc. S-ar părea că începem să fim cunoscuți exclusiv prin defectele noastre.

Ceea ce ar fi, totuși, un progres, dacă mă gândesc la sondajul de opinie făcut pe Broadway, de corespondentul unui ziar românesc, din care rezultă că strada americană nu știe, de fapt, mai nimic despre noi. Cel mult, a auzit de legenda sinistră a lui Dracula, de „un general sau un președinte dement care a sfârșit prin a fi împușcat", acesta fiind Ceaușescu, sau de mititei și sărmăluțe. În rest, răspunsurile date la întrebarea „ce știți despre români și despre România?" mi-au provocat o stare care oscila între disperare și umilință. Unii ne-au plasat prin America de Sud, iar alții aflau cu acel prilej că existăm. Un polițist a stat o clipă pe gânduri, încurcat, după care a zis, pe jumătate glumind, pe jumătate serios: „O luați pe prima stradă la dreapta, vă duceți la aeroport, vă urcați în avion, coborâți în Europa și mai întrebați". Să râzi? Să plângi? Nu credeam că ignoranța americanilor, în ce ne privește, e atât de mare. Și noi

care, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, i-am aşteptat, ani la rând, să ne vină în ajutor! Eram convinşi că nu-l vor lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe noi. Bietul tata a murit fără să afle că americanii nici nu ştiau prea bine unde ne găseam noi.

Cu ce gânduri mă despart de America? Într-o seară, în Florida, am trecut printr-o spaimă care altora li se poate părea stupidă. Eram la St. Petersburg. Găsisem muzeul „Dalí" abia la ora închiderii, după ce ameţisem în maşină din pricina căutărilor infructuoase, şi am pornit-o înapoi spre Tampa. Deodată, am avut senzaţia că ne învârteam printr-un labirint care nu se mai termina. Casele cochete, cu un singur etaj sau doar cu parter, vopsite în culori pastelate, care, în mod normal, trebuiau să-mi dea impresia unui fericit antioraş, lipsit de nevrozele metropolelor moderne, au ajuns să-mi pară, prin infinita lor multiplicare, pe spaţii de neimaginat în Europa, ca făcând parte dintr-un peisaj aproape abisal. Ceea ce nu mi s-a întâmplat la New York, lângă zgârie-nori, mi s-a întâmplat în acel „sat" monstruos ca întindere, parcă fără început şi fără sfârşit, în care ne afundam ca într-o mlaştină elegantă. Am intrat în panică. Nimeni nu mergea pe jos, condiţia de pieton fiind, practic, suprimată din cauza distanţelor. Un motiv în plus ca aceste distanţe să mi se pară neomeneşti. La un moment dat, m-am simţit ca un disc stricat care se va învârti până ce se va rupe arcul. Eram conştient că sensibilitatea mea conservatoare îmi juca o festă,

de aceea nici n-am vorbit cuiva despre faptul că, în acele clipe, până și jungla mi se părea mai logică. Orice american s-ar fi uitat la mine lung. Și pe bună dreptate. Asemenea reacții nu sunt firești, oricât m-aș strădui eu să le explic. Una e să te simți într-un aeroport, ca acesta, în pântecul unei balene și alta să te sperii de un oraș ca St. Petersburg sau Los Angeles, fiindcă ies din ceea ce m-am obișnuit eu să consider „oraș".

Și, totuși, n-aș zice că mă număr printre europenii care antipatizează America. E vorba de o incompatibilitate, de fapt. Eu nu pot iubi decât orașe ca Florența sau ca Aix-en-Provence. Ori Făgărașul, din adolescența mea. Am nevoie de o ambianță care să nu mă anihileze, fie prin prea multă singurătate, fie prin prea puțină. La New York, au fost momente când m-am simțit ca un barbar într-o Romă supertehnicizată, dar n-am avut, în genere, impulsuri de frondă. Cel mult, mi-am permis mica răutate de a le sugera unor bravi americani că, în America, istoria se află la nivelul albumelor de familie. Deschizi un album, vezi străbunicii unui american și cu asta ai ajuns aproape de începutul istoriei Americii. Cuiva care mi-a vorbit despre iluziile americanului obișnuit i-am mărturisit, cu o ironie involuntară, că eu nu reușesc să mi-l închipui pe Don Quijote, aici, altfel decât ca parodie, în costum de cowboy, amuzând spectatorii la un rodeo, sau ajutat de societățile filantropice care se ocupă de vagabonzi și de idealiști ratați. America are o excelentă intuiție a valorii reușitelor. Îi lipsește, însă, cu desăvârșire,

intuiția valorii eșecurilor, din care pricină progresul este aici mult mai la îndemână decât măreția, iar Don Quijote, sunt aproape sigur, n-ar avea șanse să fie înțeles. Interlocutorul meu mi-a amintit că prin America bântuie misionarii ca altădată căutătorii de aur. E adevărat, dar acești misionari „modernizați" se folosesc de stații de amplificare sau de studiourile de televiziune, au nevoie de impresari, nu de scutieri, și nu se bat cu morile de vânt.

Dincolo de aceste răutăți mărunte n-am mers. Nu e genul meu să dau cu tifla. Și de ce aș face-o? Nu vreau să fiu ipocrit, mi-ar plăcea să am și eu un cont la bancă, o casă frumoasă și un automobil bun, din care să nu curgă piesele, ca din al meu. Nu disprețuiesc câtuși de puțin bucuriile „vulgare", legate de confort, de atributele civilizației. Problema e alta. Îmi e greu să mă împac cu un anumit cult al reușitei, al succesului, care transformă în „afacere" totul, prietenia, cultura, conversațiile zilnice. Mă îndoiesc că, în accepțiunea pe care i-o dau pragmaticii, „a reuși" înseamnă, cu adevărat, a da existenței un sens. Pot pricepe că filosofia celebrului *time is money* a creat prosperitatea Americii, dar înțeleg mult mai bine filosofia hamalului care, într-o dimineață, în gară la Napoli, când l-am rugat să-mi ducă valizele, mi-a răspuns zâmbind: „Nu, domnule, azi am mâncat". Cu lipsa mea de spirit practic nici nu e de mirare, de altfel. Ceea ce nu înseamnă, Doamne ferește, că aș fi contra prosperității! Atât ar mai trebui ca, în mizeria de la noi, să susțin că ar fi cazul să ne ferim de pericolul de a trăi bine, pentru a ne apăra de o

opulență găunoasă. Ar suna ca o necuviință. Dacă Occidentul e preocupat mai mult de combaterea colesterolului decât de combaterea egoismului, nu rezultă de aici că de vină este bunăstarea și că noi avem motive să fim satisfăcuți de șansa de a o duce mizerabil.

Ce-ar fi să caut biroul Tarom-ului?... Nu, e mult prea devreme... Sau să mă descotorosesc de valize, ca să pot da o raită prin aeroport? Mai casc gura, trece timpul, îmi cheltuiesc ultimii dolari. Mai am cincizeci pe care i-am păstrat pentru orice eventualitate... Asta îmi aduce aminte de o întâmplare veche, oribilă, legată de singura călătorie pe care am făcut-o împreună cu fiul meu. Fusesem invitat la Congresul presei italiene și m-am zbătut să-i ofer și lui ocazia de a merge, pentru câteva zile, în străinătate. Era în 1974, spre sfârșitul verii. Congresul avea loc la Rimini. Ca să reușim să ne descurcăm acolo, am cumpărat „la negru" cincizeci de dolari. Am plecat cu ei. Nu știam că era interzis să ai bani străini. La frontieră, vameșul m-a întrebat: „Aveți valută?". „Da, am." Și i-am arătat cei cincizeci de dolari. „Adeverință aveți?", a continuat vameșul. „Ce adeverință?" „Că aveți dreptul să dețineți acești bani." „Dar sunt ai mei...", i-am spus, de parcă eram căzut din lună și nu pricepeam de ce-mi trebuia adeverință pentru un ban ce-mi aparținea. Modul meu cam aerian de a trece prin viață (nimeni nu m-a crezut atunci că ignoram, într-adevăr, dispozițiile) mi-a jucat un renghi urât. „Mi-au rămas dintr-o altă călătorie",

am minţit. Am înţeles în cele din urmă în ce capcană căzusem, dar era prea târziu. Vameşul ne-a poftit, pe mine şi pe fiul meu, să coborâm din tren. A trebuit să ne supunem, să pierdem biletele pentru vagonul de dormit şi să aşteptăm până seara când, după lungi ezitări, vameşii ne-au restituit paşapoartele, confiscându-mi cei cincizeci de dolari. Eram convins că fusesem „prădat" şi eram decis să protestez la întoarcere împotriva tratamentului umilitor la care fusesem supus, dar după ce am revenit în Bucureşti m-am trezit convocat la Direcţia Generală a Vămilor unde un ofiţer de Securitate mi-a pus câteva întrebări în legătură cu blestemata sumă de cincizeci de dolari, apoi mi-a zis, sec, că serviciul vamal de la Curtici a greşit lăsându-ne să ne continuăm călătoria şi că voi fi trimis în judecată pentru deţinere ilegală de valută. Până la urmă, am fost fericit că am scăpat de proces...

Renunţ la idee. Am depăşit faza când mă uitam în vitrine, calculându-mi, în gând, puţinii dolari din buzunar. Şi, apoi, ajung şi la noi azi mărfuri străine, chiar dacă multe provin din mahalalele Occidentului. Mai bine stau aici. Mă deranjează perspectiva de a porni cu valizele în căutarea unui depozit de bagaje. Sunt nu numai ne-modern, ci şi comod...

Un fost bucureştean, şofer de taxi la New York acum, pe care l-am cunoscut la o întâlnire a românilor, a trecut pe aici şi mi-a spus, grăbit, că „e o problemă, se pare" cu avionul ce trebuia să

vină de la Bucureşti. „Un accident?“ „Doamne fereşte.“ „Sau n-a plecat la vreme din Bucureşti?“ Nu ştia. A aflat doar că avionul nu va sosi la ora normală.

Sper să nu fie nimic rău. Cât priveşte prelungirea aşteptării... asta e, ce pot să fac? Şi, în definitiv, aşteptarea intră în stilul nostru de viaţă. Dacă orarul nu e respectat, un occidental se enervează, se înfurie, se plânge că n-are timp de pierdut, ameninţă. Îi lipseşte resemnarea orientală care pe noi ne ajută să vârâm orice în destin şi să ne simţim într-o sală de aşteptare ca într-o locuinţă provizorie. În optica noastră, timpul nu e al nimănui. Nici măcar al zeilor. Îl pierdem cu sentimentul că n-avem încotro. Şi, hotărât lucru, nu ne plictisim la fel în Est şi în Vest... Apoi, de o jumătate de secol, istoria însăşi e pentru noi o sală de aşteptare. Mai întâi, am aşteptat să vină americanii, fără să ne gândim că Occidentul era obosit de războiul cu Hitler, nu ţinea să înceapă unul cu Stalin, nu mai avea energie decât pentru un „război rece“. După aceea, am aşteptat să moară Stalin. Pe urmă, am aşteptat să moară Ceauşescu. Acum aşteptăm să ieşim din debandada post-totalitară. Aşa că suntem obişnuiţi să aşteptăm. Ne-am făcut o bună educaţie, în această privinţă. Probabil, e singurul lucru pe care-l ştim bine, să aşteptăm şi să ne minţim.

Ar trebui, totuşi, să încerc să aflu ceva mai precis. O voi ruga pe doamna de alături să aibă grijă, puţin, de bagajele mele.

Avionul a aterizat forţat în Islanda. Sau în Irlanda. N-am înţeles bine. „Dar mai vine?“ „Cred că da“, mi-a răspuns, evaziv, negresa de la *Informaţii*. „Când?“ „Nu ştiu, domnule. *Sorry*.“ N-ar fi exclus să-mi petrec noaptea aici, căci nu mai am bani pentru o cameră la hotel. Cincizeci de dolari nu-s destui.

Când am venit în America, în urmă cu trei luni, mi-am închipuit că, depărtându-mă de România, îmi voi găsi o brumă de detaşare de care aş avea foarte mare nevoie. N-am făcut decât să mă conving de rezistenţa unor obsesii. Şi iată-mă acum, într-un aeroport, mare el însuşi cât un oraş, unde viaţa seamănă cu o bandă rulantă, gândindu-mă cu un sentimentalism idiot la câinii vagabonzi din Bucureşti, la gropile care te împiedică, la noi, să umbli cu capul în nori sau la şoferii care te înjură, din nimic, greu de egalat în mitocănie. Depărtarea dă chiar prafului de pe străzile noastre ceva aparte. Tandru, aş zice, dacă nu m-aş teme că sună ridicol. Oricum, numai acolo decepţiile şi singurătatea mea au un sens. Altundeva, ele nu înseamnă nimic.

Poate că, în genere, noi românii nu prea avem vocaţie de emigranţi. Am cunoscut în America români plecaţi din România de o jumătate de secol care nu s-au vindecat de nostalgii nici acum. Întreabă mereu, pe oricine vine din Bucureşti, „ce mai e pe-acasă?“. Nu mai au pe nimeni în ţară, decât, cel mult, rude îndepărtate şi, eventual, câţiva foşti colegi, bătrâni acum, dar trăiesc mai departe cu un fel de ochi, nevăzut, în ceafă. S-ar zice că

paradisul pierdut al copilăriei e pentru noi o temniță din care nu putem evada. Sau, dacă se întâmplă s-o facem, avem nostalgia închisorii. Memoria nu e, în cazul nostru, un bagaj pe care-l lași la prima garderobă.

O explicație ar fi că avem în urma noastră multe generații de țărani legați de pământ. O mare parte a populației orășenești de la noi este născută la sat, a copilărit la sat, are mormintele la sate sau provine din părinți ori din bunici veniți de la țară, iar modernitatea noastră s-a înfiripat, se știe, pe o civilizație țărănească. Încât cosmopolitismul poate să prindă rădăcini doar în situații speciale la noi. Suntem sortiți să gândim că un om normal are o singură patrie. Restul sunt țări. Cei mai mulți dintre noi antipatizează sincer, am impresia, faimosul *ubi bene, ibi patria*. Ideea că, oricât de rea, pâinea de-acasă e mai bună stârnește de obicei un orgoliu liric. La drept vorbind, abia comunismul a adus, masiv, în România cosmopolitismul și a încercat să-l transplanteze cu forța, sub forma degradată a internaționalismului marxist.

Ar mai fi de spus că multor români plecați în lume le lipsesc, probabil, unele lucruri pe care, acasă, nici nu le observăm. Nici plăcerea românească a taifasului (care exprimă și o carență, poate, și anume că suportăm rău singurătatea, dovadă că au existat atât de puțini asceți la noi), nici înclinația noastră de a crea din nimic zvonuri, fiindcă ne sunt, se pare, mai necesare decât certitudinile, nici „filosofia" bășcăliei, care ne-a ajutat să ne defulăm, dar și să bagatelizăm nenorocirile, nu

sunt apreciate în Occident. Probabil, nici înţelese. Din punctul nostru de vedere, occidentalii nu au prea mult umor. Noi avem prea mult şi, din păcate, nu de calitatea cea mai bună. Nu rezistăm când e vorba să luăm ceva peste picior. Şi poate că acesta e cel mai mare cusur al nostru, de care suntem şi mândri, că nu există tragedie pe care să n-o putem persifla. Din toate nenorocirile abătute peste noi, nu cred să fi scăpat vreuna de care n-am râs. Ne-a fost mai uşor să opunem disperării o ironie decât o revoltă, ne-a fost mai simplu să combatem amărăciunile prin zeflemea. Numai de dorul care ne încearcă prin străini şi de moarte nu s-a râs niciodată. Iar alăturarea aceasta spune multe, presupun.

Decalajul creat după război între Est şi Vest pune şi el probleme spinoase celor veniţi în Occident când vor să-şi exercite vechile profesiuni. De regulă, sunt nevoiţi să treacă prin purgatorii umilitoare, să-şi vadă invalidate experienţa, pregătirea, capacitatea, iluziile, să îndure privaţiuni la care nu s-au aşteptat ori să facă munci pe care, acasă, le-ar fi socotit inferioare, până reuşesc să-şi asigure o situaţie mai stabilă şi, cu puţin noroc, chiar mulţumitoare în plan material. În plan sufletesc, acomodarea se dovedeşte un proces şi mai dificil, rareori dus până la capăt şi, nu o dată, imigrantul est-european descoperă că indiferenţa lumii libere poate fi la fel de crudă ca poliţia politică pe care a detestat-o acasă. Singurii care au reuşit, de bine, de rău, să se integreze într-o nouă lume sunt cei care, într-un fel sau altul, au tăiat legăturile cu trecutul, devenind oameni „fără bagaj". Ei au luat-o,

practic, de la capăt. Ceilalţi au ajuns să fie nişte fiinţe ambigue. Nu mai sunt nici oameni ai Estului, n-au devenit nici „occidentali". Unii regretă, poate, că au plecat, fiindcă în ţările unde trăiesc se simt câteodată ca într-un ghetou psihologic, dar orgoliul şi calcule materiale îi împiedică să se întoarcă definitiv. Vin doar în vizită, să-şi impresioneze rudele şi cunoscuţii, cu aerele lor de occidentali care n-ar mai putea trăi într-un oraş atât de plin de praf, ca Bucureştiul, după care reintră în singurătatea lor civilizată şi meschină unde duc dorul bârfelor din România.

Cât despre mine... În adolescenţă, mi-a plăcut deviza unuia din cei şapte înţelepţi ai Greciei antice, Bias din Priene: „Port totul cu mine". Nu aveam decât un cufăr plin cu cărţi, uniforma liceului şi două, trei cămăşi, cam aceasta era toată bogăţia mea. Nici azi nu sunt mult mai bogat. Am o maşină veche, vreo zece mii de cărţi, un dulap cu haine, cam pe aici se opreşte toată averea mea. Locuiesc într-o casă plină de praf şi de molii, de unde aştept să fiu dat afară. Dar niciodată nu m-am gândit serios să emigrez din România. Au existat momente, culmea, după revoluţie, când am trecut de la euforie la lehamite, în care mi-am zis, obosit, dezorientat, de ce n-aş pleca? N-are importanţă unde mă duc. Oriunde, dar departe. Să fiu ca un mort care nu se mai poate întoarce. Pe urmă, îmi spuneam singur: „Prostii". Ştiam bine, în fond, că nu puteam face asta şi de ce. Nici disperările mele nu au sens decât în lumea în care mă întorc.

A venit un grup masiv de pasageri asiatici. Thailandezi? Chinezi din Taiwan? Nu mă prea pricep să disting diferenţele şi risc să fac greşeli grosolane. De altminteri, în general Orientul mă pune în încurcătură. În faţa abisurilor Asiei m-am simţit totdeauna ca o gânganie. Am revelaţia insignifianţei mele, individul din mine se simte redus la zero. În plus, n-am reuşit să pătrund în intimitatea misterelor gândirii orientale. Nu sunt în stare să concep viaţa ca un zbor de muşte purtate de vânt, nu-mi place să-mi imaginez omul ca pe o furnică aşezată pe obrazul timpului, am nevoie de iluzia, foarte europeană, probabil, că „odiosul eu" e ceva mai mult decât o porcărie de care e bine să te detaşezi. Cândva, am avut şansa unei călătorii în India, pe care am ratat-o lamentabil. Înainte de plecare, am citit sau am recitit cam tot ce am putut găsi despre înţelepciunea orientală, iar în ziua în care m-am suit în avion aveam cu mine patru sau cinci caiete, pregătite pentru a descrie cu lux de amănunte procesul iniţierii la faţa locului. Şi am notat, conştiincios, totul, zilnic. Dacă la întoarcere aş fi îndrăznit să dau publicităţii acele caiete, aş fi oferit, probabil, mărturia neplăcută, dar sinceră a unui eşec, deoarece, pe măsură ce m-am afundat în lumea indiană, mi-am dat seama că nu înţelegeam aproape nimic din modul ei de a gândi, nu-mi apropiam decât banalităţi, clişee, amănunte pitoreşti, adevăruri exotice; celelalte îmi rămâneau străine, căci continuam să judec misterele orientale după logica mea de european. Am priceput atunci

că mintea și sufletul meu nu trec ușor de o graniță care s-ar situa, probabil, undeva între Caucaz și Urali. Până acolo e spațiul unde mai înțeleg câte ceva, deși... ei, da, mi s-a întâmplat aici să mă întreb dacă Europa există cu adevărat. America a fost descoperită și, în linii mari, acum știu ce e, bănuiesc. O țară unde totul e posibil, cu excepția gratuității eroice. Cavalerii rătăcitori sfârșesc aici prin a face chetă sau se apucă de altceva. Dar Europa? A fost descoperită, oare, sau există doar un continent botezat astfel? În ciuda faptului că mă simt sufletește, european și că aștept un avion care să mă ducă în Europa, nu ascund că am momente când mă tem că „Europa", ca realitate spirituală, e un vis, chiar și la Paris sau la Roma, nu numai la București. Un vis de pe la 1600. Ca să descopere America, marinarii lui Columb n-au avut decât să străbată un ocean. Într-o zi, unul din ei, cățărat pe frânghii, a strigat fericit: „Pământ!". Ca să descopere Europa, „exploratorii" au trebuit să străbată secole, iar expediția navighează încă în serioase incertitudini... La urma urmei, ce este specific gândirii europene? Mi-ar fi mai ușor, poate, să spun ce „nu este"! Îmi amintesc că în timpul revoluției culturale din China un pictor a fost obligat să meargă pe stradă, în semn de căință, cu un tablou legat de gât: un autoportret. Nu cred că unor europeni le-ar fi trecut prin cap că un autoportret este un lucru infamant. În Europa, Narcis s-a sinucis, dar n-a fost lovit cu pietre. Carnea și sângele în care clocotesc pasiunile noastre n-au fost socotite vulgare, nedemne, decât de cei care

s-au tăvălit pe mărăcini ori și-au biciuit trupul, pentru a-și reprima dorințele, închipuindu-și că asta-i face plăcere lui Dumnezeu. În rest, spiritul european a oscilat mereu între Dumnezeu și istorie, neputând face abstracție de „eu", care, inclusiv în formele sale detestabile, pare să fie o „specialitate" europeană.

Dar, dacă e așa, nu înseamnă oare că, în prezent, Estul european este chiar mai european decât Occidentul? În Vest, individul se manifestă îndeosebi în afaceri, în inițiative economice, în comerț, în rețeaua serviciilor, pe scurt în domeniile unde are o șansă de a reuși, de a obține bani, de a-și crea o situație, pe când în Est, ieșit dintr-o lungă mortificare, el năvălește, zgomotos și dezorientat, în toate direcțiile. E isterizat de o libertate pe care nu știe s-o utilizeze, dar niciodată, probabil, n-au vorbit atâția oameni în același timp. Dacă la noi fiecare individ s-ar sui pe un bolovan pentru a-și rosti monologul, România ar semăna acum cu un imens Hyde Park. Oratori disponibili se găsesc din belșug. Numai ascultătorii lipsesc deocamdată. Eu însumi aș putea încropi un fel de discurs, susținând, în dorința de a părea cum nu sunt, că-mi place să calc prin gropi, că mi-a intrat în sânge această plăcere și nimeresc cu un instinct foarte sigur în cea mai măruntă groapă, oricât de dificil ar fi accesul la ea, în caz că se află în drumul meu; în fond, nu pentru asta există gropile pe lume, ca să cadă unii în ele, pentru a-i distra pe ceilalți?... De ajuns. Nu sunt în Hyde Park. Mă aflu într-o sală de așteptare a aeroportului din New York. Și

am rămas singur. N-am chef să devin propriul meu clovn. Pe deasupra, sunt lucruri despre care nu se poate vorbi punându-ți făină pe obraz. Nici nu i-ar sta bine unui ardelean „cam *ombrageux*", cum am fost caracterizat eu, să maimuțărească o dezinvoltură care-i lipsește.

Vin alți călători. Vin, de unde? Pleacă, unde? Ne intersectăm, o secundă, fără să ne întâlnim cu adevărat. Asta îmi aduce aminte de un film pe care l-am văzut aici, pentru că nu l-am prins în București, dacă va fi rulat vreodată la noi. E vorba de *Grand Hotel.* Un film ratat, după părerea mea. Mi-ar fi plăcut să dezvolte ideea de la care pornește, că, într-un furnicar de oameni care se lovesc zilnic unii de alții, schimbă chiar câteva cuvinte, pe scări, în lift, în hol, în restaurant, nimeni nu se întâlnește, în realitate, cu nimeni și că, în definitiv, așa-i viața. La New York am înțeles mai bine ca oriunde că singurătatea cea mai atroce nu e cea de care te lovești într-un deșert, ci singurătatea pe care o descoperi uneori pe o stradă arhiaglomerată, iar aici mă simt ca unul din clienții de la Grand Hotel. Nu mă întâlnesc cu nimeni dintre cei care trec pe lângă mine sau stau pe scaunele din jur. Sunt singur într-o sală de așteptare care, acum, e plină de lume. Și, ca de obicei, mă dovedesc o natură contradictorie. Jinduiesc în singurătate după puțină gălăgie, dar când nimeresc în îmbulzeală am nostalgia liniștii.

Am rămas din nou singur. Un bătrân care a stat lângă mine a lăsat pe scaun un ziar unde se anunţă că, în Germania, vremea e neobişnuit de rece. Cauza principală: „vântul din Est". Firește, firește. Toate angoasele vin din Est. Se poartă „moda Est" în spaime, în violenţă, în nefericire. Poliţiştii germani îşi pun, am auzit, mănuşi de cauciuc când arestează est-europeni, prinşi fără acte. Să nu se contamineze, probabil, de „boala Estului"... Oare unde vor fi fiind ceilalţi călători pentru cursa Tarom? În mod normal, ar fi trebuit să-şi facă apariţia. E aproape patru după-amiaza.

În Biblie, se zice, undeva, că umblând prin lume ai mai multe şanse de a-l întâlni pe Dumnezeu. Eu, dacă nu săvârşesc astfel un sacrilegiu, cred exact pe dos. Aici, am avut permanent sentimentul că sunt un intrus. Nu mă pot converti la religia pragmatismului, sub semnul căreia trăieşte America, la fel cum nu mă pot apropia de budism. Orientul te face să te simţi ca o insectă. America m-a silit să văd în sentimentalismul meu o infirmitate. Don Quijote n-a trecut oceanul pe urmele conchistadorilor. Şi, poate, chiar în restul Occidentului a murit.

Am aflat că avionul va veni. „Când?", m-am grăbit să întreb, bucuros că, în sfârşit, ies din nesiguranţă. „Întrebaţi mai târziu. Deocamdată, nu ştim." Cu această ocazie, am reuşit să descopăr câţiva români într-o altă sală. I-am recunoscut după bagaje. Nici un străin nu târăşte după el într-o călătorie atâtea valize, pachete şi sacoşe de mână, ca noi. M-am apropiat, am tras cu urechea şi

m-am convins că nu mă înşelasem. Vorbeau româneşte. O femeie, mai în vârstă, adormise. Mi-a revenit în memorie atmosfera sălilor de aşteptare de la noi. Lipseau numai cojile de seminţe, pe jos, şi fumul acru. Încolo, aceeaşi resemnare placidă care ne ajută să aşteptăm orice, oricât.

Iar am rămas singur... Alergătura cu mijloace din ce în ce mai perfecţionate, spre ce?, pe care o percepi într-un aeroport mai bine ca oriunde, ascunde, presupun, o angoasă. Omul modern şi-a pierdut, se pare, puterea de a sta pe loc şi de a visa. Când nu aleargă, i se pare că nu face nimic, că lasă timpul să treacă inutil. Îl ameninţă atunci „răul de a exista"... Noi am fost cruţaţi de acest rău. Am fost ocupaţi să ne temem pentru viaţă. Frica noastră cea de toate zilele nu ne lăsa vreme pentru spaime de alt ordin. Dar nu tocmai de aceea reuşeam să aşteptăm fără să aşteptăm nimic precis? Însăşi aşteptarea era, uneori, şi poate mai este, o formă de speranţă.

M-am mutat cu bagajele în sala unde i-am văzut pe pasagerii români care aşteaptă cursa Tarom-ului. E şapte seara, acum. Trebuia să fim, la această oră, departe de ţărmul Americii, deasupra oceanului. Încep să dau semne de nerăbdare. Am obosit să tot laud capacitatea noastră de a aştepta. Îmi e şi foame. Mă încăpăţânez, totuşi, să păstrez cei cincizeci de dolari. În România, această sumă înseamnă acum pensia mea pe două luni. Şi nu am şanse să-mi rotunjesc pensia dacă mă las de gazetărie, cum mă bate gândul. Am scris prea multe articole

cu care n-am reușit să clatin nici un fir de praf. Tot ce am izbutit a fost să-mi pierd câțiva prieteni și să-mi câștig câțiva dușmani. Și ar fi timpul să mă întreb dacă nu e mai convenabil să discut cu moliile din camera mea decât să perseverez într-un idealism ridicol. La cei șaizeci și șase de ani ai mei, a trăi cu idei false e mai rău decât a deveni dependent de sedative.

Fără să audă nici un anunț, ceilalți pasageri români s-au sculat de pe scaune și au format o coadă. Au aflat oare că se vor primi bagajele? Sau au făcut-o din reflex? Decenii în șir, noi am trăit „anormalitatea" ca pe singura „normalitate" posibilă. Asta ne-a format într-un anume fel, dar ne-a și deformat. Un negru, funcționar al aeroportului, încearcă să explice pasagerilor de la coadă că e prea devreme, că n-are rost să stea în picioare, să se înghesuie. Vom fi anunțați când va începe operația de primire a bagajelor. Pasagerii ascultă, fără să spună nimic, și nu se clintesc. „Deranjează pe cineva că stăm la coadă?", se hotărăște, în cele din urmă, o femeie corpolentă să-l lămurească pe negru. „Nu." „Atunci?" În fața acestei logici dezarmante, negrul dă înapoi. Ridică din umeri și se îndepărtează. Nu pare să fi priceput mare lucru. Și cum să priceapă? Pentru noi, cozile sunt ca niște cântece de sirenă. Le rezistăm greu. Dacă nu te așezi la o coadă, ai senzația că pierzi „ceva" și rămâi cu un vag sentiment de frustrare.

Adevărul e că nici noi nu ne mai înțelegem uneori, pe deplin. Multă vreme, nu mi-am dat

seama ce anume mă intriga, mă nedumerea, după revoluție, în felul nostru de a ne comporta. Abia mai târziu m-am lămurit că, ani la rând, am semănat unor acrobați care mergeau pe sârmă, concentrându-ne toate resursele de prudență în acest mers, specific omului care trăiește într-un regim totalitar și se vede obligat să fie atent unde pune piciorul. „Specialitate" învățată de nevoie, „acrobația" ne-a intrat, cu timpul, în obișnuință, părându-ni-se normală. Ea ne-a ajutat să ne ferim de primejdii, să ne „descurcăm", să „supraviețuim", dar ne-a și luat ceva. Acum ne vine greu să ne dezbărăm de ce-am învățat. Reflexele noastre continuă să funcționeze la fel ca înainte, făcându-ne să mergem, adesea, și pe pământ de parcă am avea o sârmă sub picioare, altminteri nu ne simțim în siguranță. Or, aceasta trebuie că ne dă în ochii străinilor un aer, în același timp, bizar și dramatic... Observ că inclusiv în confesiuni am reflexe de acrobat. M-a izbit aici în America un mod de comunicare, simplu, direct, practic, fără prea multe nuanțe și fără ocoluri, cu care eu unul mă împac greu. Mi se pare uscat, rece. Și nu cred că la mijloc e numai gustul meu pentru digresiuni, pentru speculație, care se vede contrariat. Mă tem că lunga deprindere de a vorbi cu gura închisă, de a mă folosi de aluzii, de subînțelesuri, pentru a trece de vigilența cenzurii, își arată, în continuare, efectele. Nu e chiar atât de simplu să spui că unu și cu unu fac doi, după ce te-ai ferit de asta aproape o jumătate de veac. În plus, la noi există, cum ziceam, o plăcere naturală, irepresibilă, de a sta de vorbă, la

taifas („povestiți?“ era întrebarea rituală în satul meu, în loc de „bună ziua“, când treceai pe lângă doi sau mai mulți oameni) pe care nu știu dacă alții o cunosc. La nivel național, avem gustul pălăvrăgelii, la fel cum americanii au geniul stoarcerii banilor din piatră seacă. La orice vârstă și chiar în pragul morții, nu ne săturăm să stăm de vorbă. Tradiția franceză a saloanelor presupune un spațiu închis, aristocratic. Noi, din acest punct de vedere, suntem infinit mai democratici. Nicăieri, poate cu excepția sudului Italiei, nu se bârfește atât de mult și cu atâta plăcere ca în România. Eu am reușit să devin guraliv chiar pe tema singurătății...

Dar mă opresc. Am impresia că ar trebui să mă așed și eu la coadă.

O mică „nebunie“

Nici o idee nu intră mai greu în capul unui bărbat ca ideea, extrem de simplă pentru o femeie, că pe un drum de o sută de paşi, dacă ai puţin noroc, poţi ajunge foarte departe. De aceea dă-mi voie să mă cam îndoiesc acum de felul în care judecă idolul tău, Don Quijote. Numai unui bărbat putea să-i treacă prin minte o asemenea nebunie: că va cuceri inima unei femei, plecând să se bată cu morile de vânt. Recunoaşte că, dacă s-ar fi dus direct la Dulcineea, să-i spună că o iubeşte, s-ar fi scutit de toată tevatura care-l face de râs. Am impresia că la românii de aici, în nouă cazuri din zece, bărbaţii au fost la originea exilului. Femeile, de obicei, s-au supus, după lungi ezitări. Mie, care eram singur, mi-a fost mai uşor. N-a trebuit să conving pe nimeni. (Andrei)

Sting veioza şi încerc să readorm. Mă văd copil, în prima sau a doua clasă primară. Tata mă trimisese să duc bulgări de sare oilor noastre, de la stână, şi, la întoarcere, m-am rătăcit prin pădure. Se făcuse noapte. Mergeam pe frunze uscate care

foşneau ameninţător. Cu inima strânsă, aşteptam să mă înhaţe duhurile muntelui, despre care auzisem multe poveşti înfricoşătoare. Simţind că mă lasă nervii, am rupt o nuia cu care am început să izbesc arborii, în timp ce zbieram: „Nu-mi e frică, nu-mi e frică, nu-mi e frică...". Asta mi-a dat curaj. Am reuşit să ies din pădure, să ajung acasă... Oare n-am evoluat deloc de atunci? E drept că frica se naşte mai repede decât orice altceva, cum zice Leonardo. Mă revăd în nopţile de pe la mijlocul anilor '80 când, înainte de a mă culca, ascundeam *A doua poliţie*, un fel de jurnal pe care intenţionam să-l trimit în Occident. Nu îndrăzneam să-l las pe masă, cu celelalte hârtii, de frica unei eventuale percheziţii. Precauţia mea era inutilă deoarece pentru specialiştii Securităţii ar fi fost, probabil, o joacă să-l găsească printre revistele vechi, dintr-un dulap, unde-l înghesuiam eu, însă nu mă puteam culca fără acest gest minim de prudenţă. Şi degeaba îmi spuneam că represiunea se baza şi pe frica de represiune, că tirania tiranizează şi cu ajutorul celor tiranizaţi. Curajul, pe care încercam să mi-l insuflu, nu reuşea să înfrângă frica animalică, pe care o simţeam când în creier, când în stomac. Ciornele nu le aruncam la pubelă. Le strângeam cu grijă şi le ardeam la baie, pe rând, după ce închideam obloanele, ca nu cumva să se vadă flacăra.

Întunericul devine apos, tulbure. Încep să disting vag obiectele din încăpere. Iată-mă, din nou, într-o sală de aşteptare. De data aceasta în propria mea cameră, aşteptând zorile. Probabil, iarăşi voi fi

obosit toată ziua. Mă miră acum liniștea, neobișnuită, de-afară. Nu se aude nici o mașină trecând. Nu plouă, nu bate vântul, nu foșnesc plopii de peste drum, nu latră nici un câine din cartier. Oricât mă încordez, nu reușesc să surprind nici un semn de viață. Intrigat, mă ridic de pe canapeaua pe care dorm, ca un soldat spartan, ridic puțin jaluzelele, dar nu văd decât un bulevard pustiu, cu câteva pete de lumină slabă, de la puținele felinare rămase cu becuri. Parcă aș fi într-un oraș părăsit, abandonat. Vârându-mă la loc sub pătură, îmi amintesc că, undeva în Spania, paznicul îi oprește pe cei care vor să urce într-un turn părăsit, dacă sunt singuri. „Trebuie să fiți doi ca să urcați", le explică el. „De ce?", întreabă câte un turist nedumerit. „Pentru că există prea multe sinucideri", le spune gardianul, cuprinzând, fără să știe, într-o singură propoziție, cam tot ce se poate învăța într-o viață de om. Dar ce e asta? Parcă a avut loc o explozie puternică. Trec câteva clipe până să-mi dau seama că a tunat. Și aproape imediat se prăbușește peste casa mea o ploaie violentă.

Toarnă cu găleata și aud cum geme tabla de pe acoperiș, izbită de rafalele furioase. S-ar zice că s-au molipsit și ploile de la surescitarea în care trăim. Au căpătat o violență pe care nu țin minte să fi avut-o vreodată, nici măcar în timpul marilor inundații. Acum chiar că n-aș mai putea adormi. Dacă furia ploii se prelungește, mă pot aștepta să se înfunde canalele. Am mai pățit-o de câteva ori. Va trebui să-mi încalț cizmele de cauciuc și să cobor să scot apa, cu găleata, din pivniță. De-ar trece

mai repede această perioadă lacustră a primăverii! Ploile nu avantajează Bucureştiul, dimpotrivă, îl umplu de bălţi şi de o mâzgă purulentă care se scurge din molozul rămas pe maidane, de la casele demolate. Singurul avantaj e că mai spală oraşul de praf. Căci am uitat de când n-am mai văzut o maşină a Salubrităţii pe acest bulevard. Curăţenia e lăsată pe seama ploilor... E duminică, oare, azi? Uneori, pierd şirul zilelor. Dacă e duminică, ar trebui să aud mai încolo clopotul de la biserica Sf. Elefterie... Sincer să fiu, îmi plac mai mult zilele obişnuite, de la care nu am nici o pretenţie. Sunt mai suportabile. Duminica, am senzaţia că trebuie să se întâmple ceva deosebit, de aceea o umplu mai greu. Şi, de mulţi ani, la noi, sărbătorile nu fac decât să pună în evidenţă ceea ce ne lipseşte. Îmi e şi puţin teamă, de fapt, de marile sărbători, cum ar fi Crăciunul şi Paştele. În lumina lor, tristeţea devine câteodată de-a dreptul hidoasă. În plus, eu n-am fost niciodată în centrul unei sărbători. Nu mi-am sărbătorit ziua de naştere niciodată. Părinţii mei aveau alte griji. Mai târziu, mi s-a părut nepotrivit să-mi organizez singur o sărbătoare şi nimeni n-a făcut-o în locul meu... Un sunet strident de sirenă sfâşie zgomotul ploii. Cine trece oare? În timpul lui Ceauşescu, circulaţia în această intersecţie era blocată cu aproape o oră înainte de apariţia cortegiului oficial. Maşinile erau gonite pe străzi laterale, ca traseul să fie „curat", iar pe bulevard se aşternea o tăcere grea. Într-un târziu, apărea o maşină a Miliţiei, cu sirena în funcţiune. La cinci minute, alta. Apoi, o maşină neagră, probabil a Securităţii.

Şi, din nou, o maşină a Miliţiei. Pe trotuare, pietonii care aveau nevoie să traverseze strada aşteptau. Toţi erau suspecţi, de aceea mişunau agenţii în civil. Abia peste o jumătate de oră sau şi mai mult, coloana de maşini oficiale apărea în acel pustiu înarmat. Dintr-o maşină, se vedeau boturile câinilor lui Ceauşescu. Azi, ritualul s-a mai simplificat, dar poliţiştii şi-au regăsit, după o perioadă de ezitare, aplombul. „Mână, mă, la dreapta", îţi ordonă, lăsându-te fără aer, nu din cauză că trebuie s-o iei în altă parte decât ai vrut, ci fiindcă nu înţelegi de ce şi azi, după o revoluţie, poliţia consideră că dreptul nostru de a circula pe stradă este o favoare care poate fi retrasă oricând... Trebuie să fie o maşină a Salvării. Spitalul municipal e foarte aproape... Sunetul sirenei s-a îndepărtat. Parcă s-a domolit şi ploaia.

...La Otopeni, m-a izbit neplăcut aerul provincial al aeroportului, dar cum am ieşit afară, la soare, m-am relaxat. Ajunsesem „acasă". Pentru mine, orice plecare e un soi de catastrofă intimă şi am nevoie de argumente puternice ca s-o înfrunt. Drumul până în America mi-a fost uşurat de scrisorile de ameninţare, iscălite ba „îngerii negri", ba „un grup de...", pe care le primeam în acea perioadă. De indiferenţă mă lovisem de multe ori. De ură, niciodată. Şi m-a scârbit să mă văd insultat din pricina convingerilor mele politice. Am preferat să plec. Voiajele n-au fost, însă, niciodată specialitatea mea. Nu m-au atras şi n-am ştiut să profit de ele când, într-un fel sau altul, viaţa mi le-a oferit

sau mi le-a impus. Bărbații au comis, probabil, de multe ori greșeala de a căuta în altă parte decât lângă ei ceea ce au visat. Numai că eu n-am nevoie să dau buzna în gări, în aeroporturi, la stațiile de benzină ca să nu observ ce se petrece lângă mine. Mi-a fost, în general, mai simplu să-mi ofer satisfacții într-o lume paralelă...

N-am vrut să spun mai mult, ca să nu-şi închipuie că bravez, cum şi-au imaginat alţii când am mărturisit că necunoscutul mă sperie, îmi dă o stare de panică, de nesiguranţă. La drept vorbind, înţeleg perfect de ce zicea Pascal că toată nenorocirea omului vine de-acolo că nu poate rămâne liniştit în camera sa. Am încercat să-mi înving teama de ambianţele care nu-mi sunt familiare, dar a fost în zadar. Şi, de mulţi ani, constat că se accentuează în psihologia mea un fel de tendinţă centripetă. Dacă în tinereţe am iubit iubirea, acum toate iubirile mele sunt concrete: un mormânt, o femeie, un arbore, o stradă, o amintire. În mod ciudat, gândirea mea şi-a restrâns aria, şi-a închircit aripile. A devenit nu mai liberă, ci mai dependentă. Andrei mă invită la el, iar din Australia un văr mă cheamă să ţin conferinţe românilor mutaţi printre canguri. Îmi plătesc ei şi drumul, nu numai şederea. Dar nu cred că mă voi despărţi curând de moliile din camera mea. Voi rămâne să primesc, eventual, scrisori de la „îngerii negri", să mă văd înjurat de cei care au tremurat de spaimă când a căzut Ceauşescu şi să privesc ploaia printr-un geam murdar. Semn rău? Părerea mea e că bucuria ne învaţă puţin despre

dragoste. Abia tristețea îmi dă certitudinea că iubesc cu adevărat acest oraș care mi s-a părut fioros când m-am pomenit prima oară în el.

...Am avut un Paște, Andrei, nu foarte vesel. Prin alte părți, lumea aleargă după cadouri, în preajma sărbătorilor, râde fericită sau cu iluzia că e fericită. La noi, a fost o atmosferă cam cenușie. Am preferat să nu mai ies din cameră, după ce m-am întors de la Înviere. Mi-am amintit de Crăciunul din 1989, când m-ai sunat prima oară. Atunci, eram în al nouălea cer! Trecusem de un zid pe care nu sperasem să-l văd prăbușit în cursul vieții mele și mi se părea că toate aveau să fie altfel. Dar minunile durează puțin. După aceea se transformă în farsă. E adevărat, azi nu mai sunt nevoit să-mi ascund manuscrisele ori să ard la baie ciornele. Și puțin îmi pasă că o ureche străină ascultă ce vorbesc la telefon. N-au decât! Dincolo de asta, însă, „plăcerile" se țin lanț. Lichelele înfloresc, pleava veche se amestecă, în grabă, cu noul strat de pleavă, demagogii își umflă piepturile, în vreme ce bieții „proști" continuă să pună întrebări inutile. Dacă n-au fost teroriști, cine ne-a vânat ca pe iepuri? Se vântură calomnii cu o ușurință care te îngheață. Oameni de care mă credeam apropiat s-au arătat, dintr-odată, ostili numai pentru că s-a întâmplat să avem păreri diferite despre ce se petrece aici.

Poate că și asta m-a împins într-o mică „nebunie". M-am apucat să dezvolt o idee pe care am ezitat până acum s-o susțin deoarece pare extravagantă. E, probabil, ultima nebunie pe care mi-o pot permite,

să încerc să fac dovada că prestigiul înțelepciunii are la bază o superstiție. Dar trebuie să-mi motivez convingerea, din ce în ce mai fermă, că Don Quijote s-a mutat în Est.

În rest, ce să-ți spun? Speram că, întorcându-mă acasă, îmi voi regăsi echilibrul. Până acum n-am reușit. Știi ce senzație tâmpită am? Că aștept fără să știu prea bine ce aștept. Și, crede-mă, e foarte obositoare senzația asta.

O femeie care precizează că are „29 de ani și șase luni" îmi trimite o scrisoare disperată unde găsesc și un avertisment pentru mine, în final: „Din tot ce mi-am dorit, nu m-am ales decât cu o dorință nebună de a pleca undeva departe, departe de tot, atât de departe încât să nu mai aud niciodată vorbindu-se românește. N-am stat niciodată la căpătâiul unui mort, dar dacă mă gândesc la cele trei zile și trei nopți petrecute pe străzi, la revoluție, când am crezut că visez, că-mi pierd mințile de bucurie, am impresia că n-am făcut altceva decât să veghez un mort. Și mai am senzația că mulți români au vegheat același mort. Uneori, îmi vine în minte acea glumă tembelă în care se spune la sfârșit: «Domnilor, Adam a fost român. Pentru că numai un român poate sta gol, să mănânce mere pădurețe și să creadă că e în Rai». Dar nu mai am chef să râd. Nu mi-a fost și nu mi-e teamă de moartea propriu-zisă. Însă de moartea prin îndobitocire mi-e teamă. Simt că mă lasă puterile, și cel mai tare mă doare când fiica mea îmi reproșează că nu mai râd. Cum să-i spun că nu mai știu să râd

deoarece, după ce ea adoarme, mă gândesc mereu ce va fi mâine? Cum să-i explic că nu pot râde decât cei liniștiți ori cei nebuni care nu știu pe ce lume trăiesc? Nimic nu mai e clar și drept. Don Quijote, pe care-l invocați dumneavoastră, era fericit! Dar cum să te bați *conștient* cu morile de vânt? Regret, nu se poate".

Don Quijote e, într-adevăr, un „nebun" fericit. Pentru el n-are importanță dacă Dulcineea e cum o visează el. Îi e de ajuns că o iubește. Îi trimite la plimbare pe cei care, mai în glumă, mai în serios, îl îndeamnă să verifice adevărul. De ce să-i asculte? Ceea ce urmează să găsească duce, de fapt, în inima sa. Asta îi dă forța să schimbe hanurile sărăcăcioase în palate și prostituatele în domnițe. Nici nu vrea să audă că realitatea e alta decât își închipuie. La nevoie, ar fi în stare să trăiască în lumea iluziilor sale chiar dacă ar fi singurul ei locuitor. Poate că pasiunea mea pentru Don Quijote va rămâne o frumoasă impostură, nimic altceva.

Cel care rămâne

Întrucât n-ai experiența exilului, nu vei înțelege niciodată, probabil, de ce, înstrăinându-mă, mi-a devenit mai limpede că sunt român. Aici mi-am dat seama că orice biografie ajunge să fie, în cele din urmă, o patrie, pe care o târăști după tine și de care nu te poți rupe. Voi, însă, îi împărțiți pe români în „cei care au mâncat salam de soia" și „cei care n-au mâncat salam de soia". Și numai cei care au mâncat salam de soia au dreptul să aibă păreri. Ceilalți sunt niște imbecili care nu pricep nimic. Nu contează că m-am izbit de toate gardurile „raiului socialist", până ce n-am mai rezistat. Important e că am vrut să scap și n-am mai apreciat răbdarea românească. (Andrei)

Ce să-i explic, mai întâi, lui Andrei? Că eu însumi nu mai înțeleg uneori nimic? Înainte de revoluție, îmi imaginam libertatea într-un mod aproape pueril, ca pe o fericită relaxare care să pună capăt mersului pe sârmă. Nu bănuiam că buimăceala ieșirii din cușcă duce în prima fază la isterie. Încât m-a surprins tonul arțăgos din primele noastre discuții

„libere". De ce răcneam? Nu-mi venea să-mi cred urechilor. De la şoaptă, s-a trecut direct la vacarm. Mă pomeneam eu însumi ridicând tonul, ca să mă fac auzit, şi oboseam inutil, înainte de a spune ceva, după ce, altădată, simpla tăcere constituia, de multe ori, un act de cutezanţă... Ţin minte prima şedinţă a Consiliului Uniunii Scriitorilor, reunit la câteva ore după fuga lui Ceauşescu. Era în seara lui 22 decembrie 1989. Ceauşescu încă nu fusese prins. Sau, cel puţin, aşa credeam noi. Bucureştiul era fericit, dar anxios. Pe străzile întunecate, din jurul Radioului, staţionau tancuri şi camioane. Până şi puţinele becuri ofticoase ce mai spărgeau, de obicei, întunericul erau acum stinse. De oriunde, un glonte, rătăcit sau nu, te putea omorî. Trăisem mulţi ani cu convingerea că bezna care făcea ca Bucureştiul să pară noaptea o omidă neagră era legată de dictatură. Îmi închipuisem – una din naivităţile mele – că libertatea va aprinde toate luminile şi va da Bucureştiului o apoteoză strălucitoare. Or, noaptea dintre 22 şi 23 decembrie semăna parcă şi mai mult cu o baltă de întuneric în care plutea oraşul. La Uniune, unii stăteau în curte. Nu îndrăzneau să intre în clădire. Ziceau că fusese minată, că vom sări în aer. Şi câţiva au perseverat în această convingere până la sfârşit. N-au pus piciorul în sediu în seara aceea. Ceilalţi, poate nu mai curajoşi, ci mai inconştienţi, ne-am strâns în sala de Consiliu, în jurul mesei lungi, în formă de „U". Ardeau toate luminile din candelabru, eram surescitaţi, vociferam ca să ne auzim, fiindcă nimeni nu avea răbdare să-l lase pe celălalt

să vorbească, și deodată mi-am dat seama de unde venea senzația de zbatere în gol, care mă sâcâise la început, fără să mi-o lămuresc. Trăiserăm, în sala aceea, multe ceasuri de tensiune, rostind sau ascultând mici discursuri pline de adevăruri spuse aluziv sau cu precauții, în vreme ce la prezidiu oficialii notau crispați, știind că totul era ascultat de Securitate și poate chiar de Elena Ceaușescu și că, în consecință, aveau să fie trași la răspundere dacă nu luau atitudine împotriva „recalcitranților". Acum, nu ne mai temeam de microfoanele ascunse, lipseau personajele oficiale, nu mai existau riscuri. Nu mai era „o nebunie" să vorbești fără să te controlezi. Puteam spune direct, fără nici o teamă, ce doream să spunem. Dar tocmai de aceea cuvintele nu mai aveau parcă energie. După primele înflăcărări, am resimțit în sală o oboseală curioasă pe care intervențiile isterice nu făceau decât s-o pună în evidență. Mă deranja tonul ridicat, aproape țipat, cu care se discuta. Mi se părea exagerat, demagogic. De abia vestea că, în apropiere, dincolo de Muzeul Colecțiilor se trage și că Biblioteca Centrală Universitară a luat foc a risipit această senzație. Ne-am continuat ședința într-o atmosferă încordată. Din când în când, se auzeau, afară, rafale care sfârtecau întunericul. Drept care ne-am grăbit să hotărâm ce aveam de hotărât. Nu era vreme de discursuri. Când am ieșit în curte, întunericul era plin de amenințări. Am pornit-o, mai mulți, spre Piața Victoriei, zicându-ne că erau mai puține șanse, în direcția aceea, să fim nimeriți de vreun glonte. Nu bănuiam ce va urma.

Iartă-mă, de unde ai scos bazaconia că eu ți-aș contesta dreptul să ne judeci? Ceea ce susțin e că nu-mi place să fim priviți de românii din exil ca niște handicapați moral. Prea mulți m-au lăsat să înțeleg că nu suntem la înălțimea speranțelor pe care și le-au pus în noi, că i-am dezamăgit grav prin ceea ce facem și, mai ales, prin ceea ce nu facem, frustrându-i de șansa de a fi mândri, acolo, în Occident, de calitatea lor de români. Mi-a fost jenă de jalnica teorie a „salamului de soia", dar, în aceeași măsură, simt o strângere de inimă de câte ori îmi imaginez un grup de români emigrați, discutând despre tragedia românească la o cafea, cu mirări disprețuitoare, declarându-și că se rușinează cu noi. În realitate, adevărul e exact contrariul celui de care mă suspectezi tu. Nu numai că nu mi-a trecut vreo clipă prin cap să am rezerve față de cei care au preferat exilul, dar, sincer să fiu, nici nu știu cine ar trebui să judece pe cine. Tu care ai părăsit România fiindcă n-ai mai suportat compromisurile sau eu care am rămas aici și am tăcut când ar fi trebuit să strig ori am apelat la parabole ca să spun ce aveam pe suflet? În fața lui Dumnezeu, poate că tu ai fost mai onest. Ai ieșit din minciună, în vreme ce eu am îndurat-o. Și nu e o vorbă goală că a îndura istoria e, uneori, un mod de a o face. Noi, aici, ne-am văzut vârâți într-un soi de mașină de tocat carne care ne-a stâlcit destinele. Puțini dintre cei care n-au trecut prin pușcării au ieșit întregi. În schimb, pe voi, depărtarea v-a ferit de mutilări. Ați suferit de

nostalgii, dar nu de ruşine. A trebuit să biruiţi numai amintirile şi dificultăţile de a vă integra într-o altă lume decât a noastră, nu şi situaţiile, aproape zilnice, care, nouă, ne puneau la încercare puterea de a nu ne rostogoli în mocirlă. Îţi aduci aminte ce deviză a ales clasa noastră pentru tabloul de absolvire a liceului? Per aspera ad astra. *Ce-i drept, am avut parte de „căi aspre", dar nu pentru a ne îndrepta spre „stele". Tot ce a urmat a obligat generaţia noastră să descopere egoismul înainte de a şti ce este generozitatea. În loc să înfruntăm „astrele", unii ne-am văzut siliţi să învăţăm „arta" penibilă de a merge pe sârmă, alţii şi-au luat lumea în cap. De fapt, reprezentăm două jumătăţi ale aceleiaşi tragedii.*

Dacă am pomenit de vorba lui Iorga, după care „român" înseamnă „cel care rămâne", n-am făcut-o, Doamne fereşte, cu vreo intenţie ironică. Ştiu foarte bine, în fond, că exilul a căpătat alte raţiuni în ultima jumătate de veac. Occidentul a devenit ceea ce, în mod tradiţional, în istoria noastră, a fost pădurea. Nici tătarii, nici turcii, nici arnăuţii domnilor pământeni n-aveau mijloace să cotrobăie munţii şi să-i prindă pe cei ascunşi acolo. Abia după al doilea război mondial, pădurea n-a mai fost, la noi, un refugiu, un adăpost. Cei care s-au dus să reziste în munţi, împotriva „noii ordini", printre care s-a aflat şi tatăl tău, au fost hăituiţi şi decimaţi de trupele Securităţii. Astfel, a devenit limpede că exilul nu mai era posibil decât în afara ţării sau, în ţară, îngropat în tăcere. Şi cine ţi-ar putea reproşa că n-ai vrut să te îngropi în tăcere?

Îți închipui cumva că eu mă socot mai „român" decât tine fiindcă „am rămas" aici? Ar fi o neghiobie de care nu mă poți bănui fără să mă jignești. Pe urmă, faptul că „am rămas" nu e un merit. El decurge dintr-o neputință. Chiar și aici, memoria mă transformă uneori într-o marionetă a melancoliilor. Plecând, i-aș fi îngăduit să devină monstruoasă și insuportabilă. Ai uitat că sunt „rac"? Nu m-aș putea rupe de acest oraș, îmbătrânit de praf, când nu e plin de băltoace, fără să ajung, sufletește, un mare mutilat, dar singura concluzie pe care o trag de aici e una de ordin personal. Ar fi caraghios să mă laud cu asta.

De altfel, Bucureștiul a devenit o excelentă școală de corecție pentru visători. Nu s-a astupat nici o groapă de decenii, în schimb au apărut multe noi. În halul în care arată străzile azi, ele sunt perfect adaptate momentului. Nici un visător nu-și poate permite să meargă cu capul în nori, fără să riște să se trezească lungit în praf ori lângă o frumoasă baltă. Așa că, vrând, nevrând, am devenit și eu ceva mai realist.

Dar mi-ar plăcea să vii tu aici, să reconstituim câteva din vechile noastre plimbări. Nu te teme, nu se mai strigă pe străzi „moarte intelectualilor". De când m-am întors, n-am văzut nici demonstrații, nici contrademonstrații.

Estul sălbatec

Locuiesc lângă un bătrân fugit din China. Ocupă o cameră pe care o închide cu trei broaște de fiecare dată când iese, chiar dacă lipsește numai câteva minute. De parcă s-ar teme că, în absența lui, cineva îi va cotrobăi prin lucruri. Uneori, bătrânul mă invită să bem ceai împreună. Ne așezăm pe două taburete lângă fereastră și privim în tăcere oceanul. Fiecare se gândește la ale lui. Apoi, depănăm amintiri. Ultima dată mi-a povestit că a scăpat cu viață „din cauza vârstei". N-am înțeles. „Cum adică, din cauza vârstei?" A urmat o istorie de coșmar. Chinezii vindeau, pe dolari, spitalelor din Hong Kong, care aveau nevoie, organe de transplant și sânge, luate de la „dușmani ai poporului" pe care îi executau în subsolurile unei clinici specializate. Exista chiar un plan de încasări în valută. Când nu se realizau sumele prevăzute, se sporea numărul execuțiilor. „Eu eram prea bătrân ca să ia ceva de la mine, așa că m-au lăsat în pace", mi-a zis. Îl ascultam și mă gândeam câte orori se vor fi petrecut și la noi, de care nu știe nimeni.

Dar ce contează, nu-i așa? „Iubește pe aproapele tău", chiar dacă el ți-a spart dinții și a sărit cu picioarele pe stomacul tău. Așa e creștinește. Și așa cere „omenia românească", pe care eu o cunosc bine, fiindcă mă mai ustură încă urmele loviturilor ei.

Din nenorocire, eu nu pot fi înțelept ca bătrânul chinez. Multă vreme, nereușind să mă regăsesc, am dus-o într-o furie absurdă, pe care nu mi-o potolea decât alcoolul. Și nu prea văd cum aș evita concluzia că tot ce mi s-a întâmplat acolo a distrus, cumva, în mine puterea de a mă integra aici. Cei care mi-au făcut viața praf ar fi fericiți să afle că n-a fost nevoie să mi se scoată inima. E de ajuns că stau pe ruinele unei existențe distruse. Și știi ce mă roade cel mai mult? Viața tatei a avut un sens. Așa cum a fost, mai scurtă decât a mea. A existat în ea o credință, dusă până la sfârșit. Pe când eu am trăit degeaba și, dacă mâine aș fi găsit mort, nu m-ar regreta nimeni, în afară, poate, de vecinul meu. Îți propun să te gândești puțin la asta înainte de a-mi mai da lecții de patriotism. Poți să fii sentimental cât poftești, dar nu-mi cere mie să judec cu aceeași măsură ca tine.

Să cred și eu că Don Quijote s-a mutat în Est? Ai uitat că azi alte tipuri de glorie îi atrag pe oameni, nu gloria iubirii, în care

credea Don Quijote? Să fim serioşi. Ce înseamnă acum, la voi, gloria? Cumva gloria de a ţipa cel mai tare? Sau gloria de a te bate cu pumnul în piept? Gloria băşcăliei balcanice? Gloria de a reconcilia victimele cu călăii? Îmi pare rău, în Estul sălbatec nu-i nici o glorie pentru nimeni. Ar fi cazul să nu te mai minţi, dacă pretinzi că ai devenit „ceva mai realist". (Andrei)

Mă ridic, mă uit afară, văd că ploaia a stat şi-mi zic că trebuie să fie destul de târziu. Dar târziu pentru ce?

Am regăsit Bucureştiul mai ponosit, parcă, în ciuda reclamelor, cam strident colorate, care au apărut peste tot. De fiecare dată când ies, mă opresc întâi la tarabele cu ziare, cărţi şi suveniruri, de la gura metroului, unde, lângă tradiţionalele florărese, s-a înfiripat un veritabil bazar, cu marfă înşirată uneori direct pe ciment şi ofertă pestriţă, de la covrigi şi ţigări străine până la reviste pornografice şi sticle de suc, cu etichete dubioase. De-acolo, mă îndrept spre zona centrală a oraşului. O vreme, m-a amuzat să număr câte firme noi, mai ales ale dughenelor botezate pretenţios „magazin universal", au un „y" în coadă, ca să sune occidental. Azi, la noi, doamna Bovary face afaceri, nu mai visează iubiri imposibile. A devenit practică şi e hotărâtă să se îmbogăţească. Julien Sorel a intrat şi el în comerţ.

Dar, destul de repede, m-am lămurit că semnele înviorării comerciale, care au alungat monotonia,

au ceva de fard prost, așternut în grabă pe un obraz obosit. Orice s-ar zice, unui oraș „mușcat" de istorie, cum e Bucureștiul, n-are cum să i se potrivească un aer de cocotă săracă și țipător machiată, care vrea să atragă atenția clienților. Pretutindeni te izbește un amestec de pitoresc, vânzoleală, tristețe și zgomot. În Gara de Nord, am nimerit, ieri, peste o scenă aproape thailandeză. Bișnițarii, proxeneții și vagabonzii, care au luat în stăpânire peroanele, se distrau pe seama jandarmilor ce legitimau, nu știu de ce, călătorii din rapidul de Iași. Nu departe, trona pe o rogojină o femeie grasă, cu un piept amenințător, care dirija, folosindu-se numai de priviri, o mică trupă de copii fără căpătâi. Tabloul era de-a dreptul grotesc. Orașul s-a umplut de hoți, de borfași, iar poliția se plânge că nu mai face față tâlhăriilor. Un vecin s-a mirat când i-am spus ieri că, uneori, noaptea, ies să dau o raită prin cartier. E atât de întuneric pe străzi, după ce se înserează, încât poți să fii înjunghiat fără să știe nimeni.

Mă uit după o molie care a zburat foarte aproape de mine și mă gândesc că mi-ar prinde bine puțină filosofie chineză acum. Căci chinezii cred că nimic nu e linear. Când e bine, ei se pregătesc să întâmpine răul. Când e rău, sunt convinși că nenorocirea nu poate dura la nesfârșit. Dar alung și acest gând. E cam caraghios să-mi închipui că tot ce se întâmplă acum la noi conspiră la aducerea binelui! Și, de altfel, ca toți sentimentalii, am o imagine destul de vagă, bănuiesc, despre bine... La urma urmei, unde se află ceea ce caut eu? Probabil,

nicăieri. Fericirea e o problemă personală. Un stat poate să lupte împotriva mizeriei, a nedreptăților, însă nu-și propune, în general, să asigure fericirea. Dacă o face, e sigur că rezultatul va fi catastrofal. Regimurile totalitare au promis tocmai asta. Și se știe ce a ieșit.

Să revin. Andrei își va fi închipuit că „l-am adus" pe Don Quijote la porțile Orientului dintr-o vanitate de est-european ros de complexe, care se uită pieziș spre Occident, sau dintr-un sentimentalism „netratat". Mă crede, probabil, influențat de naționalismele care s-au inflamat pe ruinele fostului „lagăr socialist" și nu-i trece prin minte că eu pot pretinde, cel mult, orgoliul de specialist în cauze pierdute. E adevărat, chiar dacă în fața civilizației tehnice a Occidentului noi ne simțim uneori ca niște barbari, nu mi se pare că Occidentul ne e, spiritual, superior. În plus, toată nefericirea prin care a trecut această parte a Europei nu se poate, mă gândesc eu, să nu rodească nimic. Creștinismul s-a născut mai puțin din predicile lui Isus și mai mult din Golgota. Dar motivele care mă fac să iau în serios „emigrarea" lui Don Quijote în Est sunt mai complicate. Și poate că inclusiv la noi voi stârni nedumeriri.

Aud chemările unui guguștiuc. Unde o fi stând de-și permite să nu-i pese de ploaie? Azi nu s-a luminat deloc cerul și-mi e dor de diminețile în care lumina capătă un fel de consistență lăptoasă pe acoperișurile de țiglă din Cotroceni, în timp ce deasupra plopilor de vizavi cerul se înroșește; diminețile care mă emoționează totdeauna prin frumusețea lor simplă și vulnerabilă. M-am plictisit

de aceste ploi care amenință să putrezească și arborii. Pământul mustește de umezeală și, pe marginea străzilor, sunt lungi fâșii de apă gălbuie. Pietonii se văd obligați să caute cu grijă locurile pe unde pot traversa strada și să sară înapoi când se apropie vreo mașină, dacă vor să nu fie împroșcați...

În imediata vecinătate a casei mele, dincolo de intersecție, e un soclu gol, de marmură roșcată. Statuia care se afla pe el, a primului ministru din guvernul impus de Stalin, în 1945, a fost trasă jos cu odgoanele prinse de un tractor, în timp ce un preot binecuvânta operația. Și nu știu când va fi pusă alta în loc.

Deocamdată, ne aflăm într-o perioadă a negațiilor. Nimeni nu are răbdarea necesară pentru admirație. Soclul servește drept piedestal pentru ciorile din cartier care se strâng zilnic să-și facă siesta ori să moțăie pe marmura pătată de excrementele lor și de afișe rupte, rămase de la ultima campanie electorală. De câte ori trec pe acolo, mă uit cum asistă ciorile, de pe un soclu gol, la defilarea mașinilor, cu un dispreț suveran pentru vanitățile omenești. Uneori, ies în balcon, dimineața, special pentru acest spectacol. Îl găsesc din ce în ce mai instructiv.

Nu cred să existe un simbol care să caracterizeze mai bine starea noastră de spirit de azi. Și, probabil, nu numai a noastră. Căci întreg Estul european e presărat cu socluri goale acum. După ce, cu ani în urmă, a fost aruncată la gunoi statuia lui Stalin, le-a venit rândul și celorlalte „divinități"

din Olimpul marxist. Dar ce vom pune pe aceste socluri pe care picotesc acum, plictisite, ciorile? Pentru moment, Estul nu e convins, se pare, decât de ceea ce poate nega. Restul e privit cu neîncredere. Istoria a încetat să mai fie, la noi, un teren sigur, *la terra ferma*, cum zic italienii la Veneţia, şi, deocamdată cel puţin, se pare că nu ne mai simţim în siguranţă decât strigând că ne îndoim de orice, după ce multă vreme n-am avut dreptul decât la certitudini mincinoase şi la statui pe care, în sinea noastră, le detestam.

...dacă ar fi după mine, aş aşeza pe soclul masiv de marmură roşcată, pe care acum îşi fac siesta ciorile, o statuie a lui Don Quijote, în armura lui caraghioasă şi solemnă, cu lancea în mână, gata de atac. Şi nu te grăbi să te încruntţi. Am argumente. Mă tem că negaţiile şi dezamăgirile ne-au adus foarte aproape de punctul unde înclini să consideri idealismul o prostie şi ne-ar trebui o reîmprospătare a iluziilor. Pe deasupra, Don Quijote ne-ar putea ajuta, am impresia, să ne analizăm mai bine defectele. Operaţie absolut capitală, cred eu, dacă vrem să pricepem ce se întâmplă cu noi. În atmosfera încărcată de ură care ne otrăveşte viaţa, azi, capacitatea lui Don Quijote de a iubi are multe şanse să pară un miracol şi să ne pună, în consecinţă, pe gânduri. Dezvăluindu-ne ceea ce noi nu prea ştim, se pare, că în adâncul ei iubirea e tragică, bunul cavaler ne-ar face, poate, să ne ruşinăm, de plăcerea dubioasă a băşcăliei prin care, în mod aproape reflex, încercăm să ne scuturăm

de contactul neplăcut cu nenorocirile și, astfel, am deveni, presupun, mai profunzi, mai pregătiți să ieșim din mizeria morală în care ne bălăcim cu furie azi... Bineînțeles, ideea mea n-ar fi gustată, știu, nici ca glumă. Până și cei care au o oarecare considerație culturală pentru Don Quijote ar socoti-o neserioasă. Ar strâmba din nas, ca tine. Don Quijote acum? Aici? Mai întâi, a trecut vremea cavalerilor! Suntem în alte timpuri, răvășite, tulburi. Apoi, ne aflăm la porțile Orientului, nu în Spania morilor de vânt! Și chiar dacă pe la porțile Orientului totul, cum s-a zis, e luat à la légère, *ar fi prea de tot... Așa că să trec la altceva. Nu-ți imaginezi ce gen de stres mă face să doresc uneori să mă închid în cameră, să trăiesc, printre cărți, ca într-o grotă. Din ce în ce mai des, mă întreb: Doamne, oare chiar așa arătăm? Parcă am fi niște păpuși mânuite de un diavol isteric care-și bate joc de poveștile noastre cu „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai". Ziarele anunță în fiecare zi violuri, crime și sinucideri. Partidele s-au înmulțit ca buruienile, se spun tot felul de grozăvii despre foștii și actualii securiști infiltrați în ele, cursul dolarului a atins cote astronomice, iar cei care l-au executat pe Ceaușescu se împacă din ce în ce mai bine cu cei care îl plâng pe Ceaușescu. Ai zis bine „Estul sălbatec". Ce va urma, nu știu. Orice e posibil în haosul actual și niciodată n-am fost mai derutat în privința adevăratei noastre identități. Cum suntem în realitate? Blânzi, cum ne-a plăcut să credem, sau violenți? Fataliști, cum ne-am caracterizat singuri, sau „descurcăreți", gata să găsim în orice nenorocire o*

soluție de existență? Uneori, îmi trec prin minte îndoieli grave, care m-ar speria dacă n-aș ști că iubesc această țară cu atât mai mult cu cât ceea ce se întâmplă cu noi mă exasperează mai rău. Tu, acolo, îți poți permite să te gândești, dacă te mai gândești, la o Românie ideală, în care totul e calm, duios, cum era cerul copilăriei. Eu nu am această posibilitate. De cum ies pe stradă, trebuie să mă feresc. La cea mai mică neatenție, te poți trezi blagoslovit cu invective. Ne-am înrăit, se pare, sau am devenit atât de irascibili încât nu ne mai putem stăpâni nervii și fiecare se consideră în drept să înjure primul, să ofenseze cel dintâi. Ne aflăm, parcă, într-un război româno-român.

În zilele revoluției, am crezut ca un imbecil în tot ce am văzut la televizor. Și nu pot să-mi judec euforia de atunci decât ca pe o formă de opacitate. N-am bănuit că dincolo de ceea ce era extraordinar în stradă, când „mămăliga românească a explodat", se organiza o mascaradă. Aveam și o optică naivă despre libertate. Eram convins că ieșirea din cușcă te face liber. Mi-a trebuit timp pentru a pricepe că se poate ieși din cușcă ducând cușca cu tine. Nici măcar parodia procesului lui Ceaușescu, în care tribunalul a fost mai jalnic decât inculpatul, nu mi-a deschis ochii. În loc să mă lămuresc că acel proces, care ne-a făcut de rușine în lume, demonstra clar că problema răului nu se reducea la Ceaușescu, am pus totul pe seama dorinței de a-i descuraja pe „teroriști". Abia după vreo lună am priceput că totul fusese o cacialma jucată pe o baltă de sânge. Și ce fericit fusesem, Doamne, în

clipa în care l-am văzut pe Ceaușescu fugind cu elicopterul, huiduit de mulțimea imensă din Piața Palatului! Era soare și cald, ca primăvara, cu toate că ne aflam în preajma Crăciunului, și am umblat ceasuri întregi, buimac, printr-un București căruia nu-i venea să creadă că, în sfârșit, am scăpat. Toată lumea făcea cu degetele semnul victoriei pentru a se convinge că nu era doar un vis. Prin valurile de bucureșteni ieșiți pe stradă se strecurau mașini cu steaguri tricolore și camioane cu tineri care cântau veseli „Olé, olé, Ceaușescu nu mai e". Euforia generală semăna cu o vrajă. Necunoscuți se sărutau, se îmbrățișau. Ne zâmbeam unii altora, solidarizați de o ușurare care se cerea exteriorizată. Apoi, vraja s-a rupt.

Dacă vei veni, îți voi arăta un trofeu ciudat. O piatră mare cât pumnul care mi-a spart geamul, deși lipseam din București, când au invadat minerii orașul. Pe atunci, încă mai reușeam să mă mir. Aveam chiar o teorie care lămurea cauzele surescitării ce pusese stăpânire pe noi, umplând România de procurori voluntari și aducându-ne în situația de a ne suporta foarte greu unii pe alții. Ceaușescu, ziceam, îndeplinise, involuntar, un rol purificator. Fusese ca un abces care colectase întreg puroiul din organism. Atrăsese toată ura societății spre el și, în felul acesta, drenase de toxine viața românilor. Când abcesul s-a spart, ura s-a răspândit în organism, infectându-l... Acum, această teorie nu mă mai satisface. Adevărul mi se pare mai încâlcit. Nu mai sunt sigur dacă răul vine din trecerea de la o lume închisă la una dechisă ori din păcate

ascunse, pe care înainte le ignoram... Fapt e că ne-am „democratizat", deocamdată, defulările și instinctele. Cu restul, vom mai vedea. Sau poate că defectele sunt mai dinamice decât calitățile, de aceea s-au descătușat primele. Ne răzbunăm, parcă, pentru o lungă, prea lungă resemnare. După o jumătate de veac de tăcere forțată, fiecare vrea să vorbească. Și nimeni n-are chef să asculte. Într-un fel, e mai rău ca pe front, aș zice, căci acolo lucrurile sunt, într-o privință, clare, în sensul că dușmanul se află în față. Trebuie să-l ucizi ori să-l pui pe fugă. Dacă nu, te ucide el sau te pune pe fugă. Pe când la noi, acum, e imposibil să-ți sapi o tranșee. Unde s-o sapi? Nici măcar una circulară nu te ajută deoarece, când ai terminat-o, ai surpriza să descoperi că dușmanul se află înlăuntrul tău.

Și totuși, aș vrea să-ți amintesc ce se zice în Odiseea, *că zeii dau oamenilor încercări, nenorociri, suferințe, pentru ca generațiile următoare să aibă ce să cânte. Nu țin să idealizez mizeria de la noi, dar mâlul prin care umblăm nu se poate, mă gândesc, să nu rodească nimic. Din păcate, e greu să pregătești viitoarele capodopere.*

Deschid fereastra și las vântul să-mi azvârle o pulbere umedă în obraz. Fiindcă a reînceput ploaia. Mă uit spre soclul de marmură roșcată. Ciorile au fugit.

Între două mituri

Ascultă-mă, e o prostie să-ți pui probleme morale. Cei care au suferit, amăgindu-se că suferă pentru ceva, că lumea va deveni, dacă nu mai bună, mai rușinată, când va afla ce-au pătimit ei, sunt niște caraghioși. Iar Don Quijote pe care n-ai încetat, văd, să-l lauzi, să-l invidiezi, e un dobitoc. Dreptatea, pe lumea asta, nu e de partea idealiștilor. Șmecherii își râd în pumni de ei, căutând-o pe Dulcineea prin bordeluri și preferând să simuleze curajul ori să-l maimuțărească. E mai simplu, osteneala e mai mică. Don Quijote al tău n-a priceput că prin șmecherie ar fi obținut infinit mai mult decât printr-o vitejie inutilă. Ce rol mai poate juca un război cu morile de vânt într-o lume unde până și Dumnezeu trebuie pipăit de experți? Fă un efort să fii mai lucid, ce naiba! Zici mereu „după părerea mea", „eu cred" sau „am impresia", devenind ca toți sentimentalii, cu ușurință, patetic și, mă rog, n-am nimic împotrivă, dacă asta te ajută. Dar oprește-te înainte de a împinge subiectivismul în ridicol. Noii demagogi abia așteaptă să se urce pe soclurile

goale din Est. Nu vei apuca să-l vezi pe Don Quijote pe ele. (Andrei)

Într-o zi – cred că aveam cincisprezece sau șaisprezece ani –, am participat, ca spectator, la un fel de duel cultural public pe tema „războiului dintre clasicism și romantism", unde m-au impresionat partizanii clasicismului. Îndeosebi unul dintre ei m-a entuziasmat, pur și simplu. Se pricepea să dozeze înflăcărarea și pauzele de efect, vorbind despre „calmul clasic", despre „liniștea olimpiană", ca despre un triumf al inteligenței. Atunci am auzit prima oară celebra frază a lui Goethe, după care tot ce e clasic e sănătos și tot ce e romantic e bolnav. Am plecat de-acolo convins că romantismul e lipsit de tact, reprezentând un handicap. Și m-am dorit ne-romantic! Exact așa cum unii timizi visează să pară duri. De fapt, eram de trei ori ignorant. Mă cunoșteam rău, căci natura mea romantică s-a dovedit ulterior mai puternică, înțelegeam rău romantismul și, mai ales, nu eram pregătit să pricep de ce Gogol și alții au vorbit de „trufia prostească a inteligenței". La o asemenea vârstă, nu-ți trece prin cap că inteligența descoperă, mai degrabă, Infernul decât Paradisul; nici că Orfeu nu se putea mulțumi să audă, în urma lui, pașii Euridicei, era fatal să întoarcă, la un moment dat, capul, orice i-ar fi șoptit rațiunea. Îmi ziceam că tot ce inteligența „nu vede" nu există, că tot ce rațiunea nu acceptă nu e bun. Și cum înțelepciunea mi se părea, pe atunci, o virtute aparte, aleasă, poate cea mai nobilă dintre toate, mi s-a părut normal s-o privesc pe zeița Athena cu admirație.

Citit cum trebuie, însă, mitul zeiței înțelepciunii (cu antipatia ei înverșunată împotriva Afroditei, Athena e, oricând, o posibilă aliată a misoginilor) ne poate lămuri de ce, printre cei șapte înțelepți antici, nu se afla nici o femeie. Și nici în lista mai lungă a înțelepților, alcătuită de Plutarh. După cum tot el ne poate lămuri că abuzul de inteligență, de care se face vinovat spiritul european, nu e un cusur minor. Rațiunea descoperă că lumea în care trăim e absurdă, de vreme ce ne-am născut pentru a muri. Și numai inima e în stare să găsească în această absurditate un colț însorit sau singurele paradisuri posibile; cele de o clipă, de un ceas, de o zi, pentru care e nevoie de foarte puțin: de o mână care să stea lângă a ta ori de un petic de nisip fierbinte, pe o plajă, vara.

„Abuzul de inteligență" i-a îngreunat europeanului drumul spre ceea ce e simplu, natural. Și, din păcate, șansa pe care i-a oferit-o Europei Don Quijote n-a prea fost înțeleasă. Vorbele lui au fost acoperite de râsetele „inteligente" ale celor ce pretind că nu e nimic de văzut la o moară de vânt și socotesc o prostie dragostea cavalerească într-o lume copleșită, tot mai mult, de pornografie. Firește, i se acordă considerația cerută de faima lui culturală, dar viața, nu? e altceva decât o poveste cu cavaleri rătăcitori. Uneori, e chiar o poveste urâtă. Probabil, și în Spania Don Quijote trebuie să pară azi demodat. Nu mi-l pot închipui scoțându-și armura din magazie, curățind-o de rugină și plecând iarăși la drum. Altceva era pe vremea lui Cervantes! Lumea nu era atât de presată și nici

atât de stresată. Azi, oamenii s-au blazat. Lumea a devenit, cam peste tot, practică și e mult mai grăbită. Nu mai are vreme nici măcar să râdă firesc. Totul trebuie făcut repede, în viteză, plăcerea anticilor de a se grăbi încet nu mai înseamnă nimic. Nici măcar în dragoste nu mai există răbdare, întâlnirile și despărțirile se produc uneori simultan. Încât devine aproape de neevitat iritarea în fața celor ridicoli. Romanticii, idealiștii, ratații, inadaptabilii sunt liberi să vorbească între ei, cât poftesc, despre cavalerism. Oamenii serioși, practici, au alte griji, mai urgente. Poate că și detractorii lui Don Qujote au dispărut. Cine se mai obosește să râdă degeaba, dacă nu e la rândul lui nebun?

Mulți se vor fi mirat, cu siguranță, că l-am comparat într-un articol pe Don Quijote cu unul din cei șapte înțelepți ai Greciei antice. Cu Solon. Mă vor fi suspectat de neseriozitate, ori de dorința de a fi original cu orice preț. Totuși, nu glumeam. Există o scrisoare a lui Solon către Epimenide din Creta în care înțeleptul grec se plânge că e socotit nebun deoarece i-a avertizat pe atenieni împotriva ambiției lui Pisistrate de a deveni tiran. „Când i-am prevenit – exclamă Solon – nu m-au crezut. El a găsit mai multă crezare lingușind poporul, decât eu spunând adevărul. De aceea am depus armele în fața sediului strategilor... " Acum, firește, nimeni nu-l mai socotește pe Solon nebun. La orele de istorie antică se povestește cu lux de amănunte cum Pisistrate s-a rănit singur, după care a strigat în gura mare că a fost rănit de dușmanii săi și a

cerut să i se dea o gardă de patru sute de tineri voinici, înarmați cu măciuci. Atenienii i-au îndeplinit dorința și, astfel, l-au ajutat să desființeze democrația... Se poate, oare, o dovadă mai clară că, ori de câte ori lumea n-are chef să deschidă ochii, îi face nebuni pe cei care o deranjează? Nu cred. Eu, cel puțin, nu cunosc alta care să pună în lumină mai bine faptul că judecăm rău „nebunia", uitând să facem distincția cuvenită între nebunia ca boală, ca dereglare a facultăților mintale, și „nebunia" ca pasiune revărsată peste limitele normale... dar ce e „normal" într-o pasiune care, dacă nu e excesivă, nu e autentică? Don Quijote nu e, firește, un înțelept ponegrit, ca Solon. Lecția lui vine din direcția contrară, pentru a ne spune că nu se poate iubi, când iubești cu adevărat, altminteri decât „nebunește". Și nu e o bagatelă faptul că asta e limpede într-o poveste ce face parte dintre subiectele cu o proprietate stranie: pe măsură ce sunt discutate mai mult, devin mai vagi. De parcă Don Quijote ar fi un Socrate îmbrăcat în armură, însoțit nu de discipoli, ci de un scutier, care spune vorbe pline de tâlc, greu de tălmăcit... De un lucru, însă, nu m-am îndoit, chiar după ce mi-am dat seama cât de falsă era ideea de a mă situa în descendența lui Don Quijote. De la nimeni nu se poate învăța mai bine consecvența. Plecându-și urechea la cei care cârtesc sau exprimă dubii pe seama iubitei sale, Don Quijote s-ar pomeni obligat să renunțe la tot ce și-a propus. Ar trebui să se întoarcă, rușinat, la sărăcia lui lustruită și să arunce într-o magazie, șoarecilor, glorioasa lui armură. Ca

să meargă înainte, trebuie să apere cu îndârjire imaginea pe care și-a format-o despre Dulcineea. Aventura sa depinde de șansa de a avea cui s-o închine. Și numai fiindcă se dovedește în stare nu doar s-o viseze, nobilă și frumoasă, pe Dulcineea, ci și să apere acest vis de orice l-ar putea risipi, se poate bizui pe iluziile sale, organizându-și întreaga aventură în funcție de ele. Iar lecția sa ultimă e că nici nereușita nu-l sperie. Uneori eșecurile pot fi mai instructive decât reușitele deoarece ne dau o măsură mai adevărată, mai exactă, a aspirațiilor noastre, dovedind că am vrut mai mult decât am reușit, că, la nivelul dorințelor, suntem mai buni decât în realitate... La urma urmei, e mult mai grav să ai iluzii mediocre decât să trăiești mediocru. Pentru o viață mediocră, există și explicații care nu țin decât în parte de tine. În schimb, pentru mediocritatea iluziilor ce justificări poți avea? Nici una. Nimic nu te oprește să dorești ceva care se dovedește ulterior peste puterile tale.

Dar eu? Unde e locul meu? În universul meu natal domnea un realism necruțător care făcea imposibilă apariția unui Don Quijote. Cel mult, un Sancho Panza ar fi putut să apară pe ulițele din Lisa, dar pe cine să însoțească și în seama cui să fi lăsat treburile impuse de un pământ rece și zgârcit? Pe la sfârșitul adolescenței, am visat, totuși, să ajung în Spania. Vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote. A fost singura călătorie pe care mi-am dorit-o. Apoi, am făcut din eroul lui Cervantes un fel de alter ego sentimental. M-am crezut plămădit

din același aluat cu el sau vegheat la naștere de aceleași ursitoare. Mă cunoșteam superficial ori mă supraestimam, drept care asemănarea cu Don Quijote a fost una din ideile false cu care m-am amăgit multă vreme. Îmi plăcea încăpățânarea cavalerului de a trăi într-o iluzie ca într-o realitate, însă mi-au lipsit însușirile necesare pentru a pune în practică această „nebunie". Am fost prea „rezonabil", prea dominat de prejudecățile despre înțelepciune.

Ca să fiu mai exact, aș spune că „iluzie" și „amăgire" sunt pentru mine două lucruri complet diferite. N-am impresia că printr-o iluzie mă amăgesc. Și dacă un adevăr îmi poate fi indiferent, cum îmi e indiferent în această clipă dacă la Polul Nord sunt minus patruzeci de grade sau numai minus treizeci, o iluzie, câtă vreme nu mă lepăd de ea ori nu mi-o pierd, are ceva din mine. Cum aș putea gândi, așadar, că ea mă minte? Apoi, de unde să știu, acum, care dintre speranțele mele sunt întemeiate sau pure iluzii? Iar mai târziu mă vor reprezenta, probabil, și mai bine decât acum. Dacă m-aș apuca să înșir toate dezamăgirile pe care le-am încercat în viață, aș obține cea mai fidelă imagine a pretențiilor pe care le-am avut de la mine și a ceea ce am visat. Nimic nu mă reprezintă mai mult! Undeva, însă, drumul se întrerupe. N-am putut merge mai departe pe el. Tot ce am reușit a fost o „morală negativă" care mă ajută să știu, dacă nu ce doresc, ce aștept, ce caut, măcar ce nu vreau, ce nu pot accepta, cu nici un preț. În plus, admirația mea pentru Don Quijote a rămas intactă, în ciuda faptului că, așa

cum înțeleg azi, lupta lui cu morile de vânt a reprezentat pentru mine, multă vreme, nu atât un model pe care puteam să-l urmez, cât un stil, oarecum fraudulos, de a visa. Fără să mă pot lăuda cu „nebunia" lui Don Quijote, n-am fost nici o clipă tentat s-o iau în derâdere. Am admirat la alții ceea ce mi-a lipsit și, astfel, donquijotismul a devenit în logica mea – o spun fără nici o teamă că risc să par ridicol – ceva între filosofie și religie.

Încât pot să stau aici, între molii, într-o stare de spirit ambiguă. Sunt conștient că-mi pierd timpul despicând firul în patru, sărac și ros de tot felul de regrete, în loc să mă străduiesc să strâng bani pentru o casă unde să nu mă mai tem că voi fi azvârlit afară. Șmecherii, cum zice Andrei, sunt mai eficienți, se „aranjează". Fac cariere și averi în viermuiala de după revoluție. Ei confirmă faptul că „nebunii" n-au multe șanse într-o țară unde nenorocirea creează mai degrabă umor decât procese de conștiință. Și totuși, nu-mi e rușine că am rămas un idealist inadaptabil, un romantic întârziat și neajutorat. Uneori, reușesc chiar să fiu mândru că gropile din București nu m-au ajutat prea mult. Șmecherii sunt ca negustătorii care l-au ciomăgit pe Don Quijote. Plini de ei și demni de milă. Eventual, putrezi de bogați, dar incapabili să pună un ideal mai presus de un bordel accesibil.

Brâncuși observa că limba română face o diferență clară între inteligență și deșteptăciune. „Îi ador pe inteligenți – zicea el – însă îi detest pe deștepți, căci ei sunt giruete în bătaia tuturor vânturilor."

Din nenorocire, există prea mulți „deștepți" la noi. Oriunde te întorci, te lovești de ei. Cu ani în urmă, amuțeau de câte ori trebuiau să ia o atitudine. Se călăuzeau după principiul că „tăcerea e de aur". Acum au devenit insuportabil de guralivi. Nu-i mai poți opri. Nu scapă nici o tribună de unde ne pot comunica „patriotismul" care-i animă.

Dar nu te contrazic. Sunt subiectiv, firește. N-am știut niciodată ce înseamnă să fii obiectiv. Aș zice că subiectivismul e ca sângele în corp care nu se vede decât dacă te tai la deget, dar există, circulă, e prezent în fiecare idee, în fiecare sentiment, în gesturile cele mai reci. Deosebirile provin din faptul că unii își pot ascunde subiectivitatea, alții nu. Fie din pricină că nu le place să se taie la degete, fie din pricină că se simt prea neîndemânateci și știu că, ferindu-se, se vor tăia și mai rău. Eu am, din copilărie, și acum degetele pline cu semne rămase de la diverse tăieturi. Ce-i drept, atunci nu mă dezinfectam cu grijă, cum fac acum pentru cea mai mică zgârietură. Puneam pământ pe rană, ca pansament. Aveam, se pare, o subiectivitate mai senină, mai puțin bântuită de spaime de tot felul. Într-o vreme, am încercat să mă împotrivesc tendinței de a zice mereu „după părerea mea", „eu cred" sau „am impresia", însă n-am reușit decât să constat că stilul neutru, impersonal, e pentru mine ca o cămașă de forță. Nu-mi convine, nu-l pot folosi. Hotărât lucru, n-am aptitudini de ascet, iar renunțarea totală la „eu" constituie, probabil, tot un soi de asceză. Și parcă tu nu ești subiectiv? Dar să zicem că asta te privește. Aș vrea să-ți atrag

atenția, însă, asupra unui „detaliu" important. Am fost scutit, slavă Domnului, de vanitatea de a-mi închipui că adevărurile mele sunt mai adevărate decât ale altora. Mă mulțumesc să spun: acestea sunt părerile mele, judecați-le cum credeți. Nu le socotesc nici fără cusur, nici singurele posibile. Nu am altă pretenție decât că sunt sincere. Dacă pun uneori o pasiune exagerată în ele, o fac deoarece procedez ca timizii care își dau curaj, ridicând tonul. Cutez să-mi iau libertatea de a susține că înțelepciunea e o scuză pentru neputința de a îndrăzni „nebunește" numai fiindcă pot să-i rog pe cei care sunt de altă părere că, la rândul meu, pot avea o convingere și că, din moment ce o am, e firesc s-o susțin.

O mașină a frânat chiar sub fereastra mea. Mă ridic să văd ce s-a întâmplat. Nu s-a întâmplat nimic. Constat, însă, că la amiază, poate fiindcă s-a oprit ploaia și s-a înseninat puțin cerul, Bucureștiul are ceva de larvă.

A treia Romă

Aud că tot mai mulți români pleacă. Încearcă să obțină, dacă pot, o viză occidentală, iar dacă nu reușesc, pornesc fără acte. Se urcă într-un tren care-i lasă prin Slovacia sau în Polonia unde organizații care 'prosperă pe seama nefericirii le promit că-i vor trece, contra cost, în Vest. Au aflat că est-europenii și, îndeosebi, românii, după ce țiganii ne-au făcut serviciul publicitar de a le mânca austriecilor lebedele, sunt rău primiți, cam peste tot, dar nu renunță. Înghesuiți în camioane sau în dube, printre lăzi cu diverse mărfuri, sunt transportați până la o graniță apuseană. Acolo, sunt dați jos. Trebuie să urmeze diverse căi clandestine pentru a ajunge „undeva în Vest". După care, începe un alt calvar. Târând după ei câte o bocceluță cu haine și alimente, stau prin gări, dorm pe unde pot, trăiesc din expediente, mereu cu spaima că vor fi prinși și trimiși îndărăt. Unii fură sau muncesc „la negru", pe mai nimic. Apoi, fac cerere de azil politic fără să poată dovedi decât că s-au săturat de mizerie. Și

cum mizeria nu e un motiv de azil politic, foarte des se trezesc expulzați. Am văzut la televizor cum sunt vânați și izgoniți. Așa că basmul tău cu Don Quijote emigrat în Est nu mă convinge, regret. Pe ce lume trăiești? Pe asta, în care nebunii se pot manifesta numai în politică, unde decid soarta a milioane de oameni, în nici un caz. (Andrei)

Felul cum a conceput Roma antică spiritul universal, pe care-l propovăduia, rămâne o lecție, neegalată, de inteligență politică. „Pax romana" nu cerea nici unuia din popoarele cucerite să renunțe la propriii zei. Dimpotrivă, ea îi introducea pe acești zei în Olimpul roman... În schimb, „pax sovietica" n-a avut la bază aceeași toleranță. Ca Romă roșie, Moscova a vrut să impună lagărului socialist și, în perspectivă, restului lumii, propriii zei. Păstrarea altarelor naționale în imperiul ideologic al marxism-leninismului era privită ca un act ostil la adresa metropolei, considerată o erezie și pedepsită ca atare. Toată seria de procese politice din anii '50, din fostele țări socialiste, a dovedit că noua Romă nu era dispusă să fie la fel de tolerantă ca predecesoarea ei. În Olimpul sovietic n-a fost acceptat nici un „zeu" nou lângă Marx, Engels, Lenin și Stalin. A doua Romă se dovedea infinit mai rigidă, ceea ce i-a grăbit, probabil, sfârșitul, reprodus, parcă, *mutatis mutandis,* după scenariul antic, adaptat la noile condiții. Aceleași turbulențe în „provincii", aceleași păcate la centru, aceleași încercări ale

gărzii pretoriene de a-şi face propriul joc, aceeaşi agonie însoţită de convulsii şi nostalgii... Acum, încep să existe, se pare, motive pentru a vorbi despre o a treia Romă. Una fără ziduri aureliene, dar cu aceleaşi bogăţii şi păcate, care fascinează lumea Estului, sensibilă la miraje şi pregătită, din pricina complexelor, să idealizeze. Valuri de „năvălitori" din Est s-au pus în mişcare spre Occident, îndată după căderea cortinei de fier. Acest exod, devenit curând endemic, a speriat noua Romă, determinând-o să încerce să pună stavilă asediului „noilor barbari". Şi iată-ne trecuţi, pentru prima dată de-a lungul istoriei noastre, de la condiţia de „invadaţi" la aceea de „invadatori"! Se pare că am ajuns, cu toţii, să fim suspecţi în ochii occidentalilor. Orice ambasadă apuseană unde cerem o viză vede în fiecare dintre noi un posibil imigrant. De aceea trebuie să dovedim că ne vom întoarce la sărăcia noastră. Altfel, nu primim viza. În plus, trebuie să garanteze cineva că nu vom deranja cu nevoile noastre bunele oficii apusene. Noua Romă e foarte prudentă cu noii barbari. Se teme să nu fie ocupată de şomerii Răsăritului după ce s-a temut că va fi ocupată de armata roşie. „Năvălitorii" au reuşit să neliniştească Occidentul şi să-l facă să vadă în ei o nenorocire, un pericol, cu riscul de a fi acuzat că teoria despre libera circulaţie a persoanelor a fost fariseică.

Îmi pare rău că eziţi să vii. Poate că am fost nedrept cu tine înainte să pleci. Trebuie să recunosc, însă, că n-am avut un prieten mai bun.

Gata, schimb subiectul. Mă înșel, oare, sau te irită faptul că am rezerve în legătură cu Occidentul? Deoarece n-aș vrea să mă înțelegi greșit, recunosc că în materie de confort, de civilizație, Occidentul e plin de surprize admirabile pentru un est-european. Pe deasupra, nu mi se pare de bun gust, te asigur, moda, cu oarecare tradiție prin cercurile ultranaționaliste de aici, de a vorbi cu țâfnă despre Occident. Nu țin să mă amestec printre cei care-și închipuie că sunt patrioți cerându-ne să întoarcem spatele Europei, pentru a ne sfâșia mai bine unii pe alții. Locul meu, dacă ar fi să-mi caut, neapărat, unul, e printre aceia care au avut, cu ani în urmă, o idee naivă, și despre libertate, și despre fericire. Și poate cu asta trebuia să încep.

Cu cât atmosfera de aici era mai irespirabilă, cu atât eram mai convins că dincolo de cortina de fier până și suferințele arătau altfel. Călătoriile făcute înainte de revoluție, mai exact înainte de 1983, deoarece în ultima parte a domniei lui Ceaușescu n-am mai putut ieși din țară, au fost scurte și, îndeosebi, superficiale. În loc să-mi deschidă ochii, ele mi-au sporit eroarea. Căci basmele ideologice despre „iadul capitalist" sau despre „putreziciunea Occidentului" deveneau ridicole în fața vitrinelor strălucitoare. Intram prin librării, eram impresionat de numărul cărților, de eleganța lor, dar n-am avut cum să cunosc felul de a gândi al oamenilor. În cele din urmă, sloganurile „demascatoare" cu care ni s-a împuiat capul, sistematic, și care, după plecarea ta, au devenit mai agresive pe măsură ce creștea izolarea lui Ceaușescu, au sfârșit prin a

avea efectul contrar. Respingându-le, în sinea noastră, am ajuns să nu mai vedem nici ce este, în mod real, negativ în civilizația occidentală. Nu mai eram în stare să-i citim cum trebuie pe filosofii apuseni care au vorbit și în termeni critici despre Occident. Mirajul bogăției și al libertății funcționa ca o lentilă deformantă în care Occidentul ni se înfățișa, doar, ca un pământ al făgăduinței. Stăteam, seară de seară, cu urechea lipită de un aparat de radio hârbuit la care ascultam „Europa liberă", și visam.

Am greșit, poate, o dată, idealizând și greșesc, poate, a doua oară, fiind dezamăgit. De un singur lucru te rog să nu te îndoiești; de sinceritatea descumpănirii mele, din ultimii ani, când am cunoscut mai îndeaproape Occidentul. Am impresia că time is money *nu mai e acum doar o filosofie americană. A devenit sau tinde să devină, sub influența Americii, o filosofie a întregului Occident. Și nu e restrânsă la cei care se ocupă, într-o formă sau alta, de afaceri, de treburi practice. A ajuns, se pare, un mod aproape general de a gândi.*

Aici se discută mult, pro și contra, dacă în timpul regimului comunist am rămas în Europa. Unii sunt indignați de însăși punerea chestiunii. „Noi am rămas neclintiți în Europa, spun ei. Noi am dat valori și sub acest regim." Argumentul mi se pare neserios, deoarece a fi „european" nu este un indiciu de calitate sau un certificat de garanție și nu putem opera, cred eu, cu astfel de criterii: am dat valori, deci am rămas europeni. Asiaticii n-au dat valori? Americanii n-au dat valori? Și totuși

n-au devenit „europeni". Au rămas „asiatici" sau „americani". Problema e ce înseamnă a fi „european". Și m-aș opri la o singură caracteristică: „obsesia individului", din mentalitatea europeană, e opusă „obsesiei gregare" a Asiei și, într-o măsură, a subconștientului american. Nu întâmplător, fără îndoială, Narcis este un mit european. După cum, nu întâmplător, modelul de adorație pe care și-l visa Ceaușescu, iar unii se străduiau să i-l ofere, era cel nord-coreean. În cultură n-am glisat spre „în afara Europei", dar în moravuri și năravuri, da. Și în logică. Și în reflexe. „Omul acrobatic" a fost învățat să fie permanent dirijat, supravegheat, să asculte de „cineva" care decide în locul lui. Asta, în ce ne privește. Revenind la Occident, aș vrea să-ți spun că prin „Europa" eu nu înțeleg „Occidentul". În felul lui și Occidentul european a ieșit, pe alocuri, din Europa, americanizându-se. Și dacă nu-mi place „cum suntem", noi cei de aici, nu mă atrage, recunosc, nici direcția spre care se îndreaptă, am impresia, lumea occidentală. Mă tem că, acaparat, fascinat, orbit de țelurile materiale, obsedat de mirajul câștigului, omul occidental e pe cale să uite că un pictor occidental a așternut, pe un tablou, aceste întrebări: cine suntem? de unde venim? încotro ne îndreptăm? și că un filosof occidental a zis că filosofia s-a născut când, din doi oameni, unul s-a dedicat problemelor practice pentru ca, în acest timp, celălalt să poată privi cerul. În America numai astronomii își permit să stea cu ochii la stele, fiind plătiți pentru asta. Și când singurul astronom pe care l-am cunoscut

acolo m-a dus, într-o seară, la biroul lui de la Observatorul din Boston, ce crezi că am descoperit? Pe ușă lipise o foaie de hârtie pe care copiase o frază rostită de faimosul gastronom Savarin: „Întreg cerul înstelat nu valorează cât o masă bună". Ca glumă, ideea era nostimă, desigur, dar bănuiesc că ea avea și un substrat serios. Forțând puțin nota, aș zice că până și metafizica e pe punctul să ajungă în Occident o „afacere", un „job". Și nu pot să nu-mi aduc aminte că în satele copilăriei noastre, unde apariția unui automobil constituia un eveniment, praful ulițelor era amestecat cu pulbere cosmică. Înțelegi, acum, de ce m-am gândit în Occident că Don Quijote a primit onoruri academice, a fost așezat în biblioteci, ca într-un sarcofag, și transformat în mumie livrescă, dar pe străzi nu mai poate fi văzut nici măcar ca paiață? Lumea nu mai are vreme, acolo, nici să-l admire, nici să-l persifleze. Sau, cel puțin, așa lasă impresia. Și văd că toate polițiile din lume se solidarizează împotriva traficanților de droguri, dar nu există o poliție împotriva traficului de pragmatism, care la ora aceasta se întinde, mai rău ca un flagel, cu consecințe incalculabile, după părerea mea. Oare, greșesc, Andrei, crezând că o prosperitate materială plătită cu un dispreț politicos, abia mascat, față de neliniștile spirituale n-are cum fi decât alienantă?

Îmi vei spune că mentalitatea occidentală a dus la multe reușite practice uimitoare. Și nu te voi contrazice. Îmi vei da, poate, exemple de oameni care au pornit de la nimic sau de la extrem de puțin și au devenit bogați. De acord. Numai că,

iartă-mi această banalitate, nu orice poate fi cumpărat. Mă întreb, chiar, dacă nu cumva goana după un anumit tip de succes, de reușită, creează în egală măsură bogăție materială și sărăcie sufletească. În caz că am dreptate, eu unul aproape m-aș teme de această sărăcie mai mult decât de sărăcia de la noi.

Dacă te vei decide, totuși, la vară, să înghiți câteva zile praful din București, vom avea timp să discutăm mai pe larg despre asta.

Într-un fel, altădată era mai simplu. Ne aflam aici într-o mare închisoare dincolo de care, ne ziceam noi, lumea era normală. Deci, puteam nădăjdui două lucruri. Fie să fugim în lumea normală. Fie să așteptăm aici venirea normalității. Dar acum? De când m-am întors din America, mă persecută gândul că risc să devin străin și aici. Faimoasa convalescență post-totalitară se poate dovedi o nouă formă de boală.

Dar exilul ar fi, pentru mine, o sinucidere. Semăn, cumva, câinilor vagabonzi care cutreieră Bucureștiul de la un cap la altul, oprindu-se la barieră, și poate că asta e spre binele meu. Mă ajută să nu înnebunesc. Cum zicea Tennyson? Trebuie să ne agățăm de partea cea mai însorită a îndoielii.

Drepții

...Sigur, ai dreptate, Occidentul e ocupat cu alte griji, practice, nu are vreme de baliverne, ca voi. Nu te înșeli nici când spui că azi, nu numai în America, „timpul înseamnă bani", principiu pe care nici eu nu-l salut, deși sunt obligat să-l respect. Dar de aici până la pretenția că Don Quijote s-ar fi refugiat în Est e o distanță enormă, pe care, îți repet, eu unul nu reușesc s-o străbat. Și mă tem că nici nu merită osteneala. La ce bun? Ca să ne mai mângâiem o dată complexele? Te cunosc destul de bine ca să-mi dau seama că ai nevoie să te îmbărbătezi, dar, pentru Dumnezeu, nu e cazul să exagerezi totul. Nici acolo Don Quijote nu e înțeles mai bine ca aici. Nu lipsesc, din câte țin eu minte, nici bădăranii, nici șmecherii, nici spiritele „caritabile" care l-ar vârî într-un azil de bătrâni. Cât despre cavalerism, ce să mai vorbim? Încetase de mult să fie la modă, când m-am exilat eu. Tu însuți m-ai lăsat să înțeleg că, în București, sunt la modă acum turnirurile murdare, în care protagoniștii se împroașcă cu noroi. Așa că, scuză-mă, de ce ar fi

Don Quijote singurul „nebun" care ar fi mers în direcția contrară aceleia urmate de emigranții din partea estică a Europei? Ai uitat un lucru esențial, cred eu. Că lupta cu nenorocul nostru decis la Yalta n-a semănat unei lupte cu morile de vânt. Ai vrea să accept că tata a căzut în munți bătându-se cu monștri închipuiți? Cei care au sperat că vor opri răul, la noi și în celelate țări din Est, s-au luptat cu monștri adevărați. Eroismul lor n-a stat, ca la Don Quijote, în tăria de a nu le păsa de „cei care râd". Iar „cei care râd" nu s-au mărginit acolo să râdă. A fost cea mai lungă și cea mai bine organizată experiență de stâlcire a sufletelor. Un coșmar pe care l-am trăit și-l cunosc, cu nenumărați oameni azvârliți în pușcării, în lagăre, alții împușcați sau sfârtecați de câini polițiști la frontiere, ce legătură pot avea toate astea cu peripețiile comice ale lui Don Quijote? E drept, cândva, Paul Morand a zis că România e un pământ tragic unde totul sfârșește în comic. Dar, după război, așa ceva n-a mai fost adevărat. N-a mai rămas nimic comic în tragedia românească. Gândește-te la câți au murit, hăituiți și vânați de Securitate, la câți au dispărut prin pivnițele ideologiei marxiste pentru că „n-au fost de acord" și vei înțelege că ideea ta e de două ori absurdă. Tu nu vezi că nimeni nu emigrează din Occident spre Est? Toți cei care își iau lumea în cap,

plecând din România, se îndreaptă spre Vest. Greșesc? Fără excepție, emigranții est-europeni merg cu soarele în spate. De ce ar fi Don Quijote singurul nebun care să fi parcurs drumul invers? Ar fi singurul occidental emigrat în Est. Și abia o asemenea ispravă ar dovedi că nu e întreg la minte. Dar există un motiv și mai serios care ar trebui să te facă să nu te mai hazardezi în asemenea speculații. Prin această teorie, amuzantă, poate, pentru plăcerile tale de sofist născut prea tîrziu, nu faci decât să bagatelizezi idealismul tragic de care au dat dovadă „drepții" din Est (mă gândesc la ce se zice în Biblie că, dacă ar fi existat cincizeci de drepți, Sodoma și Gomora ar fi fost salvate) în lupta lor cu teroarea comunistă și acum cu strigoii comunismului. Nu te supăra, nefericirea nu poate fi ridicolă, iar „drepții" din Est nu se bat nici acum cu sperietori închipuite. Știi prea bine că după ce a părăsit oficial scena, comunismul s-a retras în culise, unde încearcă să organizeze o revanșă. Nu-ți poți permite să minimalizezi acest război a cărui soartă nu s-a decis încă și nimeni nu știe cum se va termina. Eu înțeleg că nu glumești, dar alții pot fi și mai contrariați decât mine, te asigur. Încă o dată, nu uita că polițiile politice din Est nu s-au mulțumit să pufnească în râs. Și nici măcar să rânjească. Am avut ocazia să mă con-
ving... (Andrei)

Eram încredinţat că revolta de la Timişoara va avea soarta celei de la Braşov. Şi aşteptam, îngrozit, să aud că, încă o dată, teroarea a fost mai puternică decât deznădejdea. De cum se însera, mă repezeam să ascult „Europa liberă". Fantastica presiune psihologică în care ne găseam cu toţii se simţea şi în vocile, mai precipitate acum, ale crainicilor şi comentatorilor. Mă culcam târziu, după ce auzeam ultimele ştiri. Şi de fiecare dată, chinuindu-mă să adorm, mă întrebam ruşinat: „Bine, dar noi ce facem? Vom tăcea şi acum?". Mă urmărea ţipătul sfidător al unei femei care le strigase, la Timişoara, în stradă, celor care îndreptaseră mitralierele spre mulţimea răsculată: „Trageţi, măăă! Şi voi sunteţi români!". Clănţănitul mitralierei acoperise sau retezase ţipătul. Şi noi eram români. Noi care tăceam.

Într-o cameră de la mansardă, unde ne-am retras ca să ne ferim de eventuale microfoane, am schiţat atunci în casa unui prieten, viitor „ambasador al golanilor" la Paris, un protest, cu intenţia de a-l propune şi altor intelectuali să-l semneze. Amicul meu mi-a spus că „sondase terenul" şi că vor fi mulţi de acord. Mi-a şi dezvăluit câteva nume. Aceasta se întâmpla în 20 decembrie 1989, seara. La un moment dat, soţia prietenului meu a dat buzna pe uşă şi ne-a chemat, gâfâind, deoarece urcase scara în fugă: „Veniţi la televizor. S-a anunţat că vorbeşte Ceauşescu". Calm, trăgând din pipă, amicul a zis întâi: „Dă-l dracului". Apoi, s-a ridicat: „Hai, totuşi, să vedem ce spune nenorocitul ăsta". Am urmărit transmisia şi, la sfârşitul ei, am stabilit

să redactăm câte o versiune a protestului şi să le confruntăm a doua zi. În 21 decembrie, dimineaţa, în aceeaşi cameră de la mansardă, am definitivat textul.

Venind spre casă, a trebuit să merg pe un traseu ocolit. Miliţienii goleau străzile din centru. Mi-a trecut prin minte că se regiza o contrademonstraţie, în care bucureştenii să fie puşi să se dezonoreze, condamnând revolta „huliganilor" de la Timişoara, şi m-am întors foarte demoralizat. M-am închis în cameră şi n-am vrut să mai ştiu ce se petrece afară. Pe la amiază, am auzit soneria la uşă. Deschizând, am văzut-o pe vecina mea. Era îmbrăcată în doliu, fiind văduvă de curând. Mi-a întins un plic şi mi-a spus: „Aveţi aici cheile casei mele şi două numere de telefon la care vă rog să sunaţi dacă nu mă întorc". Nu înţelegeam nimic. „Dar unde vă duceţi, doamnă?" Mi-a răspuns alb: „La revoluţie". Şi a plecat, lăsându-mă perplex, cu plicul în mână. Nu aflasem despre mitingul la care Ceauşescu fusese huiduit. Mi-am îmbrăcat în grabă cojocul şi am plecat şi eu. La capătul străzii Ştirbei Vodă, n-am mai putut înainta. Un cordon dublu de scutieri bara drumul. Lângă Palatul Telefoanelor, fuseseră masate tancuri. Am auzit un vuiet dinspre Piaţa Universităţii şi m-am îndreptat într-acolo. Nu-mi mai era frică. Simţeam în mine o linişte mai puternică decât moartea. Când, peste câteva ore, mi-au trecut primele gloanţe pe deasupra capului, am fugit şi m-am lipit de zidul cenuşiu al Universităţii. Apoi, m-am întors în stradă, ruşinat, fiindcă în faţa mea, îngenuncheaţi pe asfalt, sute de tineri strigau

„vom muri și vom fi liberi". Cineva mi-a spus, ulterior, fără să-și dea seama că-mi făcea astfel un compliment, că aveam în acele clipe o privire de nebun. Noaptea era sfâșietă de trasoarele care răpăiau și, deodată, mi-a atras atenția ceva, solemn și comic în același timp. În fața Teatrului Național, erau mai multe rânduri de tineri, cu lumânări în mâini. Fete și băieți. Dădeau, în întuneric, impresia unui cor antic, de o tragică noblețe. Dar ceea ce spunea corul contrasta violent cu această solemnitate: „Ceaușescu, cine ești? Un cretin din Scorniceşti". A fost singura dată când am avut puterea să zâmbesc în seara aceea însângerată.

M-am întors târziu, într-o stare de spirit foarte confuză. Cred că nu mai apreciam bine pericolele, dar nici nu eram încrezător. Pe bulevard, treceau continuu, spre centru, tancuri. Am încercat să le număr. Pe urmă am renunțat. Erau multe, nu se mai sfârșeau, iar zgomotul lor sinistru, pe piatră, noaptea, amplifica numărul și avea ceva de coșmar. Întreg cartierul Cotroceni încremenise. Trotuarele erau pustii. Până și câinii se speriaseră atât de tare încât nu lătrau. Am adormit greu și convins că a doua zi revolta va fi o amintire înăbușită în sânge în cursul nopții. Dimineața, am plecat spre sediul Uniunii Scriitorilor, unde trebuia să semnăm protestul. Acolo, poarta era închisă. Cineva dăduse dispoziție să fie ferecată cu un lanț. Poate și din pricină că evenimentele se precipitaseră, nu veniseră decât trei dintre scriitorii cu care vorbisem.

Am intrat într-o coloană, cu muncitori de la nu mai țin minte ce fabrică din marginea Bucureștiului,

care se îndrepta spre Piața Palatului. Când am ajuns, am găsit piața inundată de o mulțime imensă. Era soare și aproape cald. După un timp, deasupra noastră a început să se învârtă un elicopter. M-am gândit că se va trage cu mitraliera în noi, dar mă aflam parcă sub anestezie. Perspectiva de a primi un glonte în cap nu m-a neliniștit. Un alt elicopter a aterizat pe terasa fostului sediu al Comitetului Central. La un moment dat, presiunea asupra porților a crescut irezistibil și, câteva clipe mai târziu, cei dintâi revoluționari, toți foarte tineri, și-au făcut apariția la ferestrele de la primul etaj. Aruncau jos tablourile lui Ceaușescu. Un strigăt inform, de ură fericită, a izbucnit în Piață. Bucureștiul își învinsese frica, iar înlăuntru, în clădirea care fusese până atunci fortăreața oficială a comunismului la noi, nimeni nu opunea rezistență. Tinerii urcau la etajele superioare, ca o apă care creștea văzând cu ochii. În cele din urmă, și-au făcut apariția pe terasă. S-au îndreptat, întâi, spre elicopter, care aștepta, cu elicea învârtindu-se, apoi, brusc, s-au oprit, de parcă s-ar fi lovit de un zid, și au dat înapoi. S-au dus spre locul unde se găsea, formată din litere uriașe, metalice, lozinca TRĂIASCĂ PARTIDUL COMUNIST ROMÂN și au început să se lupte cu ea. Nu s-au lăsat până n-au transformat-o în TRĂIASCĂ ROMÂNIA. Pe urmă, am văzut elicopterul ridicându-se în aer, iar în clipa aceea din întreaga piață a izbucnit un huiduit imens.

Rememorând ce s-a petrecut atunci, înțeleg ceea ce, altminteri, n-aș fi înțeles, probabil, niciodată,

că disperarea nu e totuna cu lipsa de speranță. Mă gândesc la disperarea care, golindu-te de orice putere de a aștepta, te golește și de teamă. Nu mai ai ce pierde sau nu te mai interesează ce pierzi. Nu mai știi decât că „așa nu se mai poate". Nu mai vrei, nu mai poți să aștepți. Nici să speri... Această disperare a fost singura pe care „ei" n-au mai putut-o stăpâni, singura care i-a speriat de moarte, căci împotriva speranțelor armele erau de ajuns, dar cum să reprimi disperarea unei mulțimi? Cred că asta a priceput Ceaușescu în clipa când s-a îndreptat spre elicopterul cu care a fugit. Convingerea mea e că tinerii care au strigat pe străzile Bucureștiului „vom muri și vom fi liberi" au contrazis *Miorița*, că revoluția română s-a născut din disperare, nu din speranță. Disperați, am găsit în noi curajul de a nu ne mai fi frică. Dar nu acest curaj e curajul lui Don Quijote.

Urmăresc la televizor o discuție cu un fost diplomat, care a intrat în temnița din Sighet tânăr și a ieșit bătrân. Acum e octogenar. Stă într-un fotoliu uzat, cu o pătură pe genunchi și cu o scufie pe cap. Vorbește rar, cu ezitări, cu tăceri lungi, iar mâinile slăbite, nesigure, rămân suspendate în aer când fraza se împotmolește, dar tonul continuă să fie același, de o eleganță demodată și ceremonioasă care contrastează izbitor cu ambianța mizeră și cu suferințele pe care le evocă. Nu există nici urmă de ranchiună, de dorință de răzbunare în ceea ce spune. La un moment dat, îi năvălește pe buze, totuși, cuvântul „ură". Urmează o pauză, după care

bătrânul se scuză: „Iertați-mă". Relatează lucruri cutremurătoare, dar cum de nu le-am știut încă de când s-au petrecut? Și e o scuză că nu le-am știut? Cu o curtoazie devenită anacronică azi, fostul diplomat zice despre fostul comandant al pușcăriei din Sighet, o brută, doar că „nu era de tot stupid". Apoi, povestește că un gardian mai crud se specializase în spargerea timpanelor, ispravă care-l făcea fericit. Lua câte un deținut, cu cătușe la mâini, îl obliga să-i asculte înjurăturile și, pe neașteptate, cu palma-căuș, îl lovea peste ureche. Se specializase atât de bine să spargă timpane, încât reușea sinistra ispravă de la prima lovitură. Deci, au existat și monștri mărunți, anonimi. De unde au apărut? Se schimbă cadrul. Pe ecran apare chipul unei bătrâne țărănci dintr-un sat al cărui nume l-am auzit din copilărie; acolo a poposit mama mea când a trecut munții, venind pe jos în București, unde a stat o iarnă, slujnică, pentru a strânge bani de zestre. Bătrâna, cu ochii încă foarte luminoși, vorbește despre partizani. Ea le ducea mâncare. Când a fost prinsă de Securitate, a început o lungă Golgotă. Bătăi, temniță. Dar n-a trădat pe nimeni. Pământul i-a fost confiscat, iar cei care l-au luat o amenință acum că o vor arunca în lacul din marginea satului dacă nu tace. E incredibil: celor ce au demonstrat, prin anii '50, că nu suntem un popor de lași, mult înainte de a se răspândi prin Occident gogorița că „mămăliga românească nu explodează", le e frică azi! A avut loc, oare, o revoluție?

Mă simt rușinat, amintindu-mi cum, prin anii '50, când urcam, vara, în Făgăraș, aveam grijă să merg

numai pe cărările marcate, ca să nu mă întâlnesc cu partizanii. Nu ţineam să am de-a face cu Securitatea. Auzisem lucruri înfricoşătoare despre oameni azvârliţi în puşcării fără nici un proces ori pe baza unui proces sumar, cu sentinţa fixată de anchetatori. Odată, când am urcat cu Andrei la cabana Sâmbăta, am auzit, pe la mijlocul muntelui, un „ssst" undeva în stânga noastră. Ne-am uitat în direcţia aceea şi am văzut un pistol mitralieră îndreptat spre noi, dintr-un pâlc de urzici. Era al unui militar din trupele de Securitate care nu ne-a slăbit din ochi până ce un altul, ieşit din pădure, ne-a legitimat, după care ne-a întors din drum, obligându-ne să mergem pe o altă coastă spre cabană. După ce am ajuns, Andrei a trântit rucsacul pe prici, a plecat şi a lipsit toată noaptea. Nu ştiam, pe atunci, că printre partizani se afla şi tatăl său.

Ridic privirea, mă uit la tabloul unde tatăl meu e un tânăr militar din 1913, călare pe un cal negru, pictat – singurul obiect care mi-a rămas din universul copilăriei – şi-mi reamintesc, pentru a câta oară?, iarna cumplită din 1954. Într-o seară din acea iarnă, tatăl meu a alunecat pe treptele îngheţate ale unei cârciumi, a căzut şi s-a lovit. Noaptea a avut dureri groaznice. Dimineaţa a fost dus la spital la Făgăraş, unde doctorii au constatat că i se rupsese peritoneul. L-au operat, dar i-au refuzat antibioticele pentru că aşa suna ordinul: ţăranii neînscrişi în gospodăriile colective nu aveau dreptul la acest tratament. Când am ajuns eu, din Bucureşti, cu patru flacoane de streptomicină, era prea târziu. Se declarase septicemia şi, a doua zi, tatăl meu a

murit. Nu voi uita niciodată cum am mers, apoi, ceasuri în șir, pe străzile Făgărașului, ca un automat, drumul spre Lisa, în sanie, cu sicriul alături, sub un cer vânăt și ostil, înmormântarea, marele viscol care a urmat... Am vorbit despre toate acestea în trei cărți ale mele, dar în forme care să nu alerteze cenzura, și nu pot să-mi iert că am reușit să fiu discret când logic era să urlu că tatăl meu a fost victima unui asasinat politic. Am închis în mine o rană, care nu s-a cicatrizat nici azi, dar nu cumva ar trebui să recunosc, oare, că am mers pe sârmă chiar în jurul mormântului tatălui meu? Oricum, nimic nu-mi arată mai limpede că, într-un regim totalitar, și abținerile iau parte. Și pomenesc acest păcat al meu ca să accentuez că nu la mine mă gândesc reconstituind noua poveste a lui Don Quijote.

Poveste care n-are absolut nimic comic. Și pe care aș împărți-o în trei părți.

Don Quijote și-a început noul destin prin „a nu fi de acord", prin a fi „de altă părere", judecând altfel decât „se cerea". Numai că, după instaurarea regimului comunist, această libertate a fost socotită „crimă împotriva statului". Dictaturile de care a avut parte Estul nu glumeau când erau puse în cauză.

Reacționau brutal la primele semne de „nebunie". S-au grăbit, deci, să-i izoleze pe „neînțelepți", să-i reducă la tăcere, să le stabilească domiciliu forțat, să-i întemnițeze ori să-i interneze cu forța într-un balamuc pentru a-i vindeca de iluzii. Și n-au lipsit

momentele de cumpănă. Întâi, Don Quijote a descoperit că nu mai putea conta pe solidaritatea lui Sancho Panza. Scutierul i-a explicat, într-o zi, speriat, încurcat, bâlbâindu-se, fără nimic din bonomia de altădată, că nu-l mai putea însoți. Se simțea suspectat, urmărit. Se temea pentru el și familia lui. Trebuia să trăiască, să supraviețuiască, să-și apere pielea, nu vroia să riște să fie acuzat de complicitate. Apoi, Don Quijote a observat că lumea se ferea de el. Cunoștințele îi întorceau spatele, prietenii îl ocoleau. Devenise un „disident", un „suspect". Securitatea îi spiona mișcările, gesturile, întâlnirile, punând ochii pe oricine stătea de vorbă cu el. Mulți îl admirau în secret, temându-se să nu audă, într-o zi, că a fost internat în ospiciu sau azvârlit peste graniță. Căci idealismul lui era un plămân prin care întreaga societate respira. Dar, în ciuda acestei admirații, niciodată Don Quijote n-a fost mai singur. „Înțelepții" tânjeau după „nebuni" care să înfrunte teroarea, dar, când un asemenea „nebun" apărea, lumea îl ocolea, de teamă să nu se expună la consecințe neplăcute. Toți discutau în șoaptă despre el, însă puțini îndrăzneau să-i strângă mâna, să-i arate simpatie, să-i insufle curaj. Aceste reacții au ajuns chiar la forme penibile, întrucât, fără să vrea, Don Quijote a devenit un ghimpe în logica noastră. „Nebunia" lui ne așeza într-o lumină proastă, de „înțelepți" timorați. Curajul lui punea în cauză frica noastră. Câtă vreme nimeni nu crâcnise, scuzele și justificările noastre funcționau perfect. N-aveam de ce să ne jenăm din pricina compromisurilor. Ele ni se păreau normale, necesare,

aproape de neevitat. Dar Don Quijote a venit să tulbure această liniște în care fiecare încerca să se „descurce" cum putea mai bine. El ne dovedea că „se poate", că nu era obligatoriu să fii laș, precaut, „înțelept". De aici la ranchiună n-a mai fost decât un pas. În mod tacit, la un moment dat, s-a creat o solidaritate a lașităților. Ne venea greu să admitem că altul a îndrăznit. Ce vroia să demonstreze oare? Că el nu era laș? Un om curajos e o oglindă neplăcută într-o societate bântuită de frică. El devenea stânjenitor, de aceea trebuia explicat într-un mod convenabil. „Probabil, vrea să plece, să obțină pașaport ori să se facă publicitate în jurul lui", se șoptea. Nu acceptam că un „nebun" putea să riște, în mod gratuit, fără nici un mobil ascuns. Era mai simplu, mai comod, să bănuim că dincolo de orice gest de curaj se afla un calcul egoist. De fapt, organele de represiune veneau să desăvârșească „explicațiile" noastre, știind dinainte că noi nu ne vom mira.

Și a venit revoluția. Brusc, cei care se fereau înainte nu s-au mai ferit. Don Quijote a devenit atunci, din păcate pentru puțin timp, idol și model. Toți eram fericiți și ne mărturiseam recunoștința. Acesta a reprezentat momentul de glorie maximă și efemeră pentru Don Quijote, la noi, deoarece, pentru prima dată, a fost nu numai admirat în gura mare, ci și asaltat cu dovezi de dragoste.

Ulterior, însă, mulți s-au năpustit asupra lui cu ură. L-au insultat, l-au batjocorit, cum nu îndrăznise nici poliția politică s-o facă. O întreagă primăvară, Don Quijote a stat în Piața Universității din București.

A devenit „golan", a cântat în fiecare noapte „mai bine huligan decât dictator", a sperat, deşi reprezenta o minoritate, şi a fost persiflat, ridiculizat, hulit. În cele din urmă, a fost bătut de mineri...

De acord, Andrei. Romanticii, idealiştii, „drepţii" s-au luptat şi se luptă în Est nu cu monştri închipuiţi. Ai dreptate. Mi s-a părut inutil s-o mai spun. Ai dreptate şi în altele. Evident, nefericirea nu poate fi ridicolă. Şi e adevărat că eroismul lui Don Quijote în Est n-are cum sta, ca la Cervantes, în tăria de a nu-i păsa de „cei care râd". E vina mea că nu m-am explicat destul de bine. Nu mai ţin minte unde am citit că nefericirea omenească are două izvoare: frica de moarte şi frica de Dumnezeu. „Ordinea" totalitară a astupat cu totul unul din aceste izvoare, frica de Dumnezeu, iar pe celălalt l-a golit de mister, dându-i un înţeles animalic. Ce înseamnă asta? Nimic altceva decât că Estul european a avut parte de ceva mult mai rău decât nefericirea. A trăit degradarea nefericirii! Don Quijote nu mai putea rămâne ce a fost în Occident: un visător oarecum excentric, simpatic şi plimbăreţ, un mistic al iluziei sau, cum ar zice gurile rele, un bătrân care a dat în mintea copiilor. El a încetat să mai fie îndrăgostitul, anacronic şi ridicol, pe care l-a cunoscut Spania. A devenit în Est ceva ce n-a fost niciodată în Occident: un „nebun" care se bate împotriva poliţiei politice, dar şi împotriva „înţelepţilor" pentru o „normalitate normală".

În principiu, şi aici oamenii se împart cam în aceleaşi tabere, ca pretutindeni. Unii nu pot trăi

fără iluzii. Alții nu pot trăi fără să le disprețuiască. Numai că iluziile au ajuns să fie în Est mai mult decât o problemă umană. Au devenit o problemă politică. Nu cred că e cazul să-ți aduc aminte tocmai ție că noi, cei din Est, am avut o mai mare nevoie de iluzii decât cei din Occident în ultima jumătate de secol. Cel mult, ar trebui să-ți amintesc că Dante a așezat pe poarta Infernului un îndemn plin de tâlc: „Lăsați orice speranță voi care intrați". N-a zis, și nu întâmplător, „lăsați orice iluzie..." Îndeosebi într-un infern iluziile sunt necesare. De aceea Don Quijote a înfruntat în Est teroarea și spitalul psihiatric, după ce în Occident a înfruntat indiferența și râsetele. La asta m-am gândit, de fapt.

Șanse ratate

Am fost de multe ori pe punctul de a abandona în chip lamentabil, printr-o sinucidere, și, probabil, faptul că de mai bine de patruzeci de ani, de când am fost exmatriculat din facultate, m-am văzut obligat să o iau mereu de la capăt m-a înrăit. Teoretic, îmi dau seama ce admirabilă trebuie să fie liniștea cu care Don Quijote demonstrează că tot ce putem face în viață e să ne străduim până la capăt. Dacă nu-l aude nimeni, cu atât mai bine. Ce șansă, să strigi în urechile unor surzi! În felul acesta îți poți dovedi că nu de dragul de a fi auzit zici ce zici. Cu cât ceilalți sunt mai surzi, cu atât e mai clar că nu ești un demagog. Eu am rămas un olfactiv, cu un fel aproape câinesc de a adulmeca lumea, și „simt" cât de important ar fi să am ce-mi doresc, măcar așa, visând cu ochii deschiși. Numai că nu toți avem norocul să ne visăm viața, iar unora ne lipsește exact ceea ce căutăm. Zilele trecute, l-am rugat pe bătrânul chinez să-mi spună cum a ajuns la liniștea lui „tibetană". Știi ce mi-a răspuns? „Când ești tânăr, domnule Andrei,

nu te trage inima să te judeci. Ți se pare pierdere de vreme. Iar mai târziu, la ce-ți mai servește s-o faci? Afli prea târziu ceea ce poți să afli. Mai bine renunți.“ Dacă poți să renunți. Pentru mine tocmai aici începe greul. (Andrei)

Epicur clasa plăcerile în trei grupe: în prima, le așeza pe cele pe care, zicea el, trebuie să le favorizezi; în a doua, pe cele pe care trebuie să le admiți; în a treia, pe cele de care trebuie să fugi. Trebuie să le favorizezi pe cele naturale și necesare, adăuga Epicur; să le admiți pe cele care sunt naturale, dar nu sunt necesare; și să fugi de cele care sunt nenaturale și nenecesare. Unde ar trebui să așez, oare, plăcerea de a avea „o grotă cu cărți“ pe cel mai zgomotos, probabil, bulevard al Bucureștiului? Bănuiesc că undeva între cele pe care trebuie să le admit și cele de care trebuie să fug, deoarece nu e pe de-a întregul „naturală“, însă nici cu totul „nenecesară“. Am și unele avantaje aici. Mă aflu într-un cartier aproape central al Bucureștiului, dar seara câinii latră ca la țară, iar în nopțile cu lună plină nimic nu le potolește romantismul. Pot să fiu un citadin și, totodată, să aud zilnic cocoșii cântând, ceea ce nu e lipsit de importanță pentru un sentimental care a copilărit într-un sat. Presupun că nu mi-ar fi ușor să găsesc un alt loc unde nici să nu-mi țiuie urechile din pricina liniștii, nici să nu supăr pe nimeni, noaptea, cu țăcănitul mașinii mele de scris. Apoi, m-am obișnuit să văd, în cursul zilei, cum tot ce poate

produce zgomot într-un oraș defilează la câțiva pași de pereții casei mele care tremură, ca gelatina, de câte ori trece un camion greu. Se stabilește astfel chiar un fel de echilibru cu liniștea din camera mea, care seamănă cu o haină ciuruită de molii, dându-mi conștiința clară a condiției mele: nici schivnic, vârât într-o grotă unde nu se mai aude decât vocea sa interioară, nici ceea ce se cheamă „om de lume". De fapt, un soi de corcitură de „animal social" și „lup singuratec".

Dacă mă gândesc bine, toate camerele în care am locuit mai multă vreme, în București, au căpătat un tâlc anume în destinul meu. În anii războiului, locuiam într-o cameră izolată și aproape goală, cu mobilă redusă la strictul necesar, într-o casă de pe strada Vasile Lascăr, ce aparținea liceului „Spiru Haret", al cărui bursier eram. Puteam să dispun de timpul liber, după ce mă întorceam de la liceu, cum vroiam, fără să dau socoteală nimănui, să ard lumina toată noaptea și să mă culc la orice oră doream. Și am profitat de această libertate pentru a mă lansa într-o aventură care a semănat cumva cu o boală luminoasă, împlinisem oare șaisprezece ani? Nu sunt sigur. Amintirile amestecă anii și nu mai știu dacă era vorba de toamna din 1941 sau de cea din 1942...

În jurul meu, lumea era preocupată de comunicatele de pe front, se întreba care va fi soarta războiului, trăia cu grijile provocate de nesiguranța specifică unor asemenea vremuri tulburi. Eu am avut însă, de timpuriu, o slabă percepție a realității și o predispoziție spre bovarism. Ceea ce a amortizat

șocurile contactelor mai dure cu viața și. totodată, m-a ajutat să-mi alcătuiesc o existență imaginară, cu tot ce e bun și rău în asta. Îmi contraziceam cumva și vârsta, deoarece înțelepciunea nu e cea mai firească ispită la șaisprezece ani. În mod normal, un adolescent vrea să dea buzna în viață, înțelepciunea, cu pisălogeala ei bătrânicioasă, o lasă pentru mai târziu. Dar, influențat, probabil, și de condițiile speciale în care trăiam, m-am năpustit într-o direcție contrară, cu lipsa de măsură de care poți să fii capabil numai la o asemenea vârstă. Eram, din câte țin minte, singurul băiat de la țară într-o clasă de elevi bucureșteni. Nimerisem la selectul liceu „Spiru Haret" datorită unei burse filantropice, oferită copiilor săraci de comitetul școlar, dar generozitatea de care beneficiam nu-mi putea dărui și un alt caracter. Iar al meu, sucit, dificil, era foarte incomod. Și pentru alții, și pentru mine. Un amestec de timiditate și de orgoliu, de susceptibilitate excesivă și de impulsivitate, care se aprinde lesne, mă făcea să nu fiu cel mai plăcut partener de joacă ori de escapade. Stângăciile mă împiedicau, la fel cum m-au împiedicat și mai târziu, să mă apropii de alții, însă, dacă mă jignea cineva, nu ezitam să rezolv diferendul cu pumnii. Acest ghem de defecte care mă transformau într-un taciturn izolat și colțos punea între mine și colegii mei o barieră aproape de netrecut. Mai ales că am și o proastă pudoare a sentimentelor mele, nu mi le dezvălui ușor decât încolțit. Iar orgoliul pieziș pe care mi l-a stimulat descoperirea inferiorității mele sociale mi-a luat și ultima șansă de a avea

prieteni printre colegi. Așa am ajuns un client credincios al anticariatelor de pe malurile Dâmboviței, la o vârstă mai potrivită cu alte pasiuni. Într-un fel, semănam de-atunci câinilor vagabonzi care cutreieră azi Bucureștiul, cu deosebirea că-mi lipsea instinctul haitei. Umblam de unul singur, mârâind de câte ori se apropia, cu bunăvoință, cineva de mine, fiindcă nu aveam încredere în nimeni. În orice pieton vedeam, cum aș zice azi, un posibil hingher! Căscam gura la firme, mă uitam la vitrine, la mașini, la baletul pe care-l făceau cu mâinile agenții de circulație și, în cele din urmă, mă îndreptam spre cheiul Dâmboviței, unde erau dughenele anticarilor.

Cumpăram puține cărți, și numai dintre cele foarte ieftine, din pricină că mărunțișul din buzunarele mele nu depășea niciodată, cred, suma de douăzeci de lei. În plus, îmi lipseau criteriile unor lecturi serioase. Citeam ce-mi cădea în mână și nu prea deosebeam, bănuiesc, ce era esențial de ceea ce era lipsit de importanță. Dar compensam aceste carențe prin pasiunea pe care o puneam în alergătura pe la bibliotecile ce împrumutau cărți sau pe la anticariate. Și, întors acasă, mă cufundam în orele mele cele mai frumoase. Am început să-mi las o parte din lecții nepregătite sau pregătite sumar, ca să mă pot înfrupta, până la ore târzii de noapte, din lecturi pe care nu mi le impunea nimeni și nici nu mi le-ar fi recomandat, probabil, nimeni. De fapt, eram un ignorant entuziast, cu o experiență modestă, rezumată la copilăria petrecută într-un sat și la singurătatea bucureșteană, semănam unei cârtițe care-și săpa galerii la întâmplare în subteranele

unei realități proprii, fugind instinctiv, poate și dintr-un impuls egoist, de o realitate meschină, cenușie, dar ce fericit am fost în acele nopți! Eram ca un tânăr barbar pătruns în lumea cărților cu dorința nesăbuită de a jefui repede secretele acestei lumi, convins că înțelepciunea se poate învăța ca o meserie.

Practic, de aici a pornit totul. Nu eram decât un băiat care, în loc să se plimbe cu o fată ori să ia parte la escapadele colegilor săi, descoperise un fel de drog necostisitor și fără consecințe în ce privește sănătatea, dar, fără să vreau, am demonstrat atunci că e posibil să mergi cu capul în nori și să nu te împiedici, dacă ai puțin noroc. Și am avut. La început, casa mare ca un hangar, unde mi se dăduse o cameră cu ferestrele acoperite de hârtie vânătă, de camuflaj, mi se păruse urâtă și rece. Apoi, am binecuvântat-o. Viața „exterioară", „vizibilă", din acei ani, mi se perindă prin fața ochilor, când mă gândesc la ea, aridă, lipsită de evenimente spectaculoase, aproape ternă. Aceiași pereți goi, zugrăviți de mântuială, încât arătau ca acoperiți cu o pânză de păianjen, aceeași masă lungă, negeluită, încropită din trei scânduri, la care-mi făceam lecțiile și citeam, aceleași drumuri, după-amiaza, spre dughenele anticarilor ori spre biblioteci. Lucruri banale, nimic ieșit din comun. Întâmplările senzaționale lipsesc. Ele există, dar *dincolo,* în cea de a doua realitate, clandestină, de care nu vorbeam nimănui. Și ce-aș fi putut spune? Că eu căutam „secretul secretelor", luând în serios o broșură în care se vorbea de o carte dispărută, unde regele

Solomon, „înțeleptul înțelepților", ar fi strâns toată învățătura sa și ar fi dezvăluit toate tainele ei? Ar fi râs de mine, cu siguranță, oricine. Așa că timiditatea mi-a fost de folos. Mi-am păstrat taina.

Pe vremea aceea, m-ar fi mirat grozav să aud că forma cea mai subtilă în care se poate înfățișa un mister este banalitatea, că banalitatea este cea mai secretă realitate din cele ce ne înconjoară. N-aș fi pus nici un preț pe asemenea păreri, le-aș fi socotit o simplă glumă. Probabil, m-aș fi uitat lung la cel care mi-ar fi spus că înțelepciunea este arta de a fi banal, de a nu pierde nimic din farmecele banalității, așteptând să mă lămuresc dacă nu cumva își bătea joc de mine. Și era firesc să reacționez așa. Mi se părea de la sine înțeles că marile taine stau ascunse sub o mie de văluri, zăvorâte sub nenumărate lacăte, acoperite de aparențe înșelătoare, și că accesul la ele presupune o inițiere, un „cifru", fără de care n-ai cum să le afli, să le „vezi". Ceea ce nu mă descuraja, totuși. Dimpotrivă, mă ambiționa. Când ești tânăr, e anormal, se pare, să te îndoiești că Alexandru cel Mare a tăiat, într-adevăr, nodul gordian cu o singură lovitură de paloș. Conștiința relativității vine cu vârsta, treptat, pe furiș, aș zice, după ce începem să ne dăm seama că studiind, citind, ne extindem, de fapt, ignoranța. Și, probabil, n-am fost eu singurul care a înțeles greu că ignoranța adevărată, conștientă de sine, începe la maturitate, după o impetuoasă și, din păcate, trecătoare lipsă de modestie.

Oricum, cărțulia jerpelită despre regele Solomon venise la timp ca să am, în sfârșit, visul meu de

explorator, de brigand intelectual, postură care nu se potrivea deloc cu obligațiile mele de elev bursier, dar poate că tocmai de aceea mă atrăgea și-mi dădea senzația că, încercând să rezolv misterul de care mă ocupam, săvârșeam ceva ieșit din comun. Căutătorii de aur n-au cernut nisipul, iar alchimiștii n-au stat nopțile, visând la „piatra filosofală", cu mai multă credință decât am pus eu în alergătura pe urma *Secretului secretelor,* cum se chema cartea regelui Solomon, strădanie pe care numai cineva care n-a săvârșit nici o nebunie în viață o poate socoti hilară. Plăcerea căutării ajunsese să semene cu ceea ce este opiumul pentru budiști. Colindam bibliotecile și anticariatele cu o pasiune care-mi îngăduie azi să spun, în cunoștință de cauză, că poți să fii fericit și pe un drum care nu duce nicăieri.

Și nu întâmplător am comparat acea „nebunie" cu o boală luminoasă. Există două feluri de boli. Unele care te împuținează, îți macină forțele, te slăbesc. Altele care te fac să arzi mai intens și care, în loc să fie o nenorocire, constituie mai degrabă un noroc. Aceea de care vorbesc a fost cea mai lungă și mai însorită dintre bolile de acest gen din viața mea. Aparent, am pierdut aproape trei ani la cea mai frumoasă vârstă, când în loc să mă azvârlu în viață, m-am hrănit cu o maculatură dubioasă, convins că făceam ceva extrem de important. Când veneam acasă, pe străzile întunecoase, eram, probabil, unul din puținii pietoni care uitau că ne aflam în război. Bucureștiul era, în acea vreme, plin de uniforme germane și de griji. Pe măsură ce știrile

de pe front deveneau mai proaste, din ce în ce mai mulţi bucureşteni începeau să-şi pună problema în ce „barcă de salvare" vor sări în cazul unui naufragiu. Prea tânăr pentru a mă teme că voi ajunge în tranşee, dar lipsit de înţelepciunea care-i ajuta pe ţăranii din satul meu să trăiască, în vremurile de cumpănă, mai aproape de Dumnezeu decât de istorie, eu evadam din realitatea tulbure a războiului umblând după o fantasmă. Dar poate fiindcă am ajuns să le dau dreptate celor care sunt de părere că nebunia cea mai mare e să nu fi săvârşit nici o nebunie, nu regret că m-am aruncat orbeşte, cu întreg entuziasmul de care eram capabil, în acea aventură. Dimpotrivă. E una din puţinele dovezi pe care le am că am fost capabil, fie şi pentru un timp limitat, să aspir la ceva „nerezonabil". Niciodată n-am avut o ambiţie mai insolentă. Eram doar un adolescent care nu digerase prea bine ce învăţase sau citise, dar mă vroiam înţelept!

După ce a luat sfârşit truda de detectiv particular pornit să caute o carte despre care nici un anticar nu auzise, încercând să descurc legenda creată în jurul cărţii lui Solomon la fel cum Sherlock Holmes descâlceşte iţele unei crime, m-am lansat pe urmele celor şapte înţelepţi ai Greciei antice. Ajungând aici, mă mai mir o dată cum de n-am remarcat că printre înţelepţi nu figura nici o femeie. Aceasta mi-ar fi trezit, probabil, unele bănuieli în privinţa valorii înţelepciunii. Dar există şi greşeli inerente, poate. Şi nu-i deloc exclus ca unele să devină evenimente spirituale tocmai fiindcă au fost greşeli! De altfel, azi mă tem că ne apropiem greu nu atât

de misterele dificile, cât de marile platitudini ale existenței, cele care, pentru că nu sunt ascunse de nici un văl, devin inaccesibile.

De la cei șapte înțelepți, am trecut la altele. Văd aievea, parcă, anticariatul domnului Pandele, situat undeva prin preajma străzii Sapienței, unde sub două becuri slabe, pătate de muște, stăteam până la ora închiderii, scotocind prin rafturi. Căutam în special cărți cu subiecte, mai mult sau mai puțin, exotice, din care aflam o mulțime de lucruri noi și uimitoare pentru mine: că „piatra filosofală" a alchimiștilor nu era „piatră", că nu există doi oameni care să aibă ridurile la fel, și că sunt șapte riduri principale care se formează, în genere, pe frunte, dar nimeni nu le posedă pe toate, că bufnița întruchipează înțelepciunea sau că vestita *Cântare a cântărilor* e, de fapt, o poezie de dragoste. Am avut și surprize mai mari. Am aflat că Aristotel și Teofrast atribuiau pietrelor prețioase virtuți bizare: smaraldul ar stimula memoria, perla ar îndepărta durerile de cap, safirul ar fi util împotriva mușcăturilor de scorpioni și de șerpi, topazul ar neutraliza orice lichid în care se află otravă. Asemenea lucruri scăpau puterii mele de înțelegere, cum scapă și acum, dar aceasta nu micșora încântarea care mi-o provocau. Am parcurs, mai degrabă amuzat, catalogul celor „două sute de vicii și nelegiuiri ale femeii", alcătuit de un franciscan spaniol, prin secolul al XlV-lea, dacă nu mă înșel, apoi m-am hotărât să mă inițiez în tainele misteriosului Pitagora, incitat de faptul că întemeietorul școlii din Crotona îi cunoscuse bine pe magii chaldeeni, văzuse zidurile

din Babilon pe care puteau merge două care alături, atât erau de groase, și templul lui Zoroastru, unde se făcea întuneric în plină zi, iar lămpile se aprindeau de la sine.

Nu vreau să intru și în alte amănunte. Și nu știu cum s-ar fi terminat această aventură, pe cât de entuziastă, pe atât de haotică, dacă bombardamentele din aprilie '44 nu m-ar fi alungat din București și dacă alte întâmplări din viața mea nu m-ar fi silit să urmez ultima clasă de liceu la Făgăraș. Acolo nu exista decât o bibliotecă modestă. Trebuia să aștept revenirea în București ca să-mi reiau drumurile pe la anticariate. Dar când m-am întors, după un an, în București nu mai aveam aceeași înfrigurare. Nici bolile nu durează veșnic. Și ele au un sfârșit. Am uitat de înțelepciune, fiind nevoit să caut un pat unde să mă culc, după ce am dormit nopți în șir pe ziare în Gara de Nord.

Părerile de rău seamănă câteodată cu bolile netratate, care nu se mai vindecă, și n-am chef să mă răsucesc, ca șerpii care-și mușcă uneori coada, doar pentru a repeta că există lucruri care ne pot fi de folos prin simplul fapt că le dorim. Dacă am ratat ceva atunci, n-am ratat șansa de a deveni înțelept, asta era o prostie, ci șansa de a mă dumiri mai devreme că nu „măsura" ar fi trebuit să fie aspirația mea, ci dimpotrivă. În general, nu mă pot lăuda cu „nebuniile" mele. Au fost „nebunii" cuminți, modeste, unele aproape „înțelepte". Atunci, însă, înainte de a-l citi pe Cervantes, am îmbrăcat cămașa lui Don Quijote! Și nu rezist să citez o afirmație a lui Alain care se potrivește de minune

aici. Adevărurile care nu provin dintr-o greşeală seamănă oamenilor care n-au avut copilărie.

Lumina a scăzut, afară, ca în timpul eclipselor parţiale. Şi, poate, aş reuşi să-mi închipui că se petrece ceva tainic, dacă n-ar fi înnebunit câinii din cartier. Ceva, nu-mi dau seama ce, îi face să latre. Aş înţelege dacă ar fi noapte, cu lună plină, dar aşa, în plină zi şi pe ploaie? Poate că nu mai suportă nici ei această ploaie ticăloasă şi exasperantă. Măcar să plouă o dată torenţial patruzeci şi opt de ore în şir, să se inunde străzile şi pivniţele, să-mi pun cizmele de cauciuc şi să stau de veghe, dar să ştiu că după aceea nu mai trebuie să mă tem decât de praf...

Altă cameră e legată de începutul pasiunii mele pentru Don Quijote. La drept vorbind, nu-mi dau seama ce anume m-a determinat să-l îndrăgesc pe Don Quijote la douăzeci de ani, vârstă la care e imposibil, presupun, să-l înţelegi corect. Aproape nici una din datele mele biografice şi de caracter nu favoriza o asemenea pasiune. Veneam dintr-un sat cu oameni practici, care duceau o viaţă aspră, fără prea multe iluzii. Zilele lor începeau cu aceeaşi înverşunare, de a obliga să rodească un pământ sărac, pietros, şi sfârşeau în cârciumă. Nimeni nu avea timp, acolo, de năluci. Existenţa era prea dură, încât consătenii mei, când râdeau, o făceau într-un mod care-ţi tăia cheful să te amuzi. În Bucureşti, locuiam, ca proaspăt student, undeva în marginea oraşului. Era o mahala necăjită, fără

canalizare, cu străzi nepavate, pe care gâștele se bălăceau în praf, cu case scunde, de chirpici, acoperite cu tablă și carton gudronat. Peste săptămână, toată lumea era ocupată. Numai frizerul din colțul străzii juca table pe trepte cu o calfă, așteptând clienții, care nu prea se înghesuiau să se radă ori să se tundă în zile de lucru. Duminica, bărbații se duceau la cârciumă, iar femeile stăteau să-i aștepte. Uneori, mergeau la un bâlci din apropiere, dar n-am văzut niciodată ceva mai trist. Copiii băteau cu nuiaua un cal orb și răpciugos, împodobit cu panglici colorate, care se învârtea în cerc, într-un țarc. Nu mă munceau nici doruri aventuroase. Poate alții, la aceeași vârstă, au visat să cucerească vârfurile cele mai înalte de pe glob, să ajungă în locuri unde nimeni n-a pus piciorul, să exploreze jungla Amazoanelor. Eu n-am visat nimic din toate astea. Pe deasupra, la o asemenea vârstă, nu-ți prea arde să imiți. E mai urgent să fii tu pe primul plan. Maeștrii sunt buni, atunci, doar pentru a avea pe cine să contești.

Apoi, nici aspirațiile mele nu mă împingeau spre Don Quijote. Întâlnisem prima dragoste, nu aveam nevoie să visez la o iubită necunoscută. Nu țineam nici să pun ordine în lume, luptându-mă cu monștrii. Singura care mă apropia, probabil, de psihologia cavalerului era o dorință naivă de glorie. Mă hotărâsem să reabilitez Evul mediu și scriam o carte în care mă războiam cu prejudecata că Evul mediu a fost o noapte friguroasă, de aproape o mie de ani. O scriam într-o cămăruță cu lut pe jos și fără lumină electrică, la lumina unei lămpi de

gaz, ascunsă de un paravan de cărţi, ca să nu-i deranjez pe cei doi colegi de cameră care găseau că e mult mai înţelept să dormi, să te odihneşti, decât să-ţi strici ochii pentru a te zgâi la ferestrele alchimiştilor. Aveam, cum s-ar zice, propriul meu război cu morile de vânt, în acea iarnă din 1946. Dar n-ar fi oare păcat, când eşti tânăr, să fii prea modest? Gloria trupului tânăr şi a sufletului care n-a descoperit moartea are nevoie de aspiraţii pe măsură.

În acea iarnă am început să doresc să văd Spania. Şi nu doream să mă duc oriunde în Spania. Vroiam să ajung în La Mancha şi, plecând de-acolo, să reconstitui traseul străbătut de Don Quijote. Mă şi vedeam în acel ţinut cu pământuri istovite de soarele neîndurător, unde nălucile cresc mai uşor decât lanurile – cel puţin, aşa mi-am imaginat şi, neavând posibilitatea să verific, îmi închipui şi azi la fel – cu un carnet în mână, în care-mi notasem, conştiincios, toate etapele aventurii cavalerului. Şi nu vroiam să reconstitui ruta lui Don Quijote ca simplu turist! Călătoria la care visam reprezenta un fel de iniţiere. Deşi, poate că „iniţiere“ nu e tocmai cuvântul exact. Era ceva foarte confuz în capul meu, un amestec de mister, tandreţe şi înverşunare, căruia nu-i găsesc un nume. În orice caz, din ce în ce mai mult, m-am simţit solidar cu cauza lui Don Quijote. Cred că merită, chiar, să accentuez asta, deoarece am sfârşit prin a fi convins că făceam parte din aceeaşi tagmă şi că era normal să-mi pară profund antipatici indivizii care-l persiflau.

Aproape aș fi tentat să spun că proiectul meu a căpătat un substrat justițiar. Îl concepeam ca pe o datorie de suflet, ca pe o reparație postumă, adusă înțelegerii celui care pornise cu atâta convingere să se bată cu morile de vânt, și ca pe o demonstrație că mai existau scutieri ai lui Don Quijote chiar și după moartea lui.

Sună curios ce spun, probabil. Dar eu am pus, nu o dată, pasiune și în gafele mele. În plus, pe atunci credeam că între „a vrea" și „a putea" nu e un prag de netrecut, dacă dorești cu orice preț un lucru. Citisem undeva că fericirea nu înseamnă să ți se împlinească orice dorință, ci să poți dori cu toată ființa ceva, și încercam, poate, inconștient să mi-o dovedesc. Realismul n-a fost niciodată partea mea tare. În schimb, mi-a reușit de minune să înlocuiesc viața cu idei despre viață. La urma urmei, despre asta e vorba. Îmi fluiera vântul prin buzunare, mă duceam din mahalaua mea până în centrul Bucureștiului pe jos, în marș forțat, ca să economisesc prețul biletului de tramvai, însă făceam planuri cum să ajung pe urmele lui Don Quijote. Nu mai doream să devin înțelept, dar clădeam castele în Spania. Am studiat traseul pe care urma să-l parcurg și-mi imaginam în amănunt cum voi porni la drum, neapărat într-o dimineață, înainte de revărsatul zorilor, pe câmpia încă ațipită de singurătățile nopții și cu fantasme care fac să se clatine ușor ierburile. De unde se vede că uneori nu maeștrii își modelează emulii, ci, invers, emulii îi coboară la nivelul posibilităților lor.

Nu sunt sigur că n-am încercat instinctiv, prin intermediul lui Don Quijote, să-mi înving ori să-mi ascund unele slăbiciuni. Căci în acest timp, în jurul meu, se întâmplau lucruri grave. După ce Vîșinski bătuse cu pumnul în masă la palatul regal, se instalase la putere primul guvern controlat de partidul comunist și, în consecință, de ruși. Așteptând, cu o tragică naivitate, „venirea americanilor", românii dădeau primele victime în rezistența anticomunistă. „Nebunia" speranței se împletea cu „înțelepciunea" primelor complicități. Auzeai la fiecare pas întrebări îngrijorate. Ce va fi? Cum va fi? Vom mânca „la cazan"? Încă mai rulau filme din Occident, dar ni se spunea că „lumina vine de la Răsărit". Foamea își arăta colții, umbla vorba că americanii ne-au trimis mălai stricat, economia, ruinată de război, era și mai mult vlăguită prin ceea ce se lua pentru a se duce în Rusia, se făceau primele arestări. Partidele din opoziție se agitau, sperau încă în promisiunea Occidentului că Stalin nu va fi lăsat să colonizeze Europa de Est. Aveau loc mereu demonstrații de stradă, terminate adesea cu încăierări, deoarece comuniștii trimiteau detașamente de șoc, înarmate cu bâte, împotriva demonstranților. La Universitate, spiritele fierbeau. Se desfășurau întruniri, fie organizate de noul regim, fie de opoziție. Și nu m-aș încumeta să jur că n-am încercat, atunci, din egoism, să-mi „organizez" o gaură de șarpe, în speranța că tăvălugul evenimentelor mă va ocoli. Mai ales că, în acea vreme, credeam că între politică și viață, când nu le amesteci, e o graniță precisă. N-am luat parte nici la încăierările

care pătrundeau, din stradă, între zidurile Universității, nici la adunările care se țineau lanț. Ziare citeam rar. Mă informam, ca mulți alții, din ceea ce se vorbea în tramvai, la frizerie ori în Gara de Est, unde lucram uneori noaptea, la descărcarea vagoanelor de marfă, ca să-mi procur bani pentru cărți. Îmi trăiam prima dragoste, care reprezenta pentru mine infinit mai mult decât acordul de la Yalta, nu mă deranja că dormeam într-o cameră fără foc, rece ca o peșteră, și rezolvasem problema foamei de o manieră sigură, la cantina studențească. Dar din toate acestea lipsește ceva. Tragedia României nu avea ecoul cuvenit în sufletul meu. Încât, văzută din perspectiva de azi, „nebunia" mea de epigon, de emul voluntar al lui Don Quijote seamănă, probabil, a „înțelepciune". Fără să-mi dau seama, mă suiam astfel pe o sârmă, devenind acrobat. Îmi ridicam castele în Spania, într-o perioadă în care închisorile din România începeau să se umple.

Atunci am ratat, de fapt, două șanse. În camera aceea nu mai mare de zece metri pătrați, dintr-o mahala bucureșteană, s-a născut cea mai durabilă, poate, dintre obsesiile mele. Putem rezista la orice, cu excepția ispitei, zicea Oscar Wilde. Așa s-a întâmplat și cu mine. N-am rezistat ispitei de a mă vedea mai bun decât eram sau de a dori să devin mai bun. Cu timpul, aproape am uitat că Don Quijote e un erou literar, o „minciună artistică". El a devenit, pentru mine, o plăsmuire romantică în care amănunte din povestea cunoscută de toată lumea, cum ar fi vârsta sau chipul uscat al cavalerului,

armura, privirea care vede dincolo de ceea ce vedem noi ori aerul serios cu care porneşte la asalt, s-au amestecat cu altele, imaginate de mine sau strânse din realităţile trăite, într-o imagine destul de ceţoasă, de vagă, pentru a servi la orice. Pe nesimţite, am ajuns să mă pun în pielea lui, să privesc lumea cu ochii lui, să aud râsetele celorlalţi cu urechile lui şi să împrumut, să-mi însuşesc o parte din idealismul lui orgolios, sub care abia se mai ghiceşte teama de realitate. L-am transformat până la urmă într-un soi de cauză personală în care mi-ar fi greu să separ, azi, ce ţine de reverie, de elanul unei imaginaţii prea libere, şi ce e egoism înfrumuseţat. Mi s-a părut normal să devin avocatul lui din oficiu în cărţile mele. Şi mai trebuie să adaug, oare, că toţi cei care au râs de el mi-au devenit nu numai antipatici, ci şi adversari? E vorba, poate, de o utopie prin care am încercat să-mi dau curaj împotriva unor inhibiţii, dar, în măsura în care o pasiune poate oglindi calităţile şi cusururile unui om, aici, în această utopie, am pus, probabil, tot ce e mai bun în mine ca ardoare şi ca naivitate. Sau, cel puţin, aşa îmi place să cred.

Numai că locul pe care l-ar fi putut ocupa Don Quijote în mitologia mea personală îmi apare azi din altă perspectivă. Acest „nebun patentat", care crede că monştrii pot fi înfrânţi şi că principala raţiune a existenţei e dragostea, e cea mai patetică demonstraţie pe care o cunosc că lipsa de măsură trebuie dusă până la ridicol, dacă e nevoie, pentru a deveni sublimă, şi că o „nebunie", fie şi eşuată, valorează mai mult decât o înţelepciune ce nu se

desparte de cântar. Or, eu n-am fost convins niciodată, din păcate, că, prin credinţă, se poate muta un munte. Fără să fiu un sceptic adevărat, am suferit de o înclinaţie a relativizărilor, ca toţi cei care nu au norocul să fie înzestraţi cu o natură religioasă.

Apoi, la acea oră, Don Quijote ieşise, de fapt, din destinul lui tradiţional. Practic, nu mai avea nici unul din atributele cunoscute, nici armură, nici cal. Mai mult: nu ştia că pornise un război cu morile de vânt. Se lupta cu un rău real. Devenise un „opozant", un „rezistent". La noi, s-a refugiat în munţi sau a încercat să spună cu orice risc adevărul. Mie, însă, mi-a trebuit mult timp pentru a ieşi din gaura mea de şarpe. Şi abia după ce m-am lămurit cât valora „naţionalismul" lui Ceauşescu, am înţeles că teroarea n-a fost singura noastră problemă, că o anumită formă de „înţelepciune", care a bântuit, ca o molimă prin Est, a devenit, fără voie, un aliat al teroarei.

Probabil, și iluziile îmbătrânesc

Sunt câțiva români pe aici, dar nu-i frecventez. Prefer să fiu singur-singur decât singur în grup. Societatea lor mi-ar aminti de fetele care dansează între ele și care nu mi-au plăcut niciodată. Nu mai cred în nimeni și nici că, la om, ceea ce este mai de preț este elanul spre lucruri superioare. Merde! *Locuiesc într-o cameră cu podele albastre, la o mansardă, și mă străduiesc să scap de disperare. Fiindcă a trebuit să aleg, să mă agăț de epava care eram ori să-mi închei socotelile. Acum știu că viața e o târfă pe care nu e bine s-o vezi cu ochi romantici, dacă nu vrei să te faci de râs.*
(Andrei)

Pe peretele din fața mea se află o reproducere cu cincizeci de capete ale lui Christos, așa cum au fost ele închipuite de artiști din toată lumea creștină. În centrul ei, o întrebare: „Care era Isus?". Puțin mai încolo, e tabloul despre care am vorbit: tatăl meu, călărind un superb cal negru și cu sabia ridicată; de fapt, cum am descoperit, spre marea mea dezamăgire, într-o zi, un desen standard, unde fotograful lipea capul clientului. În spatele meu,

se află șase corpuri de bibliotecă ajungând până în tavan, cu cărțile înghesuite pe două rânduri, într-un asemenea hal încât uneori, dacă nu găsesc imediat ce caut, prefer să mă las păgubaș. În dreapta, ferestrele și, între ele, o ușă ce dă spre un mic balcon. Pe masă și sub masă, mormane de manuscrise. Pe covor, pe fotoliu, ziare și cărți aruncate la întâmplare... Iau și răsfoiesc *Tratatul despre eretici* al lui Chastellion, din secolul al XVI-lea. Prima frază pe care-mi cad ochii sună astfel: *Nous estimons hérétiques ceux qui ne s'accordent avec nous en notre opinion.* Și mă pufnește râsul. Această frază a fost scrisă, parcă, azi la București! Mă uit la piatra azvârlită prin geam pe care o păstrez ca pe un fel de trofeu...

Probabil, curajul e o problemă de optică. Altădată, un adevăr periculos murmurat, scrâșnit, te înălța în ochii tăi. Pentru gesturi minore se întâmpla să stai în alarmă, zile în șir, în așteptarea reacției, în luptă cu gustul scârbos al lașității. Și poate că obsesia demnității nu o au cu adevărat decât cei care au trăit, ca noi, într-un timp al umilințelor. Exageram, desigur, în angoasele mele când îmi ardeam ciornele pentru *A doua poliție*. Nu eram decât o „oaie neagră", un scriitor pus la index, iar rugurile aprinse la baie aveau ceva caraghios. Dar acea stare de neliniște permanentă, de organizare zilnică a apărării, împotriva amenințărilor, reale sau închipuite, a constituit sursa curajului meu, atât cât a fost. Uneori, îmi vine să spun și azi „nu-mi e frică, nu-mi e frică...". La ce să-mi folosească, însă, acum curajul? Mă simt ca într-o tranșee goală. Cei care suntem „de altă părere"

semănăm, din ce în ce mai mult, perşilor care băteau cu vergile marea, după bătălia de la Salamina. Dacă, altădată, până şi o şoaptă era auzită, acum nici măcar ţipătul nu mai e auzit. În deplină libertate, poţi să vorbeşti, inutil, cât pofteşti. Iar sentimentul inutilităţii are, practic, acelaşi efect ca frica, dacă nu şi mai mare, ducând, încet, dar sigur, la lehamite.

Trebuie să închid fereastra din cauza ţânţarilor... Dumnezeu singur ştie, probabil, cum au ajuns aceste insecte nesuferite să roiască prin Bucureşti. Poate că, necurăţate dinainte de război, lacurile din jurul oraşului au devenit adevărate bălţi. Sau poate că apa strânsă, de la ploi, prin gropile lăsate de buldozere şi neastupate încă, e infestată. Ziarele sunt de părere că invazia de ţânţari se datorează săptămânilor ploioase şi că „escadrilele" pleacă din subsolurile inundate. Am aflat şi numele ştiinţific al „agresorului". Se cheamă „culex". N-ar fi purtător de malarie, dar, oricum, toată lumea se plânge că ţânţarii au devenit o pacoste. Deocamdată, pe mine m-au cruţat sau am avut noroc. Nu m-au prea înţepat. Nu sunt, poate, pe gustul lor. Preferă alte victime, mai puţin antipatice... Doar moliile, stârnite de o primăvară agresivă, îmi acordă cinstea de a dori să trăiască în vecinătatea mea, dovedind o mare slăbiciune pentru hainele şi puloverele mele. Cu toate că am presărat levănţică prin toate ungherele dulapului, n-am reuşit să le demoralizez şi să le conving să nu-mi compromită bugetul, şi aşa destul de precar. Dimpotrivă, au devenit parcă

şi mai feroce, şi mai îndrăzneţe. Au ajuns să umble în grup prin cameră. Nu se sinchisesc de nimic, nici de mirosul de tutun cu care, sfătuit de cineva, am sperat să le alung, nici de eforturile mele, din ce în ce mai slabe, mai lipsite de convingere, de a le speria. Mă fac să mă simt ridicol când încerc să le prind. Au o specialitate demnă de invidiat de a evita, de a zădărnici orice lovitură. Şi, exceptând momentele când mă enervez, am început să am o psihologie de învins în faţa lor. Am ajuns la concluzia că nu prea are rost să mă lupt cu ele. Mai ales că moliile simt, parcă instinctiv, că Dumnezeul moliilor le ocroteşte în camera mea. De câte ori aprind lumina, aştept să-şi facă apariţia prima dintre ele, zburând în zig-zag. Cam într-un minut, cel mult două, începe baletul. Mişcări elegante, lunecoase, iuţi, frânte brusc, pentru a fi reluate cu oarecare indolenţă la alt nivel. Îşi permite chiar să fie obraznică, să mă provoace, să mă sfideze. Repeziciunea cu care îşi schimbă direcţia o ajută să mă păcălească. Am fost slab, în şcoală, la ştiinţele naturale, nu ştiu nici măcar cum se înmulţesc moliile, iar abilitatea lor mă descurajează. Aşa că mai bine mă prefac că nu le observ... Găsesc nişte instrucţiuni prin care judecătorii secolului al XVI-lea erau puşi în temă cum să ancheteze femeile care aveau legături desfrânate cu diavolul: „Dacă acuzata nu recunoaşte existenţa Satanei, recunoaşte singură că nu crede în cele afirmate de textele sfinte şi trebuie pedepsită. Dacă-i atribuie prea puţină putere, e o eretică. Dacă-i atribuie prea multă, e orbită de Necuratul şi nu mai e nici o îndoială că se numără

printre slujitorii Diavolului"... Sofism perfect! Nu există nici o scăpare din el. Orice suspectă era dinainte condamnată... Asta-mi aduce aminte de o ironie a lui Andrei care pretindea că și în mine se află un sofist, gata mereu să ridice capul pentru a-mi demonstra că am avut dreptate să..., că soluția cea mai bună e cea la care m-am oprit..., că alții sunt de vină când nu înțeleg ce înțeleg eu... M-am grăbit totdeauna să-mi găsesc scuze, justificări, să mă consolez, reușind, uneori, să-mi privesc mai concesiv defectele, ba chiar să le consider calități, pentru a le suporta mai ușor... Mă tachina că-mi place să despic firul în patru, în opt, în șaisprezece și așa mai departe, dar îmi găsea și o circumstanță atenuantă: „Acest viciu nu e străin de un obicei românesc de a evita sau de a exagera evidențele pentru a putea pretinde că nu suntem înțeleși". Mi-a și citat o remarcă a ambasadorului britanic la București dintr-un raport trimis în anii '30: „Într-o țară unde se produce un nou zvon la fiecare jumătate de oră, e ușor să se ajungă la exagerări"...

Străinii ne consideră, probabil, „prea pasionali" sau și mai rău. Nu-și explică de ce discuțiile noastre seamănă cu un vacarm greu de suportat. Și cum să-și explice, câtă vreme nici noi nu suntem în stare să-i lămurim? Trec aproape zilnic prin Piața Universității, cea mai romantică și cea mai hulită piață a Bucureștiului, unde nu lipsesc niciodată florile și polițiștii. Florile sunt pentru cei morți. Polițiștii, pentru cei vii. Sunt mereu discuții aprinse acolo. Politice, bineînțeles. Și fără nici o finalitate.

Am mai vorbit, cred, despre o deviză văzută deasupra intrării în aula Universității din Uppsala, care, altădată, mi s-a părut simplă și clară: „A gândi liber e mare lucru. A gândi corect e și mai mare lucru". Acum, nu mai sunt sigur că totul e atât de simplu. Cine stabilește ce e corect și ce nu e corect? Nu mai sunt sigur nici că putem spune liniștiți: „un popor care-și păstrează zeii și limba în care gândește e liber". Care sunt zeii noștri? Și mai este limba română, oare, limba română pe care o foloseau părinții noștri? Dincolo de termenii noi, de schimbările inerente și de ravagiile produse de „limba de lemn", trebuie să acceptăm că în anii regimului comunist ne-am deprins, de voie, de nevoie, să întrebuințăm o limbă specială, „acrobatică", în care tăcerile au uneori mai mult tâlc decât cuvintele, iar vorbele în doi peri abundă. Cărțile apărute în acest timp stau mărturie. Ne-am obișnuit să spunem ce vroiam să spunem cu jumătate de voce sau aluziv, prin parabole, prin fraze cu dublu sens, ca într-un joc de oglinzi, contând pe complicitatea cititorilor care, la rândul lor, s-au specializat într-o lectură radioscopică, necunoscută cititorului occidental care n-are nevoie să citească printre rânduri. Confruntarea cu cenzura ne-a obligat la o rafinare a ipocriziei, a „abilității", deoarece numai voalat, ascuns, adevărul putea pătrunde în cărți, dacă vroiai să nu-l amesteci cu jumătăți de minciună. Și, cu timpul, această artă „acrobatică" de a te folosi de simboluri, de un limbaj esopic, echivoc, însă foarte clar pentru un auz exersat, cum a devenit, prin forța împrejurărilor,

auzul celor din Est a ajuns la o mare virtuozitate. Destul de des, cenzura se vedea nevoită să se prefacă, să lase impresia că n-a înţeles un subtext, pentru a evita să declare cu voce tare ce anume a înţeles.

N-aş fi bănuit, totuşi, în ruptul capului că, în loc să ne scoată la liman, coborârea de pe sârmă ne va arunca într-o criză. Cu ani în urmă, orice volum nou, semnat de un scriitor de oarecare notorietate, devenea un mic eveniment. Se formau cozi în faţa librăriilor şi, de regulă, cartea se epuiza în câteva ore. Aveam sentimentul că eram aşteptaţi, că fiecare şoaptă era auzită, iar aceasta te făcea să te simţi răsplătit pentru toate umilinţele „acrobaţiei", stimulându-te să mergi mai departe. Nici măcar când o dispoziţie transmisă redacţiilor şi editurilor m-a transformat în „scriitor interzis", nu m-am abătut de la ritualul zilnic. Mă aşezam în fiecare dimineaţă, de cum mă trezeam, în faţa maşinii de scris şi nu mă ridicam până la prânz. Speram că, într-o zi, interdicţia se va ridica. În schimb, acum, nu reuşesc să termin nici o carte. Şi nu sunt singurul în situaţia asta. O vreme, nu m-am mirat. Impasul mi se părea normal. Revoluţia n-a fost o chermeză. După astfel de traumatisme, trebuie să-ţi regândeşti viaţa din temelii. Dar impasul se prelungeşte, văd. Unii au şi renunţat, se pare, la profesia de scriitor. S-au apucat de afaceri sau au intrat, cu arme şi bagaje, în politică. Alţii aşteaptă. Ce? Dacă-i întrebi, dau vina pe atmosferă. Lumea se mărgineşte să citească ziare, e preocupată de creşterea preţurilor, e dominată de griji şi patimi

care o înstrăinează de vechile tabieturi, nu prea mai are răbdare să se cufunde în lectura unei cărți. Frumoasa noastră mândrie că avem cititori mai mulți și mai devotați decât există, proporțional, în Occident riscă să devină o amintire. Vom asista oare la o agonie a culturii după ce, sub dictatură, cultura a rezistat? „Pe sârmă", în ciuda tuturor spaimelor, disperărilor și precauțiilor, aveam o busolă interioară care mă ajuta să cred într-o țintă și-mi asigura un relativ echilibru. Acum, n-o mai am. Nu mai știu nici spre ce mă îndrept, nici dacă merită efortul. Fiindcă nimeni nu se sinchisește de ceea ce spunem, curajul și-a pierdut sensul. Nu știm ce să facem cu libertatea, de aceea ea ne descumpănește și, deocamdată cel puțin, e mai necreatoare decât „acrobația". Pe scurt, pentru prima dată mă tem că războiul cu morile de vânt nu e străin de ridicol. Și încă nu găsesc tăria să zic: „ei, și?".

Pe balcon, praful s-a strâns gros de două degete. Zidurile casei și-au schimbat culoarea, au devenit, la fel ca plopii de peste drum, cenușii. Există în oraș, în cartierele demolate de Ceaușescu, nenumărate grămezi de moloz, pe care nu le ridică nimeni, care dospesc la soare și pe care vântul le împrăștie, treptat, într-un fel de ceață prăfoasă, când nu plouă. Încât, dacă nu e mâzgă pe stradă, e praf. Prima mașină care trece pe lângă tine stârnește un mic nor care te învăluie. Să te înfurii? Împotriva cui? Praful nu e decât o parte a fatalităților care ne urmăresc. El a ajuns să facă parte

din viaţa noastră, ca băşcălia şi ca disperarea. În zadar, stai cu ferestrele închise toată ziua. Prin cele mai mici crăpături, praful reuşeşte să se strecoare, nevăzut, cu neputinţă de oprit, şi se depune pe toate lucrurile din casă. Unde mă uit, mă îngrozesc. Văd numai obiecte acoperite de praf. Şters, reapare a doua zi. Dacă am nevoie să iau mai multe cărţi din bibliotecă, descopăr la urmă că mi s-au înnegrit degetele şi că trebuie să mă duc la baie să mă spăl pe mâini. Dar cât praf înghit din pricina acestei forme originale a istoriei de a-ţi viola intimitatea, prefer să nu mă mai gândesc... Tot din pricina multelor case demolate, Bucureştiul e invadat de şobolani. Nu mi-am imaginat că subteranele oraşului ascundeau şi asemenea surprize. În zilele revoluţiei s-a vorbit insistent despre un oraş secret, construit sub pământ din ordinul lui Ceauşescu şi dotat cu toate cele necesare, de care s-ar fi folosit teroriştii. Acum nu se mai suflă un cuvânt despre asta. Am rămas cu şobolanii care, atunci când se plictisesc să umble pe ţevile de canalizare, îndrăznesc chiar să se plimbe pe acoperişuri. Nopţi la rând am auzit unul rozând parchetul undeva sub bibliotecă. Într-o zi, vecina mi-a spus că l-a zărit pe acoperiş, tolănit pe tablă, la soare. Zicea că e un şobolan enorm. De câtva timp, însă, nu l-am mai auzit. M-a lăsat să-mi petrec nopţile singur, tulburat doar de câte un câine care latră.

Câinii vagabonzi, care bântuie peste tot, sunt şi ei o consecinţă a demolărilor. Evacuările se făceau în grabă, proprietarii erau siliţi să-şi strângă lucrurile, adeseori, într-o noapte, uneori cu buldozerul

la poartă, și bieții câini se trezeau părăsiți. Rămași fără stăpâni, ei continuau să păzească ba o pivniță goală, căscată la soare, ba o scară veche, care nu mai ducea nicăieri sau chiar simple mormane de moloz. Mulți se întorc și acum, în fiecare seară, să doarmă pe maidanele din cartierele distruse, după ce au hălăduit pe străzi ori au așteptat, în marginea pieților, ca un trecător milos să le arunce ceva de mâncare. Pe unii, vagabondajul i-a înrăit. Mârâie dacă te apropii de ei, își arată colții și se uită urât, cu ochii tulburi, gata să se repeadă dacă vrei să-i alungi cu pietre. Bieții câini nu-și dau seama că, pe locurile de care îi leagă fidelitatea, rătăcesc, de fapt, într-un cimitir. Își închipuie, probabil, că stăpânii lor vor reveni. N-au de unde să știe că așteaptă în zadar, că niciodată casele, curțile pe care le-au apărat nu vor mai fi ce-au fost. Ei nu se pricep, se pare, decât să fie credincioși, de aceea nu mai au scăpare. Umblă de obicei în haite, dar cei mai mulți dorm singuri. Fiecare pe grămada sa de moloz. Din timp în timp, auzind zgomote, deschid ochii. Nu cumva au visat urât? Nu, n-au visat...

Cu grădinile lui multe, cu lumina lui specială, în zilele cu cer senin, cu clădirile lui, dintre cele două războaie, foarte cochete și, în același timp, neostentative, Bucureștiul ar fi putut fi, și azi, „micul Paris". Dar n-a fost să fie. Avem, în schimb, „Casa Scânteii", construită în cel mai pur stil stalinist, avem monstruoasa „Casă a poporului", ieșită din megalomania lui Ceaușescu, un fel de caracatiță monumentală, căreia va fi greu să i se dea o

întrebuinţare, avem cartierele depersonalizate, cu monotonia lor ucigătoare, care nu spun străinilor nimic despre noi...

...şi simt nevoia să-mi insuflu un fel de încăpăţânare donquijotescă, deoarece, poate, şi iluziile îmbătrânesc. Când a avut loc invazia minerilor în Bucureşti – ocazie cu care mi s-a cerut moartea –, mă aflam, întâmplător, în străinătate. Cineva m-a întrebat atunci dacă nu-mi era frică să mă întorc acasă. Am publicat în *Le Monde* un articol care se încheia cu această frază: „Mă întorc să disper între ai mei".

Şi nu exageram. Era exact ce gândeam. Nu m-am schimbat de-atunci decât într-un singur sens. Am impresia că sunt atât de obosit sufleteşte, încât s-a uzat însăşi capacitatea mea de a dispera, ceea ce e un simptom alarmant, disperarea fiind, uneori, o formă a vitalităţii. Niciodată nu mi-aş fi închipuit că voi descoperi tocmai aici, între ai mei, că *homo homini lupus* nu e o născocire calomnioasă a poeţilor şi a filosofilor. Ne-am isterizat cu toţii, am devenit o societate de lupi liberi şi hămesiţi. Şi cum să accept că frica ne ţinea laolaltă, iar libertatea ne învrăjbeşte? Mă tem să nu alunec în mizantropie şi, de fapt, asta mă sperie cel mai mult. Fiindcă este răul cel mai mare care i se poate întâmpla unui om. Dacă-ţi pierzi total încrederea în alţii, nu-ţi mai rămâne decât infernul din tine.

Nu prea am ce noutăţi să-ţi mai dau de aici. Cum zicea Michaux: „Totul merge bine. Situaţia

nefericirii prosperă". Să precizez doar că la puțin timp după revoluție, cuvântul „probabil" aproape a dispărut din discuții. Cenușiul s-a albit ori a devenit negru. Nu mai există, se pare, opinii intermediare, totul s-a radicalizat, într-un sens sau altul. Ceea ce sperasem să fie o luptă liberă de idei nu e decât un război civil verbal, în care fiecare strigă „da" sau „nu", fără să-și piardă timpul cu îndoieli sau cu alte fleacuri de genul acesta. Dar nici tu nu excelezi, din câte văd, în materie de dubii. Îți place, nu-ți place, ai rămas reprezentativ pentru o lume pe care nu înțeleg de ce o renegi.

Mai e posibil un dialog Est-Vest?

Ar trebui să te obișnuiești cu gândul că lumea e cum e. Vorbești și, într-o zi, constați că nu te aude nimeni. Atunci, vorbești mai tare. Până obosești. Apoi, într-o altă zi, descoperi că nici tu n-ai auzit ce-au spus alții. Ai fost ocupat să te faci auzit. Cum s-ar zice, fiecare cu egoismul său. Unii, cu egoismul de a vorbi. Alții, cu egoismul de a nu-i asculta. Probabil, e un basm pretenția că oamenii comunică. (Andrei)

În ultimele decenii, un est-european era ușor de recunoscut la Paris, după felul cum se uita în vitrine și după nenumăratele ticuri pe care le creează sărăcia. Umbla din magazin în magazin, să caute „ceva" care nu se găsea la el acasă, dar nu se hotăra de teamă să nu-și facă praf prea repede mica sumă de franci de care dispunea. Cunosc bine condiția penibilă în care se găsea un român ajuns „undeva în Vest", după lungi așteptări și spaime că nu i se va permite să plece, și-mi dau seama azi că ea mai degrabă ne-a izolat decât ne-a deschis spre Occident. Aproape totdeauna călătorul român se vedea nevoit să locuiască la hoteluri periferice, ieftine, ori să caute pe cineva cunoscut

la care să înnopteze. Dacă mergea cu maşina, trebuia să-şi umple portbagajul cu alimente şi cu canistre de benzină. Nu intra în restaurante decât invitat şi îşi număra cu spaimă francii sau dolarii puţini totdeauna, de care reuşise să facă rost cu sacrificii greu de imaginat, trebuind să fie atent la fiecare fleac cumpărat. Şi pe deasupra, colinda străzile cu sentimentul că nu ştia când va mai avea ocazia să ajungă acolo. Aceste experienţe jenante ne-au creat cu timpul o psihologie contradictorie. Pe de o parte, ne-au dat senzaţia că eram priviţi ca nişte europeni de categorie inferioară, că eram trataţi ca nişte provinciali ai Europei. Pe de altă parte, ne simţeam rău înţeleşi şi frustraţi. Veneam dintr-o ţară cu numeroase valori, dar ce ştia Occidentul despre noi? Occidentul îi cunoştea pe Dracula şi pe Ceauşescu. Mulţi nu cunoşteau nici măcar numele poetului nostru naţional, în vreme ce, la noi, aproape orice elev de liceu poate bolborosi, cred, un vers de Lamartine. Asemenea revelaţii descurajante ne dădeau, uneori, un impuls negativ. Dacă eram socotiţi „provincialii Europei", ni se părea normal să dăm cu tifla celor ce ne priveau de sus doar fiindcă destinul ne-a aşezat printre victimele Yaltei, iar, de aici, mai era puţin până la un complex invers, de superioritate, forma cea mai rea a derutei în care ne-am văzut târâţi.

Aproape fără să ne dăm seama, psihologia noastră s-a complicat şi s-a deformat. Frustrările au activat vechi dezamăgiri, transformându-le în resentimente. Ne-am amintit cum, prin '46, '47, diplomaţii apuseni erau chiar agasaţi de cererile

regelui şi ale fruntaşilor opoziţiei de a pune piciorul în prag încălcării acordurilor semnate cu Stalin. Şi de ce ni se reproşa mereu resemnarea? Care era vina noastră? Că nu doream să putrezim prin beciurile Securităţii, prin puşcării, sau să renunţăm la orice visasem să facem în viaţă? Dar lucrurile nu se opreau aici. Contrariaţi şi, totodată, fascinaţi de „lumea liberă", nu eram conştienţi că însuşi conceptul de libertate fusese corupt în Estul Europei. Pentru noi, libertatea a însemnat mulţi ani şi, în bună măsură, mai înseamnă şi azi doar ieşirea din cuşcă. Închişi într-un „paradis" înconjurat cu o cortină de fier, constrânşi să ne fie frică şi, totodată, să constatăm zilnic că, prin frica noastră, îi ajutam pe cei care ne înfricoşau să ne înfricoşeze şi mai mult, am uitat că libertatea are propria ei ordine. Ne-am format o imagine falsă, denaturată, „sălbatecă", aş zice, a libertăţii, din pricina căreia suntem şi azi descumpăniţi. După revoluţie, o vreme, poliţia n-a îndrăznit să oprească nici o maşină, pe stradă, oricât de flagrant erau încălcate normele de circulaţie. Şi era fatal ca această „sălbăticie" să ne pună în conflict unii cu alţii, să stimuleze germenii haosului şi anarhiei.

De fapt, nu sunt sigur că vorbele mai au acelaşi sens în Est şi în Vest, că un occidental m-ar înţelege azi dacă i-aş spune că, la noi, „înţelepciunea" s-a situat de partea teroarei, în timp ce „nebunii" reprezentau ţinta principală a represiunii. Limba noastră „acrobatică" îl sâcâie, cred, şi-l oboseşte. De ce să caute în subtext ceea ce trebuie

să spună textul? Prea multă jonglerie. Mă tem că nici una din cărțile care, la noi, s-au vândut pe sub mână și au jucat un rol subversiv nu are șanse să-l tulbure.

Această „cortină psihologică" ține și de faptul că mulți occidentali și-au format, din câte mi-am dat seama, o imagine oarecum convențională despre regimurile totalitare comuniste: lagăre de concentrare, sute de mii de victime, închisori, străzi înțesate de agenți, fotografii ale „conducătorilor", discursuri isterice, urmate de ovații. Eventual, au văzut și cozile la care românii așteptau cinci sau șase ore, în ploaie ori pe ger, ca să cumpere oase și un pachet de unt, dacă nu se sfârșeau tocmai când ajungeau ei la cassă. Nu toți înțeleg, în Occident, ce uriașă diferență este între o dictatură „clasică" și o dictatură comunistă... Într-o dictatură clasică, poliția confiscă strada și toate locurile publice, interzice presa liberă, interzice întrunirile, partidele politice, dreptul la asociere și, firește, dreptul la opinie. Dar proprietatea privată rămâne. Statul, într-o asemenea dictatură, nu are chiar toate mijloacele pentru a te strânge de gât. Cineva dat afară dintr-o slujbă de stat poate găsi o slujbă la un patron. Pe când, la noi, statul a devenit repede unicul patron. El hotăra cine putea vinde cărți într-o librărie și cine putea fi paznic la un garaj. Dacă statul te considera suspect și nu mai vroia să lucrezi nicăieri, nu mai lucrai absolut nicăieri. Deveneai un ciumat. În final, un singur om dispunea de soarta tuturor. Ceaușescu decidea și ce firme puteau exista, câte balcoane putea să aibă o casă,

dacă restaurantele trebuiau să aibă perdele sau nu, la ce distanță trebuiau semănate boabele de porumb. O dispoziție oficială stabilise că dacă mirele și mireasa își invitau rudele și prietenii la un local public, după ceremonie, era interzis să stea mai mult de șase persoane la o masă. Nimic nu era lăsat la întâmplare, pentru ca individul să vadă că nu mai însemna nimic decât ca șurub într-un mecanism. După ce s-a decis ce se cădea să citim și ce nu se cădea să citim, ce filme aveam dreptul să vedem și ce filme nu aveam dreptul să vedem, s-a hotărât și câți copii să creștem, și ce urma să învețe ei la școală, a cui moarte putea fi anunțată și a cui moarte trebuia trecută sub tăcere. Într-un asemenea regim ai de ales, în genere, nu între a fi liber și a nu fi liber, ci între a fi și a nu mai fi deloc. Iar „acrobația" devenea aproape o lege. Am notat undeva în jurnal o întâmplare petrecută la liceul „Gheorghe Lazăr", unde mai mulți profesori de matematică au fost convocați, în preajma examenului „de treaptă", pentru a fi repartizați pe comisii la diverse școli din București. Când au fost comunicate subiectele date, între timp, unul dintre profesori a observat că al treilea subiect era în afara programei. Ceilalți profesori l-au susținut și, cu toții, au cerut schimbarea subiectului incriminat. O persoană de la prezidiu s-a ridicat atunci, a încruntat sprâncenele și a amenințat: „Subiectele au fost aprobate de minister, tovarăși!". Toți au tăcut. S-au dus la comisii și au depunctat tezele pentru nerezolvarea unui subiect neregulamentar... Ne aflam, parcă, într-o mare tabără militară, unde

totul depindea de ordinele date şi cuvântul cel mai des folosit era „disciplina" ; o disciplină potrivit căreia „omul nou" trebuia să aprobe zgomotos tot ce i se cerea să aprobe, inclusiv propria sa degradare.

La un moment dat, am descoperit că nu puteam alege decât ce anume vroiam să pierdem. Am ezitat, deci, nu numai din cauza a ceea ce era detestabil în noi, ci, de cele mai multe ori, probabil, din cauza a ceea ce încercam să apărăm. Şi cum să priceapă cineva care a fost mereu liber anormalitatea trăită de noi, vreme de decenii, ca „normalitate"? Am impresia că aici e cheia problemei. Întrucât ceea ce n-are cum să ştie un occidental e că „anormalitatea" în care am trăit a sfârşit, într-o zi, prin a ni se părea „normală". Devenise „normal", în sensul că nu mai mira pe nimeni, să dormim în frig iarna, să ne hrănim cu „gheare", tăiate de la păsările care se exportau, să vedem cum se dărâmă biserici, să auzim că o altă carte a fost cenzurată. Nu mai surprindea pe nimeni minciuna. Devenise „normală"! Cu atât mai normală cu cât până şi organizatorii minciunii trebuiau să mintă şi să ceară să fie minţiţi. Ceauşescu ştia, cu siguranţă, că statisticile care i se prezentau erau „dezinfectate" cu grijă de orice adevăr neplăcut, cum erau dezinfectate florile care i se ofereau. Dar nu mai putea proceda altfel. Trebuia să se lase minţit şi chiar să organizeze propria sa îmbrobodire, ca să poată menţine minciuna oficială. Nimeni nu se mai mira că ni se vorbea despre „cele mai înalte culmi de civilizaţie şi progres" în timp ce totul se degrada în jurul nostru din ce în ce mai mult, că „negrul" era

transformat, în văzul lumii, în „alb" și invers. Era o practică *normală*. Cuvintele încetau să mai aibă un sens precis, din moment ce nefericirea era metamorfozată, dintr-o trăsătură de condei, în recunoștință. Și, cu timpul, aproape n-am mai știut ce era normalitatea normală. Nu mai vedeam decât anormalitatea „normalizată". Ni se părea că, într-o lume ca a noastră, așa era normal să se petreacă lucrurile, ca sinceritatea să devină „o nebunie". Realitatea îți amintea la fiecare pas că trebuie să fii atent ce spui, cui spui, dacă vroiai să nu intri în atenția Securității, de aceea neacceptarea anormalității ca pe un fapt normal părea nu atât un act de curaj, cât un semn de uzură a instinctului de conservare. Așa am devenit specialiști în mersul pe sârmă, când am descoperit că nimeni nu se mai mira de nimic, că acrobația părea normală, că răul se banaliza, intrase în gesturi, în vorbe, în reflexe, în viața zilnică. Navigația între Scylla și Charybda a fost o glumă în comparație cu senzația cu care am trăit noi, atâția ani, că adevărul e o pastă care poate lua orice formă. Nu teroarea directă i-a determinat pe cei mai mulți să devină acrobați, ci descoperirea îngrozitoare că, într-o asemenea anormalitate, singurul lucru normal era să nu te dai de gol. Dezastrele de scurtă durată, cum ar fi un război, te pot omorî, dar nu ajung să facă răul să pară „normal", pe când în dezastrele de lungă durată, cum a fost cazul nostru, anormalitatea te înghite ca o apă. Valorile normale se uzau una după alta. Solidaritatea cea mai simplă, care face din om un „animal social", ceda locul singurătății, iar frica se

arăta, în multe cazuri, mai puternică decât prietenia... Și poate că acesta e chiar infernul: răul banalizat...

...mi-ai cerut să-ți dau un exemplu prin care să-ți dovedesc de ce cred eu că un occidental n-are cum să ne înțeleagă, deoarece vorbim două limbi diferite. Ei bine, iată-l. Prin iarna anului 1985, după ce romanul meu Un om norocos *a fost demascat, într-un fel de proces public, ca fiind „dușmănos", m-au căutat doi gazetari de la* Le Nouvel Observateur. *Nu m-au găsit acasă. Era într-o marți. Când am venit seara, am găsit un bilet din partea lor, o foaie ruptă dintr-un bloc-notes, pe care era scris cu pixul:* Nous sommes passés mardi. Nous passerons jeudi à 17 heures. *Și urma o iscălitură. În aceeași seară, o mașină a Securității s-a postat peste drum de casa mea. A doua zi, mașina era tot acolo, cu doi inși înlăuntru care nu se fereau să fie văzuți. În ultimii ani, Securitatea nu mai ținea să fie discretă. Dimpotrivă, urmăritorii vroiau să fie observați, erau în stare să-ți dea ghionturi ca să te oblige să-i vezi, să te sperii. Și n-am avut curajul să stau de vorbă cu cei doi gazetari francezi. Le-am lăsat o scrisoare, în care le-am explicat că încă mai speram să-mi pot publica în România cărțile, adăugând că erau urmăriți, și am plecat de-acasă joi după-amiază, reîntorcându-mă abia noaptea, cu o senzație rea, de umilință, pe care numai gândul că, indiferent de motive, te-ai dovedit laș, ți-o poate da. După un timp, am ascultat la* Europa liberă *reportajul publicat de* Le Nouvel Observateur. *El mi-a lăsat un gust amar. Se afirma acolo, cam*

disprețuitor, că românii nu îndrăznesc să vorbească. E simplu să judeci un coșmar din afară!

Dacă aș fi acceptat să mă întâlnesc cu cei doi gazetari francezi, toate ușile redacțiilor și tipografiilor mi s-ar fi închis în nas, din ordin. Eram, deja, suspect. Cum zice Rilke, se făcea larg în jurul meu. Unii mă ocoleau. Puțini mă mai căutau la telefon. Așteptam de câteva luni ca un manuscris al meu, trimis de editura Cartea Românească *în tipografie și pus deoparte în urma unei dispoziții oculte, să fie dat, în sfârșit, la cules. Și de ce să mint? Nu eram pregătit pentru o singurătate și mai mare. Dar nu asta, în primul rând, m-a făcut să par, atunci, un om speriat. În mod sigur, cei doi gazetari francezi n-au priceput că un regim de felul aceluia de la noi se definește nu doar prin fărădelegile pe care le săvârșește, ci și prin dilemele pe care le pune. Locuiau într-un hotel de lux, bine încălzit, unde românii obișnuiți nu aveau acces, stăteau aici câteva zile, cu un pașaport franțuzesc în buzunar, nu riscau decât, cel mult, să fie expulzați, pe când eu rămâneam să aștept concedierea fiului meu de la revista* Rebus *unde lucra. Ceea ce nu avea cum să priceapă un occidental era că dilema mea nu se reducea la „a-mi fi frică sau a nu-mi fi frică". Dacă ar fi fost de ales numai între frică și curaj, lucrurile ar fi fost mai simple. Cel mai greu de suportat nu era gândul la consecințele ce mă priveau direct, ci răul produs, involuntar, celor pe care îi iubeam. Problema cea mai chinuitoare nu era „ce se va întâmpla cu mine", ci dacă aveam sau nu dreptul să decid și în legătură cu*

destinul altora. Depravarea regimului comunist tocmai pe asta se baza, în fond, pe șantaj.

Să-ți mai relatez o întâmplare petrecută câțiva ani mai târziu, când în urma unui protest, semnat împreună cu alți șase scriitori, numele meu nu mai putea fi pomenit nici măcar la mica publicitate. În perioada aceea nu mai găseam aproape nimic în cutia poștală. Corespondența îmi era foarte strict triată. Nu aveam domiciliu forțat, nu mă oprea nimeni dacă vroiam să ies în oraș, în schimb golul din jur îmi dădea, aproape fizic, senzația de nonrealitate. Mă aflam parcă pe un coridor unde ușile se închideau una după alta, în fața mea. Atunci mi-am dat seama că stresul izolării poate acționa ca o boală, că singurătatea fusese inclusă printre mijloacele de teroare. Într-o seară, o voce lăbărțată l-a convocat pe fiul meu, pentru a doua zi, la o „discuție". Am bănuit imediat despre ce era vorba și n-am închis ochii aproape toată noaptea. Dimineața, i-am propus fiului meu să se delimiteze de mine, dacă va fi nevoie, ca să nu aibă neplăceri. Ne aflam la bucătărie. El era îmbrăcat, gata de plecare. Își pregătea o cafea. Pusese ibricul pe aragaz și aștepta să fiarbă apa. M-a ascultat, un timp, privind pe fereastră, după care m-a oprit, punând punct frazelor mele cu un „fii serios" care nu admitea replică... A fost una din situațiile tipice pentru genul de dileme puse de un regim totalitar în care, orice alegi, pierzi. Fiindcă un asemenea regim se pricepe bine la un singur lucru, să organizeze aproape pervers nefericirea.

Dar toate acestea au, probabil, un sens numai pentru noi. În ce măsură pricepe Occidentul ce s-a

petrecut, în realitate, în Est? La treisprezece ani, eu am văzut Bucureștiul împânzit de uniforme germane. La optsprezece ani, l-am văzut împânzit de uniforme rusești. Am simțit pe pielea mea cele două pietre de moară între care a fost prins acest secol, măcinat până la sânge între ideologii. Revoluția m-a găsit la șaizeci și trei de ani. Am îmbătrânit într-o anormalitate cu care, treptat, m-am obișnuit. Cum să explici asta unui om deprins să despartă ce e „normal" de ce e „anormal" și care judecă anormalitatea cu o logică normală? Există riscul, cred eu, ca în continentul care l-a dat pe Descartes să opereze la sfârșitul acestui secol două logici diferite. Una, pragmatică și egoistă, a Vestului. Cealaltă, resentimentară și derutată, a Estului. Spunând aceleași cuvinte, spunem, de fapt, de multe ori, lucruri diferite. Unde poate duce asta, aproape că nu mai trebuie precizat.

Bănuiesc ce va zice Andrei. Că Occidentul are propriile sale probleme. Și că era normal să se apere. Așa e, există și un revers al medaliei, n-ar fi corect să judecăm numai din perspectiva noastră. Dar îmi e greu să mă împac cu ideea că am putea-o lua de la capăt.

Primum vivere

Bătrânul chinez îi scrie în fiecare săptămână unei femei pe care o așteaptă de mulți ani și care-l amână sub diverse pretexte. A înțeles că e mințit, dar nu renunță. Continuă să-i scrie și să aștepte. Luni seara, la aceeași oră, îl aud totdeauna ieșind pe coridor. Închide cu grijă ușa, după care coboară și se duce la poștă. O să-i vorbesc într-o zi despre Don Quijote, mărturisindu-i că-l invidiez pentru încăpățânarea lui. Eu n-am mai întâlnit dragostea după ce singura femeie pe care am iubit-o m-a părăsit. Nici să mă călugăresc n-am avut curaj. Ziceam că stau cu un picior în metafizică și altul în viață, dar, la drept vorbind, am stat cu amândouă în noroiul unde m-au azvârlit „tovarășii". Aici, am încercat o mie de meserii și le-am detestat pe toate. Nimic serios nu mi-a reușit. Am ajuns un ratat perfect. Din cele șapte vieți pe care românul le are, se zice, „în pieptu-i de aramă", eu n-am avut parte decât de una distrusă. Uneori, când am insomnii, mă gândesc la anii când visam să ajung profesor universitar și să țin la Universitate un curs în care

să-i fac pe studenţi să priceapă de ce erau nihiliştii de părere că o pereche de ghete e mai importantă câteodată decât întreaga operă a lui Shakespeare. Habar n-aveam pe atunci că, mai târziu, voi fi bun să ţin dizertaţii numai despre ratare. Cu toate că, sincer să fiu, vreau să văd ce mi se mai poate întâmpla. În privinţa aceasta, am o curiozitate aproape bolnăvicioasă. Ştii ce fac acum? Mă întreb de ce zicea Proust că sunt nopţi în care numai îndrăgostiţii şi muribunzii nu dorm. Eu nu intru în nici una din aceste categorii. Şi totuşi stau să ascult oceanul. (Andrei)

Am adormit cu lumina aprinsă, îmbrăcat, şi pe la miezul nopţii m-am trezit fiindcă îmi bătea lumina în ochi. M-am dezbrăcat, mi-am pus pijamaua, am stins lumina şi am readormit. Numai că am avut un coşmar, un vis caraghios, care mi-a stricat somnul. Un individ, cu doi dinţi de metal alb în faţă, îmi explica în şoaptă de unde vine „ovaţie". Un general roman era primit în triumf la Roma după o victorie în care ucisese cel puţin cinci mii de soldaţi inamici. Dacă ajungea numai la 4.999, trebuia să se mulţumească cu o „ovaţie", numită aşa deoarece se sacrifica în cinstea sa o oaie, *ovis*. După o pauză, individul a adăugat cu aceeaşi voce moale: „Dacă află Ceauşescu asta, se face foc. Va trebui să-i arestez pe toţi cei care ştiu latineşte". Şi râjnea. „Ce părere ai?" Mă pregăteam să-i spun că eu nu mă mai descurc de mult într-o

pagină din Tacit, dar nu mi-a lăsat timp. Şi-a înfipt privirea, rea, sfredelitoare, în ochii mei şi a repetat întrebarea pe un ton batjocoritor: „Ce părere ai?". M-am speriat, m-am zăpăcit şi am bâlbâit ceva perfect idiot care, culmea, părea o provocare: *Primum vivere, deinde philosophari*. În aceeaşi clipă, am îngheţat. Ce mă apucase să zic tocmai asta? M-a năpădit frica. Am vrut să plec, însă individul m-a prins de braţ şi m-am trezit cu o senzaţie dureroasă la încheietura mâinii... Hitler zicea că somnul este singura afacere privată. Greşea. La peste trei ani de la împuşcarea lui Ceauşescu, nu pot să fiu sigur că, lunecând în somn, voi fi în siguranţă. Subconştientul meu e, se pare, un adevărat viespar. Şi cât de convins am fost odinioară că nu doar somnul, ci însăşi viaţa mea însemna o afacere privată!

Mă revăd într-o dimineaţă din septembrie 1944. Era la două sau la trei săptămâni după trecerea României de partea aliaţilor. Ploua mărunt, iar pe cer se târau nori deslânaţi. Aşteptam în Lisa începerea anului şcolar, ca să plec la Făgăraş unde urma să absolv ultima clasă de liceu. Prin geamul aburit de ploaie, zăream un nuc bătrân, cu frunzele zdrenţuite. Fusese „bătut" în ajun cu prăjina. De câteva zile, satul trăia în panică. Se anunţase venirea primei coloane militare ruseşti. Se vorbea de jafuri, de animale rechiziţionate, de violuri şi, într-o primă fază, ţăranii din Lisa avuseseră de gând să sape tranşee, să se apere. Pe urmă au înţeles că nu puteau ei, o mână de oameni înarmaţi cu topoare şi furci, să ţină în loc o armată pe care blindatele

germane nu reuşiseră s-o oprească. N-au mai săpat tranşee, dar au „bătut" nucii, cu toate că nucile nu erau coapte încă, au cules în grabă merii, au ascuns vitele, după care s-au ascuns şi ei prin case, prin şuri, de frica noilor noştri aliaţi. În ziua fatală, ulicele erau pustii. Nici pe la porţi nu se vedea nimeni. Când şi când, câte un câine inconştient lătra. În rest, se aşternuse peste tot satul o tăcere de moarte. Deodată, în această tăcere s-a auzit un zgomot, un fel de tropăit surd, care se întărea din ce în ce mai mult, până ce uliţa noastră a fost invadată de o coloană lungă, nesfârşită parcă, de uniforme verzui, decolorate de soare şi de ploi. Stăteam ascuns în casă, în spatele ferestrei, şi mă uitam. Până atunci singurii „bolşevici" pe care-i văzusem erau cei caricaturizaţi în revistele umoristice. Nu cred că pricepeam prea bine ce se pregătea, deşi aveam optsprezece ani. Sau, poate, tocmai fiindcă aveam optsprezece ani. Mi se părea că tăvălugul istoriei va trece undeva dincolo de viaţa mea, dacă voi avea grijă să nu-i ies în cale. Coloana se scurgea monoton, pe uliţă în jos, spre Olt. Soldaţii nu priveau nici în dreapta, nici în stânga, mărşăluiau fără să simtă parcă nici ploaia care cădea peste uniformele lor, cernută mărunt. Aveau, probabil, ordine foarte stricte. Nici unul n-a ieşit din rând, n-a intrat în vreo curte, n-a luat nimic. Satul parcă nici nu exista. Mi-a venit inima la loc. Apoi, treptat, m-a cuprins o altfel de panică. Nu văzusem niciodată o coloană atât de lungă şi atât de indiferentă. Războiul însemnase, până în acel moment, pentru mine, listele lungi cu morţi,

camuflajul de la ferestre, comunicatele despre „atacuri fulger" și „retrageri strategice", cartele, sirenele urlând, anunțând venirea avioanelor inamice, adăposturile antiaeriene... în aprilie 1944, cu o zi înainte de a părăsi Bucureștiul, mă pomenisem, pe Calea Griviței, în urma unui raid al „Liberadoarelor" americane, în fața unui spectacol înfiorător în care, de la mirosul de rachiu, amestecat cu sânge, la calul spintecat peste care se rostogolise o trăsură, la bocetele ce veneau din curți, din casele, încă în flăcări, lovite de bombe, exista ceva dantesc... dar niciodată, ca în acea dimineață mohorâtă de septembrie, nu avusesem o imagine mai clară a „bietului om aflat sub vremi", ce poate fi strivit, ca un vierme, sub talpa istoriei.

Și nu cred că aș găsi o imagine mai bună pentru a lămuri ideea greșită cu care am trăit multă vreme. Mi s-a părut că istoria seamănă cu acea coloană care s-a scurs, ceasuri în șir, pe ulița noastră spre Olt. Important era să nu ies în calea ei, să nu-i dau ocazia să mă strivească, să n-o provoc. În felul acesta, mă puneam la adăpost. Ce rost avea să mă expun? Mi-am zis că viața mea era un domeniu care-mi aparținea în exclusivitate și că, dacă aveam grijă să nu dau buzna în calea primejdiilor, puteam spera să rămân curat chiar într-o mlaștină.

Am înțeles târziu că viața n-are cum fi o cetate medievală, cu podurile din jur ridicate. În urma acelei coloane rusești a venit o întreagă istorie care ne-a vârât pe toți într-o cazarmă ideologică,

silindu-ne să ne măsurăm bine vorbele şi paşii pentru a nu atrage asupra noastră represalii. Căci comunismul le-a oferit românilor nu o doctrină, ci o „acrobaţie". Le-a cerut să-şi însuşească un anumit limbaj şi să se mişte într-o anumită disciplină, în schimbul speranţei că nu vor fi persecutaţi, că se vor putea „aranja" cu noul regim. Marxismul nu era privit ca o filosofie, ci ca o limbă oficială obligatorie, cu care trebuia să te descurci. Nu puteai comunica decât în această „limbă" cu statul. Orice încercare de a evita jargonul ideologic însemna o erezie primejdioasă. De altfel, destul de repede, „limba de lemn" a devenit şi refugiu. Individul a descoperit că nu putea minţi, convingător, în relaţiile publice decât folosindu-se de ea. Nu-şi putea ascunde adevăratele gânduri şi nu se putea feri de vigilenţa generalizată a regimului decât acceptând să îndruge, plictisit, formulele rituale, goale de orice înţeles intim. Important nu era să crezi, ci să nu te dai de gol că gândeşti altfel decât „se cerea", să rămâi „rezonabil", să nu „înnebuneşti".

Ani la rând, am trăit cu credinţa că acest „joc" impus era exterior, că istoria oficială şi viaţa interioară constituiau două realităţi paralele, independente una de alta. Abia când paranoia lui Ceauşescu n-a mai avut limite mi-am dat seama, clar, că riscul cel mai perfid este acela de a te feri tot timpul de riscuri. „Omul acrobatic", produs de regimul comunist, nu este doar un om care merge pe sârmă, atent la biciul dresorului. Treptat, pe sârmă, el devine un alt fel de om. Mai întâi e preocupat, apoi obsedat de ceea ce „e permis" şi de ceea ce „nu e permis".

Se îngrijește să nu se expună, să nu se trădeze. Se învață să tacă din gură, să nu-și dezvăluie viața interioară. Grija lui principală nu e aceea de a comunica altora ce simte, ce crede, ci de a ascunde asta cât mai bine. Practic, „omul acrobatic" este un individ căruia ipocrizia îi devine atât de familiară, încât, la un moment dat, nici nu mai sesizează că joacă un rol, că poartă o mască și chiar se sperie dacă, fără voie, într-o clipă de neatenție, îi scapă, imprudent, un adevăr care nu e conform cu minciuna oficială. „Omul acrobatic" este un clovn serios, care trăiește cu făina pe față, de dimineața până seara, și, uneori, nici în intimitate nu și-o mai șterge. Se apropie astfel din ce în ce mai mult de „omul nou", care nu mai are nici o obiecție și e pregătit să aplaude orice.

Or, așa ceva nu se poate să nu lase urme. În afară de cei care au refuzat să devină „oameni acrobatici", umplând pușcăriile, fugind în Occident sau preferând „exilul interior", aproape toți am plătit un tribut, mai mare sau mai mic, iluziei că istoria și viața sunt două realități perfect separate, că „viața mea e viața mea, iar istoria oficială o realitate care nu depinde de mine, dar nu mă privește neapărat". Nu viața e o târfă, ci istoria devine uneori o târfă. Și cine ar putea măsura răul produs prin depravarea criteriilor cu care ne-am judecat dorințele și temerile? De fapt, idealul adevărat al regimului comunist era mediocritatea, nu afirmarea personalității umane, cum demagogic se susținea în toate ocaziile. Elita era detestată, suspectată, acuzată de aristocratism, de ruptură cu

poporul, valorile nu erau acceptate, tolerate, decât îmbrăcate în uniforma ideologică sau „cuminți". Dacă nu vroiau să folosească „limba oficială", cu mici libertăți nesemnificative, care să nu pună în pericol dogmele, se trezeau marginalizate, amenințate cu oprobriul public. „Omul nou" nu era decât „omul vechi" degradat, pus în situația de a se feri continuu de riscuri și de a acționa astfel încât să nu trezească suspiciuni. Șansele cele mai mari le aveau indivizii mediocri, lipsiți de șira spinării, care dădeau dovezi convingătoare de obediență, lingușindu-și superiorii, însușindu-și totdeauna, cu entuziasm și admirație, părerile lor, și rareori reușea cineva să se impună, cât de cât, fără astfel de „calități". De regulă, cei care se încăpățânau să gândească și să aibă păreri erau periclitați. „Viața acrobatică" s-a transformat într-un fel de școală de corecție în care mediocritatea din fiecare era stimulată să triumfe. Silit să meargă pe sârmă de un „dresor" care acționa de parcă ar fi cunoscut preceptul latin *primum vivere, deinde philosophari,* „omul acrobatic" a sfârșit prin a pricepe că nu avea mari posibilități să se impună prin ceea ce era bun, frumos, nobil în el. Valoarea orgolioasă, hotărâtă să nu facă nici o concesie, i-ar fi adus exclusiv prejudicii, deoarece îl punea într-o lumină proastă în ochii celor care dețineau mijloacele necesare pentru a-i determina destinul. Principalul nu era să se impună, ci să se supună. Astfel, păstra șanse mai mari de reușită.

Reușită aparentă, desigur. Căci, pe măsură ce ne „descurcam" mai bine, aspirațiile noastre deveneau

mai mediocre. Curajul părea din ce în ce mai „nebunesc", iar laşitatea mai „înţeleaptă". Ne-a fost diminuată, aproape fără să ne dăm seama, posibilitatea de a fi noi înşine şi, într-o privinţă, probabil că singurii oameni cu desăvârşire liberi, sufleteşte, se găseau în închisori.

Ezit, de aceea, când trebuie să spun „viaţa mea". Care viaţă? A existat una interioară, a temerilor înăbuşite, a grijilor despre care nu vorbeam nimănui, şi alta exterioară. Şi, probabil, nici viaţa interioară n-a rămas nestrâmbată. Într-un regim opresiv ai totdeauna ceva de ascuns, mărturisirile se fac cu prudenţă. Te temi să nu se vadă când nu eşti de acord şi cu ce nu eşti de acord, te fereşti să-ţi dezvălui antipatiile, dacă ele îţi aduc neplăceri. Fără să vrei, îţi creezi o realitate secretă, pe care n-o cunosc decât prietenii apropiaţi şi, uneori, nici ei. Şi pe măsură ce te aperi, viaţa interioară se mediocrizează. Ideea că am avut o viaţă a mea, pe care am decis-o eu întru totul, care nu putea fi decât aşa cum a fost, se dovedeşte, dacă mă gândesc bine, neadevărată. Pentru prima oară mă îndoiesc de ce zicea Heraclit, că destinul este propriul nostru caracter, iar asta nu e de natură să-mi susţină orgoliul. Dimpotrivă. Am pus în cauză în mai multe cărţi, în forme simbolice, inchiziţiile, dictaturile, totalitarismul, dar valorează oare aceste cărţi cât o singură noapte de închisoare? N-am săvârşit nici o porcărie, n-am provocat, conştient, nici un rău nimănui, însă mă tem că am tăcut prea mult, că am strigat prea puţin, că m-am controlat excesiv,

că mi-am supravegheat prea mult vorbele, atitudinile, că mi-am pus singur zăbala în gură, că m-am îmbrăcat singur cu o cămașă de forță nevăzută și m-am silit să dorm, să umblu, să trăiesc în ea, că mi-am tăiat mereu ghearele, obligându-mă să nu stârnesc un mare scandal, chiar atunci când îmi venea să urlu, că am preferat prea des gustul sălciu al unei vieți rezonabile, iar acum, trecut de șaizeci de ani, am nostalgia sincerității „nebunești" a lui Don Quijote. „Viața acrobatică" pe care am dus-o m-a împins, din nefericire, să fiu, dacă nu „înțelept", ceva pe aproape. M-am ferit să comit o „nebunie" ireparabilă, adică o „nebunie" adevărată. Poate și din această cauză donquijotismul meu a rămas în niște limite „rezonabile" și mi-a trebuit multă vreme pentru a descoperi că aparent amuzantul Don Quijote e, în realitate, un personaj tragic. Cum să priceapă „nebunia" unui salt în gol cineva care își măsoară aproape fiecare pas înainte de a-l face? „Greșeală" e un termen de care s-a abuzat în retorica înțelepciunii și ar trebui, poate, să-l ocolesc. În fond, destule greșeli au stat la originea unor acte admirabile. Nietzsche era de părere că regretele seamănă unui câine care mănâncă piatră și primul meu impuls e să afirm că, în ce mă privește, aș avea de săturat haite de câini cărora ar trebui să le pun la dispoziție stânci întregi. Dar ce-ar trebui oare să regret cu adevărat? Nu cumva greșeala mea principală a constat în puținele „greșeli" pe care le-am făcut? Partea negativă a bilanțului meu e, mai ales, consecința unor dorințe și a unor aspirații pe care n-am îndrăznit să le consider firești.

Mi-am îngăduit uneori ironii cam deplasate despre pustnici și m-am lăudat, cu o insistență care nu mi se pare acum de bun gust, că n-aș fi în stare să le urmez exemplul. Înțeleg, totuși, de ce am făcut-o. Ei îmi dau o senzație stingheritoare din pricină că există, simt, ceva important care-mi scapă în forța și modestia lor. Nu-mi dau seama pe ce se bazează liniștea cu care își anihilează instinctul vital. Și, în ce mă privește, recunosc, nu sunt deloc convins că acest instinct face parte dintre lucrurile care trebuie detestate. Din contră, descopăr mereu că ipohondria mea nu e întâmplătoare. Ieri, în vreme ce fugeam spre gura metroului, ca să nu întârzii unde vroiam să mă duc, am simțit, deodată, o durere ascuțită sub șoldul stâng. „Nervul sciatic", am zis la întâmplare, întrucât ignoranța mea în materie de anatomie nu-mi îngăduie să ies din aproximații. După câțiva pași, durerea a încetat și m-am liniștit. În metrou, câteva minute mai târziu, am simțit-o însă din nou. Și, cum stăteam în picioare, mi-am dat seama că încep să transpir abundent. „M-am îmbrăcat prea gros", m-am gândit. Brusc, senzația de rău s-a accentuat. Aveam parcă un gen de vertij. „Ce naiba-i asta?", m-am întrebat. Amețit, mi-am zis, cu un amestec ciudat de panică și de liniște, că e foarte ușor să mori. Te prăbușești și gata. Toate problemele se rezolvă. Scapi de ele. Începe lunga, nesfârșita împărăție a nimicului. În clipa următoare am făcut ceva incredibil. M-am îndreptat spre primul scaun și am rugat o doamnă în vârstă să-mi permită să stau jos, deoarece îmi

era rău. După ce m-am așezat, am început să-mi revin. Am renunțat, totuși, să mă mai duc unde vroiam. M-am întors acasă, pe jos, gândindu-mă că nu sănătatea, ci boala ne face să ne judecăm viața. Te întrebi ce e omul, ce ești, cât ești. Probabil, de aceea medicina a fost atât de aproape de teologie.

Adevărul e că am trecut prin situații critice când mi-am păstrat un calm anormal. Ceea ce nu reușesc să înfrunt e *ideea* morții. În fața ei mă simt complet descoperit, fără nici o apărare. Și nu cred să existe vreo artă de a muri. Sau, dacă există, nu pot nici măcar s-o sesizez cu logica mea, fiindcă mă tem de nimicul care ne așteaptă la capătul vieții mai mult decât de nimicul trăit. În privința aceasta, lipsa mea de imaginație e totală. Încât dacă e o subtilitate să privești cu scârbă filosofică bolile, nu am, probabil, nici o șansă să devin subtil. Tot ce pot înțelege eu e că disperarea cea mai naturală e în dragostea de viață.

Sunt momente când aș da întregul meu orgoliu pentru puțină artă de a trăi. Mi-ar plăcea să fiu mai social, să stau la taclale, înșirând nimicuri simpatice care constituie farmecul unei șuete. Din păcate, nu prea am știut să-mi fac prieteni. M-am priceput doar să-i dezamăgesc pe cei pe care mi i-a dat soarta. Petrecerile, când am nimerit la ele, s-au transformat, de obicei, în supliciu. Resursele mele de haz sunt foarte modeste și, ceea ce e și mai rău, sunt conștient de asta, astfel că mă inhib într-o societate veselă, devin și mai rigid, și mai stângaci, și râd forțat în caz că încerc să fac față,

să fiu cât de cât amuzant. Rezultatul e, bineînțeles, catastrofal. Sfârșesc, matematic, prin a fi terorizat de gândul că-i deranjez pe ceilalți, că-i indispun, silindu-i să-mi suporte cu politețe prezența. Dar asta nu mă ajută să mă descurc mai ușor cu mine însumi. Uneori, mă simt îngrozitor de obosit de șirul lung de amânări din viața mea. De câte ori a trebuit să iau o hotărâre dificilă, am găsit cele mai neașteptate pretexte pentru a face din „azi", „mâine" și din „mâine", „poimâine", până ce, sătul de tergiversări, am renunțat. Teama mea cronică de a lua hotărâri a decis multe! Într-o singură privință, cred, n-am ezitat niciodată. Am socotit bucuria de a trăi o bucurie reală, chiar și sub formă de surogat. Nu trebuie să-mi explice nimeni de ce Mefisto, când își numește adversarul, nu se referă la sfințenie, ci la puterea de a crea, de a multiplica viața. Sau că viața e un amestec de miracol și mizerie, că totul depinde de ce alegi. Uneori, n-am nevoie decât de un petic de cer limpede pentru ca dragostea mea de viață să ia foc. Pe măsură ce devin mai vulnerabil, iubesc parcă și mai mult lumina care înnegrește, vara, pietrele din București și, la drept vorbind, nu mă mir că văd în sinucidere, nu o dovadă de uzură nervoasă, ci un act vital. O revoltă. Un ultim reproș, plătit cu viața. Și e șansa mea, probabil, faptul că nu pot să mă bucur de o zi frumoasă fără să fiu și puțin disperat. Asta mă ajută să nu clachez.

De fapt, Andrei, nu-mi fac prea multe iluzii în legătură cu idealismul meu. Știu că e păgubos. Și

pe urmă, de ce să mă laud? Morile mele de vânt nu sunt, ca la Don Quijote, o formă de a crede în ce simți nevoia să crezi fără să-ți mai pese de altceva. La mine, idealismul e, mai degrabă, o neputință. Nu sunt în stare să mă descurc, să-mi fixez un obiectiv practic și să merg spre el. De politicieni, nu mă simt atras. E nevoie și în politică de o vocație, pe care eu n-o am. Când stau și mă uit ce se petrece în Parlament, prefer să fiu „orator" pentru moliile din camera mea. E mai igienic și mai suportabil. La afaceri mă pricep cam tot atât cât se pricepe un analfabet la pictura abstractă. Așa că îngroș numărul „proștilor" care așteaptă să apară și speranța din cutia Pandorei, în timp ce „deșteptii" se aranjează, fără să mai piardă vremea, în actuala mâzgă. Ar trebui să lămuresc măcar niște probleme meschine, dacă, la actualele prețuri, voi putea plăti căldura sau femeia care vine, din când în când, să facă puțină ordine în dezordinea din camera mea, dar le „rezolv" fugind de ele cu ajutorul vechii mele lașități în fața dificultăților. N-am cum trage de pensia mea ca de un elastic și e de la sine înțeles că voi fi nevoit să mă restrâng la ce pot să acopăr cu ea. Uneori, încerc să-mi zgândăr orgoliul, însă frondele mele sfârșesc, în genere, lamentabil, în dorința de a exista ca atunci când faci „pluta" pe apa unui lac liniștit, fără să mai miști mâinile și picioarele decât atât cât trebuie ca să nu te înec. Totul e să te obișnuiești cu gândul, să lași viața să treacă. Se va sfârși primăvara, după aceea va veni vara... altceva ce să-ți spun? E greu să fii prea visător pe malul Dâmboviței, căci se găsesc totdeauna

șmecheri care te aduc la realitate. Încât încerc să privesc viața așa cum e. Am uitat de când n-am mai intrat într-o bibliotecă sau într-un teatru. Cumpăr în continuare cărți, dar mă mărginesc să le răsfoiesc, după care mă întorc la maldărul de ziare de lângă canapea. Seara, deschid televizorul, să văd cu ce i-am mai uluit pe străini. Caut antidoturi la dezamăgiri și nu prea le găsesc. Am senzația că totul s-a urâțit în jur și că e din ce în ce mai dificil să găsești un loc curat și un om curat. Când nu plouă și se luminează cerul, privesc frunzișul întunecat al plopilor de peste drum. În acele momente, uit de oboseala care mă uzează sufletește. Starea mea de spirit se apropie de normal. Sunt fericit că trăiesc, chiar dacă romanticii reprezintă o specie pe cale de dispariție și trebuie să mă consolez cu gândul că realismul cel mai abject, cel mai grosolan, e inevitabil într-o perioadă în care totul se bulversează. Oricum, Bucureștiul nu e un oraș potrivit pentru sinucigași. El te invită să-ți duci crucea, să „supraviețuiești". Uneori, simt că lipsește un singur pas pentru a luneca „dincolo de singurătate", apoi îi mulțumesc lui Dumnezeu că am, încă, o sănătate bună și-mi amintesc că viața e un amestec de eșecuri și de luări de la capăt. Atunci nu mă mai mir de nimic... Apropo. Pe o stradă circulată din București, un bărbat între două vârste a trecut ieri, gol-pușcă, ținând o piatră în mână. Pietonii se prefăceau că nu-l văd, dar bombăneau revoltați. De ce? În Occident, din câte știu, se organizează chiar demonstrații cu oameni goi-pușcă. Noi suntem încă timizi la acest capitol. În schimb, avem o

lungă experiență de normalizare a anormalității. Cred că am putea „normaliza" până și Infernul, dacă ne-am strădui... În concluzie, se observă cu ochiul liber acum cine intră în tagma învingătorilor. În nici un caz, eu. Unul ca mine e sortit să încurce lumea printre învinși. Dar dacă mai pot să nu fiu indiferent, nu mă socotesc ratat. Crezi că toți învingătorii „au reușit" și că toți învinșii sunt niște „ratați"? Poate că există și „învingători" ratați și „învinși" care pot zice: „Vai de biruitori!".

Într-o seară, din vara anului 1946, mai mulți studenți am fost duși la poliția din Făgăraș. Cântasem ceva ori strigasem ceva interzis, nu mai țin minte bine. N-am stat decât vreo oră, într-o curte întunecoasă, apoi ni s-a dat drumul. După aceea m-am ferit să mai trec prin asemenea situații. Și nu l-am înțeles până la capăt pe Andrei, ultima oară când l-am văzut. Am vrut să-l ajut să câștige niște bani, deoarece știam că o ducea greu. De aceea i-am propus să facă, o vreme, corectură la *România liberă*. M-a respins cu brutalitate: „Eu? Să fiu atent să nu lipsească vreo literă din bâlbâielile lui Ceaușescu? Nici nu mă gândesc". Mi s-a părut că ducea prea departe intransigența, deși, poate, el avea dreptate, nu eu. Eram convins că într-un blestem istoric din care ieșeau numai două drumuri, unul spre pușcărie, altul spre exil, era normal să fii egoist, să vrei să te salvezi. Acum, însă, mă simt stânjenit de câte ori constat că se vorbește mai mult despre „rezistența prin cultură" decât despre curajul celor care au înfruntat infernul închisorilor.

Nu pentru că aș contesta „rezistența prin cultură". Fiecare carte cinstită ajunsă în librării a jucat, neîndoielnic, un rol subversiv, a limitat și a boicotat obscurantismul ideologic. Dar ce rost are să ne supraevaluăm meritele? Despre curaj pot vorbi cei luați noaptea de-acasă, duși în beciurile Securității, stâlciți în bătaie, azvârliți după aceea într-o celulă, dacă au ieșit întregi din coșmar. Noi am trăit ca „acrobați", atenți la fiecare pas, și tocmai în smerenia de a recunoaște asta ar trebui să ne căutăm orgoliul. Căci teama nu ne-a transformat în canalii. Ne-am străduit să trecem prin furcile caudine ale cenzurii pentru a tipări cărți care ne creau probleme, când am fi putut să fim cinici, ca autorii „oficiali", să nu ne pese decât de buna noastră stare, ușor de obținut prin minciună. Și nu frica a fost partea cea mai mizerabilă a vieții noastre. Cei care aveau motive să se teamă erau tocmai cei care au refuzat să fie lichele. Deci, la ce bun să ne contrafacem biografiile? Mai are vreun sens o viață înfrumusețată, măsluită, golită de încercările prin care am trecut? Niciodată nu sunt mai sigur că n-am trăit degeaba ca atunci când mă gândesc că am cunoscut umilința, revolta, frica, disperarea și totuși pot să vorbesc despre dragoste.

E ceață afară, iar plopii par alcătuiți din fum.

Luminile de poziție

Să nu-ți imaginezi că am glumit. Am fost de câteva ori la un pas de punctul final. M-a salvat de fiecare dată faptul că n-am avut îndrăzneala să-mi închei socotelile. Și lașitatea e bună la ceva, se pare! Mă apăsa ideea că nu exist decât pentru funcționarii care încasează taxele. E cumplit să deschizi cutia de scrisori și să nu găsești în ea decât prospecte, reclame și facturi. Sau să fii întrebat pentru a mia oară „de ce v-ați exilat?", apoi să fii ascultat din politețe. Românii de aici mănâncă sărmăluțe de Crăciun și se bârfesc între ei de câte ori au ocazia. Asta le dă iluzia că nu s-au rupt cu totul de viața dinainte. Mie mi-a fost greu să-mi regăsesc țara în „mititei". Și nici n-am dus dorul hărțuielilor de care am avut parte acolo. Aș fi semănat unui scăpat din ospiciu care are nostalgia cămășii de forță. Am preferat compania bătrânului chinez. El, continuă să rămână chinez, eu continui să fiu român, dar condiția noastră de emigranți ne apropie, ne face să fim mai puțin „străini" unul față de altul decât față de ceilalți. Așa că știu ce

vorbesc. Înainte de a pleca, simțeam că, odată cu zilele lui Ceaușescu, treceau și zilele mele, că, astfel, dictatura mă devora putrezind, ceea ce mă scotea din minți. Îmi risipeam viața așteptând și nu mai înduram gândul că nu făceam nimic. Aici, studiez un ocean care nu mă interesează și încerc să rezist până la capăt. (Andrei)

Mă văd într-o seară din septembrie 1989. S-a lăsat întunericul, iar bulevardul Republicii e aproape halucinant. E luminat doar de mașinile care-l mătură cu farurile. Pe o asemenea stradă, oricând poți să faci un accident, deoarece pietonii, alergând disperați să prindă un autobuz, ies din întunecimea trotuarelor ca niște fantome, direct în fața ta. În dreptul Teatrului Național trebuie să frânez. Circulația e oprită. Pe toate cele trei benzi care pătrund în Piața Universității se află un mare cârd de mașini imobilizate, iar țignalele milițienilor, stridente, poruncesc fiecărei mașini care se apropie să înghețe pe loc. Curând și în urma mea se formează un convoi al cărui capăt nu-l văd din cauza beznei. Sting motorul. De altfel, și alții fac același lucru. Și nimeni nu claxonează. Nimeni nu întreabă de ce suntem opriți. Știm toți de ce. Ne-am învățat. Se așterne o tăcere de moarte, tulburată numai de ordinele răstite ale agenților de circulație care se agită continuu, cuprinși de o frenezie isterică, arțăgoasă. Unul a apărut lângă mașina mea. Îmi bate în geam și-mi poruncește să sting nu numai farurile, ci și luminile de poziție. Încerc să cer

lămuriri. Inutil. Milițianul a și plecat. N-are timp de discuții. Bate în geamul altei mașini și repetă același ordin. Rând pe rând, luminile de poziție ale tuturor mașinilor se sting, iar convoiul se cufundă într-o baltă de întuneric. Mă pregătesc de o așteptare îndelungată. Apoi, brusc, mă gândesc că acest întuneric este o altă formă de tăcere. Milițienii ne-au camuflat în beznă, ne-au cerut să nu ne semnalăm prezența, prin luminile de poziție, să nu existăm, să dispărem temporar. Prezența noastră, mai ales în număr atât de mare, i-ar putea supăra pe cei ce se pretind emanația noastră. Miliția e precaută. De ce să rișt? Sau, poate, așa a primit ordin. În orice caz, noaptea e acum perfectă. A cucerit toată strada. Ceaușescu poate să treacă liniștit când se va decide să treacă. Nu-l incomodăm. Inoportunii au acceptat să fie pentru o vreme aruncați în neant. „Și ce rost are să te enervezi? mă întreb. Din moment ce milițianul ți-a bătut în geam, cerându-ți să stingi luminile de poziție, e limpede că e inutil să te împotrivești, susținând că tu nu cunoști nici o lege care să prevadă așa ceva. Nu obții nimic. Riști numai să ți se ia permisul de conducere. Mai bine îți vezi de treabă. Stingi luminile de poziție și aștepți să treacă timpul. Cât o să dureze așteptarea? O oră? Două? Un veac? Adu-ți aminte ce zicea cronicarul despre bietul om aflat sub vremuri și calmează-te. Fii înțelept, gândește-te la altceva..." Uneori, nici n-am mai așteptat să ni se ceară să stingem „luminile de poziție". Odată ce am știut ce va urma, am strâns din dinți și le-am stins. „Să treacă și acest moment", ne-am zis mereu...

Dincolo de Spitalul municipal, se ridică una din construcțiile neterminate prin care Ceaușescu a încercat, faraonic, să-și eternizeze „domnia". Dacă deschid fereastra, îi pot zări scheletul de piatră și beton. Nu e urâtă, ca monstruoasa „Casă a poporului". Doar balconul, mussolinian, aplicat fără nici o noimă pe coloanele de marmură, supără... Din acest balcon a vrut Ceaușescu să privească defilarea de la 23 august 1989. Dorea un spectacol impozant, triumfal, pe care să-l opună disperării românilor, într-un moment de mari tensiuni interne, ce amenințau să devină explozive, și pentru a-i convinge pe scepticii de pretutindeni că era stăpân pe situație, că avea toate frâiele în mână. De aceea a dat ordin ca fațada să fie finisată în grabă și s-a produs chiar o inaugurare oficială, deși, pe celelalte laturi, construcția se găsea în stadiu de șantier. Când m-am întors de la mare, m-am văzut nevoit să fac un lung ocol ca să ajung acasă. Cordoane de milițieni barau, de la distanță, orice acces spre locul cu pricina unde era mare fierbere. Începuseră pregătirile pentru „marea demonstrație".

Am avut atunci o săptămână de groază. De dimineața până noaptea târziu, se repeta continuu cu mii de oameni îmbrăcați în roșu și în alb sau în uniforma gărzilor patriotice. Prin megafoane uriașe li se comanda ce trebuiau să facă și auzeam răcnetele „regizorilor", mereu aceleași: „mai cu viață", „bate pasul pe loc", „stai așa", „pe loc repaos". Se punea la punct, în cel mai curat stil paramilitar, entuziasmul „spontan", repetițiile fiind păzite de milițieni. Dincoace și dincolo de Podul

Eroilor, bulevardul fusese confiscat, iar circulația oprită. Stam și ziua și noaptea cu ferestrele închise, ca să mai atenuez cumva demența comenzilor urlate în megafoane și purtate de vânt, odată cu praful, peste oraș. Când mă uitam pe geam, vedeam fie oameni de ordine înșirați printre milițieni, de-a lungul trotuarelor, fie tineri în maiouri roșii ori albe care o „ștergeau" de la repetiții. Ceaușescu părea hotărât să se eternizeze cu forța și, de la o zi la alta, simțeam că nu mai puteam suporta zgomotele, care înnebuneau și câinii din cartier. Până la urmă, m-am hotărât să cobor jaluzelele și să stau, în plină zi, cu lumina aprinsă.

Am relatat acest episod în *A doua poliție*, din care am publicat câteva fragmente, în primele luni după revoluție. Mi-am pierdut atunci câțiva prieteni care m-au acuzat că agit o problemă falsă, vorbind de „vinovăția victimelor". Surprins, am replicat, am polemizat, sigur că dreptatea era de partea mea. În fond, tocmai în asta stă perversiunea regimurilor totalitare. Nu se mărginesc să facă victime, le obligă să devină, fără voia lor, vinovate, fie și numai prin reflexul de a socoti autoapărarea o atitudine. Până la urmă, am bătut, însă, în retragere.

Azi, am fost la guvern. Un ministru a vrut să mă vadă. La poartă, mi s-a cerut un act de identitate. „N-am." Polițistul m-a privit mirat. „Cum n-aveți?" „Foarte bine, n-am. Așa umblu eu, fără acte." Și am vrut să plec. A coborât secretarul ministrului să „garanteze" pentru mine. În lift, mi-a sugerat,

politicos, că ar fi cazul, totuşi, în general, să am la mine un act de identitate. „Ştiţi, se întâmplă atâtea tâlhării." Vroia să mă facă să înţeleg că, dacă aş fi găsit mort pe stradă, poliţia s-ar afla în încurcătură. Desigur, are dreptate. N-ar fi frumos din partea mea să provoc încurcături bravei noastre poliţii.

La sfârşitul unei discuţii cam fără obiect, ministrul mi-a dat o scrisoare. E veche de un an şi jumătate! M-am jenat să-l întreb de ce nu mi-a trimis-o când a aşternut-o pe hârtie şi s-a decis să mi-o dea abia acum. Dar n-a fost singura surpriză. Nu mă aşteptam ca un politician aflat la cârma unui partid împotriva căruia am scris multe articole să mi se adreseze fără resentimente, reproşându-mi numai că nu semăn „celui din cărţi". Regula, azi, e alta; oameni pe care i-ai crezut normali îţi arată, pe neaşteptate, o faţă rea, schimonosită de ură, iar curajul cel mai răspândit, cel mai la îndemână, după o lungă frică, e, se pare, acela de a azvârli cu pietre sau cu noroi. O scrisoare civilizată sună de-a dreptul ciudat într-o vreme de „liberalizare" maximă a insultelor.

Primul reproş pe care mi-l face e că am trădat „imperiile ficţiunii pentru mizeriile lumii reale". Prin „mizeriile lumii reale" înţelege, desigur, confruntările politice în care n-ar trebui să mă amestec. Şi e ceva adevărat aici. Eu n-am însuşiri de „om politic". Faptul că în mai '90 am săvârşit copilăria de a mă lăsa împins să candidez pentru un loc în Senat n-a fost decât o eclipsă trecătoare de luciditate. În general, îmi văd limitele. Iar trăncăneala politică de azi, devenită un soi de maladie naţională, o

suport greu. Numai că încercările mele de a fugi de „mizeriile lumii reale“ au fost, mereu, pe jumătate, ratate. Istoria a rămas pentru mine un fel de hârtie de prins muște în care mi s-au încleiat picioarele. Mai mult, am impresia că, azi, și indiferența e o formă de a face politică. Practic, toată lumea face politică la noi, numai că unii fac politică prin dezgustul de politică. Și chiar dacă n-aș fi ajuns să mă îndoiesc de valoarea înțelepciunii, ar trebui să recunosc că trăiesc undeva la jumătatea drumului, între impulsul de a întoarce spatele mizeriilor lumii reale și neputința de a urma acest impuls.

Îmi reproșează, apoi, că am devenit altul după revoluție, că m-am schimbat. În privința aceasta, se înșeală. Revoluția m-a găsit interzis ca scriitor, șomer ca salariat și suspect ca individ în cetate. Și am dat dovadă, atunci, de o credulitate ridicolă. Dar să admitem că lucrurile n-ar fi stat așa. Ce ar fi fost rău în faptul de a mă fi schimbat? E, oare, normal să treci senin peste un prag de foc și de sânge, fără să-ți judeci viața până la capăt? După ce ai stins, de nenumărate ori, „luminile de poziție“, înțelegi, într-o singură zi, că a îndura o istorie silnică este un mod de a o merita. „Omul acrobatic“ și-a făcut din evitarea pericolelor o „artă“ și din prudență un „stil“, dar astfel s-a expus unui risc de altă natură. Nu ne prea păsa că între zidurile spitalelor psihiatrice se petreceau orori. Dimpotrivă, era, parcă, mai bine ca „nebunii“ să fie socotiți nebuni, pentru ca noi, rezonabilii, să ne putem considera oameni normali. „Nebunii“ ne puneau în cauză lașitatea, iar aceasta ne displăcea.

Era mult mai comod să ne convingem că toți cei care aveau curaj nu erau în toate mințile. Dacă îndrăzneau ceea ce nu îndrăzneam noi, erau, cu siguranță, nebuni.

Reproșul care m-a descumpănit cel mai mult e acela că, după ce m-am arătat plin de înțelegere pentru o victimă a Inchiziției, în *Apărarea lui Galilei*, aș fi devenit un „inchizitor". Un lucru se dovedește imposibil azi, să-ți aperi onoarea, și m-am resemnat să aud tot felul de acuzații, dar „inchizitor", eu? La așa ceva nu m-am așteptat. Mai ales că eu nu m-am radicalizat *după* revoluție. Aproape tot ce am spus explicit după revoluție am spus și în ultimii doisprezece ani ai domniei lui Ceaușescu, în cărțile mele, prin parabole sau folosindu-mă de un limbaj esopic, specific literaturilor din Est. N-aș reuși azi un proces al totalitarismului mai aspru decât în *Viața pe un peron*, apărută în 1981, și n-am spus nici pe departe, după revoluție, ce am spus despre teroare și despre frică în *Un om norocos*, carte demascată tocmai fiindcă Securitatea și-a dat seama că mă referem la cuplul Ceaușescu. Vina mea nu e aceea că n-aș fi spus unele lucruri pe care le spun azi. Vina mea e că până în 1983, când am fost destituit de la *România liberă*, am consimțit, fie și strângând din dinți, să fac parte dintr-un mecanism pe care, în sinea mea, îl condamnasem de mult și să conduc un ziar care, în partea lui oficială, nu putea fi decât mincinos. N-am scris nimic de care să-mi fie rușine azi, nici un rând pe care aș vrea să-l ard, dar e asta o scuză? Dimpotrivă, poate că e o circumstanță agravantă, deoarece nu

am justificarea că aş fi crezut în comunism. Am crezut doar în dreptul de a nu mă lăsa strivit. Şi m-am hrănit cu două iluzii: că se poate face binele înlăuntrul răului şi că poţi să rămâi curat chiar într-o istorie murdară. Apoi, vina mea e că am vorbit „acrobatic" sau cu jumătate de voce, în loc să rostesc adevărul, răspicat şi fără ocoluri, cum au făcut cei mai curajoşi dintre noi. Am fost de două ori interzis, ca scriitor, dar am ezitat să protestez public în termenii în care gândeam. Şi abia la a doua interdicţie, în primăvara lui 1989, am reuşit să înving una din barierele care mă determinaseră să ezit: dorinţa sau vanitatea de a-mi vedea publicate cărţile. Nu mi-au rămas decât teama de teroarea fizică şi, mai ales, teama pentru soarta fiului meu.

Acum, când mă uit în urmă, îmi dau seama şi mai bine că ne-am aflat cu toţii într-un sistem care s-a priceput de minune să stâlcească destine. De aceea sunt bucuros că n-am avut tentaţia să învinovăţesc pe nimeni, cu excepţia celor ce au comis crime, pentru lucruri petrecute înainte de decembrie 1989. Am fost convins – şi sunt şi azi – că distincţia care ne trebuie nu e dintre „puri" şi „impuri", ci dintre călăi şi victime. Nu mi-am îngăduit, slavă Domnului, să ridic vreo piatră împotriva acelora care au avut mai puţin curaj decât mine. M-am mărginit să-i admir pe cei care au avut mai mult curaj decât mine, să disprețuiesc lichelele şi să încerc să uit de canalii. La revoluţie, mi-am imaginat că toate zidurile din faţa noastră s-au prăbuşit. Şi după ce, ani în şir, vorbisem cu palma

pe gură, am vrut să mă manifest ca un om liber. Însă cu atât mai brutală a fost trezirea la realitate. M-am simțit, ca atâția alții, păcălit într-un mod cinic și m-am revoltat împotriva credulității mele. Așteptările înșelate m-au exasperat, m-au îndârjit. De aici au provenit, probabil, accentele patetice care au putut fi luate de cei ce nu mă cunosc drept intoleranță.

Te înțeleg perfect. Am văzut și eu prin Occident cutii poștale pline cu prospecte, cu reclame, cu facturi și fără nici o scrisoare. În pustiu, poți măcar să-ți dai o explicație. Nu e nimeni în jur, de aceea ești singur. Dar într-un oraș, ce explicație să-ți mai dai? Că până și Dumnezeu îți va factura, într-o zi, sprijinul pe care i-l ceri? Mă tem că „omul nou" a fost creat nu numai în Est, Andrei. A fost creat, se pare, și în Occident. Doar că nu e vorba de același „om nou". Aici, comunismul a creat un „om acrobatic". Acolo, pragmatismul a creat un om robotizat, o mașină superioară și eficientă de făcut bani. Din păcate, n-am moștenit firea religioasă a mamei. Rugăciunea umple, probabil, orice singurătate și te împiedică să te învârți în gol, cum am senzația că fac eu. Las ocaziile să treacă, pentru a mă hrăni, apoi, cu regrete, cum se hrănesc hienele cu resturi. Nu găsesc, ca tine, facturi, prospecte, reclame în cutia poștală. În schimb, constat că lumea se micșorează pentru mine tot mai mult. Fii liniștit, nu-ți mai reproșez nimic.

Filosofia supraviețuirii

Află că am plecat din România și din această cauză, fiindcă n-am mai vrut să „supraviețuiesc". Mi-am zis: ori trăiesc, ori crăp. Îmi venea să urlu, văzând atâta „înțelepciune" în jurul meu. Inclusiv a ta, iartă-mă că ți-o spun. Îmi dădeați impresia că țelul vostru principal în viață era acela de a „supraviețui", de a trișa teroarea, supunându-vă ei.

Și ce mai putea să spere unul ca mine? Că a doua zi n-o să se mai disprețuiască fiindcă n-a găsit curajul să-i scuipe în față pe cei care l-au dat afară din facultate, apoi l-au dat afară de peste tot? Sperase asta înainte și fusese în zadar. Iar Securitatea avusese și cinismul de a-mi propune să devin „colaborator". M-am gândit că o să-i „torn" pe cei care-și bătuseră joc de mine, însă la primul „raport" mi-a venit să vomez, de scârbă, și am rupt hârtia. Apropo, Don Quijote al tău știe, oare, cum arată o asemenea scârbă? El fuge din realitate în iluzii. Simplu, comod, igienic.

Cât am spălat farfurii, aici, la un restaurant din port, am avut timp suficient să-mi pun

problema de unde provine mediocritatea care ne ține în loc, dar pe care nimeni n-o va recunoaște acolo. Printre cauze, cred eu, e și ușurința de a supraviețui în orice condiții și pe care în zadar ai căuta-o pe lista păcatelor noastre. Ea e socotită o virtute! Ne lăudăm cu ea, pretindem că, fără ea, ne-am fi prăpădit. Fiindcă așa suntem noi, românii, avem o părere excelentă despre noi înșine. Iar dacă îndrăznești cumva să ai îndoieli, se găsește totdeauna un demagog care să te acuze că nu ești „bun român". Și, din moment ce nu ești „bun român", nu mai ești, în ochii multora, nici „român". Așa că n-ai cum să mă înțelegi. Pentru mine cea mai îngrozitoare descoperire a fost să văd că nu numai rușii, cu tancurile, ne-au impus un regim criminal și strâmb. Oare în Securitate au fost numai străini? Ceaușescu era înconjurat de străini? Cei care îl aplaudau, care îi închinau ode lingușitoare, care îl pictau între voievozi, nu erau români? Arhitecții care au pregătit planurile pentru dărâmarea sau pentru ascunderea bisericilor, ce erau? Nu erau români? Medicii care făceau poliție ginecologică din ordinul lui Ceaușescu erau extratereștri? Magistrații care au trimis sute de mii de români în temnițe și la Canal, nu erau români? Și pentru ce au făcut tot ce au făcut? Puțin le-a păsat că România se rupea de tradițiile ei, transformându-se într-o colonie penitenciară. Altceva

îi preocupa, să parvină, să profite, să fie pe creasta valului. Cum ziceți voi, elegant, vroiau să „supraviețuiască"! Merci, m-am săturat să mai aud de această supraviețuire. Când am plecat, am vrut să ies nu numai dintr-o pușcărie, ci și dintr-o mentalitate, devenită scuză bună la toate, pe care, dacă o iei în serios, ajungi s-o pui la baza căderii tale. Ce mai contează că ești terorizat? Important e să-i păcălești, aplaudându-i, pe cei care te terorizează.

În măsura în care există un blestem care ne urmărește, aici ar trebui căutat, probabil. Și sper că măcar tu n-o să mă socotești mai puțin român din această cauză. Eu, unul, mă consider mai român decât românii care l-au împușcat pe tata. Aud că unul din saltimbancii lui Ceaușescu mă socotește „trădător". Adică eu sunt trădător, în vreme ce lăudătorii lui Stalin, apoi ai lui Ceaușescu, dintre care unii au dus nerușinarea până la a ridica în slăvi distrugerea satelor românești și transformarea lor în cazărmi agricole, sunt patrioți? Ar fi mai cinstit, poate, să vorbiți despre o „criză a caracterelor", nu de o „criză morală".

Singura noastră scuză ar fi că resemnarea ne-a fost, poate, ursită. Mă gândeam într-o zi: ce se află la originea noastră, în secolul unu după Christos? Un popor înfrânt, lipsit de speranță, căruia i se luase viitorul, prea dezamăgit pentru a mai înfrunta a doua

oară istoria: dacii. Și niște cuceritori care și-au văzut repede inutilă victoria lor: romanii. Ne-am născut din amărăciunea unei înfrângeri definitive și din decepția unei victorii zadarnice. Era normal, poate, ca ursitoarele să ne dea o singură poruncă, valabilă pentru orice situație: „Trăiește ziua de azi, așa cum e. Încearcă să te descurci, să supraviețuiești". Era normal, poate, să ajungem la filosofia din proverbul care zice că „apa" trece, „pietrele" rămân, și ca ăsta să fie principiul de bază al înțelepciunii noastre.

Dar pe mine viața m-a silit să nu mai vreau să aud de asemenea înțelepciuni. Tata mi-a mărturisit, ultima oară când l-am văzut, că-i era foarte frică și că ar fi vrut să trăiască, să mă vadă însurat, să se joace cu nepoții. Cu toate acestea, n-a aruncat pușca. A rămas în munți. Ai vrea să cred acum că a greșit, fiindcă nu s-a resemnat, după exemplul ciobanului din Miorița *? sau că a murit numai pentru a fi socotit și azi, de unii, „bandit", iar asasinii să primească pensii grase? Sunt destul de singur aici ca să mă înduioșez dinaintea unor amintiri. Sper să mă vindec, însă.*
(Andrei)

Eu nu cred că există un european „de nicăieri". Nu există decât europeni „de undeva". Europeni din Franța. Europeni din Germania. Europeni din

România. Dacă nu eşti european „de undeva", nu mai eşti nimic. Susţin asta de câţiva ani. Şi mă întristează să văd că unii dintre noi tânjesc să se „internaţionalizeze" pentru a scăpa de complexul că suntem nişte provinciali ai Europei. A fi „european" nu este o calitate pe care o obţii „vindecându-te" de calitatea de român sau lepădându-te de ea, ci a adăuga identităţii româneşti o perspectivă europeană. Drumul spre regăsirea Europei, de care se vorbeşte acum la noi până la saţietate, trece prin regăsirea României dinainte de Yalta. În fapt, comunismul a fost un cosmopolitism cu sens geografic invers. Deschiderii spre Occident i-a fost opusă deschiderea spre Orient. Modelul nu mai era Parisul, ci Moscova. Iar acest „cosmopolitism roşu" a fost un dezastru pentru spiritul nostru naţional. Într-o primă fază, l-a înăbuşit prin faimosul „internaţionalism proletar". Apoi, l-a corupt printr-o simbioză absurdă, contra naturii, dintre comunism şi naţionalism, Ceauşescu nefăcând decât să aşeze un costum naţional românesc peste tunica lui Stalin. Dovadă că „naţionalistul" Ceauşescu n-a ezitat să dărâme biserici româneşti şi sate româneşti. De aceea îmi spun: a fugi, de aici, „în Europa", este o iluzie; a întoarce spatele Europei este o prostie. Singurul lucru inteligent pe care l-am putea face ar fi să devenim, cu adevărat, „europeni din România". Dar asta presupune să nu ne mai îmbătăm cu dulcegării. Mă surprind vorbind uneori cu tandreţe despre praful, bălţile şi gropile din Bucureşti. Aşa ceva poate fi explicabil din punct de vedere sentimental, dar nu în felul acesta ne vom dovedi

patriotismul. Important ar fi să găsim în noi resursele necesare unei judecăţi lucide, pentru a nu lăsa defectele să lucreze ca o boală, deoarece niciodată n-am mers până la capăt cu analiza slăbiciunilor noastre. Ne-am oprit, în genere, la constatări vagi, sentimentale, despre „ospitalitatea românească", iar cei care s-au abătut de la această regulă au stârnit fulgerele „patrioţilor". Ajunge să ne amintim ce-a păţit Caragiale pe care unii l-au considerat „ultimul ocupant fanariot" pentru vina de a ne fi pus o oglindă necruţătoare în faţă. Şi, oare, nu din aceleaşi cauze am preferat să-l socotim pe Caragiale comic, amuzant, când el este, dincolo de râs, singurul nostru tragic? O dezbatere recentă, la Televiziune, pe tema „e o ruşine să fii român azi?" a stârnit un cor de proteste. Unele erau întemeiate. Căci orice se poate schimba, cetăţenia, profesia, starea civilă. Dar naţionalitatea, nu. Aceasta ţine de destin. Şi nu te poţi ruşina pentru ceea ce nu e facultativ. Calitatea de român nu e un contract pe care-l poţi rupe dacă nu-ţi convine. Plecând la Paris, din Bucureşti, poţi să devii „cetăţean francez", nu „francez". Dar cu acel prilej m-am lămurit, încă o dată, că demagogii au în problema naţională o adevărată mină de aur. Nu trebuie decât să ne linguşească virtuţile şi să ne mângâie complexele pentru a primi aplauze.

Mă bate gândul, deci, că superficialitatea la care face aluzie Andrei e reală. Şi că ea se vede nu doar în faptul că nu prea gustăm tregediile, în timp ce melodrama are la noi un succes garantat, sau că născocim Apocalipsul cu aceeaşi uşurinţă

cu care creăm zvonurile, dacă vrem să „ne victimizăm", dar suntem gata să transformăm catastrofele în fleac. N-avem nevoie, se pare, să învăţăm cum să ne romantizăm păcatele. O ştim din instinct. Sunt nenumărate întâmplări scandaloase care trec, la noi, fără urmări, de parcă nici n-ar fi avut loc. Ne mirăm o clipă, după care ridicăm din umeri: „Asta e". Şi ne vedem de treburi. Nu ne place să ne punem în cauză, de aceea discuţiile despre metehnele noastre au eşuat fie în trăncăneală, fie în furibunde indignări „patriotice". Nu ne place nici să fim judecaţi de străini şi nu ne-am luat după alţii decât din frică sau din snobism. Moda sovietică din anii '50 s-a bazat pe frică. Moda franţuzească, rămasă din secolul trecut, s-a bazat pe snobism.

Şi totuşi, trebuie să admit că m-a deranjat ceva în înverşunarea lui Andrei. Poate, tonul. Mi s-a părut a fi tonul unui om ros de resentimente, deşi e posibil să greşesc, întrucât nu cunosc mecanismele psihologiei exilului. M-am străduit să mă pun în pielea românilor emigraţi de câte ori am avut impresia că ne judecă prea tranşant, prea aspru, cu aerul că nu corespundem aşteptărilor lor, dar, fără îndoială, numai cine a trăit nevroza dezrădăcinării poate înţelege ce efecte are ea în logica unui exilat. Poate că unii români stabiliţi în Occident au pierdut, în parte, contactul cu ceea ce „au fost". N-au mai păstrat decât o amintire suferindă care-i agasează. Încearcă să se integreze într-o lume diferită de cea pe care au părăsit-o şi, pentru că nu reuşesc să nu mai fie consideraţi „străini", dau

vina pe ceea ce îi ţine legaţi de trecut. Câteodată, dacă n-au norocul să-şi creeze o situaţie mulţumitoare, îşi caută o patrie în alcool. Sau în sentimentul eşecului. Bântuiţi şi de nostalgii, amestecate cu resentimente, nu mai au, probabil, o percepţie exactă a realităţilor româneşti. Uită că, în România, pedagogia e o disciplină antipatică şi că acceptăm greu reproşurile, îndeosebi când sunt legate de suferinţe. Ne irită aproape orice părere despre metehnele noastre, chiar când e bine intenţionată, dar când reproşurile vin de la români plecaţi intră în joc şi alte resorturi care provoacă reacţii piezişe. Auzi imediat teoria „salamului cu soia".

De altfel, m-am lovit eu însumi de această barieră. Am riscat să mărturisesc, într-o discuţie la Televiziune, că mentalitatea noastră ne-a împins să luăm din orice ceea ce „se poate", până şi din dragoste. Am afirmat că nu există un mit românesc al iubirii, că nu există o Isoldă româncă sau un Tristan român. Legendele noastre vorbesc numai despre consolări. Şi ce e, în fond, principala noastră baladă, *Mioriţa*? Povestea unei resemnări care înfrumuseţează moartea, transformând o crimă în nuntă cu destinul. După asta, chiar câţiva apropiaţi m-au mustrat. Cum de am susţinut eu că nu avem un mit al iubirii? „Numiţi-mi unul", am replicat. Nu mi-au putut da nici un exemplu, dar nu cred că i-am convins.

Aş merge şi mai departe. De ce ne consolăm, oare, atât de uşor? De ce avem tendinţa să bagatelizăm tot ce nu ne convine? De ce ne obişnuim cu orice? Oare punem mai mult preţ pe inteligenţă

decât pe credinţă? Eu unul nu sunt capabil să-i înţeleg pe sihaştri şi pe călugări deoarece nu sunt capabil să clădesc nimic pe renunţări, dar poate că această limită nu e cu totul străină de un cusur mai general. Suntem noi, într-un sens profund, un „popor religios"? Dincolo de ritualul credinţei în care ne-am născut, avem, oare, un sentiment religios autentic? N-am dat creatori de religii, misionari sau profeţi. Un Calvin nu s-ar fi putut afirma la noi. Femeile din Bucureşti n-ar fi consimţit să se îmbrace în saci, să refuze orice podoabă, să deteste dansul şi cântecul pentru a se curăţa de păcate. Mi se va spune, bineînţeles: „Suntem creştini". Dar nu asta e problema. La noi, toţi vor să pară mai mult decât sunt. Nici Savonarola n-ar fi găsit adepţi care să-l urmeze. Când a apărut vreun vizionar, el a fost suspectat de sifilis ori a devenit subiect pentru viciul nostru naţional: bârfa. Ne-au lipsit, în general, fanaticii. Când au existat, fanaticii noştri s-au manifestat în politică şi au eşuat în crimă. Aceasta înseamnă că, nu numai din punct de vedere moral, trebuie să ne dea de gândit uşurinţa cu care minţim şi ne minţim. Minciuna nu e, poate, decât un rezultat al superficialităţii. Ne lipseşte o gravitate care explică şi absenţa unui mit al iubirii. La noi iubirea oscilează între romanţă şi pat, nu ajunge la conştiinţa tragică, singura în stare să vadă în dragoste o mântuire. Şi poate că această carenţă trebuie pusă în legătură cu alta. Nu suntem înzestraţi, se pare, pentru mari amărăciuni filosofice. Pesimiştii noştri dau fuga, speriaţi, la doctor, cum îi doare puţin capul. De fapt, sunt

ipocriți când vorbesc de dezgustul de viață. Așa am fost construiți, să nu apară Iov dintre noi. Preferăm să ne agravăm păcatul originar decât să-l ispășim. Și e semnificativ că l-am canonizat pe Ștefan cel Mare care a umplut Moldova cu ibovnice. Sfințenia nu ne spune mare lucru. O prețuim fiindcă așa se cuvine, nu fiindcă am vrea s-o transformăm în model de viață. Nu simțim nevoia să ținem un craniu alături pentru a ne aminti în orice moment cât de efemeră sau netrebnică e viața, cum se întâmplă să vezi în tablourile unor pictori spanioli. Dimpotrivă, înclinăm să credem că, la capătul oricărui rău care ocolește moartea, viața rămâne o șansă pe care se poate conta. Probabil, nu sunt singurul care e convins, pe aici, că e mai important să încerci să trăiești demn decât să mori demn. Mă tem că faimoasa „voință de a trăi", pe care o deplânge Schopenhauer, are la noi numai apărători, chiar printre filosofi. În plus, așezați la porțile Orientului, am rămas, totuși, străini de filosofia orientală. Influența Orientului s-a mărginit, la noi, la moravuri, n-a coborât mai adânc. N-avem beția neantului, dorința de a ne desprinde de aparențele vieții. Și nu ne place să ne imaginăm omul ca pe o furnică nimerită pe chipul timpului. Exceptându-i pe erudiți, mă îndoiesc că ne dăm seama foarte bine ce se petrece în grotele din Himalaia. Din acest punct de vedere, n-am încetat nici o clipă să rămânem europeni. Chiar și la greci, dacă ne gândim bine, ne-a încântat faptul că zeii Olimpului trăiesc la nivelul vieții de toate zilele.

Mă ispitește o ipoteză. Oare nu cumva și înversșunarea lui Andrei face parte din „supraviețuire"? Poate că e forma românească de supraviețuire în exil!

Scuză-mă, eu nu te pot vedea printre cei care, pe vremea lui Ceaușescu, se rușinau, în Occident, că erau români, apoi, la revoluție, au devenit, brusc, mândri de fosta lor țară, pentru ca acum să fie jenați din nou. Oare sentimentele lor depind de purtarea noastră? O parte dintre ei ne-au disprețuit, ne-au ocărât, ne-au socotit nedemni, fiindcă mergeam pe sârmă, uitând că au plecat după ce au suportat ei înșiși biciul dresorului și că nu e tocmai moral să reproșezi altora lipsa de curaj când te afli la adăpost, ferit de orice riscuri. Poate că și de aici s-a născut penibila poveste cu „salamul de soia". Mai ales că, amintește-ți, printre cusururile noastre e și acela că nu ne place să fim singurii care suferă. Când ne lovește o nenorocire, ne lipsește generozitatea de a o trăi fără să le purtăm ranchiună celor care au avut mai mult noroc decât noi ori s-au descurcat mai bine. Cunoști zicala „să moară și capra vecinului". Ani de zile am fost invidioși pe polonezi că i-a ajutat Dumnezeu să aibă un papă la Roma când le-a fost greu. Ei bine, această ciudă ne-a ros și mai rău, infectându-ne suferințele, când era vorba de compatrioți care au fugit de la cozile din fața magazinelor românești și s-au dus să bea cafeaua la Paris. Și dacă ne-au și judecat, mirându-se că suntem lași, ciuda s-a transformat în mânie surdă... Dar observ că am luat-o pe panta

justificărilor și nu asta a fost intenția mea... Poate nu înțelegem eroismul inutil, de aceea, cu ani în urmă, de câte ori venea vorba de un protest, de un memoriu, de o acțiune care trebuia întreprinsă, întrebările erau cam aceleași. La ce bun? Ce vom obține? Ce se schimbă prin asta? Dacă nu ducea la nimic, gestul ni se părea absurd. El căpăta valoare numai dacă avea, cât de cât, o urmare. E aici o slăbiciune pe care ne grăbim, din păcate, s-o neglijăm și care spune multe. Fiindcă nu poți face din „utilitate" un criteriu absolut. Nu „crezi" fiindcă „îți folosește să crezi"! Și, cum, dacă la un moment dat, constați că „nu-ți folosește", nu te mai rogi? În acest caz, „rugăciunea" n-ar fi decât un târg cu Dumnezeu. Și „iubești", oare, fiindcă „e avantajos" să iubești? Îți dai seama, punând totul sub semnul utilității, ar rezulta o lume în care până și tristețea ar deveni o marfă. Omul ar fi un animal monstruos dacă n-ar fi în stare să facă nimic zadarnic și, probabil, într-o zi ar trebui studiată serios valoarea zădărniciei întrucât „deșertăciunea" de care vorbește Eclesiastul nu e o eroare a Creației, are rostul ei pe lume. Nici Don Quijote n-ar fi existat fără ea.

Dar aceasta, Andrei, nu înseamnă că aș putea pune viața pe un plan secundar. Ieri, mă uitam pe fereastră, cerul avea o paloare care anunța apropierea verii, și, deodată, mi-am zis că, probabil, asceza e mai accesibilă decât cumpătarea. E greu să renunți la jumătate din viață. Mai bine te lepezi, brutal, de toate dorințele. Oricât de descurajat aș fi, mie nu-mi vine să înjur când ridic dimineața jaluzelele și văd, printre crengile plopilor, cerul, dacă am

noroc să nu plouă. Şi, oare, iubeşte cu adevărat cine nu se teme? Frumuseţea unei zile care începe mă doare într-un fel care mă face să urăsc moartea. De ce mi-ar fi ruşine, deci, că „am supravieţuit"? Probabil, nu e în spiritul nostru ideea că o moarte demnă e preferabilă unei vieţi umilite. Orgoliul dacilor care au ales otrava, când au fost învinşi de romani, n-a ajuns, se pare, până la noi. Dar nu sunt sigur că aceasta e pierderea pe care trebuie s-o regretăm. Pe Ovidiu, care a îndurat frigul de la Tomis, aşteptând ca Augustus să-l recheme din exil, eu îl înţeleg mai bine. Şi n-am impresia că reprezint o excepţie. Sensul vieţii e chiar viaţa, care nu e, în principiu, un chin. Ea devine *chin, din pricini în care Dumnezeu nu e amestecat. Iar moartea, orice ai spune, rămâne o ratare. Chiar marea ratare.*

E drept că tot aici se află şi sursa slăbiciunilor noastre, înţeleg asta. Când te temi pentru viaţa ta şi eşti hotărât s-o aperi cu orice preţ, nu prea ai chef de o „etică gratuită". Te preocupi, înainte de toate, să trăieşti, contând pe ceea ce e „posibil". Eşti convins că unica victorie sigură împotriva urgiilor istoriei este aceea de a le supravieţui. Şi adevărul acesta este: cu cât răul s-a dovedit mai rău, cu atât am simţit mai puternic nevoia să ne spunem că avem nevoie de răbdare, că trebuie să strângem din dinţi...

Îmi vin în minte cei doi lei scrijeliţi în piatră pe frontonul Porţii Leilor, la Micene, şi separaţi de o linie verticală. Se pândesc parcă reciproc şi, dacă n-ar fi linia dintre ei, ar sări, poate, unul asupra

celuilalt, să se sfâşie. Când încerci să-i priveşti separat, îşi pierd nu numai din agresivitate, ci şi din mister. Acest desen arhaic demonstrează că o jumătate de adevăr nu mai conţine uneori nimic adevărat. Numai împreună şi separaţi de o linie verticală, leii de la Micene au un sens. Într-un fel, fiecare depinde de celălalt şi amândoi depind de linia care-i separă. Cum depind şi doi îndrăgostiţi unul de celălalt, o jumătate de dragoste nemaifiind, de fapt, decât o singurătate întreagă... Cam aşa stau lucrurile şi cu „supravieţuirea" noastră, cred eu. Fără să vedem şi partea ei de amărărciune şi partea ei de vină, n-avem cum s-o judecăm corect. Vom cădea fie în greşeala de a-i găsi toate scuzele posibile, fie în nedreptatea de a o persifla.

Din păcate, lipseşte o analiză serioasă şi dreaptă a tragediei popoarelor din Est şi noi înşine ne-am grăbit să uităm unele lucruri prin care puteam dovedi celor ce ne judecau din vârful buzelor că n-am fost un popor de laşi. Am admis cu un amestec de jenă şi de renunţare să fim calomniaţi, fără să le arătăm judecătorilor noştri ceea ce brava Europă uitase ori n-a ştiut niciodată: că în România a avut loc prima manifestaţie anticomunistă, după ocuparea Europei răsăritene de către armata roşie, şi că tot în România a avut loc o lungă şi disperată rezistenţă armată în munţi, înainte de revoltele din Ungaria şi din Polonia. Mai rău, am început să ne culpabilizăm singuri, să ne considerăm pasivi, resemnaţi, ba chiar să ne comportăm ca atare, găsind în teoria răbdării româneşti un excelent

alibi pentru laşităţile individuale. De vreme ce Miorița *exprimă o filosofie a îndurării istoriei, nu făceam, nu-i aşa?, decât să exprimăm o trăsătură românească încercând să ne salvăm prin supunere! S-a petrecut, dacă vrei, o fraudă care este opera intelectualilor români. A fost teoretizată până ce a devenit un loc comun ideea că „aşa suntem noi", nu ne întoarcem contra vântului, aşteptăm să treacă furtuna. Apoi, pe această bază, s-a construit un întreg sistem de justificări. Nu numai că eram resemnaţi, dar aveam şi bune motive să fim aşa! Nu suportam noi cea mai brutală represiune din Estul Europei? Nu avusesem noi ghinionul să fim conduşi, mai întâi de cei mai slugarnici executanţi ai ordinelor Moscovei, apoi de un „independent" care se vroia un fel de Stalin autohton? Încât, în ochii noştri, „supravieţuirea" era nu numai normală, ci şi înţeleaptă. Prin ea reuşeam să trăim în condiţii vitrege, sabotându-le. Moartea reprezenta o victorie a călăilor. De ce să le dăm dreptate? Supravieţuind, îi obligam să se teamă că, într-o zi, vor da socoteală. Şi pe măsură ce judecam astfel, ne simţeam din ce în ce mai singuri, mai neînţeleşi. Căpătam orgoliul suferinţelor noastre, ne înconjuram şi sufletele cu o cortină de fier, dincolo de care exista altă logică, incapabilă să o priceapă pe a noastră, după cum a noastră devenea incapabilă să o priceapă pe a altora. Orice reproş ne zgândărea rănile şi le complica. Eşti de acord că asta a sfârşit prin a ne face să credem că nimeni nu avea dreptul moral să ne judece?*

Şi, până la un punct, aveam dreptate. În fond, cu ce am fost noi mai răi decât alţii? Am încercat

să supraviețuim, să nu cădem victime, exact ce-au făcut și alte popoare în vreme de dizgrație. Cât a durat ocupația germană în Franța? Patru ani. Și se știa că un război nu e un dezastru fără sfârșit. Totuși, în Franța „s-a și trăit", nu numai „s-a rezistat". Cât a durat nazismul în Germania? Doisprezece ani. La noi, comunismul a durat de patru ori mai mult. Și în ce condiții! Într-o vreme, diplomația occidentală s-a transformat în agent de publicitate al lui Ceaușescu. Mari universități și academii serioase s-au pretat la mascarada de a acorda acestui semidoct titlul de „doctor honoris causa". Regina Angliei l-a plimbat pe străzile Londrei cu trăsura regală. În acest timp, noi suferam aici de frică și de frig. E drept, oare, să fim batjocoriți că ne-am resemnat? În definitiv, noi am împărțit Europa în două? Noi am creat cortina de fier? E vina noastră că am avut casele în calea trupelor lui Stalin? Și a fost o crimă că am încercat să trăim în condițiile impuse de alții? Trebuia să murim ca să fim neprihăniți? Ori să plecăm toți, risipindu-ne prin lume ca făina orbilor? Noi ne-am apărat singura viață ce ne-a fost dată, am încercat să ne bucurăm, cât de cât, de ea! Disprețul cu care vorbești despre „supraviețuire" are ceva demagogic. Nu te supăra că ți-o spun. Numai martirii și sinucigașii au dreptul să-i disprețuiască pe cei care găsesc că e normal să vrea să supraviețuiască unei urgii. Or, tu nu ești nici martir, nici sinucigaș. Ai îndurat multe umilințe, dar nu te-am auzit niciodată zicând că ai dori s-o iei pe urmele tatălui tău. Ai înjurat, ai blestemat, dar ai stat cu piciorul pe

frână. Căci și tu ai vrut să supraviețuiești. Despre sinucidere, mai bine să nu mai vorbesc. După părerea mea, cei care vor să-și pună capăt zilelor nu țin conferințe despre grozăvia de a trăi, nici nu se laudă cu îndrăzneala lor. Tac și, într-o zi, auzi că au înghițit un pumn de somnifere ori s-au aruncat de la etaj.

Aceasta e o jumătate a adevărului.

În cealaltă jumătate, înțeleg ce rol a avut frica în felul cum am fost înfricoșați și cât de mult a contribuit dorința de a supraviețui la „dresarea" noastră. Înțeleg că am participat la represiune prin teama de represiune! Dresorii au vrut să ne înspăimânte și au reușit. De altfel, nu e nevoie de cine știe ce inteligență ca să intri cu cizmele în viața altuia. S-au servit, în favoarea lor, de înclinația noastră de a socoti că viața e valoarea principală pe care trebuie s-o apărăm. Mă văd împreună cu tine într-o seară din toamna anului 1945, în Făgăraș. Un ofițer rus a îndreptat pistolul spre noi. Tu ai vrut să te întorci spre el. Eu te-am tras de mânecă și ne-am ascuns după zidul unei case, apoi ne-am îndreptat spre Cetate. Mai ții minte? Generația noastră s-a văzut nevoită să se întrebe în ce măsură își poate păstra și onoarea și viața. Nu ne-am putut permite nici mari proiecte, pe termen lung, nici prea multe certitudini. Totul se precipita în jurul nostru, se clătina, se năruia și, în această atmosferă de nesiguranță, de convulsii și panică, numai cei mai curajoși dintre noi au avut tăria să respingă acrobația compromisurilor. Ceilalți – nici o grijă, nu te includ! –, înțelegând că vremurile ne presau

să alegem între a fi „acrobați" sau „suspecți", ne-am spus că era o nebunie să te opui, ca individ, unui cataclism.

Recunosc, mi se pare nepotrivit să te combat, după tot ce ai făcut tu și după tot ce n-am făcut eu. Dar nu pot nici să plec capul smerit și să zic, „ai dreptate, Andrei, azvârle cu piatra în noi, scuipă în urma ta, căci nu meritam mai mult". Și, încă o dată, nu consider o vină faptul că „am trăit", că n-am fost maltratat. Numește asta cum vrei, lașitate sau egoism. Am alte regrete, nu pe acela că am dorit să nu fiu strivit în mașina de tocat destine a regimului comunist. Din nenorocire, blestemata de sârmă se află și acum sub tălpile mele. O simt. Iar, dacă n-o simt, mă sperii, nu mai sunt sigur de mișcările mele. „Supraviețuirea" e un soi de boală cu care te obișnuiești și de care, la un moment dat, nu mai îndrăznești să te vindeci. Ea te poate împinge chiar să urăști doctorii care îți propun leacuri, deoarece presimți că însănătoșirea te va arunca în necunoscut. Dar ar trebui ca măcar voi să nu ne judecați cu ușurință. Destul au făcut-o alții, care habar n-au ce înseamnă să te găsești la discreția unui stat-dresor ce poate decide dacă un om este om sau câine.

S-a înnorat iarăși. Trebuie să deschid fereastra, să intre puțin aer proaspăt. S-a făcut o căldură cam lâncedă în cameră.

Am reușit, oare, să fiu clar? De câte ori, ridicând privirea, mă uit la tabloul cu un cal și un călăreț, sub care, spălăcită de timp, se vede iscălitura tatei,

mi se pune un nod în gât. Îl văd pe tata într-un pat de spital, mă gândesc la laşitatea care m-a amuţit atunci, împiedicându-mă să urlu, şi îmi spun, cu amărăciune, că tocmai apărându-ne ne-am expus. Teama noastră s-a întors împotriva noastră. Am ştiut din ce în ce mai bine că există şi o „morală a refuzului", că sunt lucruri pe care nu sunt dispus să le fac, să le accept, dar am aşteptat mereu ca „Don Quijote" să sfideze teroarea. Şi cum aş putea tăgădui că, pe măsură ce noi ne feream de riscuri, „ei" îşi puteau permite şi mai mult? Sau că e foarte comod să fii „înţelept" în primejdie, pentru ca apoi, după ce a trecut primejdia, să-ţi exprimi recunoştinţa faţă de cei care s-au sacrificat. În concluzie, nu pot să disprețuiesc nici grija cu care mi-am apărat viaţa, nici curajul celor care au avut forţa să şi-o sacrifice pe a lor. Şi nu mi se pare că mă contrazic. Oricum, aici ne-a adus o istorie strâmbă.

Vina intelectualilor

Tu nu știai că răul vine din idealizări? Trebuie să-ți atrag atenția asupra unui lucru elementar. Don Quijote al tău a scăpat de pedeapsa care-i paște pe idealiști fiindcă e un inconștient. El are privilegiul nebunilor. Se crede cavaler, cum un nebun se crede Napoleon Bonaparte. Și e perfect liniștit în nebunia lui. Nu-l deranjează nimic. Îndoielile nu intră în mintea lui. Încearcă să contrazici un nebun care susține că e Napoleon și vei vedea cum se uită la tine. De frică, aproape că-ți vine să-i spui „împărate". În schimb, un om normal n-are cum să se închipuie la Austerlitz, fiindcă n-a uitat cine este.

De aceea, chiar regretând unele dureri, care te-au supărat, nu reușesc să te urmez în explicații decât până la un punct. Mâine, poimâine, voi auzi că inclusiv Securitatea n-a avut încotro, a trebuit să se plece în fața sorții care a obligat-o să ucidă, să hăituiască, să terorizeze. După unii de-acolo eu am fost un prost deoarece nu m-am priceput să rabd, să merg târâș pe sârmă, să născocesc parabole, să public cărți, să

câștig bani, să am succes, și pe urmă să mă laud: „Am rezistat! M-am împotrivit!". Dar fă, te rog, un efort să treci, o clipă, dincolo de justificările voastre obișnuite. Oare nu era preferabilă o tăcere asurzitoare, dacă scriitorii n-au găsit curajul, indiferent de motive, să spună fățiș adevărul? Lumea ar fi văzut că în România nu mai apar cărți și s-ar fi întrebat: ce se întâmplă acolo? Și poate că, după asta, politicienii din Occident s-ar fi jenat să-i mai dea imbecilului de Ceaușescu titlul de „doctor honoris causa". Și-ar fi spus: „E prea de tot, nu putem face asta, acolo în România e un pustiu cultural". Dar nu, voi ați vrut și glorie, și onoare. Ați fost mulțumiți când ați putut trișa cenzura, în loc s-o înfruntați. Literatură de trișori, iartă-mă, asta a fost faimoasa „literatură acrobatică". Și limbă de sclavi, „limba acrobatică". V-ați ferit de riscuri, iar acum unii își zic, foarte mulțumiți, probabil: „Ce șmecheri am fost! Proștii au făcut pușcărie ori au mâncat pâinea exilului. Noi am publicat cărți și am rezistat". Încă puțin și trebuie să le cerem scuze, că nu ne-am priceput să fim atât de subtili. Eu discut aici cu un bătrân chinez care mă ascultă politicos, gândindu-se, probabil, la ale lui, în timp ce foștii mei colegi, rămași „sub vremuri", mă mustră că nu mai sesizez nuanțele. Nu ți se pare că e cam prea mult? Știu, o să-mi

repeți că ați reușit să spuneți indirect adevăruri neplăcute și interzise. Dar ceea ce vă reproșez eu e că v-ați mulțumit să faceți „literatură" într-o vreme în care scriitorul trebuia să strige, ca Soljenițîn, toate ororile care se petreceau în jurul lui. (Andrei)

Mi-am adus aminte de prima zi din viața mea de bucureștean. Era în toamna anului 1937. Stăteam în curtea unui internat, îmbrăcat în portul din Făgăraș, ceea ce mă transforma, probabil, într-un fel de sălbăticiune exotică. Nu cunoșteam pe nimeni. Eram un „străin". Chiar și în haine obișnuite s-ar fi observat asta. Vorbeam ca în satele din sudul Ardealului, o „limbă" diferită de graiul de pe malurile Dâmboviței, care mi se părea iute, repezit și șmecheresc. Un băiat m-a chemat să iau și eu parte la joc. Se juca „lapte gros". Am mârâit un „nu" agresiv. Și, ca nu cumva cineva să se apropie de mine, m-am așezat cu spatele la zid... De atunci, am rămas cu credința că, dacă ai un zid în spate, ești la adăpost. Te poți apăra. Ce „zid" mai am eu acum? Pe ce mă pot sprijini? Părinții și singura mea soră au murit. Dacă mă duc la Lisa, mă lovesc numai de ceea ce „a fost". Iar în ceea ce „a fost", nici zeii nu mai pot schimba nimic. Prietenii s-au rărit. Și nici de utilitatea literaturii nu mai sunt sigur. Românii citesc, acum, gazete ori se uită la televizor și discută politică. Dacă iau o carte, preferă una ușoară, siropoasă. Vor să fugă de „mizeriile lumii reale" într-o minciună frumoasă care să le purifice sufletul de noroi. Din nefericire,

parcurgem încă perioada în care zeii ne asigură, mai ales, nenorociri pe care să le cânte generaţiile următoare. După-amiază, ieşind să mă plimb, trec pe străzi prăfuite unde timpul a căpătat o materialitate fantomatică şi mă încearcă tot mai des senzaţia neplăcută că devin pe ele un „străin".

Nu mă mai pot bizui nici măcar pe dorinţa care, într-un fel, m-a obsedat totdeauna de a-mi învinge frica. Am descoperit, derutat, după revoluţie, că e mai simplu să te socoteşti ori să pari curajos într-o perioadă de frică generalizată. În ultimii ani ai lui Ceauşescu, mă încordam de câte ori zăream o maşină postată în faţa casei, dar pe atunci era de ajuns câteodată să taci ori să nu ridici mâna când se vota pentru a avea un minim sentiment de demnitate. Acum, aceste „îndrăzneli" nu mai înseamnă nimic. Presiunile de tot soiul ce mă forţau să ştiu măcar ce nu vroiam, ce refuzam sau detestam constituiau, culmea, un punct de sprijin. Îmi stimulau credinţa că adevărul meu trebuia să fie opus lor. În prezent, semăn unui cobai care, scăpat de experienţa pentru care a fost întrebuinţat, nu-şi mai găseşte rostul. Oare nu mă pot adapta la libertate? Am devenit dependent de ceea ce mă constrângea? Am nevoie de frică pentru a-mi stimula curajul? Nu sunt sigur nici de faptul că nu mă voi vedea silit să plec din această casă. Ieri, am primit o somaţie. E din partea unui urmaş al fostului proprietar al casei unde sunt chiriaş. Sau, cel puţin, aşa pretinde. Nu-şi dezvăluie nici numele, nici adresa, în schimb mă anunţă că trebuie să-mi strâng tot ce am şi să mă

mut până în toamnă. Probabil e o farsă, deoarece nu există, încă, o lege care să schimbe statutul imobilelor naţionalizate, dar cine a vrut să-mi zdruncine şi mai mult liniştea, pe care mi-o impun cu mari eforturi, a reuşit. Mă îngrozeşte numai ideea că va trebui, într-o zi, să adun vraiştea din jurul meu şi să mă mut. Unde mă voi duce cu atâtea cărţi după mine?

Caut printre fotografiile vechi şi dau peste una din vremea studenţiei, în care e şi Andrei, cu părul zburlit, ca de obicei, râzând obraznic, provocator. Eu am un aer de tânăr romantic... Între mine şi acest june romantic, e un drum lung, sinuos. Ne despart ani de stres, de dibuiri, de adaptări la realitate, care m-au schimbat nu numai fizic, probabil. În fond, o viaţă. Pe atunci „nu ştiam" multe lucruri pe care le-am aflat mai târziu... Dar nu e o vină, mă întreb încă o dată, chiar faptul că nu le-am ştiut? Şi nu cumva mi-a convenit să nu le ştiu? Poate, m-am ferit, mai mult sau mai puţin, instinctiv, să le aflu! Această „ignoranţă" rămâne o problemă personală între mine şi Dumnezeu, n-o pot invoca drept scuză. Aseară, am văzut la televizor un *Memorial al durerii* care m-a zguduit. Vorbeau ţărani bătrâni, de undeva din Câmpia română. Fuseseră tineri în nopţile de groază ale colectivizării. Au fost stâlciţi în bătăi si azvârliţi în închisori pentru că s-au revoltat. Au fost atârnaţi cu capul în jos, într-o pivniţă cu şerpi, aduşi de la grădina zoologică sau de la o crescătorie a Securităţii, care le încolăceau piepturile. Crima nu s-a rezumat la asasinatele

comise. Crimă a fost și transformarea unor semeni de-ai noștri în criminali. Ei năvăleau noaptea în sate, împușcau sau așezau un țăran gospodar, un „chiabur", în mijlocul unei mulțimi pe care o incitau să se comporte ca o haită dezlănțuită, servindu-se de tot ce era josnic în om, de uri vechi, de invidii și de pofta de a umili, pentru a face să triumfe oribila „ură de clasă". Oare din ce abis al păcatelor noastre au ieșit acești monștri anonimi? Câți torționari, nu numai câte victime, a produs regimul comunist?

Dar să mă detest fiindcă am fost uneori și fericit, în timp ce alții putrezeau în închisori? M-am dovedit, fără îndoială, egoist în acele împrejurări, dar eu sunt vinovat că până și dragostea a devenit vinovată? Ce trebuia să fac? Să refuz orice bucurie, să reprim în mine orice dorință, pentru a nu jigni prin bucuriile trăite pe cei care nu și le puteau îngădui? Să urăsc orice zi însorită, ca să nu devin cinic uitând de întunecimea celulelor în care zăceau sute de mii de români? Să-mi fie silă de orice lucru frumos din pricina urâțeniei istoriei? Morala îmi spune că orice lașitate rămâne lașitate, indiferent de justificări, dar nu cred că e normal să-mi imput vina de a fi iubit viața chiar într-un regim criminal.

De aceea Andrei mă și indispune cu reproșurile lui! Ce ar vrea? Ce ar vrea ei, românii din emigrație, care nu ne iartă că ne-am ferit de biciul dresorului, am scris cărți, le-am publicat? Ce-i deranjează? Că nu ne-am luat și noi lumea în cap? Se pare că ne exportăm și defectele. Războiul româno-român de

aici are varianta sa în războiul emigrației împotriva „mâncătorilor de salam". Ne ocărâm unii pe alții, în vreme ce lichelele, și de aici și din exil, zburdă fericite...

Zici că am vrut și glorie și onoare... Halal glorie, Andrei! Trăită printre molii, și așteptând să fiu evacuat din casa unde stau. Cât despre onoare, cred că am fost destul de clar. Nu-mi plac cei care se laudă azi cu o rezistență de care nimeni n-a auzit până acum. Eu aș avea ceva de povestit, dar dacă mă compar cu unul ca tine, nimic din ce am îndrăznit nu mi se mai pare important. Și mă bucur că spun asta după dușul rece pe care mi l-ai servit. Nu mă vei bănui, măcar atât, de nesinceritate.

Mi-a fost o imensă jenă, în primele luni ale anului 1990, când am auzit prima oară teoria „salamului cu soia" vociferată pe străzile Bucureștiului. Reproșul azvârlit în obrazul românilor din exil, aproape cu dușmănie, că n-au rămas aici să guste și ei din faimosul salam cu care ne-am hrănit noi, mi s-a părut umilitor și jalnic. Mă întrebam, cum e posibil să ne lăudăm cu așa ceva? și, mai ales, cum e posibil să ne împărțim pe asemenea criterii, culmea, într-un moment când, în sfârșit, puteam să fim iarăși împreună? Dar acum, urmărindu-ți rechizitoriul, simt, vai, că apare și în mine ispita acelei grosolănii. Fiindcă nu pot pricepe, în ruptul capului, de ce țineți voi, neapărat, să fiți procurorii noștri. Și zic „voi" deoarece păreri ca ale tale am mai auzit, Andrei, nu ești primul de la care le aflu.

Unii dintre „procurori" ne acuză de laşitate după ce, cât au fost aici, au avut doar curajul să dorească să plece! Oare ce-i nemulţumeşte acum? Nu cumva vor să se convingă, prin dispreţul pe care ni-l poartă, că bine au făcut plecând dintr-o ţară de laşi? Mă tem că există şi asemenea cazuri. Nu e al tău, firește, dar, în clipa aceasta, punând cap la cap amintiri disparate, constat că e destul de răspândită în emigraţie o anumită atitudine faţă de noi şi nu pot să nu mă gândesc că, probabil, unii ne pun la zid ca să se scutească pe ei înşişi de nostalgii, deoarece, nu-i aşa? câtă vreme ne disprețuiesc, îşi pot bea cafeaua fără să-i frecventeze nici un dor şi nici un regret... În fine, să nu simplific şi să nu răspund unei jigniri cu o altă jignire. Dar te rog să reţii nedumerirea mea privitoare la faptul că până şi cărţile în care n-a existat nici un compromis nu ne-au fost iertate. Am fost învinuiţi că le-am scris, că în felul acesta am cauţionat regimul comunist. Unii chiar au teoretizat ideea pe care tu o arunci în treacăt, că era mai bine să fi fost aici un deşert cultural, la propriu, cu atât mai mult cu cât, la drept vorbind, zic ei, nici nu există cultură română reală după instalarea regimului comunist. Există doar un simulacru de cultură care i-a amăgit pe români cu minciuna speranţei. Bieţii de noi, ignoranţi şi saltimbanci ai speranţei, ne-am prefăcut a nu fi înţeles fabula cutiei Pandorei, cu toate că grecii au fost de ajuns de expliciţi când au pus speranţa laolaltă cu relele de care suferă lumea. Am preferat să ne măcinăm ambiţiile într-o moară din care nu ieşea nimic, în afară de aparenţe. Căci, indiferent

ce spun, cărțile apărute nu valorează nimic. Mai rău, au fost cuie în palmele însângerate ale sărmanului popor român răstignit. La fel tablourile care au fost pictate, la fel concertele care au avut loc. Un splendid nimic, iar noi, umbre ale nimicului, devorați de o mizerabilă nevoie de glorie și compătimiți de românii plecați. De fapt, dacă am fi cinstiți, am recunoaște că viața noastră a fost o rușine la fel de mare ca zidul Berlinului și că singurul lucru bun pe care l-am putea face azi ar fi să intrăm cu târnăcopul în biblioteci și muzee, pentru a șterge urmele rușinii... Cam asta credeți, se pare, unii dintre voi. Și cum să nu-ți vină, atunci, să spui, ca ultimul mitocan, că numai noi, care am mâncat „salam cu soia", suntem în măsură să ne judecăm, să decidem care este partea noastră de consolare și partea noastră de rușine. Știam că nu-mi plac românii care s-au dovedit „viteji" numai în cafenelele apusene și pentru care balamucul de-acasă e un subiect monden. Surpriza e să descopăr că și alții mă obligă să nu mai știu ce să cred.

Să spunem lucrurilor pe nume. Din pricina noastră ați plecat? Și ce nu ne iertați? Că am rămas aici? Că existăm, în absența voastră? Vă ofensează faptul că am și sperat în acest coșmar, că am crescut copii, că am scris cărți, că am încercat, de bine, de rău, să trăim? Trebuia, pentru a vă fi pe plac, să aplicăm tactica pământului pârjolit, inclusiv în viața noastră? Înțeleg, Andrei, că nu e simplu pentru un om să-și schimbe obiceiurile, tabieturile, profesia, să gândească într-o altă limbă, să se deprindă cu alte mentalități, să se

descurce printre străini, dar, pentru Dumnezeu, de ce ar trebui să ne așezăm aici cu toții în boxă, răbdând cu umilință disprețul cu care încercați să vă oblojiți complexele și, poate, tristețile? În principiu, judecătorii noștri nu pot fi decât cei care au înfruntat teroarea, cu prețul libertății sau al vieții, ceea ce noi, ceilalți, n-am îndrăznit, și, după aceea, au hotărât să plece ori să rămână aici. Tu te-ai putea număra, eventual, printre ei, dar îmi permit să-ți atrag atenția că nici unul dintre cei care au autoritatea morală să ne fie judecători nu ne-a privit cu dispreț. De dispreț am avut parte, îmi pare rău că trebuie să ți-o spun, doar din partea unora care au mers pe sârmă, alături de noi, până ce au plecat în Occident. Or, curaj am fi avut și noi la Paris sau la Washington. Acolo nu era o mare problemă să-l faci cu ou și cu oțet pe Ceaușescu. Nu trebuia să stai după aceea, cu urechile ciulite, toată noaptea, pândind orice zgomot de-afară. Dar să trec și peste asta. Trebuie să recunosc, dacă n-am recunoscut până acum, că strădaniile noastre „acrobatice" ne-au împins uneori să imităm duplicitatea bufonilor din tragedii. Apoi, că există destulă maculatură adunată în biblioteci, în care eventualele jumătăți de adevăr se sprijină pe minciuni întregi. Totuși, nu cred că am visat cozile lungi care se făceau uneori în fața librăriilor. Nu s-a realizat, încă, o dreaptă cumpănire a rezistenței intelectuale românești în anii dictaturii comuniste. Unii, pe aici, au tendința s-o supradimensioneze, uitând că s-au dărâmat multe biserici românești și au fost rase cu buldozerul sate întregi, fără să

renunțăm la prudențe. Alții, în afară, au tendința s-o minimalizeze, uitând că literatura a jucat un rol subversiv de-a lungul multor ani prin simpla prezență în librării a unor cărți pentru cumpărarea cărora cititorii așteptau ore întregi, în ploaie sau pe ger.

Încă ceva. Ne-am plătit scump fiecare carte cinstită, te asigur. Ne-am străduit să mergem pe sârmă, să mergem „târâș", zici tu, pentru a păcăli cenzura, dar câtă vreme în România nu exista „samizdat", iar tipografiile, hârtia, cernelurile erau toate în mâinile dresorilor, și monopolul lor, aveam, oare, altă posibilitate pentru a reuși ca adevărul să pătrundă în cărți? Stăteam cu sufletul la gură, să vedem dacă ni se va permite să tipărim ce-am scris, contând și pe priceperea românilor de a înțelege „limbajul acrobatic" și pe teama cenzurii de a spune cu voce tare ce anume a înțeles, și, nu de puține ori, după ce cartea ajungea în librării, era retrasă și pusă la index. Riscurile, umilințele, emoțiile cu care ne-am plătit lașitatea de a nu pune mâna pe pușcă nu vă interesează, se pare, și, în definitiv, este dreptul vostru să rețineți exclusiv rezultatul, să încruntați sprâncenele și să mai ziceți o dată că era preferabil un frumos pustiu cultural, dar aceasta nu e decât o dovadă în plus că teoria salamului cu soia are, probabil, și un tâlc mai adânc. Suntem români, și cei din emigrație și cei de aici, dar limba română vorbită de voi și limba română vorbită de noi, chiar dacă utilizează aceleași cuvinte, au ajuns, s-ar zice să fie aproape două limbi diferite. Cea din cărțile noastre este o

limbă vorbită cu căluşul în gură, plină de şoapte, de revolte înăbuşite, o limbă, uneori scrâşnită, din care respiră frica şi speranţa. Exact cum a fost viaţa noastră! E un document! Într-o cafenea din Paris sau într-un apartament din Washington, se vorbeşte, desigur, altfel.

Oricum, nu ştiam că mă vei ajuta şi tu să ajung la cota zero a relaţiilor mele cu lumea, îmi pare rău, Andrei.

Poate că am fost prea categoric şi, generalizând, am devenit nedrept. Unii intelectuali români din exil ne-au dat, ani în şir, un imens sprijin moral prin microfonul *Europei libere* şi s-au văzut insultaţi birjăreşte de mercenarii Securităţii, mereu, tocmai de aceea. Apoi, au existat, fără îndoială, aici, destui intelectuali care au preferat să se îmburghezească sau chiar să practice un oportunism slugarnic decât să ia parte la formarea unei elite a revoltei. Actele de curaj au fost puţine şi solitare. Când a apărut un Don Quijote, n-a găsit printre intelectuali scutieri. Avem multe slăbiciuni de recunoscut, multe vinovăţii de regretat. Şi, oare, nu prin votul academicienilor a ajuns Ceauşescu preşedinte de onoare al Academiei Române? Azi, în loc să învăţăm din ce am greşit, ne măcinăm forţele într-o trăncăneală vanitoasă pe tema culpabilităţii care pune faţă în faţă o intoleranţă a incriminărilor cu orice preţ şi o intoleranţă a disculpărilor cu orice preţ. Mai târziu, timpul va decide, va cerne, şi nu-i exclus să aibă chiar operele o soartă ironică. În fond, şi cărţile în care s-a minţit reprezintă un document şi nu cred

că se va putea scrie o istorie a moravurilor unui timp mincinos fără să se apeleze la ceea ce îl oglindește. Oricum, generația mea și-a pierdut, probabil, dreptul de a da lecții de morală. Ce să învățăm noi și pe cine? Tot ce putem dori e să ne străduim să ne facem înțeleși.

În genere, cineva care întâlnește o moară de vânt, într-o câmpie, se oprește, se uită la ea, vede că e o moară de vânt și pleacă mai departe. Aceasta e logica noastră. „Normală", zicem noi. În schimb, pe aceeași câmpie, dinaintea aceleiași mori de vânt, Don Quijote se pregătește de asalt. Și o face cu o convingere care ne amintește vorbele spuse de regina Isabela lui Columb: „Dacă pământul pe care îl cauți nu există, Dumnezeu îl va crea pentru a-ți răsplăti îndrăzneala". Aceasta e logica lui Don Quijote. „Anormală", zic spiritele pragmatice, care nu văd ce câștig are cavalerul dintr-un asalt ridicol. Dar, la drept vorbind, cine se comportă normal? Don Quijote care socotește că trebuie să se bată cu monștrii și că iubirea merită totul? Sau cei care râd de el? Poate că „anormalii" suntem noi care îi socotim proști de sinceri sau suspecți pe cei care spun tare ceea ce „rezonabilii" se pricep să ascundă. Poate că problema nebuniei lui Don Quijote nu e decât o subtilă ipocrizie. Și poate că adevărata problemă pe care ar trebui să ne-o punem este cea a „înțelepciunii" noastre.

Acrobația ca boală

Ești mulțumit dacă fac mea culpa *? Credeam că putem, ca pe vremuri, să ne spunem orice, dar văd că ne-am schimbat amândoi... I-am vorbit azi bătrânului chinez despre tine. S-a uitat la podelele albastre, la ocean, apoi a întins mâna spre ceașca de ceai și, fără să se întoarcă spre mine, mi-a zis pe un ton blajin: „Nu trebuia, domnule Andrei. Și are dreptate prietenul dumitale. Noi ne-am despărțit rău". În timp ce-și sorbea ceaiul, mi-a explicat că o despărțire e ca o operație, bine sau rău făcută. Dacă e bine făcută, se vindecă și nu lasă urme. Dacă e prost făcută, cicatricea ei doare toată viața.*

Poate că nu se *înșeală. De aceea, aici, nu m-am putut lipi de nimeni și de nimic. Am semănat unui certat cu lumea care s-a încăierat prin porturi și s-a consolat la bordel. De ce te miri că urăsc impulsul de a mă uita în urmă? În spatele meu nu vine umbra Euridicei, ci umbra Securității. Și știu că nu sunt un cretin, că aș fi fost iubit de studenți dacă aș fi ajuns profesor universitar. Dar istoria m-a călcat în picioare.*

(Andrei)

Dacă m-aș hotărî să povestesc „cum am devenit acrobat", ar trebui să încep cu un fapt petrecut la unsprezece ani, când s-a terminat copilăria. Căci, în cazul meu, copilăria n-a murit încet. Și știu în ce zi m-am despărțit de ea. S-a întâmplat într-o dimineață cenușie din septembrie 1937, când am fost suit într-o mașină care m-a adus, de la poalele Făgărașilor, în București, la liceu. Această împrejurare a avut toate datele unei expulzări brutale din paradis. Fără să fi văzut înainte nici măcar alt sat, în afară de cel în care m-am născut, m-am pomenit azvârlit în cel mai mare oraș al României. Ființa mea a fost atunci ruptă în două. Începeam să fiu, oarecum, „citadin", în vreme ce sufletul meu locuia mai departe într-un sat. Și trebuia să fiu atent unde pun piciorul, ca să nu nimeresc în gol. Pe la cincisprezece ani, scriam un roman sămănătorist, *Cătușe de lut*, plin de toate poncifele antipatiei față de moșieri, fără să mă gândesc că România, ca stat modern, a fost întemeiată de boieri patrioți. Nu vedeam decât mașinile luxoase cu care veneau unii dintre colegii mei la școală și nonșalanța cu care își cumpărau crenvurști la excelentul bufet al liceului, în vreme ce eu trebuia să mă mulțumesc cu pâinea luată, la internat, de la micul dejun și înfundată prin buzunare. Numai Dumnezeu m-a apărat în acei ani de primejdia trecerii de la romantismul unei revolte naive la un militantism care mi-ar fi putut distorsiona viața. Aveam o psihologie de frustrat deoarece, ca elev sărac al unui liceu bogat, descoperisem că nu orice îmi era permis. Și, practic, trăiam pe două planuri.

Am priceput, se pare, mai repede decât Andrei că noul regim nu glumea cu cei care îndrăzneau să i se opună. În toamna anului 1946, am făcut propagandă în satul meu, deşi nu era nevoie, în favoarea „ochiului", dar după falsificarea scrutinului m-am demoralizat. Evenimentele treceau dincolo de mine, în cadenţa coloanei ruseşti pe care o văzusem pe fereastră în septembrie 1944. Andrei a încercat să mă târască la diverse întruniri politice, dar am preferat să discut cu el despre Evul mediu. Am descărcat, împreună, cartofi vreo două toamne în Gara de Est. Dimineaţa, rupţi de oboseală, ne spălam la o gură de canal şi, fără să ne odihnim, ne îndreptam spre Universitate. Slab, fragil şi repezit, Andrei era, structural, un recalcitrant, un nonconformist. Se dovedea la fel de activ şi la balurile studenţeşti şi în ciocnirile de stradă. Eu mă mişcam între sălile de curs şi cinematografele de pe bulevard, unde, dacă aveam bani, mă înghesuiam la filmele americane de mare succes. Presupun că nici nu percepeam prea clar gravitatea şi consecinţele evenimentelor de atunci. Eram doar speriat din pricină că auzeam aproape zilnic de noi arestări. Când Andrei a fost exmatriculat, mi-a fost frică să nu facă o prostie. Devenise extrem de irascibil şi nu mai vroia să discute cu nimeni. După câtva timp, a dispărut din Bucureşti şi, o vreme, n-am mai auzit nimic de el. Într-o zi, mi-a trimis o scrisoare din Piatra Neamţ, anunţându-mă că s-a angajat muncitor necalificat pe unul din şantierele din împrejurmi. I-am răspuns, dar nu

mi-a mai scris, iar când l-am căutat, ceva mai târziu, am aflat că plecase şi de-acolo. Între timp, în ultimul an universitar, eu mă angajasem redactor la emisiunile culturale ale Radioului.

În anul 1950, mi s-a explicat, la secretariatul Facultăţii de Litere şi Filosofie, că promoţia din care făceam parte nu avea dreptul să susţină examenul de licenţă decât după doi ani, deoarece eram „îndoctrinaţi cu învăţătură burgheză" şi ni se lăsa timp să ne „dezintoxicăm", să asimilăm marxismul. Mi-am dat seama că tot ce învăţasem nu mai valora nimic. Dimpotrivă, devenea un balast, o piedică. Profesorii cei mai străluciţi de la Drept fuseseră azvârliţi în închisori, iar catedrele de la Litere şi Filosofie erau, la rândul lor, epurate. Am rămas la Radio să aştept permisiunea de a-mi trece examenul de licenţă la Litere şi Filosofie. La cel de la Drept, am renunţat. Nu mă atrăgea, în principiu, să devin judecător sau avocat, şi cu atât mai puţin în noile condiţii. Un alt şoc l-am avut în ziua morţii lui Stalin, când am văzut la Radio redactori îmbrăcaţi în doliu şi cu lacrimi în ochi. M-am cutremurat. Cum era posibil să ducă ipocrizia atât de departe? Sau chiar credeau că Stalin fusese un geniu?

Am respirat uşurat când s-a produs desovietizarea României. Şi nu mi-a trecut deloc prin minte că relativa liberalizare din acei ani era o formă de a evita destalinizarea, în urma „dezgheţului" produs în Uniunea Sovietică. L-am întâlnit din nou pe Andrei, după ce nu-l mai văzusem dintr-o iarnă în care venise, la Bucureşti, în deplasare. Nu mai

lucra pe șantier, ca macaragiu, nu mai era chemat la Securitate în fiecare săptămână, căpătase un post la o bibliotecă de cartier, dar era la fel de pornit împotriva regimului. După faimosul miting la care Ceaușescu a tunat și a fulgerat împotriva invadării Cehoslovaciei, mi-a zis: „E o escrocherie. Ceaușescu vrea independență pentru el, nu pentru țară". Ne-am certat, l-am acuzat că nu era „bun român" și eram convins că aveam dreptate. A nu fi de partea partidului comunist român, intrat în conflict cu Moscova, echivala în logica mea de atunci cu a fi prosovietic. Mi-a trebuit ceva timp până să încep să pricep că, de fapt, stalinismul s-a salvat în România, culmea, prin fronda antisovietică. La sfârșitul anilor '60, m-am decis să mă întorc la literatură, de care jurasem să mă țin departe când îmi pierdusem primele manuscrise, într-o întâmplare nefericită.

În *Apărarea lui Galilei*, am pus în cauză, în realitate, problema mea, încercând să-mi motivez „abjurarea", adică frica în fața teroarei. Întreaga teorie a „supraviețuirii" se află acolo, cu disperările și limitele ei. Mi-am ales, în acei ani, ca deviză o vorbă a lui Camus: „Libertatea este dreptul de a nu minți". Asta m-a ferit de compromisuri în tot ce am scris. Mi s-a reproșat că nu sunt „angajat", am fost învinuit că fug de realitățile românești pentru a mă retrage în miturile antice, că apelez la parabole neguroase, dar am găsit în obsesia moralei un refugiu și, totodată, un alibi. Regimul nu putea să repudieze pe față idei ca adevăr, dreptate, demnitate, și m-am folosit de această slăbiciune pentru a spune

ce aveam de spus împotriva minciunii, a laşităţii, a sârmei pe care mergeam. Figura la care mă întorceam mereu era Pilat din Pont, în care vedeam prototipul „înţeleptului" ce se spală pe mâini şi crede că astfel rămâne inocent. În fapt, cele mai multe cărţi ale mele sunt pamflete, mai mult sau mai puţin voalate, împotriva dresorilor, a acceptării dresajului. Dar m-am ferit sau, mai exact, m-am temut să duc sfidarea până la a nu-mi mai păsa de consecinţe. Mi-am măsurat mereu paşii, mi-am calculat îndrăznelile şi nu mi-am permis nici o „nebunie" ireparabilă.

Nici eu nu mă despart uşor. Ruşinea de a tăcea când se dărâmau biserici, hărţuielile cu cenzura, lupta care s-a dat in mine între umilinţele „înţelepciunii" şi teama de a trece Rubiconul m-au uzat. Din păcate, n-am fost destul de puternic ca să scriu pentru sertar. Până şi A doua poliţie *o scriam ca s-o văd tipărită, la un moment dat, firește nu în România. Îmi lipsea liniştea autorilor care şi-au urmărit obsesiile fără să le pese ce soartă avea să cunoască opera lor şi nu ţineam să mă confesez într-o carte doar pentru arhiva poliţiei. Mi se părea mai inteligent sau, oricum, mai suportabil să apelez la proza parabolică şi la limbajul esopic. Câtă vreme adevărul e curat, chiar şoptit are valoare, îmi ziceam.*

Dar aceste lucruri pot fi înţelese bine, cum ţi-am spus, numai în Estul Europei. În Occident, lipsa de speranţă şi disperarea înseamnă, am impresia, acelaşi lucru. Şi poate că şi tu ai uitat deosebirea.

În orice caz, sfatul lui Marx, să te desparți de trecut râzând, mi se pare o prostie, o enormitate. Mă surprind, câteodată, că vorbesc la telefon supraveghindu-mi, involuntar, cuvintele, cu teama că o ureche indiscretă ascultă. Dacă trimit o scrisoare, mă surprind că mă feresc să spun anumite lucruri direct. Poate au fost dezafectate, într-adevăr, centrele de interceptare a convorbirilor, a scrisorilor, dar vechile reflexe de apărare sunt mai puternice decât asigurările care ni se dau. Până și îndârjirea cu care caut să mă comport firesc mi se pare că are ceva nefiresc. Asta mă face să nu mai fiu sigur că voi mai putea să vorbesc, să ascult, să mă comport normal. Uneori, tot ce e în urmă mi se pare o parodie proastă. N-am avut un dictator feroce, de anvergură, ca Hitler sau Stalin. Ex-ministrul Securității a declarat, pocăit, la proces că a fost „un dobitoc". Astfel de declarații ne umilesc, în realitate, pe noi, care am tremurat de frica lor, nu pe „ei". Brusc, teroarea nu mai are nici un mister. Devine vulgară. Poate că suferințele sunt chiar mai mari într-un infern cu brute „superioare" decât într-unul situat într-o mahala a crimei, dar un criminal dobitoc te poate face să descoperi, cu jenă, că ai trăit un coșmar mediocru, nu o tragedie, cum ai crezut, și că-l detești, de aceea, pentru mărginirea lui înainte de toate...

M-am întrerupt fiindcă un camion greu care a trecut pe stradă a făcut să se zguduie casa (am căpătat aici o bună educație împotriva cutremurelor!) și s-au prăbușit jaluzelele. Sunt stricate și nu m-am învrednicit să chem un meșter care să le

repare. A trebuit să mă scol de la masă, să le ridic și să le fixez din nou. Nu te hotărăști, totuși, să vii? Nu-ți e dor să revezi Bucureștiul? Oricât l-ar acoperi praful, Bucureștiul are, fără îndoială, poezia lui. Cerul decolorat pe care-l văd pe fereastră acum mă face să uit de ură și de violență. Peste câteva zile, va avea loc la București un colocviu internațional de psihiatrie umanitară, la care am fost invitat să iau cuvântul. Probabil, specialiștii vor să afle părerea unui diletant în legătură cu consecințele experienței totalitare asupra „cobailor". Am refuzat politicos invitația. Îmi e greu să apar în public. M-am sălbăticit. Și nu știu dacă de vină e numai senzația, din ce în ce mai insistentă, că în dezghețul murdar de după revoluție ni se joacă o comedie proastă. Poate există și alte cauze pe care încerc, fără rezultate prea limpezi deocamdată, să mi le lămuresc. Singura certitudine care se clarifică în derutele mele e că Don Quijote mă atrage acum prin ceea ce abia la această vârstă pot înțelege cu adevărat: că valoarea se măsoară mai exact prin eșec decât prin reușite. Michelangelo n-a izbutit, cum visa, să sculpteze munții, Icar n-a ajuns la soare, alchimiștii n-au descoperit piatra filosofală. Dar bat câmpii. De fapt, cred că am nevoie și eu de un „bătrân chinez" și că mi-ar plăcea să discut cu tine o groază de lucruri care mă frământă.

Ni se spune că „experiența" în care am fost „cobai" a eșuat. Așa e. Dar viața noastră a curs în acest eșec! Și cum să râzi de asta ca bufonii la sfârșitul tragediilor? Mai ales că nimeni nu ne va

da înapoi timpul în care a trebuit să ne temem, să ne apărăm, să plătim cu laşităţi şi spaime şansa de a nu fi fost striviţi. Zidul Berlinului poate fi dărâmat cu târnăcopul, împărţit în bucăţi şi transformat în „suveniruri". Dar o viaţă, cum s-o împarţi? Istoria a vrut ca generaţia mea să-şi trăiască iubirile într-o vreme netrebnică. N-am avut altă viaţă decât aceea pentru care m-am temut. Ea a reprezentat singura mea şansă de a iubi, de a sta pe o plajă, vara, la soare, de a contempla un cer plin de stele. Ceasurile mele de tandreţe s-au amestecat cu disperarea, dar n-am avut altele. În coşmarul care a domnit peste România am devenit tată, am scris cărţi... Pe vremea când mai visam că voi ajunge într-o zi în Spania, nu mi-a trecut prin minte că nu era nevoie să plec nicăieri, că „monştrii" ridicau capul în mine chiar, consolându-mă pentru mersul pe sârmă. Nu-mi dădeam seama că ideologia uza cuvintele, le golea, treptat, de sens şi că, astfel, eram în pericol să nu mai judec în termeni exacţi propriile mele îndoieli şi iluzii. Dar, azi, pot? Frica nu e reală decât atunci când îi simţi gheara în carne. În amintire îşi pierde forţa.

Mă uit la fotografie din nou. Aveam toate datele necesare pentru a mă apropia de marxism. Gustasem din umilinţele sărăciei şi n-am fost străin de resentimente tulburi împotriva „băieţilor de bani gata". Noul regim îmi oferea şansa unei revanşe. Posedam un „dosar bun", care nu-mi crea probleme, din contră, mă favoriza, nu trebuia să trag ponoase pentru nici o rudă cu trecut fascist sau de „exploatator", ca alţii ce şi-au văzut ameninţate studiile şi

carierele, cum a fost cazul lui Andrei, din pricina „originii". Pe deasupra, înclinam, structural, spre o gândire de stânga, credeam în valoarea justiției sociale și am fost mereu disponibil pentru utopii. Într-o țară occidentală, s-ar fi putut să îngroș rândurile „gauchiștilor". La noi, însă, opțiunile au fost viciate și denaturate de presiunile istoriei. Când armata roșie a intrat în București, partidul comunist din România abia număra vreo mie de membri. Avea, deci, proporțiile unei secte care, în condiții normale, n-ar fi putut emite nici o pretenție de a juca vreun rol serios pe scena politică românească. Rândurile acestui partid au sporit, ajungând de ordinul milioanelor, numai fiindcă, în noile condiții, el reprezenta, în ochii multora, o umbrelă. Au existat, fără îndoială, și oportuniști, veleitari, profitori, dornici să năvălească în „elita" noului regim, ce nu cerea competență, ci „origine sănătoasă" și obediență activă, dar nu ei reprezentau grosul aderenților. Cei mai mulți și-au luat un carnet roșu fiindcă nu vroiau nici să devină suspecți, într-o vreme îmbibată de spaime, nici să-și anihileze șansele profesionale. Pe măsură ce treceau anii, eram, însă, din ce în ce mai dezgustat de agresivitatea mediocrității „noii clase", care dicta totul, și de prăpastia care se căsca între principii și minciuna ce transforma în erezie primejdioasă orice gând liber, încât, aproape fără să-mi dau seama, am alunecat spre o „logică negativă", impregnată de refuzuri și de obsesii morale, care balansa spre sensul opus.

Doamna care m-a invitat să iau cuvântul la colocviul de psihiatrie umanitară mi-a telefonat iarăşi. În cele din urmă, am acceptat cu jumătate de gură: „Bine, doamnă, dar despre ce pot vorbi eu unor specialişti?". „Despre ce credeţi, vă alegeţi singur tema comunicării". Comunicare? Eu sunt tot ce poate fi mai străin de limbajul ştiinţific. Am dat, iarăşi, înapoi: „Lăsaţi, doamnă". Finalmente, mai degrabă stingherit decât convins, am promis că mă voi duce.

Psihiatrii cunosc relativ bine, am impresia, crimele săvârşite în ospiciile din Est. Mai puţin bine, bănuiesc, cunosc crimele psihiatrice comise în afara ospiciilor. Căci, practic, vreme de patruzeci şi cinci de ani, am fost cu toţii, aici, pacienţi. Nişte pacienţi aparte, lăsaţi în libertate, dar care s-au modificat sub tratament. Nimeni, s-ar zice, nu se mai sinchiseşte de sinistrele „camere-vorbitor", echipate „legal" cu sisteme de ascultare, unde altădată era obligatoriu să se poarte discuţiile cu străinii, dar, dacă eşti atent la conversaţiile din autobuze sau de la cozi, remarci în ele o reţinere cunoscută. Se întâmplă, de asemenea, să aud fraze care erau la locul lor într-o şedinţă, pe vremuri, unde ne consolam cu gândul că totul era o mascaradă, un ritual impus, dar care acum sună groaznic în gura unui om ce se consideră liber. Să fie oare adevărat că, silit să vorbească într-un anume fel, ani la rând, un om ajunge să şi creadă în ce a fost constrâns să spună? În acest caz, nu mai e nici un dubiu că picătura chinezească sfârşeşte prin a pătrunde în

creier şi că teama de riscuri te poate opune unor riscuri şi mai mari decât cele pe care le eviţi. N-ar fi exclus ca o anumită dezorientare din angoasele noastre de azi să se explice astfel. Şi poate chiar irascibilitatea care ne împiedică să ne relaxăm. Din viaţa publică, acrobaţia s-a extins în viaţa personală, îmbolnăvind totul sau aproape totul. Teroarea a funcţionat nu numai grosolan, ci şi impecabil, lăsând urme care nu ştiu când vor dispărea.

Şi nu mă gândesc acum la apa murdară care curge prin Est. Mă gândesc la câte s-au complicat şi s-au încurcat, fără să ne dăm seama, în judecata noastră. Poate că mai important decât un „Nürnberg românesc" ar fi fost un „proces al mentalităţilor". Asta ne-ar fi ajutat să înţelegem de ce libertatea reprezintă o neaşteptată dezamăgire pentru „omul acrobatic". Pe sârmă, frica şi prudenţa îi asigurau un fel de echilibru. Ştia că trebuia să se stăpânească, să nu se dea de gol. Dar acum? Ieşiţi din cuşcă, am umblat bezmetici un timp. Am strigat ceea ce înainte abia îndrăzneam să şoptim şi ne-am pomenit într-un vacarm infernal în care nu se mai înţelegea nimic. Apoi, ne-am trezit că nu ne mai putem adapta libertăţii din pricina reflexelor formate sub „dresaj". După război, puteau fi văzuţi pe stradă mulţi mari mutilaţi. Se deosebeau de pietonii obişnuiţi şi prin tristeţea întipărită pe chipurile lor, nu doar prin faptul că se târau în cărucioare sau în cârje. Şi noi suntem, cumva, nişte mari mutilaţi. Pe stradă părem, însă, normali, fiindcă răul s-a produs înlăuntrul nostru.

Ploile care m-au agasat până acum sunt, se pare, pe sfârşite. Curând, va începe timpul cu praf. Mai suportabil, fără îndoială, chiar dacă vara bucureşteană are şi ea destule inconveniente. Între timp, se vede tot mai limpede că primii care s-au repezit să profite de libertate au fost hoţii, borfaşii, escrocii şi demagogii. Bişniţarii au invadat Bucureştiul. Iar foştii securişti au devenit „oameni de afaceri". Ţârcovnicii calomniei şi gunoierii insultelor zburdă, şi ce poţi să spui? Cenzura a fost desfiinţată nu doar pentru rugăciune, ci şi pentru mitocănie. Zvonurile cele mai aiuritoare se nasc cu uşurinţa cu care se nasc ţânţarii în bălţile rămase după ploi. Exasperaţi de haosul care ia proporţii, unii ar vrea un bici, care să pună ordine. Mă tem că nu vom reveni la normalitate până ce nu vom redeveni oameni normali, cu o judecată normală, nedeformată de „acrobaţie", dar când se va întâmpla asta? E mai uşor, se pare, să ne perfecţionăm mersul pe sârmă, adaptat la noile condiţii! Primejdia care ne paşte e să acceptăm să facem de bunăvoie ceea ce, altădată, am făcut de frică!

Râdem forţat, câteodată, şi zicem că „omul nou" a fost creat, el există, vorbeşte, acţionează. Şi o facem cu gândul că noi am scăpat de această sinistră geneză. Totuşi, nimeni, aici în Est, nu poate fi sigur, cred, că nu poartă în el morbul ciumei. De aici provin, probabil, iritarea, ura chiar, împotriva a tot ce te împiedică să uiţi. Îţi vine să spui şi tu: „Ce-a fost a fost, ce este e, şi va mai fi ce se cuvine"... Dar ce „se cuvine"? Nu cumva

ceea ce „se cuvine“ depinde de tăria de a privi în față ceea ce „a fost“? Simt că fără asta n-aș mai putea spera să devin un om normal, aș rămâne un acrobat, care-și duce cu sine sârma sub tălpi, purtând până la sfârșitul vieții, în carne și în suflet, urmele teroarei și ale „înțelepciunii“, perspectivă ce reprezintă coșmarul meu de acum.

Mă întorc la Don Quijote. El nu-și pune problema curajului, ceea ce arată că nu se teme, într-adevăr, de nimic. Eu n-am ajuns acolo. Și, poate, nici nu voi ajunge vreodată.

Hotel „Tranzit“

Se zice că trecutul e mort. Dacă ar fi așa, ar fi suportabil. Te-ai învăța cu duhoarea lui până la urmă. El e viu, însă. Respiră prin plămânii tăi, gândește cu creierul tău, n-ai scăpare.

Cum să uit clădirea gării în care am copilărit și unde priveam pe fereastră cum veneau și plecau trenurile? Într-o lume în care sentimentul relativității este, în genere, un semn de inteligență, eu cred, fără să fac zgomot pe tema asta, că dragostea pentru țara unde te-ai născut nu poate fi decât necondiționată. Dar țara este una și canaliile altceva. Eu nu-i consider români pe cei care au transformat revoluția română într-o farsă, care i-au scos de la naftalină pe cei ce tremurau în decembrie '89, așezându-i în fotolii de demnitari. Și tocmai de aceea ezit să vin. Îmi e teamă de ceea ce pot vedea. Mi-e dor de treptele tocite ale Universității, dar știu că pe străzile Bucureștiului umblă și cei care transformă patriotismul în subiect de berărie sau în carte de joc, spurcând tot ce ating. Sper că mă înțelegi. Aici sunt într-o „țară“.

Patria mea e acolo unde mă tem să mă întorc. Când Ceaușescu a căzut, am plâns ca un copil și am fost la fel de fericit ca voi. Am zis, gata, s-a sfârșit coșmarul. Și eram pregătit să mă urc în avion. M-a împiedicat un necaz cu o afacere de contrabandă, în care poliția m-a crezut amestecat, și nu eram, dar până s-au lămurit lucrurile a trecut ceva timp. Apoi, am început să aud vești rele. Că vechii securiști ridică iarăși capul, că vechi cântăreți ai lui Ceaușescu au devenit mari și tari, că generalii care au dat ordin să se tragă în populație au fost săltați în fotolii oficiale. Și, pentru a nu exista nici un dubiu, au fost mai departe socotiți „bandiți" cei care au murit nevrând ca România să fie pașalâc comunist. Atunci s-a rupt ceva în mine și mi-am zis că țara mea mai există doar în sufletul meu.

Ți-am dat aceste explicații ca să pricepi ceea ce mi-ar fi plăcut să bănuiești singur. Îmi ziceai odată că tatăl tău a fost un model spre care ai aspirat toată viața. Ei bine, trebuie să înțelegi că și pentru mine tatăl meu a fost un model. El a luat pușca tocmai fiindcă și-a iubit țara. N-a vrut nimic pentru el. Or, cum aș putea eu să accept azi că „patrioți" sunt cei care au ordonat împușcarea lui și cei care l-au împușcat? Probabil, voi prefera să-mi povestesc viața bătrânului chinez care dă aprobator din cap orice i-aș spune, decât să

vin acum la Bucureşti. Poporul român e un popor minunat, dar în el există şi porci şi n-aş vrea să mă trezesc faţă în faţă cu vreunul. Cine ştie cum aş reacţiona. Totuşi, n-am luat încă o hotărâre definitivă. (Andrei)

Înainte de plecare, Don Quijote şi-a schimbat numele. Şi e clar de ce. Ne arată astfel că nu e nevoie să-i căutăm antecedentele. Ele nu au nici o importanţă, căci Don Quijote născându-se din propria sa „nebunie", ca Afrodita din spuma mării, nu are, bineînţeles, decât viitor. Fostul Alonso Quijano o botează cu un nume nou şi pe ţăranca tânără şi chipeşă de care se îndrăgostise de la distanţă, sugerându-ne că nu contează ce crede, în realitate, Aldonza Lorenzo despre el. Dulcineea face parte din „nebunia" sa, la fel ca numele său nou. Când părăseşte La Mancha (cam la ora aceasta, dinainte de a se lumina de ziuă, deoarece nu vrea să-l vadă nimeni), îmbrăcat în armura proaspăt curăţată de rugină, cavalerul iese direct în câmp. Nu ţine să-şi ia rămas-bun de la nimeni. Nici să privească îndărăt. De parcă ar vrea să ne arate şi aşa că nu mai are trecut, că nu lasă nimic în urmă, în afară de vechiul său nume, de care s-a lepădat. Unamuno e de părere că această plecare, pe poarta de dindărăt a ogrăzii, e o minunată pildă de umilinţă. Dar de ce umilinţă poate fi vorba la cineva care nu se sfieşte să spună că vrea „nume veşnic şi faimă"? Mie mi se pare, dimpotrivă, că niciodată Don Quijote n-a fost mai orgolios ca în clipa când întoarce spatele vechii sale existenţe.

Ceea ce face el seamănă cu o spălare voluntară a creierului. Deşi e un bărbat în vârstă, abia s-a născut! De aceea nu simte nici un fel de duioşie în ceasul despărţirii. Sau dacă, totuşi, are amintiri, nu-şi mai face iluzii în privinţa trecutului, convins, probabil, că regretele n-au rost. Numai viitorul îi poate permite orice.

Altădată, n-am dat nici o atenţie acestor detalii. Nu m-a izbit că Don Quijote s-a născut bătrân, cam la aceeaşi vârstă la care Goya a devenit „Goya". Şi îmi explic de ce. Eram tânăr, amintirile nu mă incomodau, nu mă copleşeau ca azi. Oricât de timpuriu m-aş fi manifestat ca „rac", aveam, totuşi, o viaţă înainte. Nu eram pregătit să înţeleg de ce Don Quijote n-are antecedente. Mă atrăgeau isprăvile lui, mă fascina încăpăţânarea de a forţa iluziile, în ciuda zâmbetelor răutăcioase, dar vârsta lui nu mi-a spus nimic. Şi n-am remarcat un amănunt care acum mi se pare esenţial, că, la peste cincizeci de ani, el se comportă ca un nou-născut. Trecutul este pentru Don Quijote o haină prea strâmtă, în care n-are cum să încapă gloria pe care o visează el. În schimb, în privinţa viitorului nu-şi face griji. Se lasă în voia calului, sigur că orice drum îl duce la nemurire.

Iar a început baletul moliilor. Câteva zile am sperat că am reuşit să le sperii cu naftalina pe care am pus-o, în săculeţe, prin dulap. Acum, văd că m-am amăgit.

Plouă, totuşi, mai rar. Ploi iuţi, care transformă străzile în bălţi. Pentru un ceas, două, cartierul meu

pare, atunci, un fel de Veneţie fără gondole, fără turişti şi fără cântece. Noroc că vine vara.

Ieri, am fost pe strada Sapienţei, ajunsă un decor suprarealist, în urma demolărilor. Au rămas în picioare doar câteva case, părăginite, părăsite, populate numai de fantome, şi un hotel ciudat, gol, pustiu, fără personal, fără clienţi, a cărui firmă, de fier ruginit, se mişcă, scârţâind, de câte ori suflă vântul: „Hotel Tranzit". Dincolo de acel hotel, bun parcă doar pentru sinucideri, nu mai e decât un maidan pe care hălăduiesc câinii vagabonzi... Căutam o urmă din anticariatul domnului Pandele. M-am învârtit, însă, degeaba printre mormanele de moloz. N-am găsit nimic. În schimb, dădeam mereu cu ochii de firma, scrisă cu vopsea albă, a hotelului „Tranzit" şi nu m-am putut stăpâni. M-am hotărât să intru. Am trecut de un prag acoperit cu bucăţi de cărămidă spartă. În hol, m-a întâmpinat un şobolan. De cum m-a văzut, a zbughit-o undeva în spatele ghişeului de la recepţie, unde cineva lăsase, pe un ziar vechi, o bucată de pâine ce se întărise ca piatra. Am dat să urc scara, să ajung la etaj, dar, dintr-acolo, s-a rostogolit spre mine un lătrat furios şi m-am grăbit să mă îndepărtez înainte de a mă trezi muşcat, deoarece mulţi câini sunt turbaţi, se zice.

...mai ţii minte? Intram direct din stradă, suind două trepte de piatră, tocite şi cu scobituri. Dincolo de uşă, mai trebuia să străbatem un coridor întunecos până să ajungem la anticariatul propriu-zis, o încăpere urâtă şi slab luminată, unde ne izbea

de fiecare dată un miros de aer stătut, îmbâcsit. Dar ce conta? Domnul Pandele întorcea spre noi un obraz uscat, ca de mumie, apoi moțăia mai departe în fotoliul uzat din spatele mesei, lăsându-ne să cotrobăim în voie prin rafturi și nu ieșea din mutenie decât pentru a ne comunica prețul cărții pe care i-o arătam. Anticariatul nu mai există. Și e deprimant să simți că pășești în gol, că timpul ți-a aruncat o parte din viață la groapa de gunoi. În schimb, am văzut un hotel straniu, care se cheamă „Hotel Tranzit", părăsit, lăsat de izbeliște, dar având încă firmă la poartă.

Te vei întreba de ce-ți spun toate astea. Cu ani în urmă, o biserică pe care Ceaușescu vroia s-o mute, ca să nu mai fie văzută de trecători, rămăsese singură, pe strada Știrbei Vodă, într-un maidan de moloz. Dinlăuntrul ei fusese scos tot. Până și podelele. Rămăseseră în picioare doar zidurile. Dumnezeu plecase de-acolo, dar pietonii își făceau, în mod discret, cruce. Cam așa se întâmplă și cu trecutul. Nu mai ești ce-ai fost și nu vei mai fi niciodată, însă e greu să te obișnuiești cu asta. Uneori, încerc să mă conving că abia regretele îmi dau măsura exactă, deplină, a ceea ce sunt. Nu știu cât valorează ceea ce am reușit să fac în viață. Știu, doar, că am visat să fac mai mult decât am reușit să fac sau am visat să fac altceva. Ori, altminteri. Și numai cu ajutorul regretelor pot să aflu ce pretenții am avut de la mine, ce mi-am imaginat că sunt în stare, că ar trebui să vreau, să doresc, să aștept. Cei care n-au nici un regret, îmi zic, ar trebui să regrete tocmai lipsa regretelor.

Dar, din păcate, Dumnezeu a construit lumea în așa fel încât să regretăm aproape totdeauna prea târziu.

Se simte, în sfârșit, apropierea verii. Căldura albește pietrele și o lumină aparte stăruie deasupra acoperișurilor de țiglă. Câinii vagabonzi sunt fericiți. Pot cutreiera străzile fără să-i mai ude ploaia, adulmecând, din timp în timp, una din nelipsitele sacoșe purtate de bucureșteni. Mașinile nu te mai stropesc cu apa murdară din băltoace. Te umplu numai de praf. N-avem atâtea mașini ca Parisul sau Roma, în schimb deținem praf pentru toate capitalele Europei și ne mândrim cu cei mai blestemați șoferi de pe continent. Ar fi nefericiți dacă ar scăpa vreo ocazie să te facă să regreți că ți-ai scos costumul de la curățat. Ciorile picotesc, toropite de soare, pe soclul gol, cu același dispreț suveran pentru vânzoleala de pe trotuare, deranjându-se, probabil, să deschidă ochii, curioase, doar când se aude sunetul strident al vreunei sirene a Salvării sau când trece un cortegiu oficial, escortat de mașinile poliției. Pisicile cască, țânțarii lenevesc și ei, poate, așteptând seara. Tot ce e viu se bucură de lumina specială cu care Dumnezeu ne răsplătește în pragul verii, când cerul începe să fie senin și simți în aer cum misterele Orientului se amestecă aici cu logica Occidentului, tulburând-o ușor. Cei care deschid dughene de răcoritoare se îmbogățesc acum. Când ți-e sete, nu te mai gândești nici la bani, nici la microbi. Atmosfera e ciudat de placidă. Bucureștiul arată în acest moment ca un vulcan pe care crește

iarbă. Aproape nimeni nu mai vrea să audă de demonstrații, de mitinguri. „Gata! Ne-am săturat!" Fiecare scumpire e comentată cu năduf și, dincolo de vorbe, se simte o iritare surdă împotriva corupției generalizate. Foști activiști ai unui comunism sălbatec au năpârlit peste noapte și au deschis magazine de lux unde practică un capitalism sălbatec. Se înmulțesc cerșetorii și „copiii străzii", cu copilăria devastată de aurolac, iar regresul spre „filosofia supraviețuirii" e evident.

Parcă s-au potolit și zgomotele. Uneori, nu se aude decât țăcănitul mașinii mele de scris. Am senzația că s-a scurs un veac de când numele lui Ceaușescu era scris, în ziare, fără majusculă inițială. Ura sfida până și regulile de ortografie. Apoi, au început să apară flori pe mormântul lui Ceaușescu. Nu-mi venea să cred, deși știam că pe mormântul lui Nero s-au depus flori proaspete vreme de un secol. Azi, ard și lumânări lângă flori. Ce va urma? Revăd firma „Hotelului Tranzit", o aud scârțâind. Unii zic că „era mai bine înainte". Poate, fără să-și dea seama, au nostalgia unui dresor și se miră că nu aud, încă, pocnetul biciului. Oricum, Andrei avea dreptate, trecutul nu e mort. Nu e o magazie de vechituri, o arhivă. De multe ori, e chiar prea activ. Se infiltrează, ca o apă freatică, în ceea ce „este", se prelinge în ceea ce „va fi" sau seamănă acelor bestii care devin încă și mai periculoase după ce le rănești de moarte. La noi, strigoii merg pe stradă, vorbesc, uneori îi și vedem la televizor. Occidentul s-a grăbit să salute sfârșitul comunismului, dar cine cunoaște, cât de cât, Estul nu

poate să nu observe că trecutul reapare, ca o igrasie, pe zidurile unde mai scrie „Jos comunismul".

Azi n-am ieşit din casă. Mă simt, parcă, mai obosit decât în alte zile. Pentru orice hotărâre trebuie să fac un efort. Mai devreme a sunat telefonul. N-am răspuns.

Marea, teribila întrebare: se poate trăi fără speranţă? nu mi se pare, în acest moment, capitală. Se poate trăi fără speranţă şi chiar mai clar. Căci speranţa e un fel de sedativ. Speri şi ai sentimentul că faci „ceva". Numai disperarea îţi ia toate scuzele, te obligă să ieşi din aşteptare.

Renunţ şi la intenţia de a face puţină ordine, strângând cărţile şi ziarele risipite peste tot. Peste un ceas, două, totul ar arăta la fel. Camera aceasta îmi seamănă.

„Hotelul Tranzit"' îmi pare acum un simbol. Mă simt „în tranzit". Tranzit spre ce? Nu ştiu. În schimb, cred că-i pot explica acum mai pe larg lui Andrei de ce văd, într-adevăr, în înţelepciune mai degrabă un păcat decât o virtute.

Dictatura celebrității

La „Hotel Tranzit" aș trage dacă aș veni în București. E cel mai potrivit loc pentru mine. Mi-aș cumpăra câteva sticle de whisky și m-aș instala într-una din camere. Nu mă interesează că nu există personal de serviciu. De abia nu m-ar bate nimeni la cap. M-aș putea îmbăta fără să deranjez pe nimeni. Păcat că nu e și un ocean pe aproape. Ar fi un decor perfect pentru o sinucidere frumoasă. Când m-ar găsi poliția, ziarele ar scrie: „Andrei B., fiul unui fost bandit, ucis de Securitate în munții Făgărașului, a venit în București după douăzeci si trei de ani de absență din țară, pentru a-și pune capăt zilelor la «Hotel Tranzit». A lăsat un bilet unde își exprimă rugămintea să nu-l regrete nimeni". Vezi tu, bătrânul chinez are un scop, s-o aștepte pe femeia căreia îi scrie, dar eu nu mai am nici unul. Când reușesc să nu beau, zilele mele sunt de o ucigătoare goliciune. Dar, apropo, din pricina ta m-am apucat să recitesc Don Quiiote. *Avansez greu cu lectura fiindcă pe mine aventurile bunului tău cavaler mă cam plictisesc. Cred că nu sunt de*

ajuns de romantic pentru a uita că monștrii arată altfel decât morile de vânt.
Așa că, scuză-mă, nu sunt în măsură să judec opiniile tale despre înțelepciune. Cel mult, aș putea să fac pe avocatul diavolului și să te previn că riști să deranjezi multe susceptibilități și să scandalizezi pe mulți. Vei fi bănuit, în mod sigur, de frondă sau, și mai rău, că încerci să pari interesant punând în cauză una dintre puținele valori ce și-au păstrat prestigiul într-o lume cuprinsă parcă de frigurile demitizărilor. Parcă îi aud mârâindu-și nedumeririle. În fond, ce vrea, ce urmărește? Să fie original cu orice preț? Să se amuze? Să procedeze ca primitivii care își băteau idolii când nu justificau speranțele puse în ei? Sau ține să judece înțelepciunea așa cum judecă femeia bărbații care au privit viața de pe fereastra unui subsol și n-au observat decât picioarele femeilor? Vor mai zice, poate, că nu e cazul să faci o problemă de principiu dintr-un deficit ce te privește exclusiv pe tine. Trebuie să te aștepți, așadar, la orice. Există tratate întregi, savante, despre înțelepciune, care nu pot fi răsturnate de cineva care vine să spună „după părerea mea". Eu te înțeleg, în principiu, mai ales că drama generației noastre a fost să descopere că, pentru a dura, dictaturile au nevoie nu numai de teroare. Cu ajutorul teroarei, se poate asigura numai frica. Or, frica,

singură, nu e o garanție suficientă. Și numai „înțelepții" pot demonstra în mod convingător că împotriva teroarei nu se poate face nimic, că tot ce-ți rămâne e să te adaptezi situației, să-ți vezi de treburile tale, să te „descurci" cumva, să-ți aperi pielea, să nu afli ce n-ar fi înțelept să știi, ci să aștepți, să te rogi, sperând, scârbit, în vremuri mai bune. Când am plecat eu, circula, îmi amintesc, în anumite medii din București, o teorie conform căreia, în vremuri grele, un om înțelept trăiește „la firul ierbii", nu ridică imprudent capul. Dar câți vor accepta că aureola înțelepciunii e frauduloasă? Mă tem că dacă te vei încăpățâna să susții asta, vei stârni numai mirări iritate. Lumea are cultul înțelepciunii. Și pe aici, fiecare copil e *învățat de mic să asculte de cei în vârstă, „mai înțelepți", la școală i se spune același lucru și, din o mie de oameni, nouă sute nouăzeci și nouă s-ar simți flatați, probabil, dacă li s-ar propune să facă parte dintr-un „conclav al înțelepților". Deci, riști să contrariezi, să pari un soi de terorist care dă buzna într-un templu. Nu mai există, azi, ca în vechime, un zeu sau o zeiță a înțelepciunii, însă există un mit al înțelepciunii. Și există o „dictatură a celebrității" de care ar trebui să ții seama. Dar, firește, faci cum crezi.* (Andrei)

Lupta împotriva prejudecăţilor seamănă cumva cu lupta împotriva moliilor şi a prafului. Te războieşti cu ele, pentru a fi înfrânt.

Mă uit la faţa uscată, pergamentoasă, a lui Erasm dintr-o mică reproducere după cunoscutul portret făcut de Holbein. Pe lângă acest înţelept cu trupul şubred, care e numai spirit, robustul Luther e zgomotos, carnal şi impulsiv. Se păstrează, încă, se zice, urma de cerneală lăsată de călimara pe care Luther a aruncat-o, furios, în diavol. Aşa ceva nu s-ar fi putut pune pe seama discretului, prea discretului Erasm. Şi totuşi, Erasm a scris *Elogiul nebuniei*! Tocmai el, înţeleptul prin excelenţă, reticent şi precaut, retras, plin de tact, a descoperit, probabil, în cele din urmă, că remediul nu stă în a îndrăzni mai puţin, ci în a îndrăzni mai mult... „Nimic prea mult", avertizau cei şapte înţelepţi. Şi, în prima clipă, eşti tentat să le dai dreptate. Dacă vorbeşti prea mult, eşti palavragiu. Dacă taci prea mult, eşti ursuz. Prea multă singurătate te sălbăticeşte. Prea multă sociabilitate te împrăştie. Dar „iubesc prea mult" sau „doresc prea mult" sună foarte trist. Iar în „nevoia de linişte" poate intra orice. Există, am cunoscut-o, şi o teroare a liniştii, a liniştii de cimitir extinsă pe străzi, în case; există o linişte creată de frică, o linişte în care te ascunzi ca într-o gaură de şarpe, o linişte în care nu se mai aude nici o întrebare, o linişte goală, stătută, mucegăită, sau o linişte plină de ură.

În orice caz, înţelepciunea a devenit un termen extrem de vag, care poate fi folosit şi de cel care

vrea să pună ordine în vălmășagul dorințelor și de cel care vrea să se abțină de la orice implicare; și de cel care aspiră să se ridice la o înțelegere superioară a lucrurilor și de lașul care ține să te convingă sau să se convingă pe sine că nu are chef să riște „prostește". Marii înțelepți sunt greu de urmat. Drept care lumea s-a grăbit să-și formeze o părere mai comodă despre înțelepciune. La limită, această înțelepciune înseamnă arta de a trăi cu minimum de risc și cu maximum de egoism. O istorie a înțelepciunii, făcută cinstit, ar fi, dacă-i exceptăm pe marii înțelepți, o bună propagandă în favoarea aripilor retezate artistic și a elanurilor cuminți te. Un „înțelept" adulmecă mereu direcția vântului pentru a ști ce „trebuie" să gândească și să spună. S-ar considera idiot dacă și-ar risca pielea. El se pricepe să nu-și creeze probleme și ține o socoteală exactă a avantajelor și dezavantajelor personale în orice moment, dar la câte nu se pricepe? E hotărât să vadă și să audă doar ce-i convine să vadă și să audă, cu grija de a nu fi prea sensibil la suferințele altuia. Se pricepe chiar să mimeze curajul, fiindcă nimic nu-i mai simplu decât să dai impresia vitejiei continuând să rămâi laș. Un „înțelept" perfect e un amestec de șmecherie, de lipsă de caracter, de abilitate, de oportunism, de precauție, de gol sufletesc. Ca să-i înșir însușirile ar trebui să mă refer la strategia struțului, la mersul felinelor, la adaptabilitatea cameleonului, la ondulațiile șarpelui, la viclenia vulpii, la mirosul ogarilor... și încă n-am terminat.

Să nu alunec, totuși, în pamflet. Problema care mă preocupă și pe care n-am îndrăznit, până acum, s-o formulez explicit e că, după părerea mea, există riscuri mai mari în reușita înțelepciunii decât în eșecul ei. Eram intimidat, și încă mai sunt cumva, de prestigiul înțelepciunii, de superstiția că „măsura", „tactul", „echilibrul" sunt valori de invidiat. Dar, în definitiv, ce înseamnă să fii înțelept? Să accepți cu inima ușoară tot ce e inevitabil, cum sună sfatul unui înțelept antic? Să nu-ți creezi singur dureri de cap? Să eviți locurile periculoase, să nu stai în centrul furtunii? Să nu te împotrivești unui rău care te-ar putea strivi? Să te consolezi ușor, să renunți cu seninătate, fără să te plângi și fără să regreți nimic? Să cauți o potecă pentru tine însuți când drumul public e plin de primejdii? Să te mulțumești cu ceea ce poți obține tu, fără să te mai intereseze alții?

Încă o dată, mă gândesc la ceea ce n-am cutezat, la pasiunile, furiile și disperările pe care mi le-am ținut în frâu, fiindcă m-am temut de consecințe, la grija cu care m-am uitat unde pun piciorul, la convingerea că inteligența nu poate fi decât rezonabilă... unde am greșit? Nici azi n-aș zice că e normal să ne amintim, de câte ori privim luna, că ea ne dă o lumină de împrumut. Și totuși, de ce-ar fi nevoie să visăm „cu măsură"? Rembrandt bătrân și Van Gogh bolnav nu și-ar fi găsit locul printre înțelepți: unul falit, părăsit de clienți și de amici, altul nebun și încă și mai singur, ce înțelepciune e asta? Și cum se poate ajunge la ceva ieșit din comun fără a dori *peste măsură* acel „ceva"? Eroii

și martirii au ajuns eroi și martiri nu pentru că ar fi fost „cumpătați", pentru că și-ar fi drămuit curajul și credința, de teamă să nu pună cumva prea multă pasiune în faptele și ideile lor, ci dimpotrivă. Ei n-au vrut sau n-au putut să-și menajeze forțele, să creadă, să simtă cu măsură, ci au mers până la a plăti, uneori, cu viața ceea ce au crezut și simțit. La urma urmei, nici dragostea, nici altă pasiune, dacă sunt trăite până la capăt, n-au cum să fie rezonabile; iar dacă sunt, cu atât mai rău!, faptul ar trebui să ne pună serios pe gânduri, căci a nu dori „peste măsură", a nu visa „prea mult" *niciodată* e un simptom grav, alarmant. Grecii, cu toți înțelepții lor, n-au găsit ceva mai bun, pentru a simboliza setea de zbor, decât să născocească o poveste despre un tânăr romantic care a avut ideea „nebunească" de a vrea să ajungă la soare. Și câte reușite admirabile au la bază un „grăunte de nebunie"? Poate că ne modelăm viața mai mult prin ceea ce nu facem decât prin ceea ce facem. Nu îndrăznim să săvârșim „ceva" într-o anumită împrejurare, avem rețineri și, fără să ne dăm seama, devenim consecința acelor rețineri, căci destinul acționează prin amănunte. Și cum să mai recuperezi ce n-ai trăit la vreme? Cele mai multe regrete ale mele se leagă de goluri pe care nu mai am cum să le umplu, de dorințe pe care mi le-am înăbușit. Acum știu că un „da" sau un „nu", rostite, clar, la timp, valorează uneori mai mult decât un întreg tratat de înțelepciune.

De aceea, oricât m-aș strădui, n-aș reuși să mă conving, azi, că e mai bine să renunți decât să

îndrăznești, că e mai inteligent să-ți temperezi pasiunile decât să le trăiești până la capăt. Am primit în viață mai mult decât am fost capabil să dau, dar poate tocmai de aceea am sfârșit prin a înțelege că e mai important să fii întreg, fără măsură, decât rezonabil și plin de regrete. Din păcate, am semănat păsărilor (din nu știu ce specie) care se lasă hrănite în timp ce clocesc, am luat de bun tot ce am auzit despre harul înțelepților. De abia azi constat că faimosul sfat al celor șapte înțelepți antici, înscris pe frontonul templului consacrat lui Apolo la Delfi, „nimic prea mult", pe care aș fi fost gata să-l aștern pe toți pereții camerelor pe unde am trecut, e, în realitate, o păcăleală, o înșelătorie. Căci, probabil o viață neîmplinită e o viață din care lipsește orice fel de exces. Și de ce să drămuiești singur când și așa, orice ai face, viața e scurtă!, vei fi drămuit? A trăi *posibilul* presupune a încerca, uneori, *imposibilul*.

Dar să nu mă complac în generalități. Revăd faimoasele ședințe de „excluderi" care se țineau lanț prin anii '50. Eram la Radio. Ne convocau, se umplea sala, așteptam să se formeze prezidiul și ne întrebam, cu teamă, cui îi venise rândul. La masa cu pânză roșie, se scula în picioare cineva, zicea „Tovarăși, ne-am strâns pentru..." și, în clipa următoare, aflam. I se găsise cuiva ceva rău la „dosar". Urma execuția. Victima se ridica de pe scaun și, ca un animal hăituit, încerca să scape. Se umilea, uneori își renega părinții, dădea asigurări de devotament. În zadar. „Verdictul" era stabilit

dinainte. Plecam de la acele şedinţe mutilat lăuntric, scârbit de neputinţa de a-mi depăşi frica şi din ce în ce mai „înţelept". În fond, totul a fost înfricoşător de simplu. Ne era ruşine de laşitatea noastră şi, în acelaşi timp, eram convinşi că nu avem altă soluţie, că „înţelepciunea" reprezenta o fatalitate.

Deocamdată, îţi mai spun doar atât. Ţăranii din Lisa lăsau, prin tradiţie, istoria pe seama politicienilor. Ei erau ocupaţi să semene grâul, să-l culeagă, să asigure carnea de tun pentru măcelurile mondiale şi să se roage. Aceasta nu era o „înţelepciune". Era o filosofie de viaţă, cu vechi rădăcini. „Înţelepciunea" care ne-a împins pe noi să acceptăm şantajul represiunii, să ne suim pe sârmă (nu e cazul tău, dar eu am făcut-o), a fost, poate, partea cea mai teribilă a tragediei noastre şi tocmai de aceea ne e foarte greu s-o explicăm...

Un „nebun patentat“

În „paradisul“ comunist, pedeapsa nu era izgonirea, ca în paradisul biblic, ci obligația de a rămâne pe loc, de a suporta „fericirea“. Și trebuia să fii recunoscător că nu ți se permitea să evadezi în „iadul“ capitalist. Erai obligat să înghiți fericirea, chiar dacă tu aveai poftă să fii nenorocit.

Totul depinde, cum vezi, de perspectivă! Aici aud mereu: „Cea mai...“. Sau: „Pe primul loc...“. Și nu e vorba doar de o manie a recordurilor. Fără clasamente, occidentalul nu s-ar descurca în jungla informațiilor care-l agresează zilnic. E obișnuit să elimine automat ce se află în afara „podiumului“ și, astfel, se simte mai sigur. Ar fi o dramă pentru el să se trezească în situația de a decide fără să i se spună ce anume se bucură de succes. Numai eu, fiindcă vin din Est, nu pot prețui harul de a fi exact și plictisitor. În privința asta, sunt mai aproape de voi decât crezi. Nu te lua după faptul că nu sunt omul cel mai potrivit căruia să-i vorbești despre Don Quijote.

Și cum aș putea fi? Poveștile cu „cavaleri“ n-au cum să-mi sune plăcut după ce am

văzut foşti colegi şi chiar foşti prieteni trecând pe celălalt trotuar pentru a nu fi obligaţi să mă întâlnească, să discute cu mine şi să se compromită! Domnii ăştia nu vroiau să se implice nici ca martori. Alcătuiesc o specie odioasă, din pricina căreia m-am umplut de resentimente cum te umpli de păduchi, deşi înţeleg că, atunci când eşti într-o colivie, n-are rost să te loveşti de gratii, e mai avantajos să zbori pe loc ori să aştepţi... Aşa că n-am de ce să apăr „înţelepciunea" care a prosperat în demenţa de la noi. Problema e dacă o asemenea experienţă nu te împinge să arunci miezul înţelepciunii şi să păstrezi cojile. Nu ştiu ce să zic. De câte ori îmi vâjâie capul din pricina liniştii, mi se pare că inteligenţa nu valorează doi bani dacă nu e dublată de o credinţă care să-i dea un sens. Dar în ce să cred? Eu aş avea mai multe motive decât tine să bat monedă pe faptul că zeii au preferat să ţină legătura cu oamenii prin nebuni, nu prin înţelepţi. Numai că nu toate nebuniile sunt admirabile. (Andrei)

De fapt, nu văd cum s-ar putea trage o graniţă între înţelepciune şi „nebunie" (folosesc mereu ghilimelele deoarece nu s-a găsit un alt cuvânt pentru „nebunia" care nu e a unei minţi tulburate, ci a unei minţi care îndrăzneşte mai mult). Ceea ce pentru unii e înţelept, pentru alţii e o „nebunie". Şi mai precizez o dată că îndoindu-mă de valoarea

înțelepciunii, nu mă gândesc la marii înțelepți, ci la acea înțelepciune uzuală care coboară strigătul la șoaptă, de teama riscurilor, și separă ce consideră „oportun" de ceea ce i se pare „inoportun" într-o pasiune; înțelepciunea care restrânge, care drămuiește, care ne recomandă să calculăm fiecare pas, cu atenție, pentru a evita o „nebunie".

În lumea noastră de „înțelepți" sună, evident, rău „nebun", „nebunie", „nebunește". Și poate că aici, în ironiile, condescendențele și compasiunile cu care sunt priviți cei cărora le lipsește ceva sau le prisosește ceva pentru a fi și ei „rezonabili", se află dovada că societatea e organizată ca să producă destine mediocre. Destinele de excepție contravin regulei. Lumea e contrariată de ele. Când nu le poate așeza în categoria, inexplicabilă, a geniilor, aduce vorba de un spital psihiatric. Și se liniștește. „Nebunul" e anormal!...

Grăbită liniște, totuși. Un Don Quijote „rezonabil" nu s-ar mai osteni să-și îmbrace armura. Ar azvârli-o, jenat, în magazie, uitându-se în jur, să vadă dacă nu l-a zărit nimeni. După care și-ar continua viața dinainte de povestea cunoscută. E mai bine așa? Cum ar fi arătat lumea fără nici un „nebun"? În aceeași frază în care îl consideră pe Don Quijote un „nebun patentat", Ortega y Gasset recunoaște că problema nu se rezolvă astfel. Bineînțeles că nu se rezolvă! Din contră, devine irezolvabilă. În fața unui „nebun patentat" e foarte mare ispita să vrei să te arăți mărinimos și să nu te mai judeci pe tine. Ești gata să exclami: „Bietul om s-a smintit". Și, cu asta, orice comparație neliniștitoare

e închisă, fiind înlocuită de o milă pe care, în cazul lui Don Quijote, abia gândul că „nebunului" i se acordă importante onoruri în enciclopedii o împiedică să se manifeste... Dar nu înțelepții, cu invitațiile lor la prudență, la moderație, au dezvăluit resursele sufletului omenesc (cel puțin, aceasta este convingerea mea), ci „nebunii"; mai exact, cei socotiți nebuni fiindcă au pus „prea mult" suflet în ceea ce au întreprins. Nenumărate fapte fără de care ne-am simți, toți, mai mizerabili decât suntem au fost considerate, la început, o „nebunie". Și există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin înțelepciune. Dacă protagoniștii lor ar fi fost înțelepți, nimeni n-ar mai fi știut azi de ei nimic. Ar fi fost niște persoane obișnuite, chiar mediocre. Ceea ce i-a salvat a fost ceea ce, la prima vedere, pare să fi fost eșecul lor. În cazul lui Don Quijote, fiecare biruință împotriva morilor de vânt îl apropie și mai mult de înfrângerea din viața reală. Dar cât de limpede arată această înfrângere că „nebunii" pot fi niște ratați, nu niște mediocri! că simplul fapt de a îndrăzni „nebunește" sau de a iubi „nebunește" te salvează de mediocritate! Când nu reușesc să-și încunune „nebunia" cu o izbândă, oricât de scump plătită, „nebunii" o fac printr-un eșec, în lumina căruia se vede dramatic de clar că un destin omenesc e mai mult decât un drum care leagă o copilărie de un mormânt.

Din nefericire, toată educația pe care o primim ne pregătește pentru a fi prudenți. Ideea care ni se inculcă este aceea a „omului rezonabil", în loc să fim îndemnați să punem în balanță tot ce avem

mai bun în noi. Căci e mai important să iubeşti o dată „nebuneşte" decât să fii rezonabil toată viaţa. Şi mi se pare evident că, pentru a-ţi da „măsura", trebuie să fii „fără măsură", să pui la bătaie *întreaga* ta putere de a dori, de a crede...

...exact asta susţin: întrucât nimic important nu s-a născut din reticenţe, întreaga perspectivă asupra înţelepciunii ar trebui regândită, probabil. Oare de aşa ceva avem nevoie, să învăţăm să pierdem, să ne consolăm? „Petele albe" din viaţa mea nu mă îndeamnă spre o asemenea concluzie şi, apoi, e dreptul meu să recunosc că m-am înşelat.

Nu sunt puţine situaţiile, experienţele care m-au apropiat de bănuiala că înţelepciunea e, în fond, rodul unei carenţe. De câte ori nu suntem în stare să riscăm, să ne lăsăm prinşi în vârtejul unei pasiuni, facem caz, automat, de înţelepciune! Dar, nu încape îndoială că „înţelepţii" mi-au stimulat aceste rezerve. Din încântarea pe care mi-o stârnea odinioară Ulise n-a mai rămas nimic după ce am văzut ce „glorioasă" carieră a înregistrat, prin Est, metoda astupării urechilor. Deoarece e mai simplu să nu auzi. Te scuteşti nu numai de primejdii, ci şi de procese neplăcute de conştiinţă. N-ai auzit şi gata! Eşti scos din cauză. Te poţi culca liniştit.

În „înţelepciune" au ieşit, de fapt, la iveală, ca untdelemnul, toate defectele ascunse ale înţelepciunii. Când eu şi alţii ne-am suit pe sârmă, am urmat, s-ar zice, sfatul din Hamlet: *„Şi puneţi gurii voastre lacăt, căci vremea e scoasă din ţâţâni". Dar am sfârşit prin a lăsa poliţiei politice mâinile*

libere pentru a-i înhăța, fără probleme, pe „nebuni". Nu suntem străini de „întâmplarea" că mitul lui Don Quijote a fost, a doua oară, supus degradării, că visătorii, naivii, încăpățânații au putut trece uneori drept nebuni ori s-au îndoit de „nebunia" lor. De ce să se mai bată cu morile de vânt? Doar pentru a-i vedea pe ceilalți ocolindu-i? Securitatea a avut asentimentul nostru să-i considere anormali pe cei care nu se controlau. Îmi vine în minte o scenă petrecută, cu ani în urmă, în autobuzul 368. O femeie blondă, cu ochi cenușii, a început, brusc, să zbiere. La început, nu înțelegeam ce spunea. Apoi, am tresărit. Striga: „Sunteți niște lași". Nimeni nu s-a întors spre ea. De teamă, pasagerii se prefăceau că n-o auzeau. Femeia a strigat iarăși: „Sunteți niște lași, niște râme. Răbdați orice face Ceaușescu". Bărbatul de lângă mine era palid. Mi-a șoptit, vădit înfricoșat: „E nebună". Nu știu nici azi dacă era, într-adevăr, nebună sau era „nebună" fiindcă striga în gura mare ceea ce gândeam și noi, dar nu îndrăzneam să spunem.

În realitate, comunismul a vârât în hainele „omului rezonabil" pe „omul nou", atrăgându-i atenția, pe un ton amenințător, ce „se cade" și ce „nu se cade". Ne grăbeam să ajungem la convingerea că, într-un regim al aparențelor, cum e un regim totalitar, nu ceea ce exista avea însemnătate, ci ceea ce se spunea că există. Și pe măsură ce deveneam mai „înțelepți", deveneam mai vulnerabili. „Înțelepciunea" noastră îi îndemna pe cei care ne-o impuneau să se lipsească de unele precauții de care, altminteri, nu s-ar fi putut dispensa. Într-un fel, „ei" chiar

contau pe acest gen de „înțelepciune", permițându-și să ia până și „înțelepciunile" scârbite drept consimțământ!... Pe scurt, abia acum înțeleg vorba apostolului Pavel: „Dumnezeu a trimis lucrurile nebune ale lumii ca să facă de rușine pe cele înțelepte". Și n-am pretenții de originalitate, afirmând că nu cunosc, în afara înțelepciunii, altă virtute în care să fie cuibărite mai multe vicii. De altminteri, nu e singura „reevaluare" la care mă văd obligat azi, când am senzația că ignoranța mea sporește, în loc să scadă, la fel cum sporește întunericul după ce mașinile de pe bulevard aprind farurile; și aproape totul devine relativ...

Când „nebunii" au înfruntat gloanțele lui Ceaușescu, „înțelepții" stăteau în pijama, acasă, așteptând, întrebându-se cum se va termina totul. Acum se răzbună pentru frica de-atunci și s-a recreat vechea solidaritate a „înțelepților". Au ridicat capul, au deschis firme, au intrat în politică, au dat iluziilor „nebunești" din decembrie '89 gust de vodevil prost. „Tot noi suntem deștepți", zic ei. Și poate că au dreptate. N-au riscat nimic, dar au ieșit în câștig. „Nebunii" s-au ales cu medalii, cu infirmități, cu regretul că au fost „proști" și cu batjocura „înțelepților" care se îmbogățesc. Dacă se arată nemulțumiți, sunt considerați, din nou, nebuni. Li se opune „voința majorității". Foști adulatori ai lui Ceaușescu țipă că împușcarea idolului lor a constituit o „trădare", dar nu se dau înapoi să profite de rezultatele „trădării"! Uneori, nu mă miră exodul românilor spre Apus.

De câteva zile, vara s-a năpustit cu toată forța peste București. Un soare agresiv întunecă pietrele și transformă orice plimbare la miezul zilei într-un act de curaj. În camera mea, căldura a devenit aproape insuportabilă. Pereții sunt încinși, au o febră bolnăvicioasă și, dacă nu m-aș teme de praf, aș sta continuu cu ferestrele deschise. Câinii vagabonzi umblă cu limba scoasă în căutarea unui petic de umbră. La stația de metrou, revistele pornografice nu mai au nici un haz. Se îngălbenesc la soare. În Piața Universității era să calc azi pe un șobolan mort. Și, culmea, pe căldura asta sunt răcit.

Marea sfidare

Bătrânul chinez mi-a explicat, tacticos și cu o voce albă, că bărbații au, în genere, acest defect, se cred grozavi dacă se laudă cu eșecurile lor. Unii sunt gata să strige în gura mare: priviți ce nereușită formidabilă! Asta fiindcă n-au reușit să impresioneze prin ceea ce au făcut. Enervați că n-au izbutit să obțină ceva „măreț" ori măcar demn, cât de cât, de luat în seamă, încearcă, uneori, să impresioneze altminteri, trâmbițându-și decepțiile! „De aceea mi-aș îngădui să vă dau un sfat, a adăugat el, cu aceeași voce albă. Vă supără?" „Dimpotrivă, vă sunt recunoscător", i-am zis, neștiind ce vrea să mă sfătuiască. „Trebuie să învățați să pierdeți cu seninătate, domnule Andrei. Veți vedea că, încet, încet, veți deveni alt om, veți atinge o culme unde răutatea nu mai există și nu vă mai atinge nimic." În primul moment, am crezut că sfatul lui era o ironie politicoasă, în stil asiatic. Am fost pe punctul să-i dau o replică mușcătoare, dar n-am apucat să spun decât atât: „Atunci de ce vă duceți în fiecare săptămână, luni seara, la poștă?". M-am oprit, căci am

sesizat o schimbare pe fața lui. „Asta-i altceva", a zis într-un târziu, fără să mă privească. Și pentru prima dată mi-am dat seama ce mă separă de el. Poate că sfatul bătrânului chinez era unul de bun-simț, dar ce să fac eu cu bunul-simț? Eu nu mă pot apăra decât prin dispreț. Stau atârnat între două lumi. De una am fugit, alta nu mă primește. În loc să-mi continui studiile de filosofie, m-am bălăcit în noroi, încercând să uit ce am visat. Dar dacă aș ascunde aceste înfrângeri, cum ascunde pisica murdăria sub pat, aș fi în primejdie. Mai pot să-mi dau curaj numai trâmbițându-le cu furie. Câtă vreme mai sunt în stare să mă agăț de un asemenea orgoliu, sau numește-l cum vrei, încă mai pot înfrunta nopțile de insomnie, fără să întind mâna spre tubul cu somnifere. (Andrei)

La drept vorbind, povestea lui Don Quijote este, oricum am privi-o, povestea unui eșec. Întâi, ca poveste de dragoste. Ce izbutește cavalerul? N-a ajuns la inima Dulcineei, cum și-a dorit. N-a reușit decât să se facă de râs, încercând s-o merite prin aventurile sale. Don Juan parcurge un drum invers. Nu iubește pe nimeni, dar le spune tuturor femeilor cu care vrea să se culce că e îndrăgostit de ele. N-are nici un merit, dar tocmai din asta își face un merit. Și chiar într-un plan mai larg, ce a izbutit cavalerul? Oamenii rezonabili au rămas neclintiți în ideile lor. Nu s-au grăbit să treacă

dincolo de zâmbete. Dimpotrivă, au făcut din Don Quijote un biet „anormal". Şi totuşi, ce limpede se vede în această poveste că există glorii pe care e imposibil să le explicăm prin reuşită! Don Juan nu e decât un misogin care s-a decis să joace rolul unui afemeiat. De fapt, cel mai important mit spaniol al iubirii e povestea unei iubiri ratate, a iubirii lui Don Quijote pentru Dulcineea. Un bărbat rămas singur, până la sfârşit, cu fantasmele sale, dar care îşi păstrează credinţa că singura glorie care merită să fie râvnită este gloria de a iubi, e infinit mai convingător decât un maniac al seducţiei care n-are nici o consideraţie pentru sentimente. Aproape bătrân, Don Quijote găseşte puterea să-şi îmbrace armura şi să se arunce într-o aventură. Nu dă doi bani pe dubiile înţelepţilor care se miră de „nebunia" lui. Şi nici pe compasiunea lor. Îşi fixează o ţintă şi puţin îi pasă ce zic alţii despre ea. N-o va atinge? Dacă fericirea nu e sigură, nimic nu ne împiedică s-o dorim. Eşecurile nu sunt toate la fel. Unele sunt penibile. Altele se tansformă în mit.

În primăvara lui 1990, m-am numărat printre cei care au mers, seară de seară, vreo şase săptămâni, în Piaţa Universităţii unde a avut loc cea mai lungă manifestaţie din Estul Europei şi, poate, din lume. Piaţa se umplea după-amiază, când ieşeau bucureştenii de la lucru. Dimineaţa, rămâneau acolo în jur de o mie de persoane care vegheau ca nu cumva poliţia să ridice baricadele ce blocau accesul maşinilor. Eu mă duceam, de obicei, la

căderea serii. Mi se întâmplase de câteva ori să devin ţinta unor manifestări de simpatie, ceea ce m-a umplut de groază, fiindcă nu ştiu să mă comport firesc în asemenea împrejurări. Întunericul îmi permitea să fiu martor fără să risc vreuna din lamentabilele mele stângăcii, datorită cărora am refuzat, constant, să mă urc în balconul Facultăţii de Geologie, de unde, sub un imens portret al lui Eminescu, oratorii se adresau mulţimii din piaţă. Preferam să mă strecor pe-acolo pe unde curioşii, care căscau gura la spectacol, se primeneau continuu, până ajungeam pe esplanada din faţa Teatrului Naţional, de unde aveam o imagine de ansamblu şi auzeam bine vocile amplificate de difuzoare. Discursurile, alternate cu cântece, durau până după miezul nopţii. Şi, probabil, aceea a fost prima şi singura agoră românească. Oricine avea ceva de spus putea s-o facă, beneficiind de un auditoriu care nu cunoştea plictiseala. Zecile de mii de oameni care umpleau până la refuz peluza din faţa Teatrului Naţional şi prelungirile Pieţei Universităţii jucau rolul „corului" din tragediile antice. Intrau în dialog cu „actorul" de pe scenă, salutând cu entuziasm ideile care le plăceau. Nu exista nici un program, totul se improviza, mulţimea era avidă de adevăr, beată de libertate, fericită să uite de mizeriile existenţei şi să-şi dea iluzia solidarităţii. Fiecare se considera frate cu fiecare, iar dacă se întâmpla să fie recunoscut un provocator strecurat în mulţime, era alungat cu aplauze, nu cu huiduieli.

Evident, eram o minoritate. Dar, oare, revoluţia română n-a fost făcută de o minoritate? Câţi români

au fost în stradă între 16 și 22 decembrie 1989? Cei mai mulți au asistat de pe trotuare la „evenimente" ori le-au urmărit de acasă. Tot ce se poate spune despre gloria iluziilor lui Don Quijote e valabil, însă, pentru iluziile cu care ne-am încurajat în primăvara anului 1990, unii pe alții, cei ce ne strângeam în Piața Universității. Acea manifestație-maraton a demonstrat că mai erau printre noi, atunci, destui visători, destui „nerezonabili", gata să se bată cu morile de vânt. Într-o vreme în care regula devenea alergătura după „ceva" (afaceri, buticuri, bani, putere), mii de bucureșteni au găsit în ei puterea de a fi nerealiști, participând la un soi de descântec, murmurat, strigat, cântat, noapte de noapte, sub ochii poliției.

Am iubit enorm acea „primă zonă liberă de neo-comunism", cum anunțau cu orgoliu pancartele de la intrarea în Piață, și am sperat că romantismul ei va convinge și pe alții. Cu atât mai îngrozit am fost când mi-am dat seama că idealismul nostru a stârnit ură, în loc de solidaritate. Nu mi-am putut explica în nici un fel vulgaritatea atacurilor de care a avut parte „Piața Universității". Mai ales că aceste atacuri nu veneau numai de la persoane care aveau motive să nu vadă cu ochi buni o mulțime ce cânta „mai bine huligan decât dictator". Destul de des veneau și de la oameni al căror loc era alături de noi.

Privit din afară, „spectacolul" era, poate, naiv și, într-un fel, meritam să fim luați peste picior de cei care-i disprețuiesc pe visători. Căci istoria nu e

făcută de idealiști. Pe deasupra, simplificam, ca niște copii, tragedia trăită de România în ultima jumătate de veac. Ne închipuiam, cu o imensă naivitate, că această tragedie se putea încheia, miraculos, într-o noapte. Asta nu mă împiedică să-mi fie aproape milă de cei care și-au bătut joc de „Piața Universității". Au pierdut o ocazie, cu care nu știu dacă se vor mai întâlni vreodată, de a visa cu ochii deschiși. Era ceva formidabil, Andrei, în acele nopți, te rog să mă crezi. Plutea în ele o adevărată vrajă. Să vezi mii de oameni îngenuncheați pe caldarâm și spunând cu voce tare „Tatăl nostru", între baricade, sub cerul înstelat, în timp ce, dincolo de mulțimea care se ruga, poliția privea nedumerită, de piatră să fi fost și tot te trecea un fior. Cum să nu-mi fie milă de realismul meschin al celor care ne-au luat în derâdere? Într-o lume terorizată și mediocrizată sufletește, de mitul „reușitei" (cariere, succes etc.), noi ne-am permis să participăm la mitul unui eșec. A fost marea noastră sfidare. Ne încurajam unii pe alții să visăm, să așteptăm, cu o credință care sfida orice calcul, și nu mă va convinge nimeni că așa ceva valorează puțin. Fervoarea inutilă cu care se cânta acolo „vino, Doamne, să vezi ce-a mai rămas din oameni" e una din dovezile cele mai frumoase că, după revoluție, au fost mulți romantici în București. Socotelile celor care ne-au persiflat au ieșit, de altfel, pe dos, fiindcă evenimentele au confirmat întru totul destinul lui Don Quijote. Hulită, batjocorită, „Piața Universității" a devenit, spre disperarea detractorilor săi, o legendă. Acum se circulă acolo. Poliția stă la

pândă. Cum apare pericolul blocării circulației, intervine și îi împrăștie pe „agitatori". Numai că asupra miturilor poliția n-are nici un control.

Un râs vulgar îmi poate strica uneori toată ziua. Îl aud și după ce mă îndepărtez. În zadar încerc să iau totul cu o anumită detașare sau „cu umor". Nu mi-a reușit niciodată să mă amuz pe seama unei situații în care m-am simțit atins de o vulgaritate. Am purtat amintirea ei, zile întregi, și uneori mai mult, ca un pietroi în stomac. Timiditatea am reușit să mi-o ascund, printr-o încăpățânare care poate deveni, la nevoie, și sumbră, dar oroarea de ridicol s-a dovedit mai puternică decât voința mea, făcându-mă să înțeleg că e de o mie de ori mai ușor să spui „am fost vinovat" decât „am fost caraghios", deși prima oară când am întâlnit o asemenea mărturisire, la Rousseau, ea mi s-a părut forțată. O bună parte din atenția mea se risipește, în modul cel mai zadarnic, în strădania de a evita situațiile în care m-aș putea face de râs. Și câte inhibiții, câte stângăcii își au originea aici! Nici în glumă n-aș fi în stare să parcurg zece metri în postură de cavaler rătăcitor. Pot încerca să alerg ca în tinerețe ori să stau la soare, vara, în orele cele mai fierbinți, uzând astfel de restul de imaturitate care mi-a mai rămas, dar simt că aș înfrunta și nefericirea mai ușor decât ridicolul. Lui Don Quijote nu-i pasă de „cei ce râd", înfruntă cu o superbă indiferență ridicolul de care se acoperă, de aceea, încă nedumeriți, cu o doză de perplexitate, vedem că devine sublim. Mai mult, „cei care râd" nu

reușesc în fața lui decât să se facă, până la urmă, ei înșiși de râs. Poate în primul rând oroarea de ridicol m-a ținut departe de cavalerul care călărește o mârțoagă cu aerul că a încălecat un autentic Pegas.

Și tot ea m-a ținut departe de explicația pe care o dau azi faptului că printre cei șapte înțelepți nu se afla nici o femeie: controversele pe tema înțelepciunii sunt exclusiv operă bărbătească! Numai noi suntem în stare să călcăm prin gropi sub pretextul că privim cerul. Păcatul de a rătăci îndelung pentru a descoperi o banalitate e un păcat masculin.

În principiu, știu, deci, că eșecurile răsunătoare au dezvăluit mai bine decât reușitele aventura sufletului omenesc. Nu mi-ar lipsi exemplele în această privință. Știu, de asemenea, că am în decepțiile mele cea mai serioasă dovadă a ceea ce am așteptat, am iubit sau am dorit. Și că ar trebui să fiu mai mândru de ele decât de ceea ce am reușit. Fie că mi-am apreciat rău limitele, fie că nu m-am putut abține să visez în exces, mă simt mai bun, mai puțin meschin, în dezamăgiri. De altfel, nereușitele nu depind de noi totdeauna. Pot avea cauze fără nici o legătură cu eforturile pe care le-am depus. Nu ne-a surâs norocul sau ni s-au pus piedici mai mari decât ne-am așteptat. Doar țelurile pe care ni le propunem depind, exclusiv, de noi.

Apoi, sunt lucruri pe care, oricum, nu le-aș fi avut, deoarece nu eram în stare să le obțin. Mi le-am apropiat, măcar așa, visându-le, cu riscul de

a constata că viața nu e doar un vis. Ce aș câștiga alungându-mi regretele? Din moment ce am regrete, înseamnă că aș fi putut fi mai mult decât sunt în această clipă... Cu toate acestea, mă bântuie uneori spaima ratării. Am lăsat în urmă o existență de acrobat, cu bucurii egoiste și tristeți vagi. Am trăit cu teama de a nu mă trezi căzând în gol. De fiecare dată, în momentele de pericol, m-am prins de sârmă. Sau am fost ajutat. Unor medici, mai ales, trebuie să le fiu recunoscător. În cei mai dificili ani, mi-au dat și alimente. Am aflat, așadar, cum arată solidaritatea. Am aflat și că încordarea nervoasă te poate umple de pete roșii, ca o eczemă a angoaselor, am gustat din umilința de a vedea că e greu să rămâi întreg într-un război atât de inegal cum a fost cel purtat aici în Est între individ și „dresori", dar cu ce drept aș vorbi ca Andrei? N-am fost obligat să-mi întrerup studiile, să dorm prin barăci și să devin salahor. Am cunoscut dragostea. Am un fiu. Am scris cărți, am sperat, am disperat. Ce pot cere în plus? Am călătorit. Nu atât cât își imaginează unii, însă nu mă pot plânge. Cu mai puține scrupule, n-aș fi ajuns să fiu vânat de mineri, după revoluție. Am acționat, însă, ca un idealist încăpățânat, mânat parcă de o prostească nevoie de a ieși în pagubă, și mi-am primit plata în ură. Ticăloșii îmi dau cu tifla. Dar era mai bine să fiu printre ei? Și de ce n-aș avea orgoliul sărăciei mele? De ce n-aș fi mândru că am găsit puterea să vorbesc de regrete într-o perioadă în care lichelele sunt curate ca lacrima? Se poate „reuși" pe un drum care te descalifică? Din contră,

te poți rata prin „succes"! Am dorit să fiu liber, să spun ce cred, ce simt. Am renunțat la contabilitatea avantajelor și dezavantajelor. Nimic mai mult. Dar nu e de ajuns? Nu e enorm? Mici semne, discrete, de solidaritate primesc aproape zilnic. Ce altceva să vreau? Bani? Onoruri? Chiar dacă nu trăim pentru a ne „instrui", tristețile sunt mai instructive decât bucuriile. Mi se întâmplă și azi să amuțesc în clipa în care am șansa de a fi ascultat de cineva și devin guraliv în societatea moliilor. În rest, ce să-mi reproșez? Credeam că, după calvarul mersului pe sârmă, ne vom arunca într-o furie de a trăi. M-am înșelat. Nu e decât o furie urâtă, azi, a clovnilor lui Ceaușescu și a groparilor revoluției. Nu aveam de ales. De câte ori mă întorc la nopțile din Piața Universității, îmi spun că noi care am fost izgoniți de-acolo suntem mai câștigați decât cei care au trimis poliția și minerii. Ei n-au reușit decât să alunge rugăciunea din stradă, în timp ce noi am aflat că lipsa de realism poate fi uneori purificatoare.

Don Quijote putea fi român?

În noaptea asta miros groaznic a străin și mă exasperează hărmălaia din port. Bătrânul chinez s-a întors din oraș adineaori. Niciodată n-a venit atât de târziu acasă. Mergea greu, mai nesigur decât de obicei și s-a oprit în dreptul ușii mele. Poate, simțea nevoia să discute cu mine, să-mi spună ceva. Văzând lumină sub ușă, și-a dat seama că nu dormeam. S-a răzgândit, însă. S-a îndepărtat cu aceiași pași greoi, după care am auzit cum a deschis, pe rând, cele trei broaște, și zgomotul ușii închise. Mi-a părut rău că n-am ieșit, chiar dacă era ușor „afumat". Ar fi fost mai bine pentru amândoi. Căci, în afară de el, nu cunosc pe nimeni în această casă. Mă salut cu ceilalți colocatari, când ne întâlnim pe scară, dar nu știm nimic unul despre altul. Uneori, mă gândesc cu melancolie că la noi nimic nu stăvilește curiozitatea vecinilor, că e aproape cu neputință să-ți aperi intimitatea. Aici, nimic nu mă stânjenește și tocmai asta e îngrozitor.
(Andrei)

De mic, am fost învățat să mă feresc de „gura satului". Această „gură a satului" era, în același timp, o instanță ocultă și o sperietoare. Dacă intrai în „gura satului", nu te mai putea salva nimeni, întrucât, la Lisa, tradiția ținea loc de lege.

În București, legea ține loc de tradiție, dar destul de repede am descoperit că nici aici nu eram de capul meu. Există și o „gură a lumii", mai vagă decât „gura satului", însă nu mai puțin de temut. Pentru mentalitatea românească, „fumul" e mai important decât „focul", de aceea e aproape imposibil să scapi de ceea ce „se zice". De vreme ce a ieșit „fum", aproape nu mai trebuie dovedită existența „focului". E ceva necurat la mijloc, zice „gura lumii", fiindcă, nu-i așa?, fără „foc" nu iese „fum". *Quod erat demonstrandum.* În consecință, dezmințirile nu fac decât să sporească nebuloasa zvonurilor. „Gura lumii" e un fel de Moloh, pe care nimic nu-l satură. Și înțeleg ce trebuie să simtă un român emigrat, departe de acest Moloh. Mai întâi, are, probabil, sentimentul că a scăpat de o belea, de bârfă, de ceea ce „se zice". Apoi, încearcă, bănuiesc, o senzație de gol. Lipsindu-ți „gura lumii", îți lipsește o busolă. De jur-împrejur, numai „străinătate".

Din același motiv, probabil, un român pustnic reprezintă o raritate. Căci pustnicul nu se mai poate baza decât pe ideile sale. Nu mai poate beneficia de ceea ce „se zice". Or, așa ceva seamănă cu aventura cosmonauților care ies din navă. Depindem de „gura lumii", cum depinde occidentalul de

clasamente, fiindcă vom fi priceput, încă de pe vremea când dacii puneau capete de lup în steaguri, că un urlet nu ține locul haitei. Poate, aceasta l-a determinat pe Rădulescu-Motru să afirme într-o conferință ținută la Ateneu, în 1910, că românul, deși se găsește lângă munți, n-a fost tentat să-și sape gândul în piatră. A preferat să-și „verse" focul inimii stând de vorbă cu lumea, o lume trecătoare, ca și el. Așa se explică, probabil, și gustul pentru „trecător", pentru „ne-durabil" care reprezintă, aș spune, cucerirea cea mai adâncă a înțelepciunii noastre. În România nu te amenință, ca în Grecia, în Italia sau în Spania, melancolia ruinelor. Ruinele vechi sunt puține și nu provin din edificii sau monumente ambițioase, care au încercat să umilească timpul, să-l înfrunte, să-l învingă, și au sfârșit prin a fi umilite, învinse de timp. Românul a avut smerenia sau orgoliul de a nu sfida eternitatea. Și-a făcut intenționat casa din lemn, s-ar zice, ca ea să nu fie provocatoare. A acceptat gândul că totul e trecător și s-a instalat în „vremelnic" cu o bucurie care, practic, l-a eliberat de angoase. O casă de lemn a fost „casa mea", „casa construită de mine" sau, cel mult, „casa construită de părinții mei". În felul acesta, românii au trăit fără prea mari spaime metafizice, în intimitatea „posibilului". În mod logic, „imposibilul" devenea, la noi, „nebunesc".

> *Cred că a venit momentul să afli adevărul. La câțiva ani după ce am sosit aici, am trecut printr-o criză nervoasă gravă. N-am mai vrut să văd pe nimeni. M-am încuiat*

în casă și uram pe toată lumea. De la un moment dat, nu mai țin minte ce s-a întâmplat cu mine. M-am trezit la spital. „Am înnebunit?", a fost prima întrebare pe care am pus-o doctorilor. Ei au negat. Mi-au spus că a fost vorba de un surmenaj grav și că am înghițit o doză prea mare de sedative. După ce am plecat din spital, m-am dus, în prima duminică, la biserica românească. Nu eram deloc în relații bune cu enoriașii bisericii din cauza unui conflict mai vechi. N-are rost să intru în amănunte. Ca să-ți faci o idee îți spun doar că o inițiativă care promitea să fie interesantă s-a soldat, după un obicei românesc, doar cu alegerea unui comitet format dintr-un președinte, doi vicepreședinți și doi secretari. Mă înfuriasem. „Domnilor, le-am zis, vă comportați jalnic. Vi se pare că exilul e un merit? De asta ați plecat din România?" Fusesem socotit, după asta, „diversionist". La biserică, m-au primit șușotind și uitându-se la mine ca la o arătare. De atunci, i-am ocolit, m-am izolat. Nu m-am mai dus deloc la biserică. Mă indispunea să văd aceleași figuri cum își fac cruce și clevetesc, amestecând bârfa cu rugăciunea. Pe urmă, se duc acasă și trăiesc o săptămână din bârfa duminicală. Merci. *Mai bine lipsă. O singură dată m-am mai dus la o întâlnire a românilor de aici, la câtva timp după revoluție, dar și atunci am regretat. Băusem*

și le-am vorbit cam așa: „Ați vrut să vi se promită că, odată ajunși la București, veți fi primiți în triumf, veți fi sărbătoriți ca eroi ai neamului. Asta ați vrut, nu? Și întrucât cei de-acasă nu s-au repezit să vă întindă covorul roșu, v-ați supărat. Acum doriți, se pare, sincer ca în România lucrurile să se încurce, să meargă din ce în ce mai rău. Astfel, puteți striga fericiți: «Noi am avut dreptate!»". S-au supărat și mai rău pe mine. După asta, m-au forfecat, m-au tocat mărunt. Câțiva au lansat zvonul că aș fi „agent", unul din ouăle de cuc pe care Securitatea le împrăștie prin cuiburile occidentalilor, dar, fiindcă am avut o criză de demență, am fost azvârlit la coș. Alții s-au mărginit să spună că sunt prost-crescut, bețiv, un „nenorocit", un „gunoi". Ce mai, m-au vârât în toate cazanele iadului. Așa că m-am transformat singur în fantomă. Am intrat în ceea ce eu numesc „al doilea exil". Adică, m-am exilat și din ghetoul românesc de aici. Înțelegi acum de ce mie nu-mi vine să glosez pe tema „nebuniei"? Nimeni nu m-a lămurit ce fel de criză a fost aceea în urma căreia m-am trezit la spital. Oricum, din pricina insistențelor tale, am o lectură nouă a aventurilor lui Don Quijote. Știi ce m-a izbit? Mă tem că, în genere, românii n-au respect pentru sentimente. Vorbesc de ele fără să le trăiască în profunzime. Așa se și explică, probabil,

că nu avem, din păcate, o mare poveste de dragoste, una de felul celei a Annei Karenina sau a lui Romeo și a Julietei. Or, tocmai respectul pentru sentimente îl caracterizează pe Don Quijote, căruia i se pot reproșa multe, dar nu că se joacă vreo clipă cu ceea ce simte. Din moment ce iubește o femeie, Don Quijote consideră scandalos să se bârfească pe seama ei și înjositor să-și plece urechea la ce clevetește lumea. Impresia mea e că dacă Cervantes ar fi scris în limba română, eroul lui ar fi stârnit un interes minor. Cum se zice prin mahalaua bucureșteană, fanții de la noi nu s-ar fi putut stăpâni să nu facă „mișto" de acest cavaler bătrân care e atât de „nebun" încât e în stare să dorească gloria doar pentru a cuceri inima unei femei. „Ce prost e", ar fi exclamat fanții noștri, fără să le treacă prin minte că „prostul" ăsta judecă lumea după alte legi. (Andrei)

Faima toreadorilor, care înfruntă moartea ca să depună urechea taurului la picioarele unei femei, demonstrează cu prisosință că Don Quijote n-a apărut întâmplător în Spania. Așa cum îl cunoaștem din paginile lui Cervantes, el are ceva ne-european în ființa lui. E străin și de spiritul cartezian al francezilor și de disciplina germană, n-are nimic din neutralitatea elvețiană, din exuberanța gălăgioasă a italienilor sau din spleen-ul flegmatic al britanicilor. Nu poate fi conceput mergând călare

printre ruinele Greciei, concurând cu mitul lui miturile zeilor, şi cu atât mai puţin pe o şosea olandeză, în ciuda faptului că în Olanda există mori de vânt. În Rusia, ar fi ajuns cu siguranţă în Siberia, iar în Norvegia ar fi eşuat lângă un foc. Don Quijote nu-şi putea scoate armura decât dintr-o magazie spaniolă. Numai în Spania iluziile pot fi mai importante decât realitatea şi joacă acelaşi rol pe care-l joacă stafiile în Scoţia. Încât nu e cazul să ne simţim jigniţi dacă ne spune cineva că, la noi, Cervantes n-ar fi avut succes. E vorba, în bună măsură, de o lacună a spiritului european şi ne aflăm, la acest capitol, într-o ilustră companie.

Altele, probabil, ar trebui să ne preocupe. La noi se face o confuzie gravă între minciună şi iluzie. Ni se pare că iluziile mint, eroare plină de consecinţe. Şi poate că primul lucru care ne-ar fi intrigat la Don Quijote, dacă l-am fi cunoscut primii, ar fi fost sinceritatea lui, de neînţeles pentru noi. De ce un bărbat cu experienţă, cum e cavalerul, care a avut posibilitatea să vadă cu câtă grijă îşi dezvăluie oamenii şi, îndeosebi, îşi ascund gândurile, e atât de deschis? De ce, în timp ce alţi aspiranţi la glorie se prefac, plini de modestie, că disprețuiesc gloria, socotind-o simplă deşertăciune, el nu se sfieşte să declare că o doreşte? Mai ales că avea un minunat prilej să se arate altruist, generos, pretinzând că porneşte la luptă exclusiv de dragul altora, că nu-l interesează nici nemurirea, nici faima, că numai existenţa prea multor monştri l-a determinat să îmbrace armura. Atâţia au făcut-o înaintea lui. El de ce a preferat să strige în gura mare

ceea ce alţii se străduiesc din răsputeri să ascundă? Nedumeriţi, noi l-am fi bănuit de viclenie. Ce urmăreşte oare caraghiosul ăsta? am fi zis. Probabil, are un scop ascuns, dacă e întreg la minte. Altminteri, de ce s-ar expune? Mai ales la vârsta iui.

Apoi, ne displace, vai, reuşita când nu e personală. Oricine izbuteşte să se impună, cât de cât, pe malul Dâmboviţei, provoacă în alţii pizmă, dorinţa de a-l nimici sau, măcar, de a-l devaloriza. Nu suportăm ieşirea din serie. În aceeaşi măsură în care înclinăm să exagerăm valorile străine, suntem porniţi să le înjosim pe ale noastre. „Dictatura celebrităţii" funcţionează numai dacă ne gâdilă vanitatea sau e impusă din afară. De aceea înainte de a fi compătimit, Don Quijote ar fi fost desfiinţat prin invidie şi bârfă. Harul nostru, inegalabil, de a cleveti ar fi risipit, bănuiesc, orice urmă de mister în jurul lui, iar despre Dulcineea ar fi circulat poveşti deocheate care l-ar fi făcut şi pe Sancho Panza să roşească. Intrat în „gura lumii" de la noi, Don Quijote era condamnat să depindă de ceea ce „s-ar fi zis" despre el.

Acum, după ce a ajuns un personaj ilustru, e, desigur, altceva. Fanţii noştri trebuie să înghită în sec, iar „cei care râd", de obicei, se văd nevoiţi să se reţină. Pe culmea ironiilor de care a avut parte, Don Quijote a devenit celebru, ceea ce valorează la noi mai mult decât calitatea de a fi o persoană onorabilă. E riscant pentru „cei care râd" să-şi afişeze dispreţul. Puţini sunt dispuşi să admită că le lipseşte orice urmă de romantism, de aceea până şi compasiunea e amestecată, adesea, cu puţină

admirație convențională, impusă de autoritatea celebrității.

> *L-am întrebat pe bătrânul chinez ce știe despre istoria noastră. Foarte jenat, și-a cerut scuze. „Spre rușinea mea, cunosc puține lucruri, domnule Andrei, despre istoria popoarelor. M-au interesat, mai degrabă, miturile lor. Am avut impresia că, în felul acesta, le înțeleg mai bine. Povestiți-mi un mit românesc, vă rog." În clipa aceea, m-am zăpăcit. Un mit? Ce mituri avem noi? Bătrânul aștepta. Nu bănuisem această latură a preocupărilor lui. Și ce mit românesc puteam să-i povestesc? Nici* Miorița, *nici* Meșterul Manole *nu sunt propriu-zis mituri. Pentru prima dată mi-am dat seama că există câteva superbe legende românești, însă ar fi abuziv să le socotim mituri. I-am explicat în cele din urmă că, din pricina condițiilor în care am trăit, am fost prea obsedați de realitate pentru a crea altceva decât legende. Și am trecut la istorie. I-am spus că partidul comunist nu putea umple cu membrii săi, în 1944, în România, nici măcar o sală cu o mie de locuri. După patruzeci și cinci de ani, în decembrie 1989, străzile Bucureștiului erau pline de români care se săturaseră de comunism și l-au silit pe Ceaușescu să fugă. „Și câți membri avea atunci partidul comunist?", m-a întrebat el. „Aproximativ, patru milioane."*

„Și câți au fost gata să ajungă în temniță pentru ideile lor?“ „Nici unul.“ N-a mai zis nimic. Deodată, m-a fulgerat o bănuială. „Dumneavoastră v-ați născut în China comunistă?“ Așa am aflat că bătrânul s-a născut și a trăit în Taiwan. În China s-a dus pentru femeia pe care o iubea și a nimerit în închisoare fără să priceapă de ce fusese suspectat că venise să spioneze. Am încercat să-l fac să înțeleagă ce s-a petrecut la sfârșitul războiului, cum am fost trădați de Occident și sacrificați lui Stalin. Românii au priceput greu că Estul nu e pentru Occident decât o tablă de șah pe care se poate juca orice partidă. Abia mai târziu s-au dumirit, când Occidentul, în dorința de a face din Ceaușescu un pion împotriva Moscovei, nu s-a dat înapoi să-l răsfețe, inclusiv cu titluri academice, deși știa că era un semidoct. „Ce puteau face românii după ce puhoiul armatei roșii s-a revărsat peste Estul Europei? l-am întrebat. Aveau la dispoziție două căi, dacă nu deveneau comuniști convinși, cum au fost nemții naziști convinși. Să se îndrepte cu toții spre pușcării ori să-și ascundă gândurile și să se prefacă.“ „Vreți să spuneți că duplicitatea a fost o formă de rezistență?“, m-a întrerupt bătrânul, întorcând spre mine o față imobilă, pe care nu puteam deslușI ce părere avea despre explicațiile mele. Am ezitat. Dar pot să-i înjur pe românii

de aici, nu și să mă văd disprețuit, ca român, de străini. „Da, i-am zis, a fost și o formă de rezistență. A salvat numeroase vieți, a limitat crimele. Duplicitatea nu e, bineînțeles, ceva cu care să te lauzi, dar pentru noi a fost un refugiu, un adăpost. Românii au căzut o singură dată în capcană, când Ceaușescu a denunțat invadarea Cehoslovaciei. În rest, au bătut din palme cum tulbură apa o sepie în pericol." N-a mai spus nimic. Poate și din delicatețe. (Andrei)

În afară de greci, de spanioli, de scandinavi și de nemți, celelalte popoare din Europa nu prea au mituri. Mitologia romană este o simplă pastișă după cea greacă. Nici rușii, atât de înclinați să coboare în tenebrele sufletului omenesc, n-au, practic, o mitologie. Fantomele care bântuie castelele Scoției, zânele din poveștile Estului ori spiridușii din basmele Țărilor de Jos nu reprezintă „mituri".

Fără îndoială, voievozii noștri n-au fost mai prejos decât Agamemnon, Menelau și ceilalți prinți rurali, cântați de Homer, iuți la mânie și la băutură, care s-au dus sub zidurile Troiei și s-au acoperit de glorie. În plus, în vreme ce eroii *Iliadei* s-au bătut ca să răzbune un adulter, voievozii noștri s-au bătut cu turcii, cu tătarii, cu polonezii, cu ungurii, ca să ferească țările române de lăcomia altora, și au ținut piept semilunei ca să apere crucea. Numai că, la noi, totul este la nivel rațional. Munții noștri sunt buni pentru excursii sau studii

de geologie, nu pentru a fi populaţi de zei. Urcându-i, nu te apropii de Dumnezeu mai mult decât în câmpie. De la zeul dacilor, Zamolxis, nici un zeu n-a mai înfiorat pădurile noastre. În Grecia, zeii umblă şi azi pe urmele caprelor, căutând umbra săracă a măslinilor şi a chiparoşilor. În Anglia ceaţa e plină de stafii care dau târcoale crimelor vechi, în Sicilia până şi mizeria e secretă, iar în Nord cerurile reci, sticloase, te neliniştesc. La noi, peisajul e parcă domesticit. Nu bântuie monştri, ca prin mlaştinile de aiurea, nici vrăjitoarele, din Evul mediu european. Doar duhurile morţilor agită iarba. Dracula ne-a fost impus de străini. Pentru români e la fel de exotic ca „omul zăpezilor". În fine, tristeţea însorită a pământurilor pe care avansa Don Quijote, plecând din La Mancha, nu o vezi decât cu totul întâmplător la noi, iar morile de vânt, câte sunt, foarte rare, prin Deltă, nu-ţi dau nici un fior. Te fac să te gândeşti nu la vedenii, ci la utilitatea lor practică, ieşită din uz. Nici o grotă din România nu e de ajuns de departe pentru a da unui sihastru senzaţia că e rupt de lume şi, nu întâmplător probabil, singura noastră legendă care are prestigiul unui mit e una despre melancolia ce o inspiră moartea.

Nici în oraşe lucrurile nu stau altfel. În nici un oraş românesc nu poţi să fii cu totul singur. Nici măcar în Bucureşti. Inclusiv singurătatea e domesticită. Şi, uneori, vulgarizată. Nu te împinge nici să te revolţi până la capăt, nici să te cunoşti până la capăt. Te lasă să oscilezi între ceea ce îţi lipseşte şi ceea ce visezi. Dacă adăugăm la asta faptul că

am trăit, volens-nolens, mai aproape de istorie decât de Dumnezeu, devin limpezi și altele. Noi n-am fi rezistat, ca grecii, câteva milenii, să nu ne suim în Olimp. Tentația de a-i spiona pe zei și de a bârfi apoi, eventual, pe seama lor ar fi fost prea mare. Ne-am fi grăbit să escaladăm muntele, ca să ne convingem ce e adevărat și ce nu, iar zeii noștri ar fi devenit destul de repede subiect de bășcălie.

Există, în schimb, două false mituri care exprimă relațiile noastre cu istoria. Amândouă stau sub semnul unor vorbe celebre, rămase de la cronicari. Grigore Ureche ofta, constatând că suntem așezați „în calea răutăților", iar Miron Costin observa, cu melancolie, că nu e omul deasupra vremurilor, ci, dimpotrivă, bietul om se află sub vremi. Cele două „mituri" se completează, în realitate, reciproc. Unul aruncă vina, pentru ceea ce ni se întâmplă, asupra soartei, care ne-a așezat rău, celălalt ne convinge că, în general, nu te poți împotrivi vicisitudinilor soartei. Concluzia nu e greu de tras. E mai bine, mai cuminte, să te scuteşti de neplăceri și de riscuri, fiind înțelept!

Dacă judec după proverbele noastre, nu cred să fi existat vreun popor mai obsedat de înțelepciune ca noi. Am transformat în virtute chiar puterea de a aștepta. Ne-am comparat cu pietrele și am disprețuit apa care trece. Nici o nenorocire nu e fără sfârșit, ne-am zis. Dacă ai suficientă răbdare, o păcălești. După fiecare bătălie câștigată, voievozii noștri înălțau o biserică pentru a-și da curaj să reziste la viitoarea năvălire a turcilor sau a tătarilor

și, după fiecare înfrângere, și-au amintit că bietul om e sub vremi, încredințați că răul și binele nu depind decât aparent de noi.

Și amărăciunea lui Grigore Ureche, și melancolia lui Miron Costin au trecut din generație în generație, privite ca o axiomă pe care nimeni nu simțea nevoia s-o dovedească, deși motive de îndoială ar fi existat. Secole la rând, au năvălit peste noi, ba turcii, ba tătarii. Năvălitorii au ars sate, au prădat, au semănat groază. Rușii au privit și ei cu poftă spre țările române. Habsburgii, la fel. Ne-am bătut cu ungurii, cu polonezii. Dar, oare, numai noi am fost așezați „în calea răutăților"? Situată între două pietre de moară, Polonia s-a văzut de câteva ori împărțită. Apoi, cât de „sub vremi" ne-am simțit noi, în realitate? Dacă au fost nu puțini domnitorii care și-au cumpărat tronul, pe bani grei, la Stambul, n-au fost rare nici cazurile de sfidare a Porții otomane. Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul au uimit multe curți europene prin îndrăzneala lor. Iar multele capete tăiate, de la Miron Costin la stolnicul Constantin Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, par să dezmintă teoria capului plecat. Sârbii au stat cinci secole sub turci, ca într-un somn istoric. Noi am ațipit numai.

De aceea, impresia mea e că fatalismul nostru nu e tocmai inocent. El ne-a servit pentru a ne convinge că nici un rău nu ne va răpune, câtă vreme îl îndurăm tăcuți, și pentru consolări. Cu ajutorul lui, ne-am putut privi cu înțelegere prudențele, reținerile și ne-am asigurat justificările, scuzele, de care aveam nevoie. Departe de a ne

apărea ca un deficit de îndrăzneală, resemnarea ne apare înțeleaptă. În „calea răutăților" trebuie să fii atent, cu atât mai mult cu cât ești „sub vremi"!

Din această perspectivă, Don Quijote devine pueril. Și e greu de găsit o bază filosofică mai trainică împotriva „nebuniei" lui.

Desigur, și alte popoare care, dintr-o pricină sau alta, au fost obsedate că trăiesc într-o provincie, mai expusă, a timpului și-au idealizat virtuțile și și-au minimalizat cusururile. Dar noi nu ne-am oprit la atât. I-am privit cu ochi răi pe cei care și-au permis să pună în cauză imaginea pe care ne-am format-o despre noi. I-am acuzat că nu înțeleg cu câte sacrificii a fost răscumpărată dăinuirea noastră. Am plătit un tribut generos demagogiei lirice pe tema virtuților noastre, convinși că o facem din patriotism, iar neputința de a ne recunoaște defectele ne-a împiedicat să ne cunoaștem și calitățile. Am dat cu tifla Europei de câte ori am simțit că ea nu ne privește cu suficientă simpatie și ne-am romantizat istoria. Aproape toate înfrângerile pe care le-am suferit au devenit, sub pana istoricilor noștri, victorii, fiind amestecate cu biruințele reale, încât nu mai știm prea bine dacă am fost învinși în vreo bătălie. I-am considerat „viteji" și pe domnitorii care n-au avut alte calități decât ușurința de a tăia capetele neascultătoare.

Ce loc pentru „neînțelepciune" exista, la noi, în aceste condiții? Când trebuie să-ți aduni puterile pentru „a supraviețui", nu prea ai chef să te bați cu morile de vânt. Te gândești, înainte de toate, să

rezişti. Nu e de bun-gust, ne-am zis, să sfidezi riscurile, să nu-ţi pui problema „ce se cade" şi „ce nu se cade", ce e „recomandabil" şi ce e „prea mult", de vreme ce ai o singură viaţă, şi aceea ameninţată. Istoria ne-a învăţat sau, mai exact, ne-a silit să mizăm pe ceea ce „se poate", nu pe imposibil. Tot ea a făcut ca disperările noastre să nu fie pure. În ele s-au cuibărit mereu tot felul de calcule şi de consolări. Nu prea avem gustul utopiei, nici sentimentul tragicului, se pare. Până şi în sacrificii ne urmăreşte obsesia utilităţii. Zădărnicia ne irită, ne demoralizează, ne revoltă.

Nu e de mirare că „nebunii" noştri şi-au ratat, de obicei, „nebunia". Au avut măcar un „grăunte de înţelepciune" care a stricat totul. Nu ne-am putut da întreaga măsură prin lipsa de măsură. Dimpotrivă, ne-am măsurat gradul de seriozitate după capacitatea de a fi rezonabili. Şi mă îndoiesc că un român e tentat să spună ca Luther: „Nu pot altfel". Tendinţa noastră e să zicem: „Se poate şi aşa". Căci ne împăcăm, la nevoie, cu orice. Daţi cu capul de toţi pereţii istoriei, ne-am însuşit înţelepciunea cu forţa, din care cauză nu le-am mai putut acorda credit „nebunilor" decât dacă au reuşit să devină celebri.

> *Eu sunt prea lucid ca să pot umple singurătatea vorbind despre singurătate. Ieri, mă hotărâsem să reiau un proiect mai vechi, să scriu o carte despre Nietzsche unde să demonstrez că „uciderea lui Dumnezeu e, în realitate, o crimă pasională,*

săvârșită din disperare. Nu am, însă, energie să trec dincolo de intenții. Și acest proiect s-a născut mort. Stau și mă uit la spuma pe care o fac valurile, la țărm. Probabil, așa arată și viața mea. M-am agitat, m-am risipit, fără să las nimic în urmă. Am pierdut, rând pe rând, sănătatea, tinerețea, șansa de a pune bazele unei cariere filosofice, pentru a afla ce? Că nu sunt bun de nimic și nimeni n-are nevoie de mine. Nu sunt bun nici măcar să-mi transform orgoliul în „nebunie", cum zici tu. Vroiam să scriu despre asasinatul metafizic comis de Nietzsche ca să mă scutur de complexe și uite că nu reușesc decât să-mi spun că lumea e prost alcătuită, nu găsești exact ceea ce cauți sau eu nimeresc, mereu, acolo unde n-ar trebui. Ce bine mi-ar prinde să pot crede și eu în gloria cauzelor pierdute! Dar nu mă simt în stare să mai încep ceva pornind de la „sfânta nebunie a idealului", de care vorba Papini, definindu-l pe Don Quijote. Azi-noapte, m-am întrebat dacă tata n-a greșit când s-a dus să lupte în munți. Era un medic excepțional, ar fi putut să salveze mii de vieți. A dezbrăcat, însă, halatul alb, a aruncat bisturiul și a luat pușca. Merita să se lupte, să se sacrifice? Pentru cine? Cu excepția câtorva țărani care le aduceau alimente pe ascuns, nimeni nu vroia să aibă de-a face cu ei, în vreun fel. Se temeau de Securitate. Exista

un articol de lege care pedepsea „omisiunea de denunț"! De frica acelui articol, un preot a „turnat" la Securitate ce-i spusese un țăran spovedindu-se. Bietul om a fost ridicat de-acasă fiindcă încercase să-și ușureze sufletul. Cu bisturiul, tata ar fi alinat multe suferințe și ar fi murit respectat, desigur. Cu pușca, a ucis câțiva securiști, după care a sfârșit într-o groapă comună... N-am mai putut închide ochii, apoi, până dimineață. Înseamnă, oare, că oportuniștii, lașii, au procedat mai corect? Dintr-un ziar de pe aici, am aflat că la 22 decembrie 1989 unele publicații din București au avut pregătite numere duble. Unul pentru situația în care Ceaușescu ar fi reușit să golească străzile. Altul, invers, pentru cazul în care Ceaușescu se va prăbuși. Tot acolo scria că, pe un șantier, câinele favorit, pe care Ceaușescu îl luase după el la o vizită, a fost zgâriat pe bot de o pisică. „Să i se taie capul pisicii", a ordonat Ceaușescu. Pisica dispăruse, dar Securitatea nu și-a făcut probleme. A prins o altă pisică și i-a tăiat capul. Deci, „se poate și așa". (Andrei)

Am dezertat de pe șantierul Bumbești-Livezeni, în iulie 1947, după ce, îmboldit de Andrei, mă lăsasem convins, la sfârșitul anului universitar, să lucrez, vara, într-un detașament de „brigadieri", pe traseul unei viitoare căi ferate. Îmi plăcea să muncesc, dar nu-mi plăcea să mă trezesc în fiecare zi în

sunetele unui marş, să mă încolonez şi să merg în ritm de marş. În prima dimineaţă, când m-am dumirit cum arată „viaţa de baracă", m-am hotărât să nu fac pureci acolo. Aveam douăzeci şi unu de ani şi descoperearn că rămăsesem acelaşi „sălbatec" care se lipise cu spatele de un zid în prima zi de viaţă bucureşteană. Nu devenisem mai „social". Pe ceilalţi îi distra atmosfera de tabără. Pe mine mă asuprea. Şi am fugit de-acolo într-un mod ruşinos. Am înghiţit praf de cretă, apoi am alergat prin tabără până ce mi-am ridicat pulsul şi m-am dus la cabinetul medical acuzând dureri în zona inimii. Nu ştiu dacă medicul m-a crezut. Mi-a dat, însă, un bilet care mă scutea de obligaţia de a mai sta pe şantier. Andrei a rămas. El era încântat. Ilustra, spre deosebire de mine, ideea psihologilor că românii se simt mult mai bine „în grup".

Reprezint, probabil, o anomalie prin reflexele mele retractile. Asta nu mă împiedică să observ la cei din jurul meu bucuria de a se afla *împreună*: la o petrecere sau la orice le oferă posibilitatea de a sta la taclale. Singurătatea nu e un rău românesc. Ţine de carenţele personale. Poate de aceea românii îi cam ocolesc sau chiar îi antipatizează pe cei care ies din tiparul obişnuit. Şi nici nu-i înţeleg. Formula, atât de frecventă la noi, „ca lumea" (casă „ca lumea", haină „ca lumea") spune totul. Cineva care nu se poartă „ca lumea", care nu gândeşte „ca lumea" se pune în situaţia de a inspira îndoieli. E o excepţie neplăcută. Or, Don Quijote nu e un ins „ca lumea". E o excepţie. Cavalerul se poartă „ca ne-lumea".

În plus, românul este, structural, un om „cuminte". N-are mari exaltări, nici mari iluzii, de obicei. Şi îi priveşte bănuitor, precaut, pe cei care le au. Nu i se pare normal ca un om să se comporte astfel. Iar atunci când nu mai putem iubi le oferim celorlalţi înţelepciunea noastră. În forma ei cea mai searbădă: împărţim sfaturi.

E posibil ca unele din opiniile mele să stârnească mânia şi reproşurile „patrioţilor". Cum de neglijez frumoasa „ospitalitate românească"? De ce nu suflu o vorbă despre „omenia" noastră? Şi, la urma urmei, de ce îl iau ca reper pe Don Quijote? Fiindcă eu am făcut o pasiune pentru eroul lui Cervantes? Românii nu sunt obligaţi să se bată cu morile de vânt ca să aibă dreptul de a fi mândri de virtuţile lor.

Nu de asemenea reproşuri mă tem, însă. Românii disperaţi îşi iubesc ţara, fără îndoială, mai mult decât autorii de imnuri. Altceva mă frământă. Nu sunt, oare, prea obosit pentru a cumpăni corect?

În decembrie 1989, idealiştii ies în stradă, la Timişoara, strigă „vrem libertate", înfruntă gloanţele, sunt duşi în beciuri, bătuţi sălbatec. În timpul acesta, un general stă, calm, la comanda represiunii, bea cafele şi sistematizează măcelul. Când află că dictatura s-a prăbuşit, idealiştii uită de suferinţe, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi. Sunt fericiţi şi caraghioşi. Îi amuză şmecheria generalului care îşi pusese piciorul în ghips în clipa în care se dumirise că lucrurile se complicau, apoi îşi condusese „comandantul suprem" la elicopter, ca „om de încredere".

Idealiștii sunt atât de ridicoli încât nici măcar nu se miră când generalul apare în procesul „comandantului suprem". Nu ca inculpat sau, eventual, ca martor. E printre cei care judecă! În virtutea cărui drept? Nu contează. Stă la masa completului de judecată, cu brasardă tricoloră, evită privirile „comandantului suprem" și face avioane de hârtie. Povestea piciorului pus în ghips circulă, intră în folclor, dar în vârtejul tulbure al evenimentelor nimeni nu e atent la alte „curiozități". După ce l-a păcălit pe „comandantul suprem", generalul îi păcălește și pe romanticii din armată. Ajunge ministru al armatei și, foarte curând, îi înlătură pe cei de care se servise. Idealiștii se dezmeticesc, însă continuă să fie ridicoli. Își pierd timpul la manifestații, în vreme ce generalul își vede de interesele lui. Trece din fotoliul de ministru al armatei, pe fotoliul de ministru al economiei. Pe urmă, se eclipsează de pe scena politică. Idealiștii îl uită. Și abia când află că a devenit bancher, învârte miliarde și, de câte ori călătorește, e primit în salonul roșu al aeroportului, rezervat marilor demnitari, se încruntă. Nu cumva au fost prostiți? Nici nu le trece prin minte că acesta e destinul idealiștilor, să fie prostiți.

Mai există ceva care-i face pe idealiștii noștri să se simtă în dificultate, adesea. Și poate că ar trebui să ne hotărâm, într-o zi, să discutăm serios despre cea mai dubioasă dintre plăcerile noastre, de a minimaliza amărăciunile prin zeflemea. Nu mă gândesc la băşcălia ordinară, de mahala, căreia nu-i poți opune decât o înjurătură sau un sedativ, bună

doar să stimuleze pornirile mizantropice și bănuiala că Dumnezeu s-a folosit, când a plăsmuit omul, și de noroi, nu numai de lut. Mă gândesc la băşcălia „deșteaptă", cu pretenții, ba chiar amuzantă uneori, care îndeplinește, la noi, funcția unei școli de corecție pentru visători sau pentru „încrâncenații" lipsiți de umor, ca mine.

În genere, ardelenii sunt mai rigizi, mai puțin dotați pentru zeflemeaua care se practică în anumite medii din „Vechiul Regat", cu mare succes, iar eu mă mișc întocmai ca un elefant printre porțelanuri într-o societate „băşcălioasă". N-am știința de a bârfi plăcut, cu farmec, nici libertatea de a mă distra pe seama altora. Aceasta nu mă oprește să înțeleg că a face haz de necaz presupune inteligență și că, până la un punct, zeflemeaua e, ca disperarea, o dovadă de vitalitate. Ea a fost, cumva, o supapă, prin câte încercări am trecut, și n-ar trebui să dau doar un sens negativ afirmației lui Paul Morand că România e un pământ tragic unde totul sfârșește în comic. Defularea prin zeflemea a avut și efecte salutare, ne-a ajutat să ne păstrăm cumpătul, să așteptăm, să nu ne lăsăm îngenuncheați de istorie. Fără capacitatea noastră de a transforma „catastrofele" în „fleacuri", unele catastrofe ne-ar fi doborât, probabil, sau ne-ar fi întunecat viața și firea. Nu întâmplător, pe la noi, dacă ești prea grav, te trezești acuzat că n-ai pic de umor.

Mă deranjează, totuși, să văd că nu putem duce nimic până la capăt. Am mari îndoieli că românul s-a născut poet, cum ne place să spunem. În schimb, sunt aproape sigur, azi, că românul s-a

născut sofist şi că „filosofia băşcăliei" se bazează pe aptitudinea de a bagateliza orice, mai ales nenorocirile. Nu putem trăi, se pare, fără să dăm dimensiuni de catastrofă unor fleacuri şi, paralel cu aceasta, să coborâm în deriziune catastrofe autentice. E în firea noastră, s-ar zice, ori să exagerăm totul, ori să nu luăm nimic în serios. Dacă anticii căutau frumuseţea înlăuntrul disperării, dacă francezii se plâng că abuzul de inteligenţă i-a împiedicat să-şi dezvolte şi mai mult spiritul creator, noi avem uşurinţa de a persifla orice suferinţă, convinşi că numai „proştii" se arată viteji când nu e cazul. Nici o dramă nu scapă de bârfe, iar procesele de conştiinţă ne plictisesc. Hamlet nu e sumbru la noi. Se duce cu amicii „la o bere" şi le povesteşte dilemele sale. Pe Oedip, nu-l înţelegem. Avea tronul, avea puterea, nu-l silea nimeni să se sacrifice pentru adevăr, ce-i trebuia? Pe scurt, suntem în stare să îndurăm orice nenorocire, dar nu ne socotim obligaţi să o şi respectăm! Nu ne putem descurca, se pare, fără o doză apreciabilă de superficialitate care ne ajută, în momentele grele, să facem haz de necaz. Un „banc" inteligent sau o glumă proastă ne consolează, ne relaxează, în situaţii în care alţii ar ţipa, de neputinţă sau de furie.

Probabil, băşcălia joacă în viaţa noastră rolul pe care-l joacă lipitorile la bolnavii care au suferit un atac cerebral. Ne pricepem de minune să ne lamentăm şi, în clipa următoare, să ne batem joc de propria noastră durere pentru a nu fi nevoiţi s-o judecăm. Dar, la o analiză mai atentă, o astfel de pricepere

se dovedește, ea însăși, o adevărată nenorocire. În fond, ce altceva era iluzia rezistenței prin „bancuri" cu care ne-am înviorat spaimele atâția ani? Băşcălia ne-a ajutat (și ne ajută) nu doar să ne defulăm. Ne-a ajutat (și ne ajută) să ne distrăm pe seama umilințelor noastre, îndemnându-ne să credem că orice infern poate fi tolerat dacă ai „puțin umor". Astfel, din supapă, ea devine alibi. Și, din alibi, voluptate a deriziunii. Martirii, nu-i așa? n-au știut să se amuze pe seama persecuțiilor, n-au cunoscut arta de a-i duce de nas pe cei puternici, salutându-i cu spinarea îndoită pentru a-i persifla după colț. N-au dat dovadă de suplețe, s-au încăpățânat să stăruie într-o revoltă posacă, într-o seriozitate sinucigașă.

Această plăcere a superficialității explică de ce soarta profeților, a vizionarilor, a „nebunilor", la noi, e să ajungă la o criză de lehamite, să se scârbească, la un moment dat, de ideile lor. La limită, prin băşcălie orice Golgotă devine talcioc. Orice disperare poate fi disprețuită. Orice cămașă de forță sfârșește prin a fi, cât de cât, comodă. Cine, dintre noi, n-a fost tentat să înfrunte răceala vigilentă și apăsătoare a teroarei cu o lașitate bine dispusă? Faptul că izbutim să luăm peste picior orice dezastru, că nu există suferință pe care să n-o putem bagateliza, s-a întors împotriva noastră. Când ne-a ajuns cuțitul la os și n-am mai putut respira, am izbucnit în râs. Ne-am asigurat liniștea, dar cu riscul de a nu avea aproape nimic sfânt, de a ne lăsa trași spre o simpatică mediocritate, care nu mai vrea să explice și să-și asume nimic.

Într-o asemenea țară, Don Quiiote n-are, în principiu, nici o șansă. „Nebunia" donquijotescă își pierde orice aureolă în fața băștăliei. Nu mai rămâne din ea decât un nimb de mucava pe care limbile ascuțite îl comentează într-un mod ce nu stârnește decât o veselie batjocoritoare. Oricât nu i-ar păsa lui Don Quijote că se face de râs, ar fi fost imposibil, în condiții obișnuite, să nu se demoralizeze.

Trag linie și adun. Felul cum o visează Don Quijote pe Dulcineea nu ne emoționează din cale-afară. Umor avem doar când râdem de alții. Dovadă că am preferat să râdem de lumea lui Caragiale ca de ceva care nu ne privește. Apoi, am avut de înfruntat destule primejdii reale, pentru a nu dori să le sporim prin „lipsa de măsură". Orgoliul de a pierde n-are de ce să atragă un popor care s-a așteptat, mereu, să-i fie arse casele de năvălitori ori să trebuiască să schimbe plugul cu sabia. Încât, prin tradiție și prin fire, n-am înclinat să ne situăm printre admiratorii „nebunilor". Soarta ne-a pregătit să disprețuim felul de a judeca al lui Don Quijote cu o sinceritate care, în mod normal, nu lăsa loc pentru donquijotism.

Ocuparea Europei de Est, la sfârșitul celui de al doilea război mondial, a făcut, însă, din orice adversar al noului regim, care a cutezat să se împotrivească tăvălugului, un fel de Don Quijote. „Un fel", căci acest Don Quijote nu avea „vedenii" și nu stârnea amuzamentul trecătorilor. Lipsa lui de luciditate se manifesta doar atunci când spera că va fi înțeles și sprijinit. De altminteri, nu se

considera angajat într-o luptă cu morile de vânt, dinainte pierdută. Şi nu teama de ridicol trebuia să şi-o biruie, ci frica de moarte. Sentimentul onoarei îl mâna pe un drum primejdios. Nu mai putea fi sigur că va muri în patul său după ce stârnise furia celor ce rearanjau istoria Estului cu patul puştii.

Seriozitatea cu care „drepţii" şi-au privit iluziile impune, totuşi, mai ales în perspectiva de-acum, comparaţia cu Don Quijote. Câţiva ani, după război, ei au fost convinşi că Occidentul nu-l va lăsa pe Stalin să pună stăpânire pe Europa de Est. S-au înşelat. Munţii României s-au umplut de cadavre fără ca „lumea liberă" să reacţioneze. Mai târziu, au crezut că faimoasa cortină de fier era ridicată numai din interior. S-au pripit, iarăşi. De fapt, cortina de fier era dublă. Poliţia comunistă şi diplomaţia capitalistă au sfârşit prin a conlucra strâns, speranţele est-europenilor fiind sacrificate pe altarul „coexistenţei paşnice". Şi nu le-au lipsit dezamăgirile, nici între conaţionali. Căci din pricina curajului lor „nebunesc", care punea într-o lumina neplăcută „înţelepciunea" celorlalţi, s-au văzut suspectaţi nu numai de Securitate ci şi de „gura lumii". O asemenea experienţă, în care te trezeşti ponegrit chiar de cei cu care te-ai crezut solidar, poate pune în locul iluziilor o imensă silă.

> *Şi mai crezi că Estul pregăteşte capodopere? Eu am unele îndoieli. Dacă e, cu adevărat, transhumant, Don Quijote emigrează acum din Est spre Vest şi descoperă că, peste tot, e străin. În ultima vreme s-au înmulţit,*

aici, atacurile împotriva imigranților. Lumea e peste tot xenofobă, ce vrei? Dar n-aș vrea să crezi că regret experiența exilului. În țară n-aș fi știut niciodată cum arată un ghetou românesc. Experiența totală a singurătății n-o poți face decât ca emigrant. Exilul e o inițiere la sfârșitul căreia te lămurești dacă ești adaptabil sau nu. În ce mă privește, am cam prevăzut, se pare, ce se va întâmpla. Adu-ți aminte ce ți-am spus ultima oară când ne-am văzut la București. (Andrei)

Nu izbutesc să-mi amintesc la ce se referă Andrei. Întrevederea a fost scurtă, într-o stație de tramvai. N-a suflat o vorbă despre intenția lui de a pleca. Dimpotrivă, mi-a promis că va trece pe la mine să-i dau o Biblie. Cât am discutat, a aprins vreo trei țigări. Era nervos și preocupat. Nu se mai uita în felul lui provocator, aproape insolent, care-i stânjenea pe cei care nu-l cunoșteau bine. Îmi ocolea privirea, iar mâinile îi tremurau ușor. „Ascultă, nu cumva bei prea mult?", l-am întrebat. S-a grăbit să nege, dar nu mi s-a părut deloc convingător. „De unde, oare, au ieșit atâtea lichele dintre noi?", a izbucnit, pe neașteptate, pe un ton iritat și abătut, dar, înainte de a apuca să-i cer lămuriri, a sărit în tramvaiul care oprise în stație. Apoi, într-o zi, am aflat că plecase și ceruse azil politic.

Brusc, am oroare de generalizări. În fond, nici un popor nu e format numai din „nebuni". Și nici

în Est nu domină „nebunii". Grosul e alcătuit pretutindeni din „înțelepți" și din „cei care râd". Soarta lui Don Quijote e să fie mereu în minoritate.

Judecata de acum

E adevărat, nici un popor nu e format doar din „nebuni". Dar blestemul nostru e să-i preferăm pe „deștepți". Nu știm să visăm enorm, să dorim enorm. Văd în port un vas portughez, Vasco da Gama. *Îți poți închipui cam ce i s-ar fi spus, la noi, cuiva care ar fi cerut corăbii pentru a descoperi India? I s-ar fi râs în nas și ar fi fost poftit „să lase prostiile". N-avem gustul grandiosului și nu mă mir că, în loc să fie grandioasă,* Casa poporului *a ieșit o oroare. Nici măcar o revoluție n-am putut s-o facem, fără s-o ratăm.*

Și, dacă vrei, pot să-ți mai dau exemple. Priveam adineaori, într-o revistă, un piesaj aproape lunar, cu coaste muntoase, de un cenușiu închis, ca de cenușă veche, fără nici un fir de vegetație. În imaginea alăturată, se vede craterul Etnei, o gaură enormă, gata să vomeze lavă, așa cum un prost aruncă fraze pe care le crede strălucitoare. M-am gândit că, dacă Etna ar fi undeva pe aproape, mi-ar plăcea să dispar în craterul ei, ca Empedocle. Căci nu vreau să mă mai duc la doctor. Am aruncat destui

bani inutil. Dar, în clipa următoare, gestul mi s-a părut mult prea teatral şi absurd. Ce mai contează cum mori? De aceea, rămân la convingerea că nici iluziile noastre n-au insolenţa necesară pentru a înfrunta cinismul. Îmi vine în minte suficienţa grosolană cu care Stalin a întrebat în bătaie de joc: „Câte divizii are papa?". În lumea asta, dacă nu visezi enorm, trebuie să te dai la o parte. (Andrei)

Canicula a devenit istovitoare şi nu poţi să te răcoreşti nicăieri. Ştrandurile sunt puţine şi reprezintă adevărate focare de boli. Lacurile din împrejurimile Bucureştiului sunt puternic poluate. În parcuri e prea multă lume, ziua, iar noaptea e periculos să te aventurezi. Mormanele de gunoaie şi de moloz dospit la soare infectează aerul. Şi nicăieri nu scapi de praf, de câinii vagabonzi, de mitocănie. Dacă ies să mă plimb, mă întorc, de cele mai multe ori, plin de nervi. Azi am preferat să stau în casă, cu storurile lăsate, ca să mai opresc zăpuşeala.

Am găsit o broşură despre regele Solomon şi m-am apucat s-o răsfoiesc, amintindu-mi de nopţile şi zilele în care căutam, cândva, „secretul secretelor". Războiul ajunsese la Stalingrad. Până atunci, se vorbise despre „pericolul bolşevic" ca despre o primejdie reprezentată de extratereştri. După Stalingrad, diviziile ruseşti s-au apropiat tot mai mult de frontierele noastre. Modul meu, cumva, somnambulic de a trăi mă ţinea, însă, departe de

înțelegerea catastrofei care se apropia... Acum, nu mă mai interesează *Secretul secretelor*. Mă gândesc doar la faima lui Solomon de judecător în cauze încâlcite, la „judecata solomonică". În „războiul tuturor împotriva tuturor", de la noi, ne lipsesc, din nenorocire, judecătorii care să despartă apele tulburi de ceea ce a mai rămas limpede și să ne arate greșelile. Am avea nevoie de un *al treilea*, nepărtinitor și înțelept, cu destulă răbdare ca să ne asculte. Nodul gordian din psihologia noastră trebuie tăiat cu delicatețe, nu cu paloșul unui Alexandru cel Mare. Dar cine ar putea fi *al treilea*, un Solomon care să dea un verdict corect? Se pare că *al treilea* nu există în general. Fiindcă nu există „adevăr", ci numai „adevăruri". Solomon este un judecător infailibil doar pentru că e împărat. Verdictele lui sunt fără recurs fiindcă aparțin unui autocrat, nu fiindcă ar fi cu desăvârșire drepte. El a luat locul lui Dumnezeu, ca atâția alți despoți. *Al treilea* n-ar putea fi decât Dumnezeu, dar Dumnezeu nu se amestecă în ceea ce au stricat ideologiile. Ne lasă să ne descurcăm singuri și să ne explicăm cum putem.

Unele voci din exil continuă să ne judece aspru. În esență, spun că – regretabilă excepție a Estului! – la noi intelectualitatea nu „s-a mișcat". A trăit cu convingerea că era preferabil să avem cărți, fie și sărăcite de cenzură, decât martiri. Rarele gesturi de revoltă au fost minimalizate de „confrați", înainte de a fi discreditate de Securitate. A funcționat o jalnică solidaritate a lașităților împotriva oricărui germene de curaj. Teoria „pendulului", conform

căreia pentru a spune o jumătate de adevăr trebuia să spui, mai întâi, o jumătate de minciună era larg acceptată, iar „curajul", cât exista, nu izvora din morală, ci din calcul, pentru a asigura succesul cormercial al unor cărți, filme sau piese de teatru. Nu era vorba de un „colaboraționism" din convingere, cum a fost colaboraționismul unor Céline, Drieu la Rochelle sau Brasillach în Franța, ci unul scârbos, bazat pe interese și oportunism. Ni se reproșează că intelectualii români au preferat Academia, cu riscul de a pune sub semnul Academiei și bisericile demolate.

Și ce să răspunzi? Avem multe slăbiciuni de recunoscut, fără îndoială, multe tăceri de regretat. Dar unele incriminări mi se par prea categorice, prea sigure că, într-o viață, totul se poate împărți, limpede, în „bine" și „rău". Aici, „în țară", opiniile sunt mai divizate, adesea diametral opuse, dar și greu de apreciat, fiindcă se plătesc tot felul de polițe, răbufnesc resentimente vechi și nu mai știi unde sfârșesc interesele și unde începe sinceritatea. În genere, vârstnicii se cred neînțeleși de tineri, se irită și clatină din cap cu tristețe de câte ori vine vorba de culpabilități: „Ce știu ei? N-au avut timp să devină vinovați, să guste din frică. Numai cine a trecut prin ce am trecut noi poate judeca în cunoștință de cauză". Suferim de o obsesie „complotistă", specialitate românească, suntem ispitiți să explicăm orice prin „conspirații" sau motive oculte, încât, pe lângă strigătele: sacrilegiu! blasfemie! care se aud, când sunt înșirate păcatele unor nume ilustre, se fac tot felul de presupuneri legate de

intenția „procurorilor“ de a dărâma busturi pentru a le lua locul pe soclu. Rezultatul e că nu mai pricepi nimic. Un istoric literar susține că, având martiri, n-am mai fi avut cultură. Și, inevitabil, te întrebi ce valoare mai are o cultură care disprețuiește martirii. Din aceeași pricină, am ajuns să mă îndoiesc de rostul confesiunilor pe tema culpabilității. Am făcut-o cu franchețe, până ce am constatat că eram singurul „prost“ care își dezvăluia regretele și remușcările. Atunci, m-am oprit. Am încetat să mai vorbesc despre „a doua poliție“. Mă deranjează doar când mă lovesc de sofisme vinovate, de genul „toți suntem, în fond, vinovați“. Dacă toți suntem vinovați, toți suntem inocenți! Și nu mai e nici o diferență între călău și victimă! Ticăloșii pot sta liniștiți. Nimeni nu-i va mai tulbura câtă vreme sunt apărați de „vina generală“.

Ce curaj mai este să vorbești despre frică, acum? Am fost sigur că, fără cenzură, voi avea foarte multe lucruri de spus despre „turcirea“ conștiințelor, despre spaimele noastre, despre umilințele lașității, la care eram obligați ca să ne apărăm de furia „dresorilor“, iar acum mă trezesc că mă întreb: la ce bun? Nu mai am starea de atunci, nu mai sunt cel de atunci, am devenit altul, cu alte spaime, cu alte disperări. Am o senzație bizară de impostură de câte ori încerc să vorbesc în numele celui care „am fost“ și încep să mă îndoiesc de șansa de a mărturisi acum tot ce n-am avut curajul să mărturisesc altădată. Merită oare să încerc? mă întreb. Mai poate fi lămurit ceva ce n-a fost lămurit la

timp? Simt o oboseală confuză, de parcă aș fi sub efectul unui narcotic grețos. Nu există, probabil, amânări.

„Diviziile" nu l-au ajutat, totuși, pe Stalin să rămână în mausoleu. Îmi place să cred că spiritul nu poate fi umilit decât provizoriu...

M-am oprit deoarece, în realitate, nu sunt deloc sigur că „nebunii" din politică au mai puține șanse decât „nebunii" care nu dispun de armate, de poliție. Și, de fapt, altceva mă preocupă. Înainte de '89, puneam totul pe seama condițiilor în care eram siliți să trăim, convins că nedreptățile țineau exclusiv de absența libertății și că va fi posibilă, totuși, o „Judecată de Acum", nu va trebui să așteptăm „Judecata de Apoi". Acum, nu pot să nu observ cât de bine profită lichelele de libertate. Un regim totalitar e, din toate punctele de vedere, o ipocrizie riguros organizată. Injuriile, insultele publice erau meticulos dirijate, supuse unor reguli și scopuri precise. Nu se putea să fie „demascat" oricine, fără o „comandă socială". Acum mitocanii pot fi mai „sinceri". Nu mai trebuie să se prefacă ori să-și ia măsuri de precauție. Ticăloșii nu mai au nevoie nici ei să trimită delații pe ascuns, la Securitate sau prin alte părți. Pot calomnia la lumina zilei. Există chiar publicații specializate în asta. „Nu merită să-mi pese de aceste porcării", ar zice Don Quijote. Nu merită, într-adevăr. Numai că Don Quijote e o poveste pe care mi-o spun când visez cu ochii deschiși. În rest, nu prea sunt

în stare să-mi ignor amărăciunile. Altădată, trebuia să îndurăm teroarea Securității. Azi, trebuie să ne obișnuim cu teroarea canaliilor care profită de libertate. „Înțelepții" prosperă din nou. Nu se mai miră aproape nimeni că vechi torționari fac caz de patriotism. Don Quijote pierde din ce în ce mai mult teren, e din ce în ce mai izolat, mai ridicol. Abia dacă mai stârnește compasiune. E vremea lichelelor și mă tem să nu ajung să detest libertatea.

Între două lumi

M-am certat cu un neamț. M-a făcut „țigan“ și mi-a sărit mustarul. „Ascultă, i-am zis, noi am fost înaintea voastră în Europa. Noi am făcut parte din imperiul roman, în timp ce voi umblați prin păduri, pricepi?“ Seara, i-am mai explicat o dată bătrânului chinez ce s-a întâmplat cu noi. Vor fi fost, poate, i-am zis, și comuniști convinși, sinceri, în România, înainte de război. Dar ei nu reprezentau, practic, nimic în viața politică și nimeni, în afara Siguranței statului, nu-i cunoștea. Pentru românul obișnuit, comunismul era o sperietoare. Apoi, a devenit ceea ce a fost nazismul pentru Franța ocupată: o ideologie explicată cu patul puștii. Cu excepția celor care se interesaseră înainte de război de marxism, nimeni nu l-a mai putut citi pe Marx ca pe un filosof. Acum, Marx era un „dascăl“ obligatoriu, alături de Stalin. În spatele Capitalului *se aflau diviziile armatei roșii, „eliberatoare“, și poliția politică. Dacă nu-ți „plăcea“ Marx, însemna că nu-ți mai plăcea să trăiești. Marxismul a devenit „barcă de salvare“, „șansă de parvenire“, „permis de rămânere*

în libertate", orice, în afară de o doctrină. Într-o primă fază, comunismul ne-a interzis cântecele patriotice, l-a silit pe rege să abdice, să se exileze, și i-a azvârlit în pușcării pe toți marii bărbați politici ai României. România nu mai era România, ci Republica Populară Romînă. Dizgrația liderului comunist Lucrețiu Pătrășcanu a început după ce, la o adunare de la Cluj, acesta le spusese studenților: „Înainte de a fi comunist, eu sunt român". Într-o a doua fază, comunismul a pus tricolorul peste Capitalul *lui Marx. Dar nu s-a dat înapoi să dărâme biserici și sate românești. Așa că românii n-au văzut în comunism „o utopie", ci o ciumă obligatorie... Ce părere ai? Nu eram bun de ambasador? Păcat că nu mai am mult de trăit.* (Andrei)

Peste drum, frunzele plopilor vibrează. Iedera a cotropit zidul casei din fața lor. Nu se văd decât două geamuri, aproape înăbușite de verdele prăfos, deasupra cărora acoperișul de țiglă parcă arde mocnit. Cerul e decolorat. Cer de vară bucureșteană. Aud un lătrat, după aceea se face liniște.

Probabil, n-aș mai putea suporta schizofrenia unui regim totalitar. De aceea, mă tem mai puțin decât alții de o dictatură militară sau de alt tip. Știu că, orice s-ar întâmpla, nu mă voi sui pe o altă sârmă. Îmi ajunge cea pe care o duc sub tălpi și care mă obsedează, văd. Probabil, fiindcă nimic nu arată mai bine ce a fost viața mea.

Venind în Bucureşti, la unsprezece ani, am aşteptat să mă întorc la Lisa. Nu m-am întors decât în vacanţe şi, ulterior, în concedii, din ce în ce mai rar. Am aşteptat după aceea să-mi găsesc o slujbă, să trăiesc din banii câştigaţi de mine, să am o familie, să nu mai exist lângă un geamantan. Apoi, am aşteptat să-mi văd fiul ieşit din liceu, din facultate, din stagiul militar. Am aşteptat, cumva fără speranţă, să ajung la capătul „acrobaţiilor", să duc o viaţă normală. Azi, am senzaţia stranie că istoria se repetă cu uşurinţa şi naturaleţea unui cretin. Am îmbătrânit aşteptând şi ce mai pot, oare, aştepta? După revoluţie, am colindat „baricadele". Acum, când mă invită cineva să merg la un simpozion, la o „manifestare", bâlbâi tot soiul de pretexte ca să mă eschivez. Am mai ţinut câteva conferinţe, dar de fiecare dată am zis: e ultima. Şi, până la urmă, mă voi decide să renunţ. Din inerţie sau, poate, pentru a mă defula, încă mai scriu articole de ziar. O fac şi pentru că nu-mi vine să admit că morala nu mai are nici un loc în viaţa noastră, nu pentru că aş aştepta să se schimbe ceva. Vorbim în pustiu, m-am lămurit.

Şi, cel puţin, dacă mi-ar ajunge lumea cărţilor. Dar abia apuc să deschid o carte, să citesc o pagină, două, şi mă trezesc cu privirea fixată în gol. Aş fi fericit să mai pot citi ca în adolescenţă, când eram în stare să înghit orice maculatură cu entuziasm. Dar, vorba lui Heraclit, „toate curg", toate trec. A trecut şi asta. Acum sunt la momentul în care mă învârt în gol. Fac gesturi stereotipe,

monotonia de azi seamănă cu monotonia de ieri, tristeţea de azi e mai rea decât cea de ieri, şi, din ce în ce mai des, trebuie să înghit un somnifer seara. Mă înstrăinez, am impresia, şi de propriile mele cărţi. De altfel, nu sunt singurul scriitor pândit de acest pericol, cred. Probabil, ne descurajează şi faptul că scriitorii nu mai sunt în primul plan al atenţiei. Locul lor a fost luat de gazetari şi de politicieni.

Cu ani în urmă, cărţile reprezentau o formă de rezistenţă. Ele se opuneau încercării comunismului de a ne transforma în brute disciplinate. Cititorii înţelegeau asta şi se străduiau să nu scape nici o carte bună. A sta la coadă în faţa unei librării era, oricum, mai puţin riscant decât a intra într-o biserică. Pe măsură ce obscurantismul ideologic devenea mai vâscos, cărţile nemincinoase câştigau în prestigiu. Erau un tub de oxigen într-o atmosferă irespirabilă. Occidentul n-a cunoscut această mântuire prin cărţi, în ciuda librăriilor lui elegante. Nici scriitorul occidental n-a trăit cu conştiinţa că face parte dintr-o elită, în acelaşi timp curtată şi hăituită, care l-a susţinut pe scriitorul est-european.

Acum, toate acestea au dispărut, fără să câştigăm altceva decât posibilitatea de a aşterne pe hârtie ce vrem. Cartea a încetat să mai fie un obiect sacru sau primejdios. De vreme ce nu mai e în pericol să fie interzisă, retrasă din librării, dată la topit, şi-a pierdut fascinaţia. A devenit un obiect oarecare. Poate sta laolaltă cu pachetele de chewing-gum. Şi mă întreb dacă un ţipăt pe care nu-l aude nimeni contează mai mult decât un murmur

înăbuşit pe care mulţi îşi încordau auzul ca să-l perceapă. Libertatea, neîntemeiată pe respectul pentru cultură, ofileşte şi urletele, după ce dictatura n-a reuşit să împiedice nici tăcerea să vorbească. Niciodată nu s-a văzut mai clar, ca la noi, că nu naturii i se opune cultura, ci barbariei, dar marea greşeală a regimurilor totalitare a fost, probabil, instituirea cenzurii. Căci indiferenţa este, se pare, infinit mai eficientă decât cenzura. Ea lasă vocile să se amestece într-un vacarm în care pornografia deprimă orice dorinţă de a vorbi. Azi, nimănui nu-i mai pasă că scrii ce scrii. Eşti liber, nu-ţi ajunge? Ei bine, se pare că nu ne ajunge. Unui scriitor din Est care s-a deprins să fie vânat pentru orice cuvânt curajos îi e greu să se obişnuiască, de pe o zi pe alta, cu indiferenţa.

Îmi reproşez că nu citesc măcar cărţile celor care au trecut prin închisori. Dar mă deprimă îngrozitor să văd că au existat atâţia torţionari printre noi. Vorba lui Andrei, de unde au ieşit, Doamne? La Lisa, nu mai am decât un cumnat. E bătrân şi îmi trimite bilete în care mă învinuieşte că l-am uitat. Nu l-am uitat, numai că găsesc greu energie pentru o călătorie cu trenul.

În orice caz, altminteri mi-am imaginat libertatea.

La început n-am luat în serios diagnosticul bolii de care suferim cu toţii: „boala post-totalitară". Mă amuzam să-i consemnez simptomele: oboseală, dezgust, iritabilitate crescută, stări depresive, urmate de acalmii înşelătoare, şi făceam asta tocmai fiindcă n-o consideram un rău personal. Nu mă socoteam „pacient", ci „medic". Acum, însă, descopăr că tot

ce ne-a ajutat altădată să rezistăm, să supraviețuim, să ne îmbărbătăm pentru a ne birui frica, nu ne mai e de folos. Dimpotrivă, ne încurcă, ne vulnerabilizează. Am fost „dresați" pentru o altfel de realitate, care nu mai există, și am devenit liberi fără să ne punem problema că libertatea nu este „să faci ce vrei", ceea ce a sfârșit prin a ne da o stare de derută. În „cușcă", strângeam din dinți, dar eram la adăpost de surprize. Cunoșteam obiceiurile și pretențiile „dresorului", știam ce trebuia să spunem, ce trebuia să ascundem, duplicitatea noastră era bine pusă la punct după atâția ani de dresaj. Andrei zice că trăiește între două lumi. Cea pe care a părăsit-o și cea în care nu s-a integrat. Într-un fel, și eu, aici, am această senzație, doar că termenii sunt diferiți. Am ieșit dintr-o lume închisă și, în loc să ajungem la lumea deschisă pe care o speram, ne-am trezit într-un haos agresiv, alunecos, ca o mâzgă. Azi, nimic nu mi se mai pare sigur. Interdicția libertății făcuse din libertate un cuvânt magic. Prăbușirea interdicțiilor, neurmată de nimic, în afară de indiferență, mă pune în situația să nu mai știu de ce să mă tem mai întâi și încep să mă tem chiar de această nesiguranță. Cele două lumi, una lăsată în urmă, alta foarte tulbure, deocamdată, plină de riscuri, pentru care nu sunt, poate, pregătit, mă atrag la fel de puțin, la drept vorbind, în clipa de față. Atârn între ele. Îmi continui, deci, în condiții schimbate, destinul de „acrobat".

În urechile unui străin sună urât, probabil, „o viață de acrobat". Îi sugerează, cred, ceva comic și pitoresc. Renunț să mai spun ce gânduri îmi provoacă

mie această nouă dovadă că multe cuvinte au căpătat un alt înțeles la noi și aiurea.

E greu să priceapă cineva din Occident cât de primejdioasă este criza libertății pentru niște popoare care au trăit multă vreme în captivitate. Ideile frumoase în care am crezut când a fugit Ceaușescu s-au cam dus pe apa Sâmbetii. Acum, văd că se formează la noi două clase: una a „deșteptților", alta a „proștilor". Șmecherii, cinicii prosperă, se căpătuiesc. Lichelele zburdă. „Drepții" au devenit ținte fixe. Scrupule? Moralitate? Baliverne! Fleacuri, bune doar pentru „proști"! Se fac averi din demagogia pe seama mizeriei, în vreme ce „proștii" numără de zece ori fiecare leu. Și nu vrem să auzim de „judecarea" faptelor din urmă. „Am suferit o dată trăind ceea ce am trăit, se zice, să mai suferim o dată amintindu-ne?" Logic ar fi să recunosc teza ta, că Don Quijote a fost un „prost".

Nu l-am crezut pe Strabo în ce spune despre Corcyra (actualul Corfu): că a fost o cetate înfloritoare, dar după multe tiranii, când și-a câștigat libertatea, n-a mai știut ce să facă cu ea. Acum îmi dau seama că n-a exagerat.

Noapte bună, Europa

Poate nu voi mai avea ocazia să te plictisesc cu furiile mele. Te scutesc şi de explicaţii. Bocitoarele se aleg numai dintre femei fiindcă bărbaţii nu sunt în stare să se plângă decât pe ei înşişi. Dar eu sunt prea mândru pentru asta. Şi nici n-are importanţă, de fapt. Mă voi strădui, oricum, să rămân calm până la capăt. Detest compasiunea. Salutări celorlalţi mâncători de „salam cu soia". (Andrei)

La televizor, se transmite un nou episod dintr-un serial american, „Telefonul de la miezul nopţii". Finalul e, ca de obicei, acelaşi: „Noapte bună, America, oriunde te-ai afla!". Îmi aduc aminte că, în copilăria mea, exista în Lisa un bărbat, în vârstă, căruia toată lumea îi spunea „americanul". Nu i-am ştiut niciodată numele adevărat. Emigrase în America înainte de primul război mondial, strânsese o sumă frumuşică de dolari şi s-a întors în Lisa să-şi ridice o casă. Era singura casă cu jaluzele din sat. Copiii strigau după el: „E O.K.?". El se întorcea şi zicea, serios: „Yes". Dar umbla vorba că nu ştia mai mult de o sută de cuvinte englezeşti. După „Telefonul de la miezul nopţii" urmează un documentar care

ne îndeamnă să-i compătimim pe bieţii români care bat drumurile Europei. Se încearcă, evident, descurajarea emigraţiei, fără să se cerceteze cauzele. Totul se lămureşte când însuşi directorul Televiziunii îşi face apariţia pe micul ecran lăudând „curăţenia" noastră sufletească, grav ameninţată de murdăriile Europei. Bravos naţiune!, ar fi exclamat Caragiale.

Adevărata civilizaţie, zicea Baudelaire, nu stă în maşina cu aburi, ci în diminuarea păcatului originar. Europa n-ar trebui să uite, probabil, că barbarii au preluat asupra lor vina prăbuşirii imperiului roman. Nici noi n-ar trebui să uităm că România interbelică înseamnă, nu doar o epocă plină de imperfecţiuni, cum susţin marxiştii noştri, ci parte a unui veritabil miracol, care ocupă mai puţin de un secol, între 1848 şi 1938.

Să mă explic. Din pricina năpastelor istorice de care am avut parte, noi n-am cunoscut o Renaştere adevărată şi un Ev mediu plin de fervori spirituale. În vreme ce alţii aveau răgaz să înalţe catedrale, domnitorii noştri trebuiau să ridice în grabă biserici între bătălii. Am fost nevoiţi să supravieţuim între plug şi sabie, să suportăm aroganţa Înaltei Porţi şi drojdiile Fanarului, în timp ce alţii se angajau în glorioase cruciade şi clădeau universităţi. Shakespeare murise de două secole când poeţii Văcăreşti versificau naiv. Michelangelo devenise o amintire când noi ne sculptam doar porţile pe care veneau să le spargă diverşi nepoftiţi. Bach închisese ochii când la noi doar doinele ne făceau legătura muzicală cu Dumnezeu. Versailles-ul cunoscuse două secole

de splendoare, când Bucureştiul mai era un târg prăpădit. Eram mai puţin înzestraţi decât alţii? În nici un secol, am reuşit să refacem, în linii mari, un handicap de aproape un mileniu! Mai întâi cu „forme fără fond", apoi cu vanitatea de a ne sincroniza cu Occidentul, cu poticneli, cu certuri, am reuşit, din 1848 până în 1938, să transformăm Bucureştiul într-un „mic Paris", iar România în „Belgia Orientului". Nu era totul sistematizat şi bine făcut, dar ne aflam pe un drum firesc. Exportam cereale şi clădeam frumos. Ne aflam la Porţile Orientului, dar dădeam valori de talie europeană.

Şi a venit ruptura cu noi înşine. Ni s-a impus o istorie de import. Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus" slăvindu-l, demagogic, pe Burebista şi hulind România interbelică, fiindcă Burebista nu-l deranjează pe „homo sovieticus". Am ajuns să-l vedem pe „homo sovieticus" înfăşurându-se, în mod făţarnic, cu tricolorul. Sunt nostalgic? Cine a copilărit, ca mine, într-un sat unde o grindină însemna mai mult decât o bătaie în parlament mă va înţelege, cred. Un ziar a publicat, într-o zi, fotografia unui ţăran înhămat ca un cal şi trăgând după el o grapă pe un ogor. Ţăranul acela mi s-a părut mai aproape de Europa decât cei care ne linguşesc pentru a ne stimula resentimentele împotriva Occidentului.

Nu pricep ce se întâmplă cu Andrei. Îi voi trimite o telegramă. Azi căldura a devenit năucitoare, sufocantă. Nu mai plouă deloc. Ciorile nu mai stau pe soclul de marmură, preferă să se bălăcească în praf.

Spania și-a găsit în Don Quijote o figură care s-o exprime. Roma, oricât de mediocră i-ar fi ziua de azi, nu uită, din pricina ruinelor sale, cum arată măreția. Dar pe noi ce ne exprimă, oare, azi? Poate, câinii vagabonzi. Ei continuă să-și aștepte vechii stăpâni pe mormanele de moloz. Dincolo de vânzoleala străzii, există o disperare ascunsă. Râsetele prea tari nu fac decât să trivializeze tristețea, la fel cum se întâmplă la înmormântările sărace, din mahalale, când mirosul rachiului dat de pomană alungă mirosul de tămâie. Ciudat e că o asemenea descoperire mă leagă, parcă, nu doar mă înstrăinează, de acest oraș.

Fascinația degradării

Lasă-mă pe mine. Eu sunt pe punctul să mă scutur de orice vanitate, iar Claudia mă învață să mor. Claudia e o infirmieră care s-a atașat de mine când am fost ultima oară la spital și i-am vorbit despre Socrate, de care nu auzise niciodată. Vine, când poate, de la spital și-mi aduce medicamente pe care le arunc pe furiș, ca să n-o jignesc. L-a rugat pe bătrânul chinez s-o anunțe, dacă am vreo criză. Urmărind-o cum îmi aranjează lucrurile, mă simt mai împăcat. Exist, în sfârșit, se pare, și eu pentru cineva aici, nu doar pentru cei care fac reclamă sau încasează taxele. Păcat că n-am întâlnit-o mai de mult. Poate aș fi ajuns s-o iubesc, deși mă număr, am impresia, printre ghinioniștii care nu reușesc să se îndrăgostească decât o dată. După aceea n-o mai pot lua de la capăt. Dar îi sunt recunoscător Claudiei. Grija ei e o excepție în această lume, care e imorală prin egoism și prefăcătorie. Crezi cumva că Occidentul se interesează cu adevărat de nefericirea Estului? Un ziar scria zilele trecute, aici, făcând un bilanț al întâmplărilor din Est,

că „global, evoluția e pozitivă". Adică e un progres când crapă mai puțini decât înainte! Occidentul judecă „global", n-are timp decât pentru procente. Îmi pare rău, însă, că optica ta despre exil e, nu mi-o lua în nume de rău, rudimentară. Nu înțelegi – și simt asta din tot ce spui –, că există și despărțiri din dragoste. Când preferi să rămâi singur, fiindcă nu suporți să vezi cum dragostea ta se degradează. Dar nu-ți port pică pentru faptul că nu m-ai înțeles. Poate nici eu nu vă mai înțeleg demult pe voi. Dumnezeu să ne ierte și pe unii și pe alții. (Andrei)

În ultima vreme, am zărit mulți oameni vorbind singuri pe stradă. Au cedat nervos, îmi spunea cineva. Au suportat mai bine teroarea decât dezamăgirile. Simt, de altfel, că lucrurile se complică. Azi, am primit o scrisoare de amenințare unde sunt anunțat că figurez pe „o listă" și că ar trebui să mă grăbesc să mă duc la un preot, să mă împărtășesc. Duhnea a ură primitivă și mi-a stricat toată ziua.

Probabil „atenția" pe care mi-o acordă acum, din nou, „îngerii negri" o datorez unui articol unde am afirmat că, la noi, cel puțin deocamdată, pericolul e reprezentat nu de nebuni adevărați, ci de saltimbanci care se iau în serios. Se congestionează ca Hitler, țipă, vor să impresioneze, însă efectul e jenant, ilustrând diferența dintre un apucat ce-și trăiește delirul și un cabotin oarecare. Până la

urmă, îngrijorările pe care le provoacă extremiştii noştri ies din sfera psihiatriei pentru a se îndrepta spre culise. Cine trage sforile din umbră? Acea parte a Securităţii care urăşte revoluţia şi i-a rămas fidelă lui Ceauşescu? Dar, fără îndoială, nu îndemnul de a-mi face testamentul m-a tulburat. Acest gen de ameninţări constituie, azi, aproape o banalitate. De fapt, m-au deranjat ura şi mitocănia din cele câteva rânduri, bineînţeles nesemnate. Şi ceea ce demonstrează ele.

Decenii la rând, proastele maniere au fost, la noi, ca pretutindeni în Est, la mare cinste. Reprezentau un semn de „ataşament". Militanţii comunişti erau, în genere, indivizi fără prea multă şcoală. Într-o societate normală, ar fi avut, probabil, complexul lipsei lor de educaţie, de care nu erau, în fond, vinovaţi. Ajunşi, brusc, la funcţii care le permiteau să dea ordine, să dispună de alţii, şi chiar la onoruri ameţitoare, ei şi-au pierdut, însă, capul, transformându-şi complexul de inferioritate într-un complex de superioritate. Au devenit mândri de educaţia lor precară, au început să şi-o etaleze cu satisfacţie, cu ostentaţie, pentru a-şi arăta dispreţul faţă de tot ce era „burghez" sau „mic burghez", convinşi că astfel îşi demonstrau „originea sănătoasă". De aici până la grosolănie n-a fost decât un pas. Nu le trecea prin minte că buna-cuviinţă ţărănească e o valoare aristocratică şi că, în măsura în care există ceva complex la noi, acest „ceva" trebuie căutat nu în filosofie, ca la nemţi, ci în simplităţile aparente. Respectul, aproape superstiţios, pentru cultură îi făcea pe ţăranii, abia ştiutori de carte,

din Lisa să zică „domnule“ oricărui elev de liceu, în schimb activiștii comuniști tutuiau un profesor universitar. Cuvântul „dumneavoastră“ nu exista pentru ei. Puținele excepții, de militanți mai cultivați, s-au aliniat la moda impusă de ceilalți, încât stilul regimului comunist, de la vârfuri la activiștii locali, a devenit lipsa de stil. Un soi de asistocrație întoarsă pe dos, de orgoliu al proastei creșteri, a câștigat tot mai mult teren. Boierii de viță veche s-au exilat ori au murit săraci, după ce și-au vândut tot ce mai aveau prin case, marea burghezie a fost decimată, țăranii s-au văzut transformați în argați ai statului, obligați să fure ca să trăiască sau să petreacă zilnic, ore întregi, în autobuze hodorogite și trenuri murdare, ca muncitori navetiști, meșterii au dispărut, elita muncitorească a fost înghițită de industrializarea forțată și ruinătoare, în timp ce o selecție inversă făcea din „ceafa groasă“ semnul reușitei. Multe datini românești au fost socotite „reacționare“, codul manierelor elegante era luat în râs, prostul-gust s-a extins. Comunismul n-a însemnat doar pânza roșie care se așeza pe mese la toate întrunirile. El a creat o optică în care distincția era sincer disprețuită, socotită o „rămășiță“, un indiciu al „vechiului“, o dovadă de „educație burgheză“. În această optică, individul avea datoria să fie disciplinat, să nu pretindă să aibă alte păreri decât cele pe care partidul comunist le considera utile societății. Cu timpul, individul a ajuns să se teamă de acuzația de „individualism“, socotită infamantă. Instinctiv, se grăbea să fie smerit sau ipocrit când era vorba de „legătura cu poporul“. Noua „ordine“ a semănat,

astfel, cu praful din București. A intrat în case, chiar dacă locatarii au ținut ferestrele închise, ne-a îmbâcsit existența, ca un blestem de care nu te poți apăra. Lunga obișnuință de a bănui în orice încercare de independență spirituală o sfidare la adresa celorlalți a dat „gurii lumii" o intoleranță mai gravă decât cea tradițională. Aceasta face și mai dificilă, azi, o discuție serioasă despre defectele noastre. Îndoielile stârnesc furie, nu dorință de dialog, iar „patrioții" de ocazie profită din plin de reacțiile pasionale pentru a-i declara „trădători" și „agenți" pe toți cei ce se încăpățânează să înțeleagă prin patriotism o iubire lucidă.

Mă abat prin Piața Universității. Troița ridicată în memoria celor căzuți la revoluție e aproape dărăpănată. Florile se usucă și se transformă în murdărie, fără ca nimeni să se îngrijească de întreținerea acestui modest sanctuar. Zidurile acoperite de sloganuri prăfuite par opera unor grafomani. Totul are ceva de mit degradat. Câteva țigănci vând tot felul de fleacuri, expuse pe ziare vechi, direct pe trotuar, în vreme ce, doi pași mai încolo, cerșetorii care au reușit să cumpere de la mafia cerșetorilor privilegiul de a cere de pomană într-un loc ultracentral și-au pus pălăriile, cu monezi, între picioare, stând jos, răpuși de căldură. Lângă ceasul unde, altădată, se întâlneau îndrăgostiții, roiesc doar copiii vagabonzi. Pe un afiș rupt, de la intrarea metroului, scrie: „Jos hoții". Aud că, noapte de noapte, cimitirele sunt prădate, că se deschid mormintele ofițerilor, mai ales, ca să li se

fure medaliile. „Ne americanizăm, îi explică un domn femeii pe care o ține de mână, coborând scara. O ducem mizerabil, dar avem, acum, gangsteri." Ca să găsești o firmă românească, „La Popescu", să zicem, trebuie să străbați tot orașul. Majoritatea firmelor dezvăluie preferințe anglofile. Proprietarilor li se pare că sună mai șic! Mulți taximetriști nu consideră nici ei de *bon ton* să cadă în banalitate. S-au decis să scrie pe mașinile lor „tacsi" ori „taksi". Unul a fost și mai îndrăzneț. A scris: „taksy". Poate că e imposibil să explici tristețea noastră fără puțin umor.

Dacă aș avea bani, m-aș duce la mare. Acolo, pe plajă, aș reuși să uit tot ce mă crispează aici. Îmi ajunge un petic de nisip fierbinte, vara, la mare, pentru a mă relaxa. Probabil, trebuia să iasă din lumea practică, serioasă, a Lisei și unul care să reacționeze astfel! Biata mama, Dumnezeu s-o ierte, n-a înțeles asta. N-a vrut să plec de-acasă, la liceu. Ca s-o convingă, tata a mințit-o că merg la școală pentru a deveni preot. Mama l-a crezut. S-a mângâiat cu gândul că, într-o zi, își va vedea fiul ieșind din altar. Drept care m-am văzut împroprietărit cu primii mei bocanci și nu m-am mai dus cu vacile pe Calea Secii. Dintr-o pace arhaică, am pătruns în gălăgia modernă din București, unde am descoperit morile de vânt.

M-ai derutat de-a binelea. Aștept vești despre tine. (Telegramă trimisă lui Andrei)

Era clar că manifestația donquijotescă din Piața Universității nu avea nici o șansă. Nu se poate trăi

la infinit într-o utopie, sfidând realismul celorlalţi. Ne strângeam acolo cam aceleaşi zece, cincisprezece mii de persoane. Ajunsesem să ne cunoaştem între noi, să ne comportăm ca o mare familie. Dar, în loc să stimuleze o limpezire a conştiinţelor, cum am sperat noi, „Piaţa Universităţii" a ajutat, fără să vrea, murdăria să prospere. Căci foarte mulţi din cei care n-au văzut decât imaginile trunchiate, tendenţioase, de la Televiziune s-au crezut îndreptăţiţi să ne insulte. Cu cât era mai frumoasă, mai pură, atmosfera din Piaţa Universităţii, cu atât detractorii ei deveneau mai grosolani. Nu mi-am imaginat că libertatea înseamnă, pentru unii, dreptul de a urî în public. A fost cea mai neaşteptată experienţă pe care am trăit-o după revoluţie. Cea mai stranie şi cea mai tristă.

În noaptea când s-a transmis filmul mascaradei de proces care a decis împuşcarea lui Ceauşescu, am avut senzaţia jenantă că, în locul unei judecăţi civilizate, ni s-a oferit un asasinat. Mi-a fost milă de bătrânul despot căzut în genunchi, după ce gustase din toate minciunile puterii, ciuruit de gloanţe din ordinul unui tribunal care nu era mai bun decât el, dar am văzut în moartea oribilă de care a avut parte Ceauşescu ultima abjecţie a unui timp abject. M-am înşelat. Foarte repede, sângele s-a prefăcut în noroi. Teroriştii care trăgeau, în mod laş, din umbră au dispărut ca prin farmec, de parcă făcuseră parte dintr-un vis urât. În locul lor au apărut alţi „teroriști" care au început să murdărească la lumina zilei pe oricine se grăbea să ia în serios libertatea. De la asasinate fizice, s-a trecut

la asasinate morale. Mă temusem, până atunci, că se va declanșa un val de răzbunări ale populației împotriva milițienilor, a securiștilor, a activiștilor de partid. Din fericire, excesele au fost puține, nesemnificative. Directori alungați, profesori respinși de studenți, milițieni bătuți. În schimb, cei care aveau interesul să deturneze elanul singurei răsturnări din Est care costase sânge s-au priceput să se folosească de isteria generală, de confuzie și de complexele unor părți ale populației pentru a provoca o incredibilă răfuială *à rebours*. N-a avut loc o „vânătoare de vrăjitoare", în România, ci o vânătoare de disidenți!

Câteva săptămâni, după revoluție, disidenții au fost eroi naționali. Erau omagiați pentru curajul de care dăduseră dovadă înfruntând Securitatea și paranoia lui Ceaușescu. Se vorbea cu respect despre ei la Radio, la Televiziune, în ziare. Apoi, deodată, au început atacurile. Încă timide, învăluite în recunoașteri amabile, până ce s-a văzut că nu erau necesare precauții. Atunci, invectivele s-au dezlănțuit cu furie. Nici Ceaușescu n-a fost insultat cum au fost insultați cei care, cu ani în urmă, au îndrăznit să riște „nebunia" de a nu fi lași. „Drepții" s-au văzut așezați la stâlpul infamiei, au fost calomniați, huliți, jigniți, înjurați, într-un mod care ține de coșmar. Se pare că au existat și disidenți „fabricați", care primiseră misiunea de a fi disidenți, cel puțin așa se vorbește. De sub armura lui Don Quijote au apărut, în unele cazuri, indivizi grăbiți să-și valorifice disidența, s-o transforme în trambulină. Dar aceste excepții privesc, fie perversiunea metodelor Securității, fie precaritatea unor caractere. Regula

rămâne aceasta: cu cât meritele cuiva sunt mai mari, cu atât e ponegrit, ofensat cu mai multă patimă, ingratitudinea „înțelepților" lovind mai sigur și mai brutal în „nebuni" decât a făcut-o poliția politică. De aceea, în loc să-mi clarific stuporile, mă adâncesc în ele. Există, oare, un șoc al libertății? Sau o nevroză a libertății? Nu suportăm, oare, să avem modele, să ne arătăm recunoscători? Ne deranjează să ne aducem aminte că unii dintre noi au fost mai puțin „acrobați" și vrem să-i coborâm la nivelul compromisurilor noastre? Nu-i mai tolerăm decât murdăriți, fiindcă așa nu ne mai pun în cauză cu exemplul lor? Sau e mai ușor să degradezi decât să admiri? Nimeni nu recunoaște că vrea să se răzbune. Cuvântul cel mai des auzit, în ultimii ani, este „iertare". S-a ajuns chiar la un fel de demagogie a iertării. În realitate, însă, nimeni nu iartă pe nimeni. Ziarele sunt pline de atacuri. Și se pare că orice e permis azi, să furi, să minți, numai idealismul nu e permis. Tata îmi povestea că, într-una din nopțile în care armata lui Mackensen mărșăluia prin noroaiele Bulgariei, în 1916, apropiindu-se de granița României, regimentul format din români ardeleni s-a strâns într-o noapte și a jurat: „Dincolo de Dunăre, toate gloanțele spre stele!". Azi, unii generali ne amenință că, dacă nu ne „cuminți", vor da ordin să se tragă, și nu spre stele. Comunismul ne-a adus, ca ultim „dar", acest război româno-român în care ne dovedim mai toleranți cu ticăloșii decât cu „drepții".

Îmi amintesc o vorbă ciudată, lansată de Péguy cam pe la începutul secolului. Lumea modernă,

zicea el, simte o necesitate imperioasă de a se degrada. Poate că e exagerată această opinie, dar, în ce ne privește, ne străduim, parcă, din răsputeri s-o confirmăm. Uneori, când moralul meu se prăbușește, îmi spun că soluția cea mai inteligentă ar fi să nu mai deschid nici un ziar, nici o scrisoare, pentru a nu mai avea surprize, să încerc să nu mă mai gândesc la nimic ce mă poate tulbura, să urmăresc baletul moliilor, convins că, în afară de egoismul de a-mi apăra liniștea, totul e fără importanță. Nu e, oare, cea mai mare nebunie să ai nostalgia „nebunilor" când iluziile, nu doar că te fac de râs, te și murdăresc? Tot ce-i mai oferă Estul lui Don Quijote, se pare, este gloria rușinii.

Dreptul de a uita

Sunt sătul de cei care-și curăță în fiecare dimineață găinațul căzut pe *creștetul statuilor lor. Dacă-ți place, ia-ți sulița, aranjează-ți armura și bate-te cu morile de vânt. Dar nu-mi cere să te înțeleg. Nu mai pot.* (Andrei)

A trecut prin fața casei, huruind, un autobuz. Au fost aduse autobuze noi, portocalii, pe care sunt pictate, cu albastru, pe toate părțile, cămile. E o reclamă pentru țigările *Camel*. Eu mă gândesc, însă, la altceva. Singura dată când m-am aflat la marginea unui deșert, în Egipt, n-am avut curaj să mă depărtez prea mult de ultimele semne de viață și de civilizație. Acolo unde m-am oprit, cuprins de panică, erau încă tufe mici de alfa care creșteau pe nisip. Aș fi putut să mai merg câțiva kilometri, până într-un loc unde, de jur împrejur, n-ar mai fi fost decât nisip, dar mi-a fost frică. Mi se părea o nebunie să risc să mor de sete. Și n-am îndrăznit să mă lansez în această nebunie. Am ratat-o, cum am ratat și altele, pierzând șansa unei experiențe unice.

Căci trebuie să fie, într-adevăr, unică o asemenea experiență, să descoperi, deodată, că nu mai există

nimic în jur, cât vezi cu ochii, în afară de nisip, că tot ce te-a nemulțumit, te-a bucurat sau te-a înfuriat înainte nu mai are importanță, totul a devenit amintire, halucinație, probabilitate, libertate și moarte. Iubire? Tristețe? Cerul e gol, indiferent. Dacă vrei să le regăsești, trebuie să mergi mai departe. Un pas, doi, trei. Ți s-a făcut frică? De ce te-ai oprit? Ești abia la început. Ca să dovedești ceva trebuie să mergi zile întregi. Să rabzi de sete. Seara să te culci sub cerul gol, fără somnifere. Să cauți, dacă găsești, resturile unei tufe de alfa, pe care să le aprinzi și să te încălzești puțin, după ce s-a răcit nisipul. Lângă foc, vei avea răgaz să-ți aduci aminte și să regreți. Ce? N-are importanță. Dar trebuie să-ți iei de undeva puterea de a merge mai departe. Acum vei afla ce valoare au amintirile și regretele tale, cât de mult te leagă ele de ceea ce se află dincolo de deșert. Ești singur cu tine însuți. Nu te amenință nimic, nimeni, în afară de spaimele tale... Mă întreb iarăși, de ce mă obsedează deșerturile, de vreme ce n-aș avea curajul să înfrunt unul real.

Am primit o nouă scrisoare de amenințare, în care sunt îndemnat să nu amân prea mult să mă împărtășesc. Povestea asta e mai degrabă comică. „Îngerii negri" mă supraestimează, se pare. Ar fi cazul să-și îndrepte pornirile exterminatoare spre alții, să mă lase pe mine cu moliile și țânțarii. Mă pricep să-mi fac singur rău, n-am nevoie de ajutorul lor. Mai ales că nu am câtuși de puțin intenția să-mi iau vreo măsură de prevedere. Știu că e inutil, azi, să te aperi. Te poți trezi ziua în amiaza

mare lovit, pe stradă, de un necunoscut care dispare apoi. Au mai fost intelectuali bătuţi, fără ca poliţia să descopere făptaşii. Ca să nu mai spun că ideea însăşi de a ţine seama de asemenea avertismente mi se pare vulgară.

Tot ce au reuşit ele a fost să-mi accentueze pesimismul. Ajung să cred că nici Dumnezeu nu mai poate interveni în ce se petrece la noi fără să se murdărească. Revoluţia a devenit un obiect de speculă. S-au vândut, pe valută, certificate de „luptător în revoluţie" până şi unor ofiţeri de Securitate care au împuşcat manifestanţi înainte de fuga lui Ceauşescu, iar, după aceea, s-au ascuns de frică. Într-o asemenea vânzoleală, un idealist nu poate stârni decât antipatii şi suspiciuni. Ce vrea? Ce urmăreşte? Faptul că nu urmăresc nimic li se pare unora deosebit de grav. O veritabilă impertinenţă.

Poate că „dreptul la uitare" este o ultimă laşitate. Multe s-ar lămuri dacă am avea tăria să recunoaştem: „Am procedat aşa din silă, de frică". O asemenea mărturisire ni se pare, însă, umilitoare, degradantă. De aceea zicem: „Aşa am crezut". Sau: „M-am înşelat, dar am făcut-o de bună-credinţă". Nici nu mai e nevoie de un „dresor"! Ne comportăm, din proprie iniţiativă şi chiar cu convingere, ca nişte „acrobaţi".

În fine, să mă întorc la faptul că sunt bucurii şi iluzii care n-au cum să fie posibile în singurătate, oricât de mult am dori, din orgoliu, să nu aşteptăm de la alţii nimic. Evident, singurătăţile nu seamănă

între ele. Există singurătăţi unde te baricadezi din mândrie şi singurătăţi în care te azvârle viaţa ca pe un obiect inutil; singurătăţi în care aştepţi să se întâmple ceva şi singurătăţi în care nu mai există decât amintiri. Dar, într-o privinţă, ele nu diferă. Când te aude cineva, nu e nici o bravură să vorbeşti. Problema e dacă o poţi face când nu te aude nimeni. De abia atunci ai ocazia să verifici care sunt adevărurile fără de care nu poţi trăi.

Singurătatea mea a jinduit totdeauna după puţină gălăgie. Ştiu, totuşi, că există şi o sălbăticie a lumii. Când ies pe stradă, îmi dau seama destul de repede că nu în aglomeraţie trebuie să-mi întreţin bunele păreri despre oameni. Ca să nu devin mizantrop, trebuie să văd cât mai puţină lume, să tânjesc după o discuţie. De fapt, deşertul e un mare profesor de umanism. De câte ori sunt demoralizat, mă imaginez într-un pustiu, purtând o uşă în spate. Merg, merg, şi când nu mai sunt sigur că merg în direcţia bună, mă opresc, răsuflu câteva clipe, las uşa jos, o aşez pe nisip în picioare şi o deschid. După ce mă uit şi văd drumul pe care trebuie să-l urmez, iau uşa din nou în spinare şi pornesc. Mă conving, astfel, că, orice s-ar întâmpla, rămâne un drum pe care îmi poate fi de ajuns, ca lui Don Quijote, credinţa în mine însumi.

Mă ridic de la masă, ies pe balcon, unde praful a format un strat gros, şi mă uit spre soclul de marmură roşcată. Nici urmă de ciori. Canicula a devenit ucigătoare. N-ar strica o ploaie torenţială acum care să spele străzile şi să răcorească puţin pietrele încinse.

Sfârșitul ideologiilor

Tocmai de ziua mea de naștere, s-a întâmplat să trec prin fața Bibliotecii Centrale Universitare, mai exact prin fața a ceea ce a rămas din ea, și să-mi aduc aminte cum arăta exemplarul din *Don Quijote* pe care l-am avut în mână în iarna din 1946, pentru că de aici l-am împrumutat. Probabil, a ars în incendiul care a mistuit Biblioteca în noaptea de după fuga lui Ceaușescu.

Mă revăd ieșind din sediul Uniunii Scriitorilor pe o Cale a Victoriei pustie, copleșită de beznă. Nici o lumină nu exista pe stradă. Nu trecea nici o mașină. Ferestrele blocurilor erau întunecate. Se auzeau împușcături, iar dinspre Piața Palatului se zăreau limbi de flăcări. Ce s-a petrecut în noaptea aceea între zidurile Bibliotecii Centrale Universitare nu se știe nici azi. Cine a pus focul? Se vorbește că Securitatea plasase acolo o parte din arhivele ei secrete și că, în panica de după fuga lui Ceaușescu, s-a grăbit să dea foc clădirii pentru a șterge urmele, dar nimic nu e sigur. Numai noi, naivii, am crezut, în euforia noastră stupidă, că totul era clar. Îmi vin în minte băieții cu brasarde tricolore care opreau, în acele zile, mașinile suspecte pe stradă, controlând portbagajele, în căutarea unor eventuale arme, tinerii cu fețele trase de nesomn care legitimau

pietonii la gurile metroului. Cineva și-a bătut joc de romantismul nostru. Dacă m-ar fi nimerit atunci un glonte, aș fi murit cu convingerea că România a ieșit, în sfârșit, din al doilea război mondial. Azi, nu mai am o asemenea certitudine.

În Piața Universității, un bărbat relativ tânăr, un muncitor șomer, s-a hotărât azi să-și dea foc. Câțiva gură-cască așteptau sceptici. „Nebunul ăsta vorbește serios? Chiar are de gând să se omoare?" Bărbatul și-a turnat benzină pe haine, fără ca nimeni să încerce să-l oprească. Omul a devenit o torță vie, dar instinctul de conservare e uneori mai puternic decât disperarea. Când flăcările au ajuns la piele, bărbatul și-a azvârlit, cum a putut, hainele de pe el. În cele din urmă, s-a salvat cu arsuri pe corp. Unul dintre curioșii care au urmărit scena a bombănit dispreţuitor: „De ce-a mai făcut, dom'le, atâta tapaj?". Vizibil umilit, de sinuciderea ratată sau de faptul că gestul lui n-a stârnit nici solidaritate, nici compasiune, șomerul a trântit o înjurătură zdravănă.

Zidurile Bibliotecii se dovedesc aproape emblematice, așa cum arată, fără nici un geam, în paragină, cu tencuiala căzută sau ciuruită de gloanțe și înnegrită de foc. Nu mă leagă de această clădire decât ceasurile petrecute în sălile de lectură, dar am senzația că o parte din viața mea a pierit, împreună cu sutele de mii de cărți arse, într-un incendiu absurd.

Și mă sperie tot mai mult faptul că mă simt, uneori, înstrăinat într-un oraș unde am trăit o jumătate de veac. Îți trebuie instincte bune, azi, și

eu nu le am, se pare. Încep să mă îndoiesc şi de exactitatea percepţiilor mele. Teroarea, da, era o realitate evidentă. Nu te puteai îndoi de ea. Te făcea să dormi ca un iepure speriat şi să-ţi înghiţi vorbele la câte o şedinţă unde se uita urât la tine cineva din prezidiu. Dar libertatea? Eşecul ideologiilor nu înseamnă, automat, sfârşitul lor. Reziduurile se pot dovedi mai rele, mai toxice decât doctrinele din care provin, iar un coşmar istoric nu se termină ca un vis urât de care scapi frecându-te la ochi. Lumea în care mă învârt îmi pare descumpănită şi, oarecum, neurastenizată de această derută. E ceva în starea noastră care seamănă cu bisericile profanate din care Dumnezeu a fost scos cu roaba şi dus pe mormanele de moloz. Şi mă tem că „abordarea mai pragmatică" a acestei derute, cum cer unii, nu duce nici ea la o mântuire. Pentru un pragmatic totul e negociabil. Inclusiv dragostea, bănuiesc. Vulgar zis, totul e târg. *Les affaires sont les affaires*, îţi spune el. Dar viaţa e, totuşi, mai mult decât un şir de „afaceri" între o copilărie şi un mormânt. Şi mă întorc spre plopii de peste drum, deveniţi aproape funebri, azi, din cauza caniculei.

Pe mama, faptul că era o fiinţă profund religioasă a ajutat-o să fie, până în ultima clipă, calmă, împăcată cu soarta. Credinţa a apărat-o şi în timpul bolii. În schimb, eu mă tem că va trebui să combat ceva mai rău decât frica şi că nu mai pot fi sigur de nimic. Tot ce ştiu e că trebuie să-mi duc mai departe uşa pe care o port în spate.

Bucureşti, 2 iulie 1993

Cuprins

O acută radiografie identitară (Sanda Cordoş) 5

Într-o sală de aşteptare 17
O mică „nebunie“ 38
Cel care rămâne 47
Estul sălbatec 53
Între două mituri 64
A treia Romă 74
Drepţii 82
Şanse ratate 97
Probabil, şi iluziile îmbătrânesc 116
Mai e posibil un dialog Est-Vest ? 128
Primum vivere 139
Luminile de poziţie 156
Filosofia supravieţuirii 166
Vina intelectualilor 185
Acrobaţia ca boală 198
Hotel „Tranzit“ 212
Dictatura celebrităţii 221
Un „nebun patentat“ 230
Marea sfidare 238
Don Quijote putea fi român ? 248
Judecata de acum 276
Între două lumi 283
Noapte bună, Europa 290
Fascinaţia degradării 294
Dreptul de a uita 304
Sfârşitul ideologiilor 308

În seria de autor „Octavian Paler"

au apărut:

Un om norocos
Mitologii subiective
Aventuri solitare
Polemici cordiale
Viața ca o coridă
Drumuri prin memorie
Apărarea lui Galilei
Deșertul pentru totdeauna
Don Quijote în Est

în pregătire:

Caminante

www.polirom.ro

Coperta: Carmen Parii
Tehnoredactor: Irina Lăcătușu

Bun de tipar: ianuarie 2010. Apărut: 2010.
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la Imprimeria Arta Grafică SA

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

...a venit revoluţia. Brusc, cei care se fereau înainte nu s-au mai ferit. Don Quijote a devenit atunci, din păcate pentru puţin timp, idol şi model. Toţi eram fericiţi şi ne mărturiseam credinţa. Acesta a reprezentat momentul de glorie maximă şi efemeră pentru Don Quijote, la noi, deoarece, pentru prima dată, a fost nu numai admirat în gura mare, ci şi asaltat cu dovezi de dragoste. Ulterior, însă, mulţi s-au năpustit asupra lui cu ură. L-au insultat, l-au batjocorit, cum nu îndrăznise nici poliţia politică s-o facă. O întreagă primăvară, Don Quijote a stat în Piaţa Universităţii din Bucureşti. A devenit „golan", a cântat în fiecare noapte „mai bine huligan decât dictator", a sperat, deşi reprezenta o minoritate, şi a fost persiflat, ridiculizat, hulit. În cele din urmă, a fost bătut de mineri...

SERIA DE AUTOR

OCTAVIAN

PALER

„*Don Quijote în Est* e, întâi de toate, o carte complexă şi foarte nuanţată despre identitatea românească ce, după aproape cinci decenii în care fusese confiscată şi fabricată politic, are, în sfârşit, posibilitatea de a fi reflectată de o gândire liberă. Cine şi cum suntem noi românii este întrebarea obsedantă a cărţii prin care aceasta se înscrie, de altfel, într-o istorie a complexului identitar românesc care, cel puţin pentru scriitori, a început cu paşoptiştii, a trecut prin marile dezbateri şi polemici ale epocii interbelice şi îşi păstrează întreaga intensitate (inclusiv temperatura înaltă a interogaţiilor şi incertitudinilor) până astăzi."

Sanda Cordoş

EDITURA POLIROM

www.polirom.ro